सद्गुरू

सन २०१३-२०१४

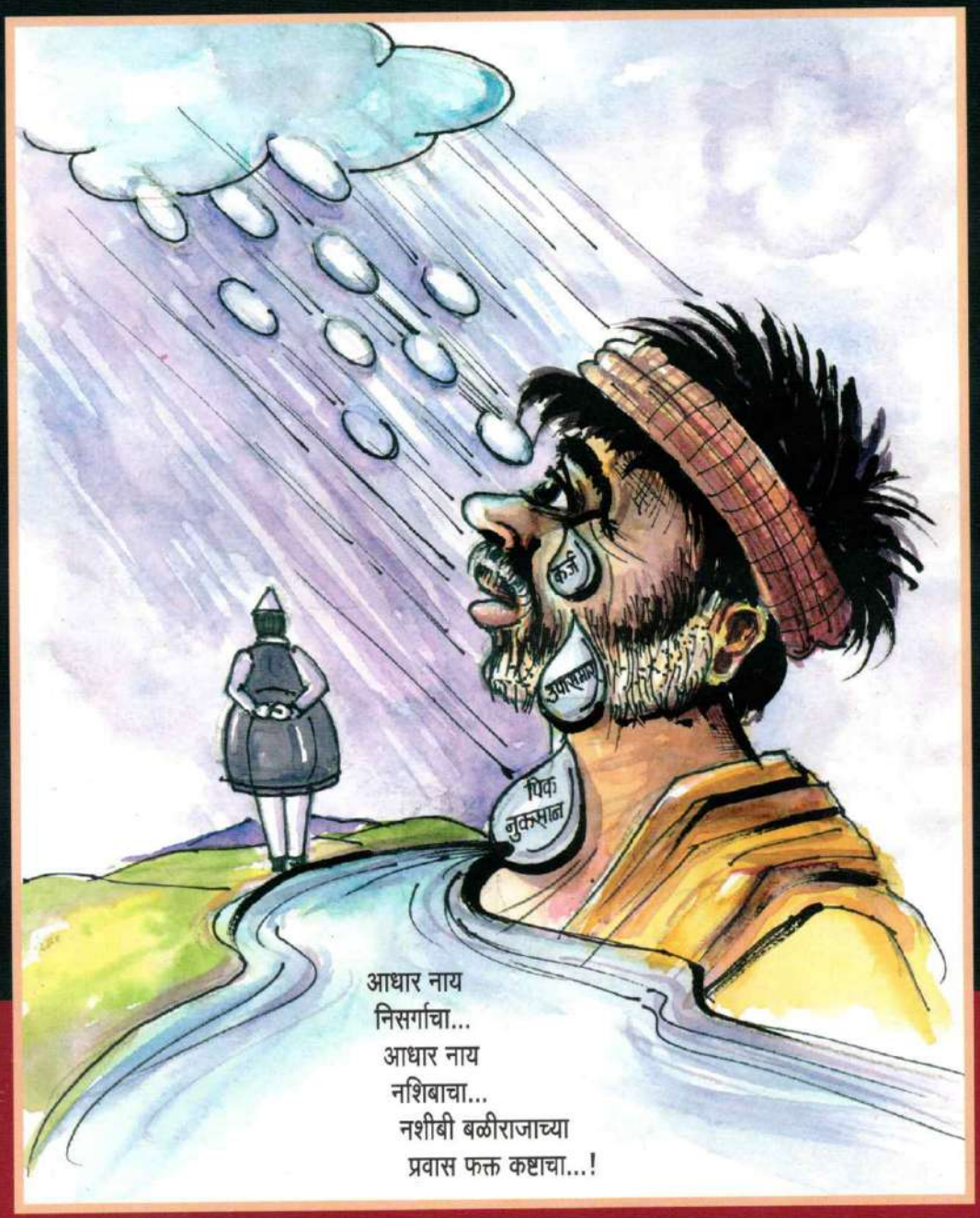

''स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ध्येय''

॥ कर्मवीर ॥

रयत शिक्षण संस्थेचे,

सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

▪ नॅक पुनर्मूल्यांकन 'A' ग्रेड (अति उत्कृष्ट) ▪ ज्युनिअर कॉलेज 'A' ग्रेड ▪

▪ Website : www.sgm.org.in ▪ Email : sgmkarad@yahoo.com

• कर्मवीर जयंती सोहळा •

कर्मवीर जयंती सोहळ्यात स्वागत व प्रास्ताविक
करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

कर्मवीर जयंती सोहळा व नवीन इमारत उद्घाटनाचे उद्घाटक मा.नामदार पृथ्वीराज चव्हाण
मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य मौलिक मार्गदर्शन करताना

कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे मा.नामदार अजितदादा पवार
उपमुख्यमंत्री महाराष्ट्र राज्य, मार्गदर्शन करताना

कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे मा.नामदार डॉ.पतंगराव कदम
अध्यक्ष स्थानिक व्यवस्थापन समिती मार्गदर्शन करताना

कार्यक्रमाचे अध्यक्ष मा.ॲड रावसाहेब शिंदे चेअरमन, रयत शिक्षण संस्था सातारा
अध्यक्षीय मार्गदर्शन करताना

कर्मवीर जयंती सोहळ्याचे औचित्य साधून मुख्यमंत्री निधीस रयतसेवक को-ऑप.बँक, सातारा
तर्फे १,००,०००/- निधीचा चेक प्रदान करताना चेअरमन प्रा.जयसिंग काळे व प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

विद्यार्थी वसतीगृह इमारतीचे भूमीपूजनाचे उद्घाटक मा.मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण,
मा.उपमुख्यमंत्री अजितदादा पवार

कर्मवीर जयंती सोहळ्यात 'दिशा' भित्तीपत्रकाचे प्रकाशन
करताना मा.ना.पृथ्वीराज चव्हाण व मान्यवर

सद्गुरू

सन २०१३-२०१४

रयत शिक्षण संस्थेचे

सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

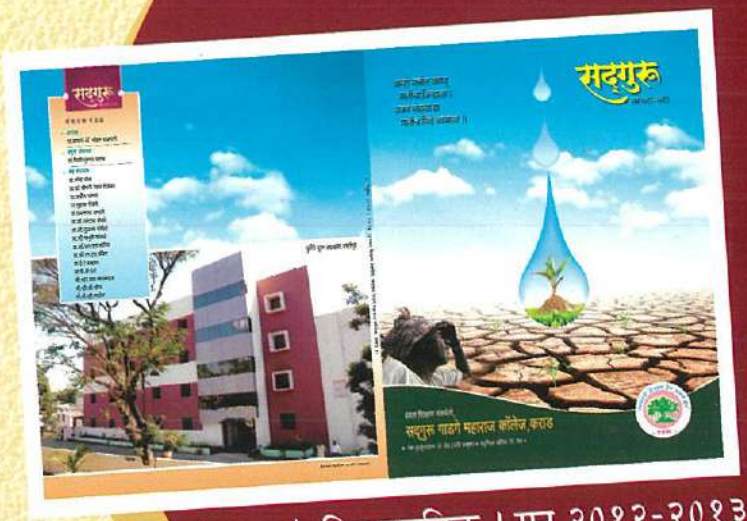

'सद्गुरू' नियतकालिक । सन २०१२-२०१३

- शिवाजी विद्यापीठ सलग्न महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेतील तृतीय क्रमांक प्राप्त नियतकालिक

संपादन समिती

- **अध्यक्ष**
  प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

- **प्रमुख संपादक**
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे

- **सहसंपादक**

  सिनिअर विभाग
  प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर (मराठी)
  प्रा.सचिन जाधव (हिंदी)
  प्रा.सुहास गोडसे (इंग्रजी)
  प्रा.वामनराव अवसरे (संस्कृत)
  प्रा.भगवान मोहिते
  प्रा.सौ.माधुरी कांबळे

  ज्युनिअर विभाग
  प्रा.सौ.सुजाता मोहिते (प्रतिबिंब)
  प्रा.एच.के.काळे (उपप्राचार्य)
  प्रा.सौ.एस.पी.जाधव
  प्रा.सौ.एस.एस.कोळी

  प्रशासकीय विभाग
  श्री.आर.वाय.गायकवाड (रजिस्ट्रार)
  श्री.बी.व्ही.पाटील (वरिष्ठ लिपिक)
  श्री.व्ही.डी.भोज (वरिष्ठ स्टेनो)

- **मुद्रक**
  प्रिंट ओम ऑफसेट
  २६९ ब/२, दौलतनगर, सातारा
  फोन : ०२१६२-२३४०४९

- **अक्षर संधान**
  टाईप इनोव्हेटर्स
  मोती चौक, सातारा
  फोन : ०२१६२-२३४३७२

- **मांडणी**
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
  सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड
  मोबा.:९४२०६२७३४५

- **रेखाचित्रे**
  श्री.अरविंद अधिकराव कोळी
  मु.पो.नागेवाडी, जि.सांगली
  मोबा.: ९८५०४८५६४५

- **मुखपृष्ठ**
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
  प्रा.सौ.माधुरी कांबळे
  श्री.अरविंद अधिकराव कोळी

अध्यक्षीय

रयत शिक्षण संस्था आणि शिवाजी विद्यापीठ कार्यक्षेत्रातील सर्वात मोठे आणि अग्रगण्य महाविद्यालय म्हणून ओळखले जाणाऱ्या या महाविद्यालयामध्ये आज किनिष्ठ स्तरावर कला, वाणिज्य व विज्ञान, व्यवसाय मार्गदर्शन व वरिष्ठ स्तरावर बी.ए., बी.कॉम, बी.एस्सी, बी.सी.एस., बी.सी.ए., बी.एस्सी (बायोटेक्नॉलॉजी,बी.कॉम.आय.टी.), एम.एस्सी. रसायनशास्त्र, प्राणीशास्त्र व कॉम्प्युटर सायन्स एम.कॉम., एम.ए. (मराठी, हिंदी, इंग्रजी, इतिहास, समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र, अर्थशास्त्र, भूगोल) या अभ्यासक्रमांची सोय आहे. तसेच यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचे याठिकाणी केंद्र आहे.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या पदस्पर्शाने पुनीत झालेल्या या महाविद्यालयात कामाची संधी म्हणजेच सांस्कृतिक आचार-विचारांची जपणूक हे करता असताना बाह्य व अंतरंगातून परिवर्तनच होय. त्यामुळेच बहुसंख्येने ग्रामीण भागातील परंतु शिक्षाप्रिय व संवेदनशील सरस्वतीच्या उपासकांना रयत विचारांशी प्रामाणिक राहून मार्गदर्शन करताना दिव्य अनुभवाची प्रचिती येते.

महाविद्यालयातील सर्व वर्गांचे निकाल बोर्ड व विद्यापीठाच्या निकालाच्या तुलनेने जास्त असून फिजिक्स, इलेक्ट्रानिक्स, बॉटनी, झूलॉजी मॅथ्स, एम.एस्सी झूलॉजी या वर्गांचे निकाल १००% आहेत. त्यामुळेच महाविद्यालयाकडे विद्यार्थ्यांचा वाढता कल जाणवतो आहे. कु.जयश्री बाबर एम.ए.२ (मराठी) 'दि चान्सलरस मेडल अँन्ड बुक्स' या पारितोषिक बरोबर एकण १० प्रकारची पारितोषिके प्राप्त केली व या महाविद्यालयाचा माजी विद्यार्थी संतोष वेताळ याने 'हिंद केसरी' किताब पटकविला यामुळे महाविद्यालयाच्या शिरपेचात मानाचा तुरायच रोवला आहे. २०१२-१३ या शैक्षणिक वर्षात तीन मेजर प्रोजेक्ट आणि २२ मायनर प्रोजेक्ट मंजूर होणे व ५ प्राध्यापक पीएच.डी. होणे या दोन्ही बाबी प्राध्यापकांच्या सतत अभ्यासू आणि संशोधन कार्यात निरंतर मग्न असल्याची ठळक नोंद करतात.

ग्रामीण भागातून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या राहण्याची व पदव्युत्तर शिक्षणाची सोय व्हावी म्हणून भविष्यात विद्यार्थ्यांच्या करीता नविन वसतीग्रह व स्वतंत्र पदव्युत्तर विभागाची व्यवस्था करण्याचे काम सुरू आहे. आतापर्यंत रू. ४ कोटी ६८ लाख खर्च करून ज्युनिअर विभागाच्या नवीन मुख्य इमारतीचे विस्तारीकरण व रू. ६४ लाख खर्च करून विस्तारित प्रयोग शाळेचे बांधकाम पूर्ण करण्यात आले आहे. संख्यात्मक, गुणात्मक व इन्फ्रास्ट्रक्चर इ. बाबींचा विचार करून शिवाजी विद्यापीठाने या महाविद्यालयास तिसऱ्यांदा अग्रणी महाविद्यालयाचा मान दिला असून कराड व पाटण तालुक्यातील एकूण १३ महाविद्यालयांचा समावेश आहे. विद्यार्थी, पालक व समाज यांना अधिकाधिक सेवा देण्याचा महाविद्यालयाचा मानस आहे.

प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
एम.एस्सी. पीएच.डी.

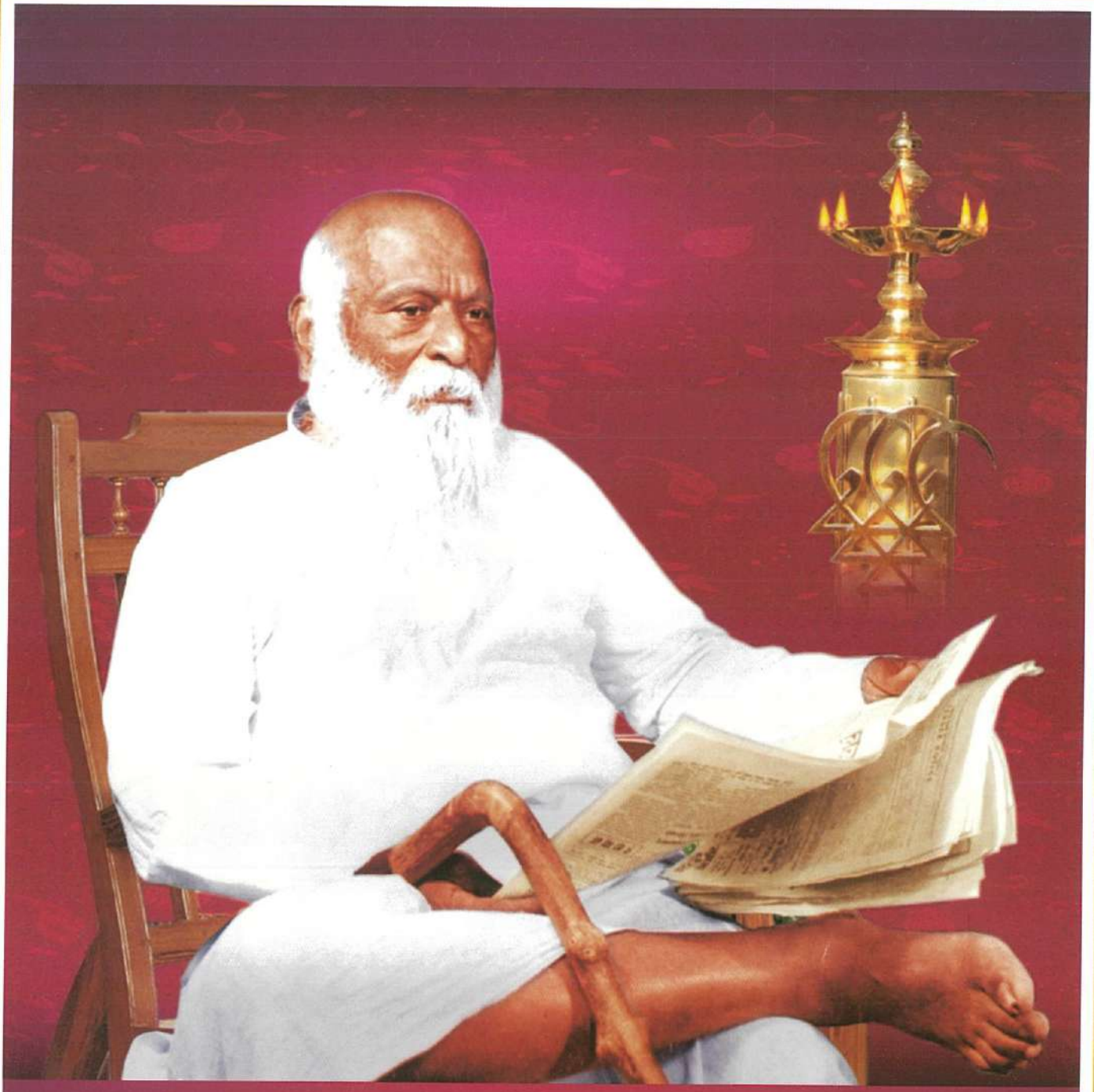

रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक

पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पायगौंडा पाटील

(२२ सप्टेंबर १८८७ - ९ मे १९५९)

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

गोपाला गोपाला । देवकीनंदन गोपाला ।।

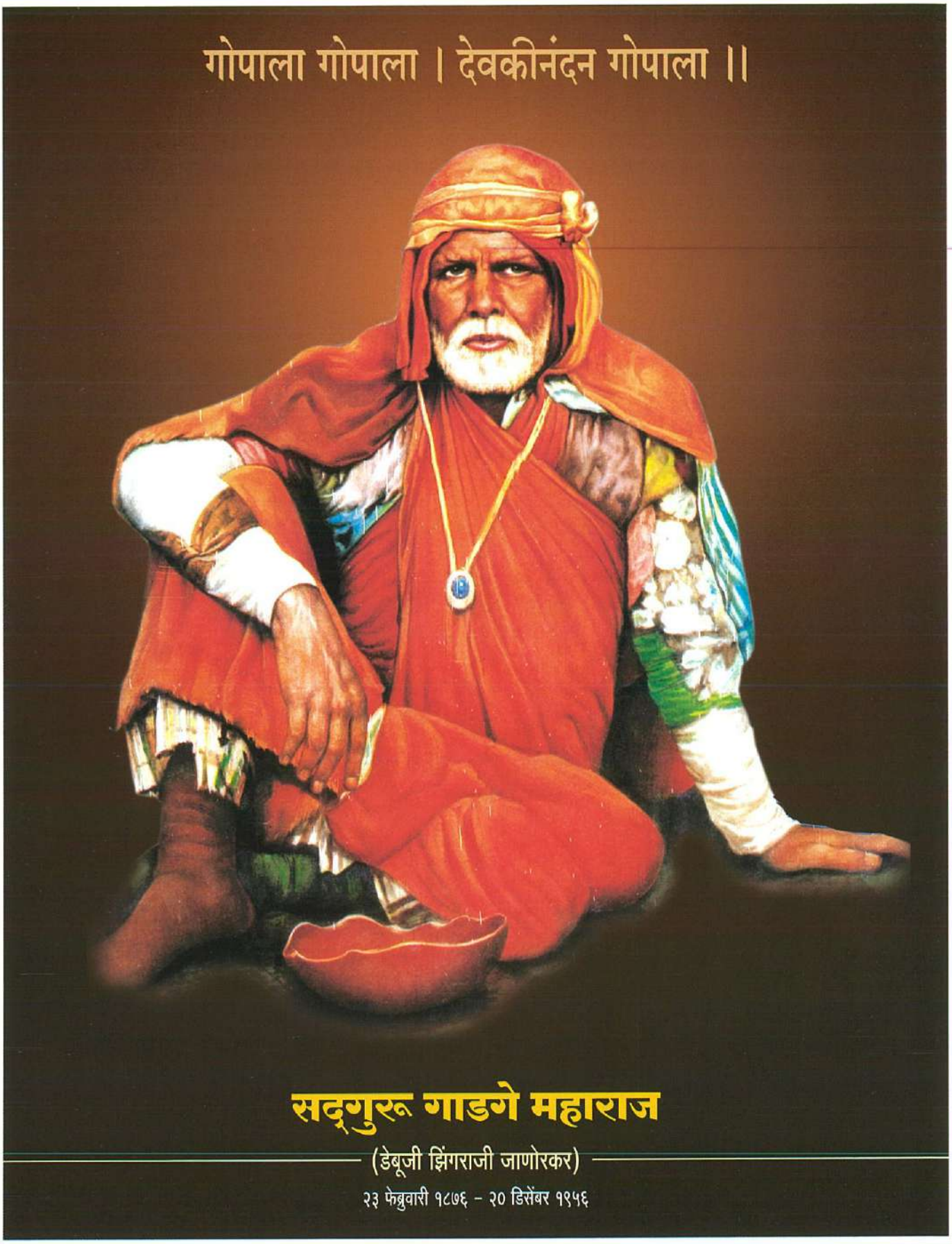

सद्गुरू गाडगे महाराज

(डेबूजी झिंगराजी जाणोरकर)

२३ फेब्रुवारी १८७६ - २० डिसेंबर १९५६

।। रयत शिक्षण संस्थेचे मान्यवर ।।
प्रेरक शक्ती

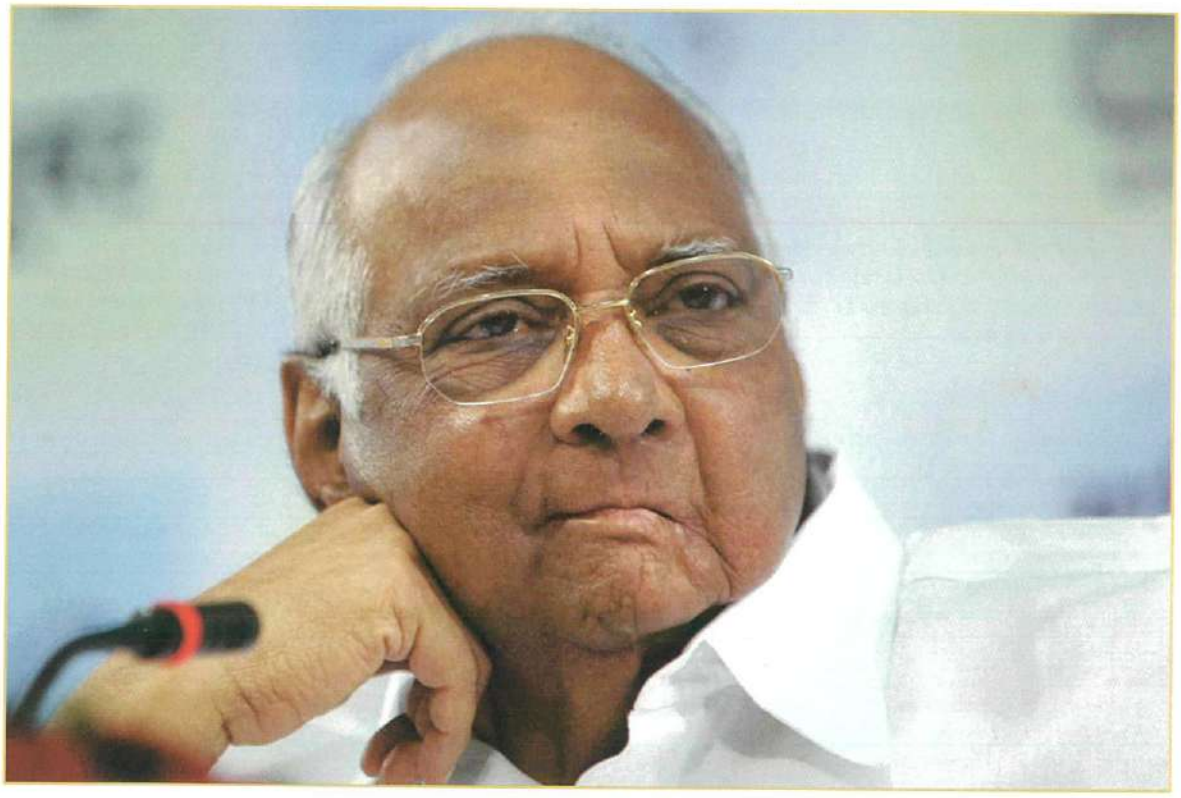

मा.नामदार शरद्चंद्रजी पवार
केंद्रीय कृषिमंत्री, भारत सरकार
अध्यक्ष,रयत शिक्षण संस्था,सातारा

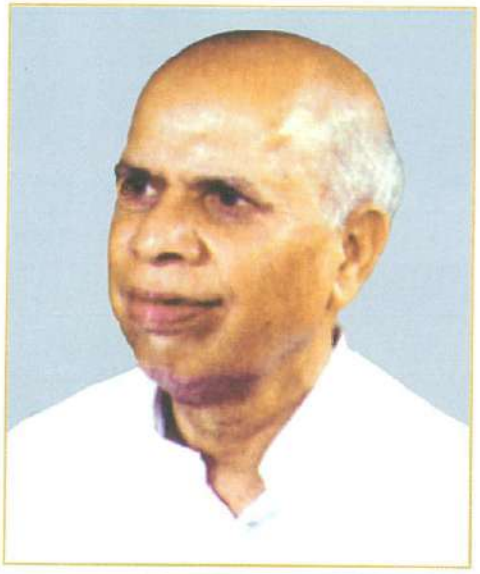

मा.ॲड.श्री.रावसाहेब शिंदे
चेअरमन
रयत शिक्षण संस्था,सातारा

मा.नामदार डॉ.पतंगराव कदम
मंत्री (वने पुनर्वसन व मदतकार्य, भुकंप पुनर्वसन) महाराष्ट्र राज्य
अध्यक्ष, स्थानिक व्यवस्थापन समिती

• सेवानिवृत्ती/स्वेच्छानिवृत्ती •

सेवानिवृत्ती ३१-०७-२०१३ प्रा.डॉ.बी.डी.पाटील (सि.कॉलेज) वनस्पतीशास्त्र, यांचा सत्कार करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व सुपरव्हाइजर प्रा.ई.ए.चव्हाण

दि.२८-०२-२०१४ उपप्राचार्य प्रा.व्ही.डी.अवसरे (सि.कॉलेज) संस्कृत यांच्या सत्कार करताना प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व प्रा.सौ.डॉ.ए.सी.चव्हाण

दि. ३०-०६-२०१३ प्रा.डॉ.एस.पी.थोरात (सि.कॉलेज) गणित यांचा सत्कार करताना अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष प्रा.फ.मु.शिंदे

दि.२८-०२-२०१३ प्रा.पी.एस.थोरात (ज्यु.कॉलेज) भौतिकशास्त्र यांचा सत्कार करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व प्रा.सौ.अरूणा पाटील

दि.३१-०३-२०१३ प्रा.एस.एम.पाटील (ज्यु.कॉलेज) कॉमर्स, यांचा सत्कार करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व प्रा.सौ.डॉ.एस.एन.गंधे

दि.३१-०४-२०१३ प्रा.ई.ए.चव्हाण (ज्यु.कॉलेज) भूगोल यांचा सत्कार करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व सुपरव्हायजर प्रा.व्ही.सी.काळे

दि. ३१-०४-२०१३ प्रा.व्ही.एस.मोहिते (ज्यु.कॉलेज) गणित, यांचा सत्कार करताना उपप्राचार्य व्ही.डी.अवसरे व मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

दि.३१-०४-२०१३ प्रा.सौ.बी.एन.खराडे (ज्यु.कॉलेज) इंग्रजी ,यांचा सत्कार मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व मान्यवर

दि.३१-०५-२०१३ श्री.एन.आर.माने; प्रयोगशाळा सहाय्यक, यांचा सत्कार करताना रजिस्ट्रार श्री.आर.वाय.गायकवाड व मा.प्राचार्य

दि.३१-०५-२०१३ श्री.ए.आर.यादव प्रयोगशाळा सहाय्यक, यांचा सत्कार करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व श्री.आर.वाय.गायकवाड

दि.३०-०६-२०१३ श्री.बी.एस.जाधव प्रयोगशाळा परिचारक, यांचा सत्कार करताना माजी प्राचार्य व्ही.एस.लिपारे उपसभापती मा.विठ्ठलराव जाधव व माजी नगराध्यक्ष सौ.शारदा जाधव

दि.३१-०७-२०१३ प्रयोगशाळा परिचारक, श्री.आर.बी.पाटील यांचा सत्कार करताना रजिस्ट्रार श्री.आर.वाय.गायकवाड, प्रा.जे.पी.काळे

दि.३०-०९-२०१३ ग्रंथालय परिचारक, श्री.आर.बी.कांबळे यांचा सत्कार करताना र.शि.संस्थेचे व्हा.चेअरमन मा.डॉ.अनिल पाटील, सचिव मा.प्रा.अरविंद बुरूंगले

महाविद्यालयाचे
कार्यकुशल
निर्णयक्षम
आदरणीय
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

मा.प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने यांचे समवेत
'सद्गुरू' चे संपादक मंडळ

मा.श्रीनिवास पाटील यांची सिक्कीमचे राज्यपाल पदी निवड झालेबद्दल
मा.प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने यांचे हस्ते सत्कार

मा.सिनेअभिनेता डॉ.अमोल कोल्हे यांचे स्वागत करताना
मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

सुवर्ण जयंती राजस्व अभियान स्वागत प्रास्ताविक प्रसंगी प्रा.कचनकर, व्यासपीठावर
मा.नायब तहसिलदार सो भाऊसाहेब गायकवाड, सौ.मिनल भोसले

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

• आदर्श शिक्षक व आदर्श सेवक पुरस्कार / सन्माननीय निवड डॉक्टरेट/संशोधन मार्गदर्शक •

मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
कृष्णाकाठ पत्रकार संघ,कराडचा
आचार्य बाळूशास्त्री जांभेकर
राज्यस्तरीय पुरस्काराने सन्मानीत
हस्ते सिक्रीमचे राज्यपाल मा.श्रीनिवास पाटील

उपप्राचार्य व्ही.डी.अवसरे
यांना स.गा.म.कॉलेजच्या आदर्श
शिक्षकपुरस्काराने सन्मानीत
करताना साहित्यिक फ.मु.शिंदे

प्रा.पी.वाय.भोसले
यांना स.गा.म.कॉलेजच्या
आदर्श शिक्षक पुरस्काराने सन्मानीत
करताना साहित्यिक फ.मु.शिंदे

श्री.बी.एन.पाटील
यांना स.गा.म.कॉलेजच्या आदर्श
शिक्षकपुरस्काराने सन्मानीत
करताना थोर साहित्यिक फ.मु.शिंदे

प्रा.ए.बी.जगदाळे
(राज्यशास्त्र)
कला विभागाचे
उपप्राचार्यपदी निवड

प्रा.एच.के.काळे
(भौतिकशास्त्र)
ज्युनिअर कॉलेजचे
उपप्राचार्य पदी निवड

श्री.व्ही.वी.चव्हाण
प्रयोगशाळा परिचर
रयत शिक्षण संस्थेचे उच्च शिक्षण
समितीवर निवड

प्रा.जे.पी.काळे (भौतिकशास्त्र)
ज्यु.कॉलेज र.से.को-ऑप
बँक लि.सातारा चेअरमन पदी निवड

प्रा.यु.बी.मोरे (रसायनशास्त्र)
शिवाजी विद्यापीठाचे
संशोधक मार्गदर्शक मान्यता

प्रा.रमेश पोळ (मराठी)
शिवाजी विद्यापीठाची
पीएच.डी.

प्रा.सुनील जाधव (इंग्रजी)
शिवाजी विद्यापीठाची
पीएच.डी.

प्रा.डॉ.मनिषा तावरे (शि.शास्त्र)
पुणे विद्यापीठची
पीएच.डी.

प्रा.डॉ.उमेश पवार (व.शास्त्र)
अन्ना मलाई विद्यापीठ चिदंबरमची
(तमिळनाडू) पीएच.डी.

प्रा.डॉ.ज्योती चव्हाण
(प्रा.शास्त्र)
शिवाजी विद्यापीठाची पीएच.डी

• यु.जी.सी रिसर्च प्रोजेक्ट अनुदान •

प्रा.डॉ.आर.डी.बोडरे
(प्राणीशास्त्र)
मेजर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान ९,५१,८००/-

प्रा.डॉ.बी.जे.पाटील
(वनस्पतीशास्त्र)
मेजर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू. ६,०२,५००/-

प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू. १,१५,०००/-

प्रा.डॉ.डी.व्ही.पवार
(भौतिकशास्त्र)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू.१,८०,०००

प्रा.डॉ.जे.बी.कल्याणशेट्टी
(इंग्रजी)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू.१,५०,०००

प्रा.एस.ए.पाटील (गणित)
मायनर प्रोजेक्ट अनुदान
रु.१,४०,०००

प्रा.बी.जे.नलवडे
(इलेक्ट्रॉनिक्स)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदार रू.१,१७,०००

प्रा.व्ही.डी.अवसरे
(संस्कृत)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदार रू.१,१५,०००

प्रा.डॉ.एस.एस.स्वामी
(रसायनशास्त्र)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान १,१०,०००/-

प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
(हिंदी)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू. १,००,०००/-

प्रा.सौ.एम.बी.कांबळे
(कॉमर्स)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू. १,००,०००/-

प्रा.डॉ.जे.डी.यादव
(गणित)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू.९०,०००

प्रा.डॉ.एन.एस.पंडित
(कॉमर्स)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू.९०,०००

प्रा.आर.पी.राजमाने
(रसायनशास्त्र)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू.८०,०००

प्रा.सौ.ए.एस.साळुंखे
(रसायनशास्त्र)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान ७५,०००/-

प्रा.डॉ.आर.व्ही.जगताप
(रसायनशास्त्र)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू. ७५,०००/-

प्रा.डॉ.ए.बी.जगदाळे
(राज्यशास्त्र)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू. ७०,०००/-

प्रा.डॉ.एस.एस.डवरी
(संख्याशास्त्र)
मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट
अनुदान रू.१,२०,०००

• आंतरराष्ट्रीय परिषदेत शोधनिबंध वाचन •

प्रा.डॉ.आर.बी.मोरे
नेपाळ

प्रा.डॉ.आर.डी.बोडरे
(प्राणीशास्त्र) जपान

प्रा.डॉ.बी.जे.पाटील
(वनस्पतीशास्त्र) जर्मनी

प्रा.ए.बी.माने
(प्राणीशास्त्र) नेपाळ

प्रा.व्ही.एस.रानभरे
(प्राणीशास्त्र) सातारा

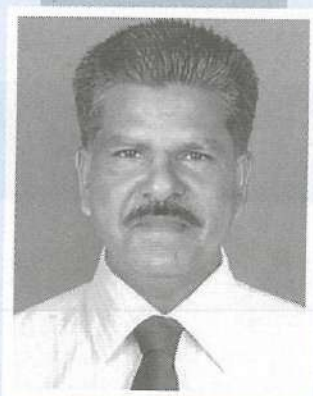

संपादकीय

प्रिय वाचक हो,

'सद्गुरू' नियतकालिक म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या प्रतिभा शक्तीचा अविष्कार होय. महाविद्यालयीन जीवनात विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडला पाहिजे. तसा जाणीवपूर्वक प्रयत्न या महाविद्यालयात केला जातो. म्हणूनच नियतकालिक, वक्तृत्व, क्रिडा, युवा महोत्सव, किंवा कॅम्पस इंटरव्ह्यू अशी अशा स्पर्धांच्या मध्ये आमचा विद्यार्थी यशस्वी होताना दिसतो. एन.सी.सी., एन.एस.एस. शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती, अहिंदी भाषिक शिष्यवृत्ती, इंडियन ऑईल शिष्यवृत्ती व शिवाजी विद्यापीठाची कितीतरी पारितोषिके विजेती पदे मिळवून विद्यार्थी यशस्वी झाल्याने महाविद्यालयाच्या वैभवात भर पडलेली आहे.

२०१२-१३ च्या 'सद्गुरू' नियतकालिकास शिवाजी विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धेत तृतीय क्रमांक प्राप्त झाला कु.सोनाली पाटील (हिंदी) जयश्री चव्हाण (इंग्रजी) कु.पल्लवी चव्हाण (हिंदी) व कु.अश्विनी पवार (संस्कृत) यांना क्रमशः प्रथम: द्वितीय, तृतीय व प्रोत्साहनपर अशी वैयक्तिक नियतकालिक-पारितोषिक प्राप्त झाली आहेत कु.जयश्री बाबर (एम.ए.२ मराठी) या विद्यार्थीनीस शिवाजी विद्यापीठाची एकूण आठ पारितोषिके प्राप्त होऊन १३000/- रु. किमतीची रोख बक्षिसे मिळाली, अहिंदी भाषिक शिष्यवृत्तीसाठी कु.सोनाली शेलार, अपर्णा कांबळे आणि स्वाती कुसूरकर (एम.ए.२ हिंदी) यांचे नूतनीकरण करण्यात आले तसे विद्यार्थ्यांना शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती प्राप्त झाली आहे. तर ज्युनिअर विभागाकडील सूरज जगदाळे (१२ वी सायन्स) शुभम शेटे यांना इंडियन ऑईल कार्पोरेशनची शिष्यवृत्ती मंजूर झाल्याने चढता आलेख सातत्याने दिसून येतो. जिमखाना विभागामार्फत राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय खेळात क्रॉसकंट्री, कुस्ती, सॉफ्टबॉल, ज्युडो, क्रिकेट, हॉलिबॉल, कबड्डी इत्यादी सांघिक व वैयक्तिक खेळात सिनिअर व ज्युनिअर विभागातील खेळाडूंनी अतिशय चमकदार खेळ खेळून महाविद्यालयाचे नाव उज्वल केले आहे. वेळोवेळी झालेल्या कॅम्पस इंटरव्ह्यू मधून जवळ जवळ ४० ते ४५ विद्यार्थ्यांची निवड झाल्याने त्यांच्या आर्थिक उन्नतीचा मार्ग मोकळा झाला आहे.

महाविद्यालयाचा शिक्षक वृन्द उच्चविद्याविभूषित आहे, प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांच्या कडक शिस्तबध्द, व आदर्शयुक्त मार्गदर्शनाने महाविद्यालयाचा नावलौकिक वाढत आहे. त्यांच्या शैक्षणिक कार्याची दखल घेऊन कराड तालुका कृष्णाकाठ पत्रकार संघाने त्यांना आचार्य बाळशास्त्री जांभेकर पुरस्कार देऊन गौरविले आहे. इथला प्राध्यापक ज्ञानदानाबरोबर संशोधन कार्यात अग्रेसर आहे. तीन मेजर प्रोजेक्ट २२,८३,९०० रुपयाचे तर २२ मायनर प्रोजक्ट २०,९२,000/- रुपयांचे मंजूर होऊन प्रत्यक्ष काम सुरु आहे. अर्थातच त्यांचे संशोधन कार्य सुद्धा कौतुकास्पद आहे.

चालू शैक्षणिक वर्षात तंत्रज्ञ, शास्त्रज्ञ, कलावंत, साहित्यिक, सामाजिक विचारवंत, जवान, पदाधिकारी, डॉक्टर, राजनीतिज्ञ काळाच्या पडद्याआड विलीन झाले. त्यामध्ये रयत शिक्षण संस्थेच्या दक्षिण विभागाचे उपाध्यक्ष श्री.बी.बी.पाटील पुणे विभागाचे श्री.रामभाऊ तुपे अंधश्रध्दा निर्मूलन समितीचे अध्यक्ष डॉ.नरेंद्र दाभोळकर विद्रोही दलित कवि नामदेव ढसाळ, भारतरत्न नेल्सनमंडेला जनता उद्योग समुहाचे संस्थापक व आमचे मार्गदर्शक बिलासराव (बापू) पाटील-वाठारकर, महाविद्यालयाच्या वनस्पतीशास्त्र विभागाचे प्रा.डॉ.आनंद कांबळे हिंदी विभाग प्रमुख डॉ.शिवाजी निकम तसेच ज्ञात अज्ञात यांच्या पवित्र स्मृतीस विनम्र अभिवादन व भावपूर्ण श्रध्दांजली.

'सद्गुरू' नियतकालिकाचे अंतरंग फुलविणारे लेखक कवि. देखा चित्रकार सर्व, सह-संपादक प्रिंट ओम ऑफसेटचे व्यवस्थापक, कर्मचारी आणि आम्हाला वेळोवेळी मार्गदर्शन करणारे मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने या सर्वांच्या अनमोल सहकार्यामुळेच हा अंक आपल्या करकमली वेळेत पोहचला आहे. त्या सर्वांना मन:पूर्वक धन्यवाद...!

डॉ.दिलीपकुमार कसबे
एम.ए.,बी.एड., सेट, पीएच.डी.

स्थानिक व्यवस्थापन समिती

चेअरमन

- **मा.ना.डॉ.पतंगराव कदम**
  मंत्री (वने पुनर्वसन व मदत कार्य, भूकंप पुनर्वसन) महाराष्ट्र राज्य

सभासद

- **मा.सचिव, रयत शिक्षण संस्था,सातारा**
- **मा.डॉ.अनिल पाटील** (मॅनेजमेंट प्रतिनिधी)
- **मा.ॲड.रविंद्र केशवराव पवार** (सदस्य)
- **मा.विठ्ठलराव रघुनाथराव जाधव** (सदस्य)
- **मा.ॲड.सदानंद नारायण चिंगळे** (सदस्य)
- **प्रा.व्ही.जे.पाटील** (प्राध्यापक प्रतिनिधी)
- **प्रा.बी.जी.कुंभार** (प्राध्यापक प्रतिनिधी)
- **प्रा.सौ.माधुरी कांबळे** (प्राध्यापक प्रतिनिधी)
- **श्री.सी.आर.खटावकर** (शिक्षकेतर सेवक प्रतिनिधी)
- **मा.मधुकर सावंत** (निमंत्रित)
- **मा.यु.जी.पाटील** (निमंत्रित)
- **मा.किसनराव पाटील** (निमंत्रित)
- **मा.जितेंद्र डुबल** (निमंत्रित)

सचिव

- **मा.प्राचार्य, सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड**

प्रगतीच्या पाऊल खुणा

गुणवत्ता प्राप्तशिक्षक/सन्माननीय डॉक्टरेट पुरस्कार

पुरस्कार
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
कृष्णाकाठ पत्रकार संघ,कराडचा
आचार्य बाळशास्त्री जांभेकर २०१४ पुरस्कार
प्रा.वामनराव अवसरे (उपप्राचार्य)
सद्गुरू चा
आदर्श शिक्षक पुरस्कार २०१३

पुरस्कार
प्रा.पी.वाय.भोसले (ज्यु.कॉलेज)
'सद्गुरू' चा
आदर्श शिक्षक पुरस्कार २०१३
श्री.बी.एन.पाटील (प्रशासकीय सेवक)
सद्गुरू चा
आदर्श सेवक पुरस्कार २०१३

पीएच.डी.
प्रा.रमेश पोळ (मराठी)
प्रा.सुनील जाधव (इंग्रजी)
यांना शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूरची
पीएच.डी. प्राप्त

पीएच.डी.
प्रा.मनिषा तावरे (शिक्षणशास्त्र)
पुणे विद्यापीठ, पुणे
प्रा.उमेश पवार (वनस्पतीशास्त्र)
अण्णामलाई विद्यापीठ, चिदंबरम्
प्रा.ज्योती चव्हाण (प्राणीशास्त्र)
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

ग्रंथसंपदा विद्यार्थी व स्टाफ संख्या

ग्रंथसंपदा
१,३३,४३५

विद्यार्थी
सिनिअर - ४३९६
ज्युनिअर - ३७७०
विद्यार्थी वसतीगृह १००
विद्यार्थीनी वसतीगृह ४६०

स्टाफ
सिनिअर - १०४
ज्युनिअर - ९५
बी.सी.एस.बायोटेक - ४०
शिक्षकेतर
सेवक - ६६

संशोधक मार्गदर्शक/विद्यापीठ अनुदान आयोगाची विविध अनुदाने

प्रा.डॉ.उत्तम मोरे
रसायनशास्त्र
शिवाजी विद्यापीठ संशोधन
मार्गदर्शक मान्यता

मेजर प्रोजेक्ट
प्रा.डॉ.आर.डी.बोडरे
(प्राणीशास्त्र) रु.९,५१,८००
प्रा.डॉ.बी.जे.पाटील
(वनस्पतीशास्त्र) रु.६,०२,५००

मायनर प्रोजेक्ट
प्रा.डॉ.डी.व्ही.पवार
(भौतिकशास्त्र) रु.१,८०,०००
प्रा.डॉ.जी.बी.कल्याण शेट्टी
(इंग्रजी) रु.१,५०,०००
प्रा.एस.ए.पाटील
(गणित) रु.१,४०,०००

मायनर प्रोजेक्ट
प्रा.बी.जे.नलवडे
(इलेक्ट्रॉनिक्स्) रु.१,१७,०००
प्राचार्य डॉ.एम.एम.राजमाने
(रसायनशास्त्र) रु.१,१५,०००

मायनर
प्रा.व्ही.डी.अवसरे
(संस्कृत) रु.१,१५,०००
प्रा.डॉ.एस.एस.स्वामी
(रसायनशास्त्र) रु.१,१०,०००
प्रा.डॉ.ए.बी.कांबळे
(वनस्पतीशास्त्र) रु.१,००,०००
प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
(हिंदी) रु.१,००,०००

मायनर
प्रा.डॉ.एस.बी.थोरात
(गणित) रु.५०,०००
प्रा.सौ.एस.एस.डवरी
(संख्याशास्त्र) रु.२०,०००

मायनर
प्रा.सौ.एम.बी.कांबळे
(वाणिज्य) रु.१,००,०००
प्रा.डॉ.जे.डी. यादव
(गणित) रु.९०,०००
प्रा.डॉ.एन.एस.पंडित
(वाणिज्य) रु.९०,०००
प्रा.आ.पी.राजमाने
(रसायनशास्त्र) रु.८०,०००

मायनर
प्रा.सौ.ए.एस.साळुंखे
(रसायनशास्त्र) रु.७५,०००
प्रा.के.एस.कालेकर
(रसायनशास्त्र) रु.७५,०००
प्रा.आर.व्ही.जगताप
(रसायनशास्त्र) रु.७५,०००
प्रा.व्ही.एन.गायकवाड
(रसायनशास्त्र) रु.७५,०००

मायनर
प्रा.डॉ.ए.बी.जगदाळे
(राज्यशास्त्र) रु.७०,०००
प्रा.एच.डी. पाटील
(भौतिकशास्त्र) रु.७०,०००
प्रा.व्ही.एम.घोरपडे
(सूक्ष्मजीवशास्त्र) रु.५५,०००

सद्गुरू
सन २०१३-२०१४

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

प्रगतीच्या पाऊल खुणा

आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय परिषदेत शोधनिबंध वाचन

आंतरराष्ट्रीय परिषद
प्रा.डॉ.भीमराव पाटील (वनस्पतीशास्त्र) जर्मनी
प्रा.डॉ.रामदास बोडरे (प्राणीशास्त्र) जपान
प्रा.ए.बी.माने (प्राणीशास्त्र) नेपाळ
प्रा.सौ.जे.एस.जाधव (संगणकशास्त्र) इस्लामपूर
प्रा.आर.बी.मोरे (प्राणीशास्त्र) नेपाळ

आंतरराष्ट्रीय परिषद
कु.घाडगे एस.जे. (वनस्पतीशास्त्र) सातारा
प्रा.सौ.कांबळे एस.बी (कॉमर्स) वाशी (मुंबई)
प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर (मराठी) गुलबर्गा
प्रा.माने ए.बी. (प्राणीशास्त्र) पोखरा नेपाळ

राष्ट्रीय परिषद
प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे (हिंदी) इस्लामपूर विटा (जि.सांगली),पाटण (सातारा)
प्रा.राजेंद्र इंगोले (हिंदी)इस्लामपूर,पाटण
डॉ.अरूण शिंदे (मानसशास्त्र) पनवेल अहमदनगर, श्रीरामपूर सांगली
प्रा.रविंद्र रणखांबे (इतिहास) पनवेल

राष्ट्रीय परिषद
डॉ.रमेश पोळ (मराठी) पंढरपूर कोरेगाव
डॉ.रेश्मा दिवेकर (मराठी) कोरेगाव
प्रा.शोभना रॅनाक (मराठी) कोरेगाव
डॉ.जाधव एस.ई. (इंग्रजी) कराड

राष्ट्रीय परिषद
प्रा.रामदास बोडरे (प्राणीशास्त्र) कराड
प्रा.माने ए.बी. (प्राणीशास्त्र) राजापूर
प्रा.किशोर एम.ई. (सूक्ष्मजीवशास्त्र) वाशी

राष्ट्रीय परिषद
डॉ.महामुनी एस.वी. (रसायनशास्त्र) कोल्हापूर कराड
डॉ.पंडित एन.एस. (कॉमर्स) कराड
प्रा.मोहिते बी.डी. (वनस्पतीशास्त्र) कराड
प्रा.पवार यू.आर. (वनस्पतीशास्त्र) कडेगाव जि.सांगली

राष्ट्रीय परिषद
प्रा.जाधव जे.एस. (संगणकशास्त्र) कराड
प्रा.सौ.साळुंखे ए.एस. (रसायनशास्त्र) दहिवडी
प्रा.वाघ आर.आर. (तत्वज्ञान) सांगली
डॉ.मनिषा तावरे (शिक्षणशास्त्र) कोरेगाव

आदर्श निवड
प्रा.श्री.काळे जे.पी.(ज्यु.कॉलेज) रयत सेवक कोऑप.बँक सातारा चेअरमनपदी
डॉ.ए.बी.जगदाळे सि.कालेज उपप्राचार्यपदी निवड
प्रा.एच के.काळे ज्यु.कॉलेज उपप्राचार्य पदी निवड
श्री.चव्हाण व्ही.बी. प्रयोगशाळा परिचारक रयत शिक्षण संस्थेच्या उच्च शिक्षण समितीवर निवड

अहिंदी भाषिक शिष्यवृत्ती

मोनाली शेलार एम.ए. २
अपर्णा कांबळे एम.ए. २
स्वाती कुसूरकर एम.ए. २
प्रत्येकी रु.५०००/-
प्रिती खुडे एम.ए. २
गणेश साठे बी.ए. १
जितेंद्र देसाई बी.ए. १

शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती

शुभांगी जाधव (बी.कॉम १)
गंधाली करंदीकर (बी.कॉम १)
राजेश्वरी महाडिक (बी.कॉम १)
पायल खाडे (बी.ए. १)
प्रशांत पवार (बी.ए. १)
यास्मिन मुजावर (एम.ए. १)
तेजश्री देशमुख (बी.सी.एस.१)

प्राप्ती देवकर (बी.सी.एस.२)
संदिप वाठारकर (बी.सी.ए. २)
प्रत्येकी रु.५०००/-
सोनाली पाटील (बी.ए.२)
सातारा आकाशवाणी केंद्रावर भाषण 'नागरिकांचे हक्क आणि कर्तव्ये'

इंडियन ऑईल कार्पोरेशन शिष्यवृत्ती

सूरज जगदाळे (१२ वी सायन्स)
शुभम शेटे (११ वी सायन्स)
प्रत्येकी रु.६०००/-

शिवाजी विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धा विजेते

सोनाली पाटील (बी.ए.१)
ललित-क्या जरूरी है हर दिन मनाना' (हिंदी) प्रथम क्रमांक
जयश्री चव्हाण (बी.ए.२)
मुलाखत ॲन इंटरव्ह्यू विथ ए फार्मरफ्रॉम ड्रॉट प्रोन एरिया (इंग्रजी) द्वितीय
पल्लवी चव्हाण (बी.ए.१)
अपनेघर की और (हिंदी-कहानी) तृतीय
अश्विनी पवार (बी.ए. १)
नाभिचिकित्सा (संस्कृत) प्रोत्साहनपर

मध्यवर्ती युवामहोत्सव विजेता

विनायक जगताप एम.ए.१ (समाजशास्त्र) 'नकला' प्रथम क्रमांक

जयश्री बाबर एम.ए.२ मराठी
दि.चांसलर गोल्ड मेडल ॲण्ड बुक्स
दि.उमा सदा शिवशास्त्री मारूलकर स्मृती पारितोषिक
प्रा.जी.एम.पवार पारितोषिक रु.४५५०/-
दि.वेणुताई चव्हाण स्मृति पारितोषिक
एकूण पारितोषिके प्राप्त रु.१३,०००/-

प्रगतीच्या पाऊल खुणा

राष्ट्रीय छात्रसेना मुले/मुली कॅम्प निवड

समाधान माने
थलसेना कॅम्प अमरावती
राज्यस्तरीय निवड थल सैनिक कॅम्प दिल्ली

मुली : **कोमल पाटील** (SUO)
दुर्गा कुलकर्णी (JUO)
विश्रांती माने (SGT)
स्पेशल एन.सी.सी.कॅम्प
पोर्टब्लेअर अंदमान

दिपाली पवार
स्वाती थोरात (CPL)
RCTC कॅम्प मध्यप्रदेश
स्वप्नाली मस्कर (CDT)
NIC जम्मू नागरगोटा (थल सैनिक कॅम्प)
पुणे निवड
तेजस्विनी पाटील (CDT)
प्रविणा मोरे (L/CPL)
प्रतिक्षा मोहिते (CDT)

फर्स्ट एड ट्रेनिंग मेडिकल कॅम्प किरकी (पुणे) साठी निवड
काजल पवार (CDT)
धनश्री थोरात (CDT)
तेजस्वीनी पाटील (CDT)
कोमल गायकवाड (CDT)
रोहिणी पवार (CDT)

राष्ट्रीय सेवा योजना यशस्वी कॅम्प

कु.पूजा पाटील
राज्यस्तरीय ॲडव्हेचर कॅम्प
अमरावती
केतन डुबल, धैर्यशील पवार
आळंदी ते पंढरपूर वारीसाठी
शिवाजी विद्यापीठ
टीममध्ये सहभाग

आपत्ती व्यवस्थापन प्रशिक्षण शिबीर नांदेड
मिलींद लाड
दुर्गा जाधव
पूजा काळे

शिवाजी विद्यापीठ क्रिडास्पर्धा/राज्यस्तरीय स्पर्धा

अक्षय हुलवाण
फेडरेशन तायक्वांदो प्रथम
आरती माने-द्वितीय
वृषाली कुलकर्णी-तृतीय
हर्षदा पाटील कुस्ती-द्वितीय
धीरज पाटील शुटिंग-द्वितीय
अभितीत रॅनाक स्वीमिंग-प्रथम
अनिकेत थोरात वेटलिफ्टींग-तृतीय
अक्षय देसाई कुस्ती-तृतीय

कु.गौरव यादव
बेस्ट फिजीक द्वितीय
ज्युनिअर विभाग
रणजित पाटोळे (१२ वी आर्टस्)
जंपरोप राज्यस्तर-प्रथम
शुभम मोहिते (१२ वी आर्टस्)
राष्ट्रीय कराटे
स्पर्धेत सहभाग

आदिती हिरवे
(११ वी कॉमर्स)
राष्ट्रीय पोहणे सहभाग
प्रतीक जानुगडे
राज्यस्तर-११ वी आर्टस्
तेजस कुंभार सॉफ्टबॉल
राज्यस्तर-११ वी कॉमर्स
अतुल कणसे सॉफ्टबॉल
राज्यस्तर-११ वी कॉमर्स

शुभम लाड सॉफ्टबॉल
राज्यस्तर-११ वी कॉमर्स
विनायक पोळ सॉफ्टबॉल
राज्यस्तर-११ वी कॉमर्स
प्रणव यादव सॉफ्टबॉल
राज्यस्तर- ११ वी आर्टस्

जिमखाना विभाग अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ

स्वप्नील जगदाळे
(क्रॉसकंट्री)
आरती गवळी (कुस्ती)
स्नेहल साळुंखे (कुस्ती)
ज्योती तोडकर
(सॉफ्टबॉल)
अजय थोरात (ज्युदो)
अबोली अवसरे
(क्रिकेट)

अश्विनी थोरात
(सॉफ्टबॉल)
स्वप्नील इंगवले
(व्हॉलिबॉल)
विजयसिंह जगताप
(कबड्डी)

यु.जी.सी.विविध अनुदाने : सेमिनार/परिषद/कार्यशाळा/प्रोजेक्ट

मेजर प्रोजेक्ट
रु.२२,८३,९००/-
मायनर प्रोजेक्ट
रु.२०,९२,०००/-

कॉमर्स राष्ट्रीय रु.१,००,०००/-
मानसशास्त्र राष्ट्रीय रु.१,५०,०००/-
रसायनशास्त्र राष्ट्रीय रु.८५,०००/-
गणित राष्ट्रीय रु.१,००,०००/-
इंग्रजी राष्ट्रीय रु.१,५०,०००/-

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

मराठी विभाग - ०९ ते ३८
हिंदी विभाग - ३९ ते ६६
इंग्रजी विभाग - ६७ ते ८२
संस्कृत विभाग - ८३ ते ९०

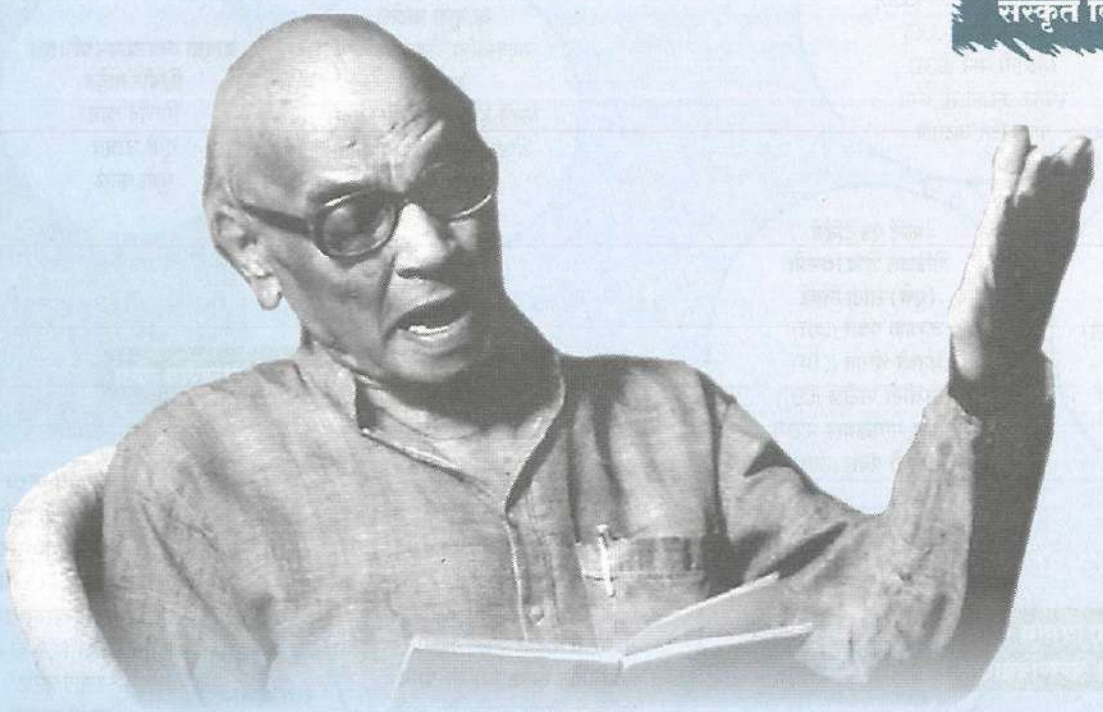

रक्तारक्तांतील । कोसळोत भिंती ।
मानवाचे अंती । एक गोत्र ।।
छप्पन भावांचा । केलासे गौरव ।
तोचि ज्ञानदेव । जत्रा येवो ।।
जागृतानो फेका । प्राणांच्या अक्षता ।
ऐसा योग आतां । पुन्हा नाही

...विंदा करंदीकर

बिंब

पदवी स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक व कलाविष्कार

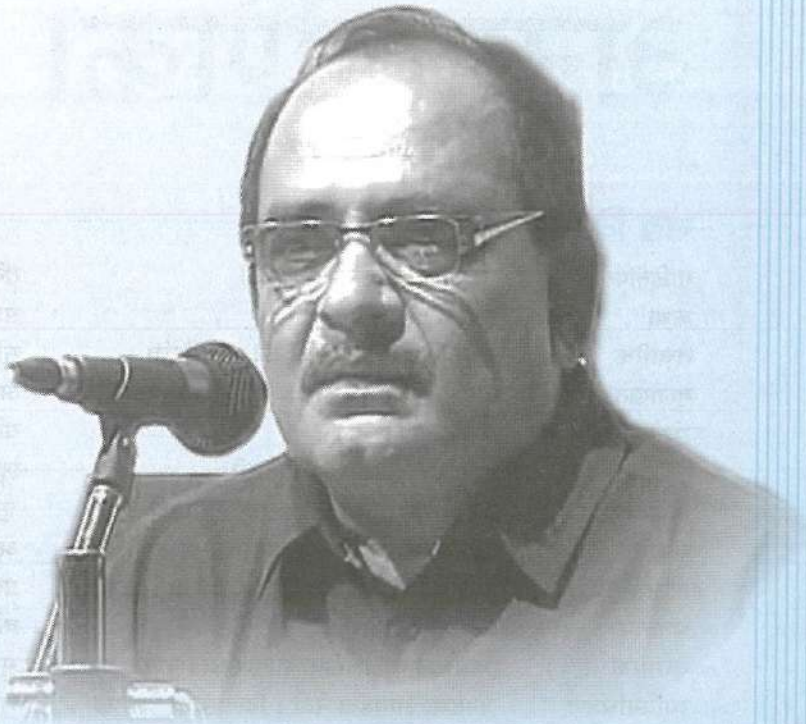

सत्य बोलू नये कोणी
नये वागू सत्य कुणी
चाले सत्यावर गोळी
मिटे सत्यात वापणी
कशी नामयाची सारी
गेली मुखबानी वाया
कोणी कापता कळस
आत शहारला पाया !

...फ.मु.शिंदे

बिंब

मराठी विभाग

विभागीय संपादक :
प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

माहितीपर	जादुटोणा व अंधश्रद्धेचे बळी	रविकिरण पाटील बी.ए.१	९
कथा	छकुली	सागर सावंत बी.कॉम.१	११
वैचारिक	उच्च शिक्षण धनवंतांचे की बुद्धिवंतांच	सुप्रिया गरुड बी.एस्सी.३	१४
मुलाखत	ग्रामीण जाणीवेचा अविष्कार इंद्रजीत भालेराव	अभिजीत पारगांवकर बी.ए.१	१६
संशोधन	कुठे काय बदलले ?	कोमल गायकवाड बी.ए.२	२०
ललित	कथा एका गाढव अपघाताची	शुभांगी पवार बी.ए.२	२२
माहितीपर	अन्नसुरक्षा विधेयक : खरचं फायद्याचे ?	भूषणकुमार पवार बी.एस्सी.३	२३
वैचारिक	दहशतवाद एक वैश्विक समस्या	अश्विनी कदम बी.एस्सी.२	२५
ललित	तरुणांनो एन्जॉय करा... पण जरा जपून	प्राजक्ता वाळिंबे बी.ए.२	२७
संकलन	मी रस्ता	कोमल पाटील बी.ए.२	२९
वैचारिक	कायद्याने बाललैंगिक शोषण थांबेल का ?	सुरज काकडे बी.ए.३	३१
व्यक्तिचित्रण	जनतेचा आवडता नेता : विलासराव देशमुख	सुप्रिया गरुड बी.एस्सी.३	३३

पद्य विभाग

दुःख	सागर सावंत बी.कॉम.१	१३
आई तुझ्याचसाठी	सलोनी शहा बी.कॉम.१	१३
आई	हनुमंत ओहळ बी.ए.१	१५
कसं सांगू तुला	हनुमंत ओहळ बी.ए.१	१५
जाणीव	अश्विनी कदम बी.एस्सी.२	१९
भावना...	राकेश शिंदे बी.कॉम.३	१९
हे आपल्यावर अवलंबून असत	प्रदीप जाधव बी.कॉम.१	२४
मैत्री म्हणजे...	जयकर कुंभार बी.कॉम.१	३०
आयुष्य	सलोनी शहा बी.कॉम.१	३२
जीवन	अमोल अंधारे बी.ए.३	३४
प्रयत्न	सागर धोत्रे बी.ए.२	३५
हे जीवन सुंदर आहे	रविकिरण पाटील बी.ए. १	३५
उगीच कुणाला महत्व मिळत नसतं	अमोल अंधारे बी.ए. ३	३६
२६ नोव्हेंबर	गणेश जाधव बी.ए. १	३६

बिंब

मराठी विभाग

माहितीपर

जादुटोणा व अंधश्रद्धेचे बळी

रविकिरण पाटील
बी.ए.१

> *यातू विद्या म्हणजे आजची 'ब्लॅक मॅजीक' अथवा 'जादुटोणा' अथवा 'भानामती' होय. हजारो वर्षापूर्वी वेदांमध्ये यातू विद्येचा उल्लेख आढळतो. 'शतपथ ब्राह्मण' या ग्रंथातही यातू विद्येचा उल्लेख आढळतो. 'जादू' हा फारशी शब्द जसाच्या तसा आला असण्याची शक्यता आहे.*

सह्याद्रीच्या एका उंच कड्याने आपली मूंडी ढगात घातली होती. मंद गतीने तरंगणारे प्रचंड ढग त्या कठीण सह्याद्रीच्या मस्तकावर आदळून दिशा बदलून होत होते. पुर्वेला लाली यायला अवकाश होता. इतक्यात गावातील देवीच्या मंदिराच्या गाभाऱ्यात एकच हाहाकार माजला होता. गावातीलच एक सर्वसामान्य कुटूंब एका मंत्रिकाच्या साह्याने देवीच्या कोपातून मुक्त होण्यासाठी एका सात वर्षाच्या मुलीची हत्या करतात व तिचे रक्त देवीला वाहून स्वत:ही प्राशन करतात. मांत्रिकाचे ते बिभत्स मंत्र व त्याच वातावरणात देवदेवतांना प्रसन्न करण्यासाठी दिला जाणारा बळी हे पाहून सुर्यनारायण सुद्धा हिमालयाच्या कड्यातून वर यायला घाबरत होता.

याला जबाबदार कोण ? आपला समाज ? आपले विचार ? आपले शासन ? कि आपल्या श्रद्धेच्या अंगरख्याखाली लपून बसलेले अंधश्रद्धेचे भूत. कोण ? कोण ?

आज आपण २१व्या आधुनिक शतकातील २०१३ या वर्षात जगत असताना सुद्धा, आपल्याकडील दिल्या जाणाऱ्या किंवा होऊ घातलेल्या अंधश्रद्धांसाठीच्या नरबळींची व पशुबळींची संख्या पाहता आपली मानसुद्धा शरमेने खाली जावी असे हे प्रकार आजही फक्त खेड्यातच नाही तर शहरातसुद्धा राजरोसपणे पहावयाला मिळतात. ही खरच अत्यंत खेदाची आणि लाजीरवाणी गोष्ट आहे. ही वस्तूस्थिती म्हणजे फक्त जात्यात गेलेले धान्यच म्हणावे लागेल कारण याच्या आधी जात्यातून भरडून बाहेर पडलेले अंधश्रद्धेचे पीठ यापेक्षा कितीतरी पटीने जास्त आहे असे म्हणावयास हरकत नाही.

अशा घटना पुन्हा-पुन्हा होऊ नयेत म्हणून 'महाराष्ट्र नरबळी, यौन शोषण व अमानवी अघोरी कृत्य' या नावाने कायदा करण्यात यावा यासाठी डॉ.नरेंद्र दाभोलकर व त्यांची अंधश्रद्धा निर्मुलन समिती प्रयत्न करत आहे. एकीकडे धनिक व उच्च पदस्यांना सोनसाखळ्यांचा प्रसाद देणारी सत्यसाईबाबा भोंदू अस्लम बेडवाला, चमत्कार करणाऱ्या निर्मलादेवी इ. विरोधात आंदोलन छेडणे व त्या विरोधात आवाज उठवणे ही तारेवरची कसरत होती पण डॉ.दाभोलकरांनी ती यशस्वी केली. परंतु, पुरोगामी विचारांचे समर्थक व सनातनी म्हणवून घेणाऱ्या आपल्याच समाजातील समाजकंटकांनी डॉ.दाभोलकरांवर घाला घातला व त्यांची २० ऑगस्ट, २०१३ रोजी भरदिवसा भ्याडपणे हत्या केली.

भारताचे एक गव्हर्नर जनरल वॉरन हेस्टींग यांनी १८१३ मध्ये म्हटले होते कि, 'भारतीय माणूस तसा धार्मिकदृष्ट्या सशक्त नाही कारण त्यांच्या संस्कृतीत गुन्हे, अन्याय, अंधश्रद्धा यांचा शिरकाव खूप मोठ्या प्रमाणात आहे. त्यांचे हे विचार स्वाभाविकच खरे आहेत.

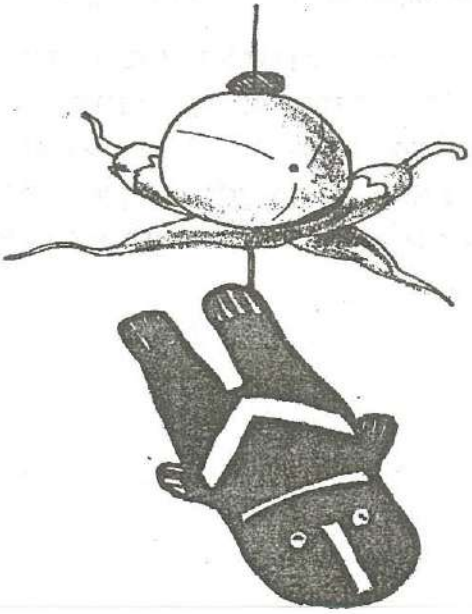

आदिम अवस्थेतील माणूस स्वत:चे जीवन जगत असताना निसर्गातील ज्या

नैसर्गिक क्रिया होत्या त्यांना तो 'अलौकिक शक्ती' समजून बसला होता. व पाऊस पडणे, वीज चमकणे, वणवे, वादळे इ. गोष्टी याच शक्ती करत असाव्यात अशी त्याची समजूत होती. या शक्तीला सर्व ठिकाणी 'यातू' असे नाव दिले होते. या सर्व शक्तींची पूजा बांधण्याविषयी जी काही कर्मकांडे होती तिला 'यातुक्रिया' असे संबोधले गेले. 'यातू' या शब्दाच्या अपभ्रंशातून 'जादू' हा शब्द तयार झाला असावा म्हणून यातू धर्माला Magico Religious Bitit असे म्हणतात.

थोडक्यात, ही यातू विद्या म्हणजे आजची 'ब्लॅक मॅजीक' अथवा 'जादुटोणा' अथवा 'भानामती' होय. हजारो वर्षापूर्वी वेदांमध्ये यातू विद्येचा उल्लेख आढळतो. 'शतपथ ब्राह्मण' या ग्रंथातही यातू विद्येचा उल्लेख आढळतो. 'जादू' हा फारशी शब्द जसाच्या तसा आला असण्याची शक्यता आहे. व 'टोणा' हा मूळ कन्नड शब्द असून त्याचा अर्थ फसवणे असा होतो म्हणजेच 'जादुटोणा' याचा अर्थ गुढ शक्तीचा दावा करून फसवणे होय.

जगातील सर्व प्राचीन संस्कृतीत 'जादुटोणा' कल्पनेचा प्रभाव होता. यातूनच या अलौकिक शक्तीवर विजय मिळविण्यासाठी यातुक्रियेचा वापर केला जाई. व याच यातुक्रिया करणाऱ्या मध्यस्थांपैकी पुढे मांत्रिक, वैद्य, पुरोहित, भविष्यवादी निर्माण झाले व आपला उदरनिर्वाह नीटपणे पार पडावा यासाठी त्यांनी नरबळीसारख्या अमानुष प्रथांचा वापर करून अंधश्रद्धेचे बीज पेरले असे मानववंशशास्त्रज्ञ व मानसशास्त्रज्ञ सांगतात.

१० मे, २०११ रोजी मा.ना.मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांच्या म्हणजेच आपल्याच कराड तालुक्यात कराडपासून अवघ्या ११ कि.मी. अंतरावर असलेल्या धोंडेवाडी गावात अचानक भानामतीचे प्रकार घडू लागले. टाकीतील पाणी तांबडे होणे, कपडे फाटणे, जळणे इ. गुढ घटना घडू लागल्या. ही भानामती आपला ५ वर्षाचा नातू करतो हे देवऋषीचे म्हणणे प्रमाण मानून भानामतीचे प्रकार थांबविण्यासाठी सख्ख्या आजीने गळा दाबून त्या ५ वर्षाच्या आपल्या नातवाचा बळी घेतला.

त्याच्याच दुसऱ्या दिवशी ११ मे, २०११ रोजी रत्नागिरी जिल्ह्यातील राजापूर तालुक्यात मुंबईहून काही काळासाठी घरी परतलेल्या तरूणाने लग्नानंतर ४ वर्षे होऊनही आपल्याला मुलबाळ होत नाही. याचे कारण आपल्या चुलत बहिणीने 'करणी' केलेली आहे. हे भगताचे म्हणणे प्रमाण मानून बहिणीच्या डोक्यात काठी मारून तिला ठार केले.

१३ मे, २०११ रोजी नंदूरबार जिल्ह्यातील अक्कलभूआ तालुक्यात धाकट्या जावेने आपल्यावर करणी, भानामती केली या संशयाने थोरल्या जावेने धाकटी जावू व तिचे एक महिन्याचे लहान मुल यांचे जीवन संपविण्यासाठी त्यांना विष पाजले. हे सर्व लिहिताना व वाचताना अत्यंत क्लेशदायी आहे परंतु यापासून बोध एवढाच घ्यायचा कि, एकविसाव्या शतकात विज्ञानाचा सूर्य माथ्यावर आला असतानाही भानामतीची झापडे लावून माणसे आपले जीवन जगत आहेत.

अंधश्रद्धा या विषयाला इथेच वेसण घालता घालता एवढेच सांगू इच्छितो की, जरी डॉ.दाभोलकरांसारख्या पुरोगामी विचारांच्या महामानवाची हत्या झाली असली तरी त्यांचे विचार अमर आहेत व अमरच राहतील. व ते अमर रहावेत म्हणूनच महाराष्ट्र शासनाने 'महाराष्ट्र नरबळी व इतर अमानुष, अनिष्ट व अघोरी प्रथा व जादुटोणा यांना प्रतिबंध व त्यांचे समूळ उच्चाटन अधिनियम २०१३' पास केला आहे. परंतु, या कायद्याच्या अंमलबजावणीसाठी डॉ.नरेंद्र दाभोलकर या महान विचारवादी महामानवाचा नरबळी शासनाने दिला कि, काय ? असा प्रश्न मनाला सतत भेडसावत राहतो.

कथा

छकुली

सागर सावंत
बी.कॉम.१

मी छकुलीसंगे खेळण्यासाठी पुन्हा आलो तर ती तिथे दिसलीच नाही मी खूप वेळ तिची वाट पाहिली पण ती काही आलीच नाही.

कराडमधला हा माझा पहिलाच दिवस होता. मी माझ्या दहावीनंतरच्या शिक्षणासाठी मामाच्या घरी चाललो होतो. तेवढ्यात मला कोणीतरी हाक मारली. मी लगेच मागे वळून पाहिलं तर एक लहान नऊ-दहा वर्षाची मुलगी होती. ''डोळ्यामध्ये निरागसपणा, ओठांवरती थोडंस गोड हसू'' ती हलक्या आवाजात मला म्हणाली, ''दादा माझ्याशी थोडा वेळ खेळशील का ?'' मला तर कधी एकदाशी मामाच्या घरी जातोय अस झालं होत. पण त्या लहान मुलीला कसं नाही म्हणू ते मला कळतच नव्हतं. मी विचार केला चला ती म्हणतेच तर थोडा वेळ तिच्याशी खेळुयाच.

तिच्याशी खेळता खेळता एक-दोन तास केव्हा निघून गेले ते मला समजलच नाही. मी तिला म्हणालो 'छकुले चल मी जातो आता' मला खूप वेळ होतोय. ती काही मला सोडायलाच तयार नव्हती. मी तिला बोललो कि, तू शेजारी असणाऱ्या दुसऱ्या मुलांबरोबर खेळ ना ! तर ती बोलली की, मी त्यांच्यात खेळायला गेले की, ते पळून जातात, नाही तर मला खूप मारतात.

मी विचारात पडलो होतो की, ती असं का बोलते ते मला काही समजत नव्हते. तेवढ्यात तेथे मला माझ्या मामांनी पाहिले आणि न काही बोलताच मला तेथून हाताला धरून ओढत घरी घेवून आले. मला काहीच समजत नव्हते, की मामांनी असे का केले असावे. मामांना मी विचारले, तर मामा बोलले की, तू त्या मुलीशी परत केव्हाही खेळताना दिसणार नाहीस. मी मामाला खूप वेळा कारण विचारले. तरी मामांनी मला काहीच सांगितले नाही.

दुसऱ्या दिवशी मी माझ्या कॉलेजवर ॲडमिशनसाठी गेलो आणि माझी ॲडमिशन करून येताना ती मुलगी मला परत दिसली. ती एकटीच बसली होती. ना ती कोणाशी खेळत होती ना दुसरे तिच्याशी खेळत होते. ती एकटीच शांत चेहरा पाडून बसली होती. डोळ्यातून थोडे अश्रू येत होते. मी जाता जाता थोडीशी विचारपूस करावी म्हणून तिला बोललो. छकुले तू नाही का ग खेळत ? एकटीच का बसली आहेस ? ती काहीच बोलली नाही. मी पुन्हा विचारले तर ती बोलली की, मला काहीच माहित नाही. माझे बाबापण काहीच सांगत नाही.

आईला विचारलं नाहीस का ग तू ?

आई मला सोडून गेली आहे. ती नाही माझ्यापाशी राहत.

आणि तुझी शाळा ?

शाळेतून काढून टाकलय मला. शाळेत मला येऊ देत नाहीत.

मी पुन्हा विचारात पडलो. असं नक्की काय झालंय की तिच्याशी कोणी बोलत नाही, कोणी तिच्याशी खेळत नाही आणि तिची आई तिला का सोडून गेली असावी.

याचाच विचार मी करत होतो. तेवढ्यात ती बोलली दादा माझ्याशी तू खेळशील का ? मला या प्रश्नाचे उत्तर काय देऊ तेच समजत नव्हते. मी बोललो आज मला काम आहे. आपण उद्या खेळू आणि मी तिथून निघून गेलो. मला तिच्याशी खेळायचे होते. पण मामा !!!

मी परत एक आठवडा त्या गल्लीतून गेलोच नाही. मामाच्या भितीने पण, तिच्याबद्दलचे सर्व प्रश्न दररोज मनात गोंधळ करून जात होते.

दुसऱ्या दिवशी मनाचं थोडसं धाडस करून आणि मामाची भिती थोडीशी लांब ठेवून मी पुन्हा त्या छकुलीला भेटायला गेलो. ती मला पाहिल्यावर थोडीशी नर्वस झाली आणि काही वेळ माझ्याशी बोललीच नाही. पण मी जसा म्हणालो कि, 'मी जातो आता' तेवढ्यात ती म्हणाली. 'Sorry' दादा चल खेळुया आपण आणि तो पूर्ण दिवस मी तिच्याशी खेळण्यात घालवला. सायंकाळची वेळ झाली आणि तिचे बाबा तिला हाक मारत आले. आणि एखादे आश्चर्य पहावे तसे ते माझ्याकडे पाहू लागले. आणि छकुलीला घेऊन निघाले. मी त्यांच्याशी बोलण्याचा खूप प्रयत्न केला, पण त्यांनी माझे काहीच ऐकले नाही. आधीचे प्रश्न काही कमी होते का अजून एका प्रश्नाची भर पडली की, तिचे बाबा माझ्याशी बोलले का नाहीत. मामाच्या गावात माझे कोणी दुसरे ओळखीचे नसल्याने दुसऱ्या कोणाकडे विचारपूस ही करू शकत नव्हतो. मी तसाच घरी गेलो.

दुसऱ्या दिवशी मी छकुलीसंगे खेळण्यासाठी पुन्हा आलो तर ती तिथे दिसलीच नाही. मी खूप वेळ तिची वाट पाहिली. पण ती काही आलीच नाही. मी शेवटी घरी निघून गेलो. त्यानंतरही दररोज तिथेच येऊन छकुलीची वाट पाहत होतो. आणि तिच्याबद्दल आजुबाजुलाही तिची चौकशी करत होतो. पण कोणी काहीच सांगायला तयार नव्हते. मला असे वाटत होते की, ति जणू येथे राहतच नसावी म्हणून तिला इथे कोणीच ओळखत नाही. तिची वाट पाहून दहा-बारा दिवस निघून गेले. तिचा काहीच पत्ता नव्हता. मी खूप दु:खी आणि विचारात होतो. तेवढ्यात तिचे बाबा मला रस्त्यावरून जाताना दिसले. मी त्यांना हाक मारली तर ते थांबले आणि म्हणाले, 'कोण तू ?' मी इथेच नवीन आलेय. तुमच्या छकुलीसंगे इथेच काही दिवस खेळत होतो. पण ती आता इथे खेळायला येत नाही. तिला काही झालंय का ? ती खेळायला का येत नाही ? माझ्या प्रश्नाचे उत्तर न देताच ते निघून गेले. मी खूप वेळ त्यांना हाका मारून विचारले, तर ते काहीच बोलले नाहीत. मी मग त्यांचा पाठलाग करायचे ठरविले आणि त्यांच्यामागोमाग त्यांच्या घरी आलो. मला फक्त छकुलीला पाहून घरी जायचं होत. पण त्यांच्या घराच्या सर्व खिडक्या बंद होत्या. आणि मलाही माझ्या घरी जायला खूप वेळ होईल म्हणून मी लगेच माझ्या घरी निघून गेलो.

दुसऱ्या दिवशी मी कॉलेजवरून सरळ छकुलीचे घर गाठले. आणि दरवाजा वाजवला. तिच्या बाबांनी दरवाजा उघडला 'तू का आला आहेस इथे ?' त्यांच्या ह्या रागमय आवाजाने माझ्या काळजाचे ठोकेच वाढवले. मी त्यांना बोललो की, मला छकुलीला भेटायचं आहे. थोडाच वेळ भेटेन. तिच्या बाबांना नाईलाजाने मला घरात घ्यावेच लागले. घर खूपच अस्ताव्यस्त होते. साफ सफाई नव्हती, ना काही घरात सुखसोईच्या वस्तू नव्हत्या. मी तेवढ्यात पाहिले कि छकुली खाटेवरती शांत झोपली होती. ती बहुतेक आजारी असावी मी लगेच तिच्या बाबांना विचारले कि, काय झालंय छकुलीला ? तिचे बाबांनी सांगितले की ती आजारी आहे 'इतके दिवस ?' काका तुम्ही माझ्यापासून काहीतरी लपवताय ? मी गेले काही दिवस पाहतोय की छकुलीसंगे कोणी बोलत नाही. तिच्याशी कोणी खेळतही नाही आणि ती शाळेतसुद्धा जात नाही. तुमच्याबद्दल कोणाला काही विचारलं तरी कोणी काहीच सांगत नाही. असं का ?

तिच्या बाबांच्या डोळ्यातून अश्रू येऊ लागले आणि ते मला सांगू लागले की, छकुलीला HIV आहे. म्हणून कोणी आमच्याशी बोलत नाही. आणि आम्हाला भेटायलाही कोणी येत नाही. तीन वर्षापूर्वी तिचा अपघात झाला होता. त्या अपघातात तिला खूप दुखापत झाली होती. तिला जेव्हा दवाखान्यात नेण्यात आले तेव्हा डॉक्टर बोलले की, अपघातात तिचे रक्त खूप गेले आहे. त्यावेळी तिला रक्त देताना कोणतीही काळजी घेतली नव्हती. त्यामुळे तिला हा रोग झाला आहे. गेल्या एका वर्षापूर्वीच आम्हाला जेव्हा कळाले तेव्हापासून शेजारच्यांनी आम्हाला वाळीतच टाकले. कोणी विचारपूस करत नाही. आणि गेल्या नऊ महिन्यापूर्वी तिची आई पण तिला सोडून गेली.

डोळ्यासमोर झालेला अंधार आणि मनाची कुजबूज आणि डोळ्यातले ओले अश्रू घेवून मी तसाच घरी निघालो. मनात फक्त छकुलीचाच विचार येत होता. तिच्याबद्दलची काळजी, आपुलकी आता डोळ्यातून अश्रू बनून बाहेर येत होते.

अजूनही आपण एकमेकांना माणूसकीच्या नजरेने पाहत नाही याचेच मला खूप दु:ख होत होते. आधीच्या काळात एखाद्याकडून

चुकी झाली की त्यांना वाळीत टाकत होते. आणि आताही तेच चालू आहे. फक्त प्रकार नवीन आहे. आज मात्र कोणाला भयानक रोग झाला की त्यांना वाळीत टाकले जाते. टि.व्ही.वर दररोज पाहूनही आपण त्या माणसांना काहीच किंमत देत नाही. एखादा मोठा माणूस असता तर ते ठिक होते पण ही छोटीशी बाहुली होती. हिचेही राहिलेले काही चांगले दिवस दु:खात जगण्यास तिला भाग पाडत. तिच्या आईनेच तिला सोडून दिले तर शेजाऱ्यांकडून काय अपेक्षा करणार. आईसारखी माया, प्रेम, काळजी घेणारी ही आई, तिची गरज असतानाही सोडून जाते म्हणजे खूपच वाईट वाटते.

तिच्यासाठी मी काहीच करू शकत नव्हतो. मी मात्र घरी गेल्यावर मामाला विचारले की, तिला असा रोग असल्याने तिच्याशी कोणीच बोलत नाही. हे बरोबर आहे का ? मामा म्हणाले, 'अरे तुझं मला पटते रे' पण विषाची परीक्षा कोणी घ्यायला सांगितली आहे. जावू दे. ती आता कधी ना कधी ह्या जगातून जाणारच आहे तर आपण का आपल्या माणसातून वाईट व्हायचे आणि तू पण तेथे जावू नको. एखाद्या तलवारीने घाव घालावा तसा घाव त्या शब्दाचा माझ्या मनावर झाला. वाटत नव्हते माणूस स्वत:च्या स्वार्थासाठी एवढा स्वार्थी होवून जगेल.

काही दिवस मी तिला पाहण्यासाठी आणि भेटण्यासाठी तिच्या घरीच जावू लागलो. पण आमची सोबत देवाने काही दिवसाचीच केली असावी. बहुतेक आणि तिने ह्या स्वार्थी जगाचा, स्वार्थी शेजाऱ्याचा, प्रेमळ बाबांचा आणि माझा निरोप घेतला. त्या दिवसाच्या आठवणी खूप रडवतात. ''जग कोणाला बदलायचे आहे पण प्रत्येकाने आपणाला बदलून जास्त नाही पण थोडासा स्वार्थीपणा दूर करून माणसाला जास्त नाही पण थोडीशी किंमत मात्र द्यावी.....एवढंच.....''

दु:ख

फुलांच्या वर्षावात काल्यांची साथ
दु:खच आमच्यासाठी दररोजचीच पहाट.
सुखाक्षणी दु:खाची आठवण कधी येत नाही
दु:खाशिवाय जगण्याची इच्छा कधी होत नाही.
सूर्याच्या तेजात सुख माझे सांडले
सुख वेचताना मात्र दु:खाचे चटके भाजले.
सुखाशिवाय जगण्याची सवय मला झाली
दु:खातच जगण्याची कला मला आली
दु:खाचेच अश्रू सुखालाही लाजवतात
सुखामध्ये दु:खाचे पैलू खूप गाजवतात.
वाटत नाही मला की दु:ख कधी सोडून जाईल
मित्र माझा झालाय हा असाच साथ देईल.
सुखाची वाट पाहण्याची मी बंद केली
दु:खालाच प्रेमाची साथ मी दिली.

सागर मनोहर सावंत
बी.कॉम. १

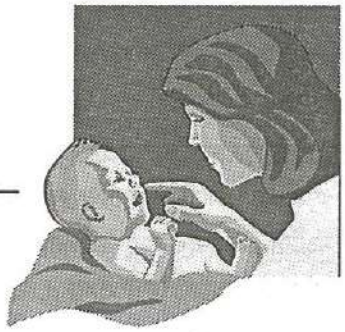

आई तुझ्याचसाठी

आयुष्याचा प्रत्येक क्षण जगेन तुझ्यासाठी...
माझ्या प्रत्येक श्वासाचे शिल्प असेल तुझ्यासाठी
जीवनाच्या प्रत्येक वाटेवर कर्तव्य म्हणून झटेन तुझ्यासाठी
देव जरी असला देवळात, तरी प्रार्थना करेन तुझ्यासाठी
अंधाऱ्या आयुष्यात ज्योत पेटवेन तर तुझ्यासाठी
जीवनाच्या या महासागरात झेप घेईन
तुझ्याचसाठी...
अथांग पसरलेल्या आकाशात तरंगत राहीन तुझ्यासाठी
जगाशी झुंज देताना, पाऊल मागे वळणार नाही
ही शपथ घेईन तुझ्यासाठी
स्वर्गात राहण्यासाठी जरी बोलवले
तरी नकार देईन तुझ्याचसाठी...
सगळी संपत्ती उधळून टाकेन फक्त तू हसण्यासाठी
सारी दुनिया हलवून टाकेन
जर तुझा आशिर्वाद असेल माझ्यासाठी...

सलोनी संतोष शहा
बी.कॉम. १

वैचारिक

उच्च शिक्षण धनवंतांचे की बुद्धिवंतांचे

सुप्रिया गरुड
बी.एस्सी.३

'जसे कुंभार मातीचा चिखल तयार करून त्या चिखलाला आकार देवून मडकी बनवतो' तसेच आपले शिक्षक प्रत्येक प्रकारचे शिक्षण देवून आपल्याला (विद्यार्थ्याला) तयार करतात. तरीही धनवंतांच्या मुलांना शिक्षण घेवू वाटत नाही.

उच्च शिक्षण हे खरंच बुद्धिवंतांचे राहिले नसून धनवंतांचेच झाले आहे. जो तो आमदार, खासदार, नोकरदार उठतो आणि स्वत:च्या मुलांना पैसे भरून शाळेत, कॉलेजला पाठवतो. आमच्यासारख्या गरीबांचे हालच की ! आमच्याकडे बुद्धिमत्ता असून काय करणार आम्ही ! बारावी, दहावीला चांगले मार्क्स मिळाले की मुलांना डोनेशन भरून शिकायला घालतात आणि आजकाल खरंच कॉलेजने सुद्धा एवढी फी वाढविली आहे की चार दिवस आई-वडील रोजगाराला गेले तरी त्या फी पुरते पैसे मिळत नाहीत. मात्र ही मोठी लोकं उठ-सुठ पैशात खेळत बसतात. आणि म्हणूनच मला म्हणावेसे वाटते की,

''अरे अरे माणसा तू
वेडा का खुळा रे
देवापुढे माणूस पालापाचोळा रे''

देवसुद्धा ही बुद्धीवंताची परीक्षाच पहात आहे. आणि खरंच हे सर्व लाचखोर, भ्रष्टाचार हे सगळं एकेदिवशी थांबेल तेव्हा कुठे त्या माणसातील माणुसकी बाहेर येईल. आणि तेव्हाच त्याला कळेल आपण आपल्या मुलाचे नुकसान कुठे केले ते ! गरीबांना पैशाविना शिक्षण मिळत नाही. आणि श्रीमंतांना पैसे असून शिकता येत नाही. त्यांना शिक्षणाचे महत्त्व कळतच नाही.

आई-वडील आपल्यासाठी एवढे पैसे घालतात. काय हवं, नको ते पाहतात. पण श्रीमंतांच्या मुलांची बुद्धीचं मंद. त्यांना कितीही, काहीही द्या. त्यांना नुसती हौस, मौजमज्जा एवढचं सुचत असतं. खरंच आजच्या या समाजामध्ये प्रत्येक प्रकारचं ज्ञान मिळत असतं पण ते ज्ञान घेण्याची, आत्मसात करण्याची क्षमता त्या विद्यार्थ्यांमध्ये पाहिजे आणि ती म्हणजे ज्यांच्याकडे पैसे नाहीत. वेळेवर काहीही मिळत नाही अशा विद्यार्थ्यांकडेच असे गुण असतात.

''जसे कुंभार मातीचा चिखल तयार करून त्या चिखलाला आकार देवून मडकी बनवतो'' तसेच आपले शिक्षक प्रत्येक प्रकारचे शिक्षण देवून आपल्याला ते तयार करतात. तरीही धनवंतांच्या मुलांना शिक्षण घेवू वाटत नाही. प्रत्येक खेडेगावात मराठी शाळा आहेत. तरीही जो-तो उठतो आणि आपल्या मुलांना लांबच्या, चांगल्या बाहेरगावच्या शाळेत पाठवतो. मात्र ज्या लोकांची परिस्थितीच नाही अशा लोकांना त्यांच्या मुलांना गावच्या शाळेतच ही मुले घालावी लागतात. आणि हीच मुले पुढे मोठी झाल्यावर कोणीतरी ऑफिसर, कलेक्टर, आमदार, खासदार होतात. आणि याच मुलांना आपल्या आई-वडिलांच्या कष्टाची जाण असते. आणि हीच मुले आप-आपल्या पायावर उभी राहतात. म्हणूनच मला एक काव्यपंक्ती आठवते.

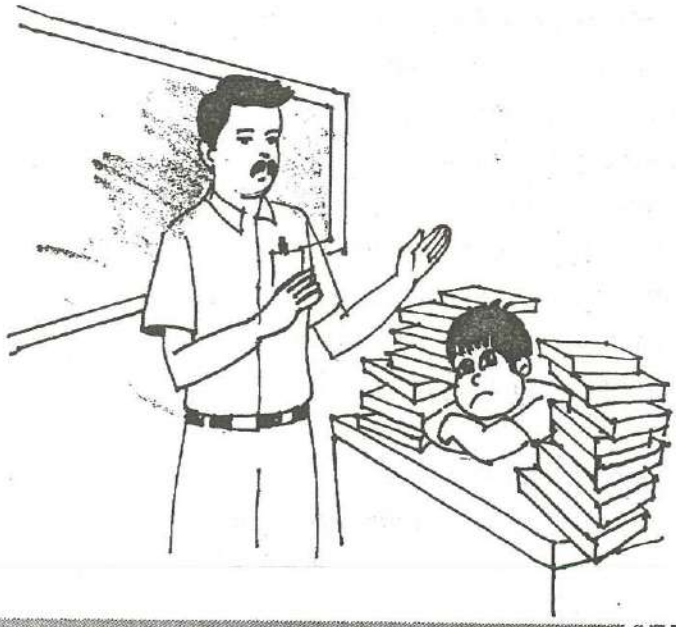

''मुले गुणवान आहेत मात्र बाप धनवान पाहिजे तरच शिक्षण क्षेत्रात पोहचता येते. वीज पाण्यात असते ती पाणी घुसळल्यानंतर मिळते. तसेच चैतन्य माणसात असते ते विचारांनी घुसळावे लागते''

आजकाल माणूस माणसात राहिलाच नाही. आपण कोणामुळे पुढे गेलो, कुणामुळे मोठे झालो हे सुद्धा तो लगेच विसरतो. आजपर्यंत यशवंतराव चव्हाण, महात्मा फुले, सावित्रीबाई फुले, सरोजिनी नायडू इ. सर्व महान नेते हेसुद्धा शिकले पण पैसे भरून, डोनेशन भरून नाही ते ही असेच देवळात झाडाखाली असेच शिकले.

पण आज त्यांच्यामुळेच हा देश, हे जग पुढे गेलेले दिसत आहे. आज या वर्षीचीच गोष्ट मुख्यमंत्री विलासराव देशमुखचं. ते आपल्या गावच्या शाळेतच शिकले आणि गावचा विकास करता करता त्यांनी देशाचा विकास केला. त्यांनी राष्ट्र घडविले. माणसातील माणुसकी जागृत केली. असा लाडका नेतासुद्धा बिनपैशाच्या शाळेतचचचच शिकला. मी एवढेच म्हणेन की,

''सोडून गेला लाडका नेता म्हणून मराठवाडा रडतो. कळेल आता विलासाविना विकास का अडतो''

आई

हाडामासाचा गोळा होतो
घडविलीस तू मुर्ती छान.
तुझ्या उपकाराला तोड ना कशाची
आई, तुच आहेस या जगी महान
चंदनापरी झिजवून स्वत:
प्रत्येक सुखं आम्हात पाहिली
लेकरांची पोटं भरण्यासाठी
कष्ट करून उपाशी तू राहिली
मायेचा तू अथांग सागर
सहनशीलतेचा तू प्रचंड डोंगर
सहस्त्र दु:खे नशिबी तुझ्या
सोसतेस तू कशी ग निरंतर ?
क्षण सुखाचे भोगतो आम्ही
आठवण तेव्हा तुझी येत नाही
येतं जेव्हा दु:खाचं सावट
तुझ्याविना जवळ कोणीच राहत नाही.
केली जरी निरंतर सेवा तुझी
तरी तुझे पांग फिटणार नाहीत
महान आहेस तू, महानच राहशील
अशी तुझी महान किर्ती कधीच मिटणार नाही.

हनुमंत तुकाराम ओहळ
बी.ए. १

कसं सांगू तुला

कसं सांगू तुला मी तुझ्यावर किती प्रेम करतो
विरहाच्या अग्नीत होरपळून
कधी पडतो तर कधी सावरतो

कसं सांगू तुला विरह अग्नी आहे किती तप्त
तुझ्या प्रत्येक आठवणीला दुजोरा देताना
आठवतोय मी माझं रक्त
कसं समजावू मी तुला
प्रेमाची निर्मलता आणि भाषा
तुच दाखवलीय प्रेमाची दिशा
अन् जगण्याची आशा

कसं सांगू मी तुला काही केल्या आठवण तुझी जात नाही
येता मनात विरहाचे काहूर
माझ्यात मी उरत नाही

कसं सांगू मी तुला कसं मी स्वत:ला सावरतोय
कदाचित तुझ्या प्रेमाचा एक अंश
माझ्या रोमारोमात वावरतोय
जर दिलीस तू संधी मला
तुझ्याशी संसारगाठ बांधायची
तर यमही देईल संधी मला
पूर्ण जीवन जगण्याची

हनुमंत तुकाराम ओहळ
बी.ए. १

मुलाखत

ग्रामीण जाणीवेचा अविष्कार इंद्रजीत भालेराव

अभिजीत पारगांवकर
बी.ए.१

> *वाचनाने शब्दसंख्या वाढते. शब्दांची शक्ती कळते आणि कवितेत ते महत्त्वाचे आहे. असं कुणी कुणाला सांगून कवितेचे व्याकरण कळत नसते. ज्याला मराठीत कविता करायची आहे. त्याने अगदी ज्ञानेश्वरांपासून ते आतापर्यंत सर्व वाचन करावे. सर्व कवी वाचायला हवे.*

१) तुमच्या बालपणातील दिवस कसे गेले ?

माझं गाव परमती जिल्ह्यातील रीधोरा हे साधारणपणे अडीचशे लोकवस्तीचे गाव होय. वडील शेती करणारे, त्यामुळे घरची परिस्थिती ही हालाकीची होती.

२) तुमचे शिक्षण कसे झाले ?

मी शिक्षण घेत होतो त्यावेळी मी चौथीच्या वर्गात असताना १९७२चा दुष्काळ पडला आणि वसंतराव नाईकांनी हुकूम काढला की सर्व मुलांना पुढच्या वर्गात घाला. त्यामुळे चौथी अभ्यास न करताच पास झालो. म्हणून ढकलपास पण त्यानंतर दुष्काळ पडला नाही आणि मी मॅट्रिक नापास झालो व वडिलांनी गुराख्याची नोकरी दिली.

३) मॅट्रिक नापास झाल्यानंतर व गुराख्याचा वेश धारण केल्यानंतर पुढे शिकण्याची प्रेरणा कशी काय निर्माण झाली ?

प्रेरणा म्हणजे माझा धाकटा भाऊ खूप हुशार होता. तो आता, टिशूकल्चरचा शास्त्रज्ञ आहे. मला नोकरी मिळाल्यानंतर मी त्याला शिक्षणासाठी हॉलंडला पाठवला. तर त्याच्या पुढच्या शिक्षणासाठी त्याला वसमतला पाठवायचे होते. आणि त्याला तिथे ठेवताना त्याच्या जेवणाचा प्रश्न होता. व इतक्या दूर घरातील बाईमाणूस ठेवणे शक्य नव्हते. व मला चांगला स्वयंपाक येत होता. त्यामुळे त्याच्या पुढच्या शिक्षणासाठी स्वयंपाकी म्हणून मला पाठवले व आता गेलाच आहेस तर फॉर्म भरून मागे राहिलेला इंग्रजी विषय सोडव असे झाले. व मी मॅट्रिक पास झालो.

४) तुमच्या कॉलेजच्या आठवणी सांगा ?

इंग्रजी विषय सोडवून कॉलेजला ॲडमिशन घ्यायला गेलो. त्यावेळी मी फक्त गुराख्याची काठी बाजूला ठेवून गेलो होतो. डोक्यावर टोपी, कपाळावर टिळा, गळ्यात गंडा, खांद्यावर उपरणं, कंबरेला धोतर, पायात गावाकडची खेटरं होती. आणि ज्या ॲडमिशनच्या ओळीत मी होतो तिथे बाकीचे मुले कोण अमिताब, धर्मेंद्र, शशी कपूर बनून आले होते. त्या सर्वांकडे मी पाहिलं आणि स्वत:कडे पाहिलं तर या सर्व हिरोंमध्ये मी मात्र दादा कोंडके दिसत होतो. त्यापैकी मुलं माझी चेष्टा करू लागली. मला राग सहन न होऊन मी गावातील खेटरानं सर्वांना चोप दिला. व प्राचार्यांना मी माझी सर्व हकीकत सांगितली. व प्राचार्यांनी मला ॲडमिशन देऊन दुसऱ्या मुलांना शिक्षा केली.

५) जात्यावरच्या ओव्यांचं पुस्तक प्रकाशित आहे, त्याचे संपादक तुम्ही आहात, त्या पुस्तकाबद्दल थोडसं सांगा?

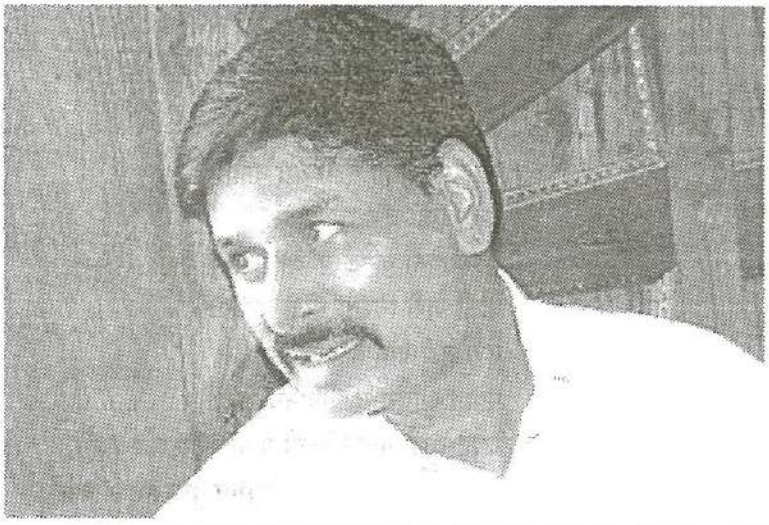

हे पुस्तक बी.ए.ला असतानाच प्रकाशित झालं आणि त्याचा शोध म्हणजे मला जात्यावरच्या दोन हजार ओव्या पाठ होत्या. त्यावेळी उदाहरणासाठी सर मला एखादी ओवी म्हणावयास सांगत असत. सरांनी एकदा विचारले, की तुला अशा किती ओव्या पाठ आहेत. ते पाहण्यासाठी त्यांनी मला तीनशे पानी वही दिली. मी मला पाठ असलेल्या सर्व ओव्या तीन दिवस तीन रात्र लिहून काढल्या.

व ती वही सरांना देऊन त्या ओव्या मोजल्या तर त्या दोन हजार इतक्या होत्या. व त्यावेळेस कॉलेजच्या वतीने व विद्यापीठाच्या वतीने ते पुस्तक छापण्यात आले व संपादक म्हणून माझं नाव देण्यात आलं.

६) कवीतेचा उगम कोणत्या माध्यमातून, आणि कारणांतून होतो ?

तुम्ही पाहिलेली परिस्थिती, सभोवतालचे वातावरण या सर्वांमधून कवितेचा उगम होतो.

७) कविता केव्हापासून करता ? व त्याची सुरवात कशी झाली ?

मी कविता अगदी लहानपणापासून करतो व त्याची सुरूवात म्हणजे मी जात्यावरच्या ओव्या आईकडूनच शिकलो.

मी त्या ओव्या म्हणत असताना जिथे ओवी विसरेन तिथे मी माझे शब्द घालायचो. तर माझ्या कवितेची सुरूवात अशी झाली. पुढे त्याचे रूपांतर मी मोठ्या कविता करायला लागलो. अशी माझी कविता करावयाची सुरूवात झाली.

८) आताच्या कवींची कविता एवढी समृद्ध नसते, तर तुम्ही त्यांना मार्गदर्शन म्हणून काय सांगाल ?

आताच्या कवींचे वाचन कमी पडते, वाचनाने शब्दसंख्या वाढते, शब्दांची शक्ती कळते आणि कवितेत ते महत्त्वाचं आहे. अस कुणी कुणाला सांगून कवितेचे व्याकरण कळत नसते. ज्याला मराठीत कविता करायची आहे. त्याने अगदी ज्ञानेश्वरांपासून ते आतापर्यंतचे सर्व वाचन करावे. सर्व कवी वाचायला हवे. शब्दांच्या शक्ती जाणून घेण्यासाठी वाचन आवश्यक आहे.

तसेच आताच्या कवींनी आपआपले निकष ठरवावे. प्रत्येकाचे तंत्र वेगळे असते. प्रत्येकाने वेगळ्या पद्धतीने कविता लिहावी, तसेच आपली शैली व कवितेची शक्ती स्वतंत्रपणे मांडावी.

९) सर्व तुमच्या कवितांपैकी तुम्हाला सर्वात जास्त आवडलेली कविता कोणती ?

कविता आणि कवी हे आई मुलांच नातं असत. आईला सर्वच मुले आवडतात. त्यामुळे मला सर्वच कविता आवडतात.

१०) तुम्हाला पाठांतराचीही आवड आहे तर तुम्ही कोणकोणत्या गोष्टी पाठ केल्या होत्या ?

मला सातवीमध्ये संपूर्ण संस्कृत भगवद्गीता पाठ होती. बहिणाबाईच्या संपूर्ण कविता पाठ होत्या. तसेच चक्रधरांची गद्य स्वरूपातील १०५० सुत्र पाठ होती. २००० ओव्या आणि पहिलीपासून मॅट्रिकपर्यंतच्या सर्व कविता पाठ होत्या तसेच अजूनही मी पाठांतर करतो. ज्युनीअर कवीची कविता आवडली तरी लगेच पाठ करतो.

११) तुमचे गुरू मार्गदर्शक कोण होते.

घरी वारकरी संप्रदाय त्यामुळे साधू संत घरी यायचे. त्यांच्याकडे पोथ्या असायच्या व तत्त्वज्ञानाची चरित्र असायची. लहानपणापासून पोथ्यांचा नाद, किर्तनाचा नाद होता. व जात्यावरच्या ओव्यांचाही नाद होता. त्यामुळे वेगळ्या मार्गदर्शनाची गरजच पडली नाही. स्वत: एक उत्स्फूर्त प्रेरणा होती आणि वातावरणही होते.

१२) तुम्हाला कोणकोणत्या विषयावरील वाचन करायला आवडतं ?

मी शेती जीवनावर कविता लिहित असल्यामुळे शेती, माती, पिके, शेतकरी व त्यांचे प्रश्न, ग्रामीण जीवन, निसर्ग या संदर्भातील सर्व प्रकारच अर्थशास्त्रीय, समाजशास्त्रीय शेतीच्या अर्थशास्त्रावर कोणी पुस्तक लिहलं असेल तरीही मी वाचतो.

खेड्यातील माणसाच्या मानसशास्त्राची पुस्तके असतील तरीही मी वाचतो. म्हणजे सर्वच प्रकारचे वाचन करतो. पण केंद्रबिंदू हा प्रामुख्याने शेती, ग्रामीण जीवन खेडे व त्या सभोवतालचे वाचन करतो.

१३) तुमचे रोज किती तास वाचन आजही चालू असते ?

मी २४ तास वाचन करत असतो. फक्त झोप आणि अध्यापणाचे काही काळ सोडला तर मी सतत वाचन करत असतो.

१४) पहिल्या पुस्तकासाठी व त्याच्या प्रश्नासाठी तुम्हाला काय त्रास झाला ?

त्रास असा काही नाही. १९८७ साली मी एम.ए.ला असताना पन्हाळगडावरती साहित्य संस्कृती मंडळाचे शिबीर झाले. त्यावेळी महाराष्ट्रातल्या नव्या शंभर कवी, लेखकांना बोलावलं होतं व सर्वांना आपआपल्या कविता सादर करायला लावल्या. त्यावेळी मेहता पब्लिशिंग हाऊसचे अमितकुमार मेहता त्या

कार्यक्रमास आले होते. तर त्या अमित कुमारांना माझ्या कविता फार आवडल्या. व त्यांनी माझ्या कवितांच पुस्तक छापलं. त्या पुस्तकाचे नाव पीक-पाणी.

१५) आता प्रचलीत होत असलेल्या चारोळ्या या प्रकाराबद्दल तुम्हाला काय वाटते ?

चारोळ्या हा कवितेचा प्रकार नाही. ते चणे फुटाणे आहेत. कवितेप्रमाणे पौष्टिक आहार नाही.

१६) काही कवी सुरवातीस प्रसिद्धीस येवून नंतर लोप पावतात त्याबद्दल तुम्हाला काय वाटते ?

कवितेमुळे मिळणारी प्रसिद्धी, पैसा, कार्यक्रमांचे मानधन यांमुळे जे लोक कवितेकडे आकर्षिले जातात. त्यांचा उत्साह हळूहळू मावळत जातो. कारण त्यांचे कवितेकडे येण्याचे कारणच चुकीचे असते. पण जे लोक कवितेच्या कारणांमुळे आलेले असतात. जे संवेदनशील असतात. ज्यांना व्यक्त व्हावस वाटतं, ज्यांना काही मुलभूत गोष्टी जगाला सांगाव्या वाटतात. ते कवी कधीच लोप पावत नाहीत. व त्यांचे विचार चिरकाल टिकतात.

१७) नवीन कवी, विद्यार्थी जर तुमच्याकडे त्यांच्या कविता घेऊन आले तर तुम्ही कशा प्रकारे मार्गदर्शन करता ?

हो, मी त्यांनाही मार्गदर्शन करतो. पण वेळेअभावी त्यांच्या सर्व कविता, लेख वाचणे शक्य होत नाही. म्हणून मी त्यांना त्यांच्या कवितापैकी १० निवडक कविता मला पाठवायला सांगतो. व त्या कविता नीट वाचून समजून त्यांना मार्गदर्शन करतो.

१८) शिक्षणाचा आणि कवितांचा काही थेट संबंध आहे का ?

कविता लिहण्यासाठी व सुचण्यासाठी शिक्षण लागतंच असं नाही. आणि शिक्षण झालं म्हणजे कविता लिहता येते असं नाही. जात्यावरच्या ओव्या गाणाऱ्या बायकांचे कुठे शिक्षण होते.

१९) तरूणांच आता तितकस वाचन होत नाही त्याबद्दल तुम्हाला काय वाटतं ?

तरूणांच वाचन होत नाही कारण तुमच्यासमोरचे प्रश्न वेगळे आहेत. आमच्यावेळी काठावरती पास झाल तरी चालत होतं. पण तुम्हांला आता विशेष प्राविण्य मिळवावं लागत. तुम्हाला आता तांत्रिक वाचनही खूप करावं लागतं. हे सर्व सत्य बाजू असली तरी वेळात वेळ काढून तरूणांनी वाचन करायला हवं.

२०) छत्रपती शिवाजी महाराजांवर काही लिहलं आहे का ?

महाराजांचे वाचन खूप केलं आहे. परंतु जिजाऊवरती 'इ' टिव्हीवरती एक ३ तासाचा कार्यक्रम झाला होता. ''गाऊ जिजाऊस आम्ही'' त्यासाठी २० गीते लिहिली होती.

२१) तुमच्या आवडत्या कवी/कवयित्री कोण ?

माझ्या आवडत्या कवयित्री बहिणाबाई या आहेत. आणि पहिली कविता मी बहिणाबाईंवरच केली आहे. मी जेव्हा साहित्य संमेलनास गेलो त्यावेळी बहिणाबाईच जातं पहावयास मिळालं व त्या नात्याला उद्देशूनच मी पहिली कविता केली. तसेच बहिणाबाईंच्या काही कविता मी पूर्ण केल्या. उदा. :

जवा इमान सचोटी पापामध्ये रे बुडलं
तव्हा याच माणसानं किल्या कुलुप घडलं
किल्या राहिल्या ठायीच जेव्हा तिजोऱ्या फोडल्या
तव्हा याच माणसानं बेड्या लोखंडी घडल्या.

पाप वाढलं जेव्हा बेड्या झाल्या तंग
तव्हा याच मानसानं बघा बांधले तुरूंग
अरे जेव्हा सुरू झाला असा अंताचा अरंभ
पहा पहा मानसाने उभारले वधस्तंभ.

या कवितेतील वरची अर्धी कविता बहिणाबाईंची आहे आणि अर्धी कविता इंद्रजित भालेरावांची आहे.

२२) तुम्हांला आतापर्यंत अनेक पुरस्कार मिळाले आहेत. तर तुम्ही या पुस्तकांकडे कशा प्रकारे बघता ? तुमच्या लेखी पुरस्कार म्हणजे काय ?

मला वाटते पुरस्कार म्हणजे मान्यता होय. सरकारने पुरस्कार दिला तर मी गृहित धरतो. सरकारची मान्यता आहे. लोकांनी पुरस्कार दिला तर आम्ही गृहित धरतो लोकांची मान्यता आहे. समीक्षकाने दिला तर आम्ही गृहित धरतो. समीक्षकांची मान्यता आहे. पाठ्य पुस्तकात कविता आली तर आम्ही गृहित धरतो. विद्यार्थ्यांची मान्यता आहे. प्रत्येक कलाकाराला वाटते की कलेला मान्यता मिळावी आणि पुरस्कार ही एका एका क्षेत्रातून मिळत आलेली मान्यता असते.

२३) शेतकऱ्यांसाठी एखादी प्रेरणादायी कविता लिहिली आहे का ?

माझे सर्व लेखनच शेतकऱ्यांसाठीचे आहे. आणि सर्व लेखन शेतकऱ्यांना प्रेरणादायी आहे. शेतकऱ्यांसाठी प्रेरणादायी ठरण्यासाठीची कविता :

कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शिक.

शिक बाबा शिक लढायला शिक
कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शिक.

लाजरेपणा, बुजरेपणा बाजारात इक
घेऊ नको फाशी बाबा खाऊ नको । इक
कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शिक

माग माग नको पुढ सरायला शिक
आत्महत्या नको हत्या करायला शिक
शिक बाबा शिक लढायला शिक
कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शिक.

कोट्यावधी खर्च घेती दलालांची पोर
बुडवती त्याचा कधी करती ना घोर
शिक बाबा शिक बुडवायला शिक
घेतलेले कर्ज सारे बुडवायला शिक.

शिक बाबा शिक लढायला शिक
कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शिक.

जातीलही दिवस आणि होईलही ठिक
उद्या तुझ्या शेतामध्ये ऊधाजेळ पिक
शिक बाबा शिक लढायला शिक
कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शिक.

घेतलेले कर्ज बुडवायला शिक
निवडून दिल त्याला पाडायला शिक
शिक बाबा शिक लढायला शिक
कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शिक.

२४) यशस्वी होण्यासाठी तरूणांना काय सांगावस वाटत ?

तरूणासाठी सांगण्यासारखे म्हणजे तुम्ही ज्या क्षेत्रामध्ये काम करता त्या क्षेत्रामध्ये पूर्ण झोकून दिले पाहिजे. सगळ्या गोष्टी सोडून तुम्ही ते एकच टार्गेट ठरवून त्याच्यामागे लागलं पाहिजे. कुणालाही आपल्या पराभवाचे कारण न समजता आपण आपणालाच कारण समजून आपणच आपले दोष दूर करून ध्येय प्राप्त केले पाहिजे. नाही तर आपणास आपल्या अपयशाच कारण खापर दुसऱ्यावरती फोडायची सवय असते. अशा माणसास आयुष्यात कधीच यश मिळत नाही. त्यामुळे आपल्या पराभवास आपणच जबाबदार हे गृहीत धरून आपल्या ऊणीवा शोधून त्या दूर करा व आपल्या ध्येयाकडे १००% लक्ष केंद्रित करून त्याच्या पाठीमागे लागा व ते ध्येय प्राप्त केल्याशिवाय थांबू नका.

जाणीव

तुझ्या भावनातून होते मला शब्दाची जाणीव
या शब्दांना पण असते भावनांची उणीव.
जाणीव आहे तुझ्या अश्रूंची, तुझ्या भावनांची
तुझ्या हल्ल्याची, तुझ्या दु:खाची
सुखात दिलीस खंबीरपणे साथ.
मात्र दु:खात सोडू नकोस हा कोमल हात
कारण या हाताला आहे तुझ्या आणि
फक्त तुझ्या जाणिवेची साथ.

अश्विनी दिगंबर कदम
बी.एस्सी. २

भावना...

हसण्यामध्ये मुर्ख ठरण्याचा धोका असतो.
रडण्यामध्ये हळवं ठरण्याचा धोका असतो.
भेटण्यामध्ये एकमेकात गुंतण्याचा धोका असतो.
प्रेम करण्यात प्रतिसाद न मिळण्याचा धोका असतो.
जगण्यात मरणाचा धोका असतो.
प्रयत्न करण्यात अपयशाचा धोका असतो.
पण धोके हे पत्करलेच पाहिजेत,
कारण कुठलाही धोका न पत्करणं,
हेच आयष्यात सर्वात धोकादायक असतं.

राकेश सुभाष शिंदे
बी.कॉम. ३

संशोधन

कुठे काय बदलले ?

कोमल गायकवाड
बी.ए.२

मुळात 'स्त्री' या शब्दाकडे तुम्ही कसं बघता यावर बरच काही अवलंबून आहे. स्त्रीचं एक वेगळ स्थान आहे. वेगवेगळ्या काळामध्ये वेगवेगळी सांस्कृतिक रचितं असतात. त्यानुसार स्त्रीची रूपंही बदलत असतात. आपल्याकडे स्त्रीला एका विशिष्ट कॅटेगरीत ढकललं जातं. तिचं अक्षम असणं हे जणू नैसर्गिक आहे. म्हणूनच तिला सक्षमीकरणाची गरज आहे हीच भावना आपल्याकडे दृढ आहे.

''दिल्लीतील निर्भया प्रकरणाला वर्ष पूर्ण होताना महिलाविषयक प्रश्नांची आजची स्थिती काय, याचा लेखाजोखा मांडायलाच हवा. वर्षभर झालेल्या विचारमंथनातून परिस्थितीत काही प्रमाणात तरी बदल घडणे अपेक्षित असताना स्त्रियांच्या प्रश्नांवर समाज तेवढाच कृतिशून्य आहे असे नाईलाजानं म्हणावं लागेल. स्त्रियांना अशा तकलादू सुविधा देऊन प्रश्न सुटणारे नाहीत. केवळ महिलाच नव्हेत तर कोवळ्या वयातील मुलींचे वाढते लैंगिक शोषण हा देखील प्रकर्षाने जाणवणारा मुद्दा आहे''

दिल्लीमधील निर्भया प्रकरणाला १६ डिसेंबर रोजी एक वर्ष पूर्ण होत आहे. या वर्षभराच्या कालखंडात वेगवेगळ्या व्यासपिठांवरून, माध्यमातून स्त्रियांवरील वाढता हिंसाचार हा विषय चर्चिला गेला; पण या चर्चेचं फलित शून्य आहे असंच म्हणावं लागेल. गेल्या वर्षभरात ना लोकांची सजगता वाढली. ना संवेदना वाढली, ना सहिष्णुता वाढली, ना स्त्रियांवरील अत्याचार कमी झाले. संरचना आणि विचारप्रणालीतील दोष बदललेले नाहीत. आजही जातीअंतर्गतच विवाह व्हावेत, हा अट्टाहास असतो. यामध्ये पालकच नव्हे तर तरूण वर्गही सहभागी आहे. एकीकडे मुलीनं शिकावं अशी इच्छा व्यक्त होत आहे. तर दुसरीकडे शहरामध्ये महिलांसाठी सुरक्षित वातावरण नाही. समाज जास्तीतजास्त कठोर होतोय असं वाटतंय. एकीकडे महिलांकडून होणारं अर्थार्जन हवं आहे. तिचे कष्ट हवे आहेत. तिच्या मूल जन्माला घालण्याच्या क्षमतेचा वापर करून घ्यायचा आहे; पण तिचा मोकळेपणा मात्र नाकारला जातो आहे. समाजातील काही उच्चवर्णीय मुठभर महिलांना मोकळेपणा मिळाला म्हणजे समस्त स्त्री वर्गाचा उद्धार झाला असं म्हणता येत नाही. स्त्रियांसाठी स्वतंत्र बँक, स्वतंत्र बस, स्त्रियांसाठी आरक्षण हा सगळा वरवरचा मुलामा आहे. यामुळे प्रश्न सुटणारे नाहीत. मिश्र समाजात वावरताना स्त्रियांना अशा तकलादू सुविधा देऊन प्रश्न सुटणारे नाहीत. दलित, अशिक्षित, आदिवासी, मागास या सर्व गटातील आणि वर्गातील महिलांचा विकास होण्याची गरज आहे.

आजकाल सामुहिक चळवळी अधिकाधिक पुरूषप्रधान होताहेत. प्रत्येक चळवळ कुठल्या ना कुठल्या पुरूषाच्या ब्रॅंडनेमखाली कार्य करते. शेतकरी चळवळ असो, दलित चळवळ असो, लोकपालची चळवळ असो किंवा जादुटोणा विरोधी चळवळ असो यामध्ये स्त्रियांच काम केवळ मेणबत्या घेऊन मिरवण्यापुरतंच मर्यादित होत. हाताच्या बोटावर

मोजता येतील इतक्या महिला प्रत्यक्ष निर्णयप्रक्रियेत सहभागी होतात. ज्या मोजक्या चळवळीत स्त्री नेतृत्वाची दृश्यता दिसते. त्या अपवादात्मक ठरतात. आपण त्यांच्या जवळपास जाऊ शकू हा आत्मविश्वास सामान्य गृहिणीला नसतो. आज स्त्रियांविषयी प्रश्न म्हणजे बलात्कार आणि हिंसाचार यापुरतेच मर्यादित असलेले दिसत आहेत. पाणी, वीज, रस्ते, महागाई, शिक्षण, आरोग्य आदी अनेक विषयांवर पूर्वी काम होत असे. मात्र, आता सर्वसामान्य गृहिणीला भेडसावणाऱ्या प्रश्नांना भिडणारे फारसे कोणी उरलेले नाही. सर्वात महत्त्वाच्या वारसा हक्क या विषयावर कोणी बोलतही नाही.

नाजुक वयातील मुलींप्रमाणेच नाजुक वयातील मुलेही अत्याचार आणि हिंसाचाराला बळी पडण्याचं प्रमाण वाढले आहे. तरूण मुलांवरील लैंगिक अत्याचारात वाढ होत आहे. स्त्री चळवळीचं ध्रुवीकरण होत आहे. यावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी केवळ पोलिस संरक्षण वाढवणं हा उपाय नसून महिलांसाठी रोजगार निर्माण झाला पाहिजे. त्यांच्या कष्टाला किंमत मिळाली पाहिजे. त्यांना घरात किंवा समाजात समान दर्जा मिळाला पाहिजे. स्त्रीच्या पावित्र्याविषयीच्या कल्पना बदलल्या पाहिजेत. आजच्या चेहरा हरवलेल्या समाजाला नवी दिशा दाखवण्यासाठी या सर्व मुद्द्यांवर काम होणं गरजेचं आहे.

मुळात 'स्त्री' या शब्दाकडे तुम्ही कसं बघता यावर बरंच काही अवलंबून आहे. स्त्रीचं एक वेगळ स्थान आहे. वेगवेगळ्या काळामध्ये वेगवेगळी सांस्कृतिक रचितं असतात. त्यानुसार स्त्रीची रूपही बदलत असतात. आपल्याकडे स्त्रीला एका विशिष्ट कॅटेगरीत ढकललं जातं. तिचं अक्षम असणं हे जणू नैसर्गिक आहे. म्हणूनच तिला सक्षमीकरणाची गरज आहे. हीच भावना आपल्याकडे दृढ आहे; पण स्त्री कोणत्या जातीची आहे, कोणत्या काळातील आहे. कोणत्या वयाची आहे. समाजातील कोणत्या वर्गाची आहे. यावरही बराचशा गोष्टी अवलंबून असतात. याच कारणामळे महिलांचं सक्षमीकरण हा शब्दही ढोबळ अर्थानं वापरणं अयोग्य आहे.

१९७५ पासून स्त्री मुक्तीच्या चळवळीची नवी लाट आली. यात काही स्त्रिया स्वायत्त स्त्री संघटना म्हणून उभ्या राहिल्या तर काही स्त्रिया स्त्री मुक्तीचा विचार घेऊन विविध पक्ष, संघटनामध्ये उभ्या राहिल्या. ती पुरूषशाहीला टक्कर देत होती. अन्यायाचा प्रतिकार करत होती. पुरूषसत्ताक व्यवस्थेला हादरा देत होती. स्त्री दुय्यम स्थानाविरूद्ध पेटून उठली हा बदल सर्व पातळ्यांवर अनुभवायला मिळाला. सर्व वर्गातील महिला पुरूष अत्याचारांना सामोऱ्या जात आहेत. यातील काही अत्याचार जाती व्यवस्थेमुळे होतात. काही एकतर्फी प्रेमातून होतात. 'जातीसाठी माती खावी' ही विचारधारा अजूनही बदललेली नाही. गवताचा भारा उचलणाऱ्या कचराकुंडी साफ करणाऱ्या, हलकंसालकं काम करणाऱ्या महिलांवरही अत्याचार होतात; पण त्याविषयी फारसा गवगवा होत नाही. याउलट उच्च मध्यमवर्गीयांतील महिलांवरील अत्याचाराला बोभाटा होतो. हा विरोधाभासही लक्षात घ्यायला हवा. थोडक्यात, सांगायचं तर आपल्याकडची लिंगभेद व्यवस्था आणि जातीव्यवस्था ही क्षेत्र परस्परांना छेदून जातात.

यावरून हेच लक्षात येते की, १९७५ पासून ह्या प्रतिकात्मक वृत्तीचा उदय झाला पण अद्यापही समाजाच्या संकुचित वृत्तीमध्ये बदल झालेला नाही. एकीकडे समाज औद्योगिक प्रगती करून चंद्रावर रहायची स्वप्न बघतोय पण दुसरीकडे एवढी शुल्लक बाब म्हणजे मानसिक दृष्टिकोन बदलण्यासाठी तो तयार नाही.

ललित

कथा एका गाढव अपघाताची

शुभांगी पवार
बी.ए.२

> *आपल्याला कोणाचा अथवा गाडीचा धक्का लागला तर गोंधळ घालून पार पोलिस ठाण्यापर्यंत तक्रार करणारे आपण सर्वजण. पण आता तक्रार कोणाविरूद्ध करायची ? गाढवावर ? अगदी अशक्य. फुटलेल्या काचेची भरपाई कोणाकडे मागायची गाढवाकडे ?*

दुपारी दोन वाजण्याची वेळ...नेहमीप्रमाणे कामानिमित्त जिल्ह्याच्या तहसिलदार कार्यालयासमोर लोकांची वर्दळ चालू होती. कार्यालयाच्या समोरील बाजूस अचानक एक गाढव रस्त्यातून पळत होते. येणाऱ्या-जाणाऱ्या वाहनांना अडथळा होत होता. परंतु, काय करावे ? 'गाढव ते शेवटी गाढवच'

अचानक एका वाहकाने ब्रेक दाबला. परंतु, त्या गाढवाचा पळण्याचा वेग इतका होता की, एका दुचाकीला त्याचा जोरात धक्का लागला व दुचाकीवरील दोघे खाली पडले.

त्या अपघातात त्यांची गाडीही रस्त्यावर आडवी पडली. पावसाने रस्ता ओला झालेला. त्यामुळे त्यांचे कपडे चिखलाने माखले. दोघांच्याही गुडघ्याला थोडे खरचटले. मोठ्याने आवाज झाल्याने आजुबाजुच्या पाहणाऱ्यांनी मोठी गर्दी केली. बघ्यांच्या गर्दीमुळे ते गाढव पुरते बावरले. गाडीची काच फुटलेली. हँन्डेलला धडक बसल्यामुळे थोडे वाकले गेले. अशा स्थितीत त्यांनी ही गाडी बाजूला ढकलत नेली.

त्यांची ही अवस्था पाहून जमा झालेले गर्दीतील लोक त्यांना काय झाले ? कोणी केले ? कशामुळे झाले ? असे प्रश्न विचारू लागले. परंतु, गाढव अपघात असल्यामुळे कोणास काहीच सांगता येत नव्हते.

कारण आरोपी होता तो ''गाढवदादा'' पुन्हा एकदा त्या ठिकाणाचे दर्शन घेऊन जोरात पळाला.

परंतु, सांगण्याचा अर्थ असा की, ''एरव्ही आपल्याला कोणाचा अथवा गाडीचा धक्का लागला तर गोंधळ घालून पार पोलिस ठाण्यापर्यंत तक्रार करणारे आपण सर्वजण पण आता तक्रार कोणावर करायची ? गाढवावर ? अगदी अशक्य. फुटलेल्या काचेची भरपाई कोणाकडे मागायची गाढवाकडे ? अगदी अशक्य असे अनेक प्रश्न त्या दुचाकीस्वारांना पडले होते. लोकांच्या प्रश्नांना उत्तरे न देता आपले कपडे झाडत-झाडत गाडी सुरू करून तेथून पसार होणे त्यांनी पसंत केले.

दरम्यान या प्रकाराची खमंग चर्चा त्या परिसरात होत होती. ही घटना तशी छोटीशी, पण रस्त्यावरून फिरणारी मोकाट जनावरे, कुत्री, गाढवं यांच्यामुळे एखादी मोठी दुर्घटना घडू शकते. पण तक्रार कोणावर नोंदवायची ? पोलिस ठाण्यात कोणाला घेऊन जायचे ? याचे उत्तर अधुरेच राहिले.

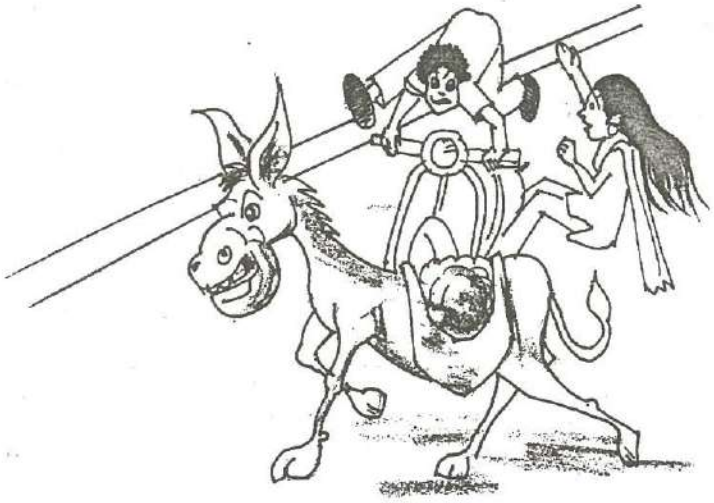

माहितीपर

अन्नसुरक्षा विधेयक : खरचं फायद्याचे ?

भूषणकुमार पवार
बी.एस्सी.३

अन्नसुरक्षा विधेयकामुळे नाममात्र किंमतीत अन्नधान्य मिळणार असल्याने स्वतःच्या वापरासाठी अन्न उत्पादन न करण्याचा निर्णय जर शेतकऱ्यांनी घेतला तर त्याचा गंभीर परिणाम उत्पादनावर होईल. केवळ आर्थिक मदत देणे हे अन्नसुरक्षा विधेयकाचे तत्त्व असल्याने रोख रक्कम थेट हस्तांतरीत करणे हा अधिक चांगला मार्ग असेल.

अन्न ही मानवाची पहिली मूलभूत गरज आहे. आणि त्यामुळेच आंतरराष्ट्रीय कायद्यात मानवाचा अन्नासाठीचा मूलभूत अधिकार त्याला मिळण्याविषयी अनेक तरतूदी करण्यात आल्या आहेत.

लोकसभेने संमत केलेले अन्नसुरक्षा विधेयक हे दारिद्र्य रेषेखालील कुटूंबांना प्रतिव्यक्ती दरमहा ५ किलोग्रॅम अन्नधान्य तांदूळ, गहू आणि भरड धान्य (ज्वारी, बाजरी) अनुक्रमे रू.३, रू.२ आणि रू.१ प्रतिकिलो दराने पुरवेल. (ज्यांचे उत्पन्न वार्षिकी १२,००० ते १७,००० दरम्यान आहे.) तसेच अंत्योदय योजनाधारक कुटूंबाला (ज्यांचे वार्षिक उत्पन्न रू.१२,००० पेक्षा कमी आहे.) दरमहा ३५ किलो अन्नधान्य पुरवेल. यामध्ये ग्रामीण भागातील कमीत कमी ७५% आणि शहरी भागातील ५०% व्यक्ती समाविष्ट केल्या जाऊ शकतील. या कायद्याची अंमलबजावणी करताना आपण ब्राझील देशाच्या अनुभवांवरून काही धडे घेणे आवश्यक आहे. अन्नसुरक्षा कायदा राबवणारा ब्राझील हा जगातील पहिलाच देश आहे. आज जगभरात नावाजला गेलेला ब्राझीलमधील 'फोम झीरो' किंवा 'झीरो हंगर' कार्यक्रमाचा एक भाग म्हणून ब्राझील सरकारने ही योजना राबविली. जगभरात अन्नसुरक्षेच्या बाबतीत अत्यंत यशस्वीरित्या राबवल्या गेलेल्या अनेक योजनांपैकी एक म्हणून ती ओळखली जाते.

परंतु, भारतात ह्या योजनेसंदर्भात अनेक प्रश्न उपस्थित होतात.

१. गरज
२. लाभार्थी
३. उपासमार, कुपोषण
४. अन्नधान्याचे उत्पादन, खर्च आणि आर्थिक संबंध

अन्नसुरक्षा विधेयकाची खरंच गरज आहे ?

गरिबांना फार मोठ्या अनुदानित दरात अन्नधान्य, साखर आणि तेल पुरवणारी ध्येयलक्षी सार्वजनिक वितरण व्यवस्था (TDPS) आपल्याकडे असताना अन्नसुरक्षा विधेयकाची गरज काय ?

बहुतेक राज्यांमध्ये निम्म्याहून अधिक गरिबांना TDPS योजनेतून कोणतेही अन्नधान्य मिळत नाही आणि ज्यांना मिळते त्यांना दरमहा सरासरी दरडोई ३ किलोग्रॅमपेक्षाही कमी मिळते.

गरिबांपर्यंत १ रूपया पोहचविण्यासाठी सरकार सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेवर ५ रूपयांपेक्षा जास्त खर्च करते.

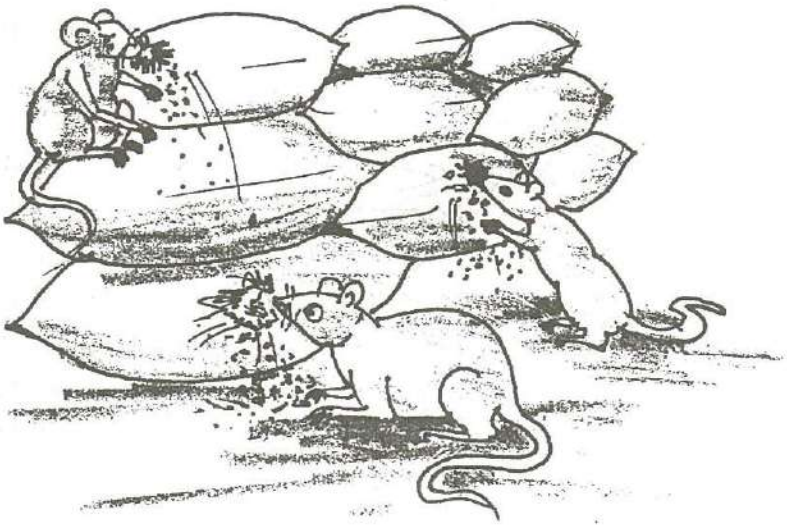

लाभार्थींची निवड कशी करायची ?

खरं तर हे एक प्रकारचं आव्हानचं आहे. गरिबांची निवड निश्चित करण्यापेक्षा सार्वजनिक वितरण व्यवस्था आणि अन्य योजना सार्वत्रिक करून, स्पष्टपणे आणि सहजपणे ओळखता येणाऱ्या श्रीमंतांना त्यातून वगळले पाहिजे.

स्वत:च्या मालकीचे मोटरवाहन असलेले सर्वजण आणि ज्यांचे मासिक उत्पन्न रू.१५,००० पेक्षा जास्त आहे, अशा सरकारी क्षेत्रासह संघटित क्षेत्रातील सर्वजणांना त्यातून वगळले पाहिजे.

यामुळे उपासमार संपुष्टात येईल का ?

याबाबतही थोडीशी शंकाच आहे. धान्याचा दरमहा दरडोई सरासरी १०.७ किलोग्रॅम इतका उपयोग खाण्यासाठी केला जातो. त्यामुळे अन्नसुरक्षा विधेयकानुसार ५ किलोग्रॅम धान्य मिळाल्यानंतरही ग्राहकाला बाजारातून ५.७ किलोग्रॅम धान्य खरेदी करण्याची गरज भासेल.

आणि त्यामुळे पोषक अन्नावर अतिरीक्त उत्पन्न जरी खर्च केले तरी कुपोषण संपणार नाही.

यापेक्षा चांगला मार्ग आहे काय ?

अन्नसुरक्षा विधेयकामुळे नाममात्र किंमतीत अन्नधान्य मिळणार असल्याने स्वत:च्या वापरासाठी अन्न उत्पादन न करण्याचा निर्णय जर शेतकऱ्यांनी घेतला तर त्याचा गंभीर परिणाम उत्पादनावर होईल. केवळ आर्थिक मदत देणे हे अन्नसुरक्षा विधेयकाचे तत्त्व असल्याने रोख रक्कम थेट हस्तांतरीत करणे हा अधिक चांगला मार्ग असेल.

अन्नसुरक्षा विधेयकाची अंमलबजावणी करण्यासाठी जो निधी लागणार आहे तो जर सरकार पेट्रोल, डिझेल वरील अनुदाने बंद करून उभारणार असेल तर ती प्रशंसनीय बाब ठरेल.

हे आपल्यावर अवलंबून असते

प्रदीप दिलीप जाधव
बी.कॉम. १

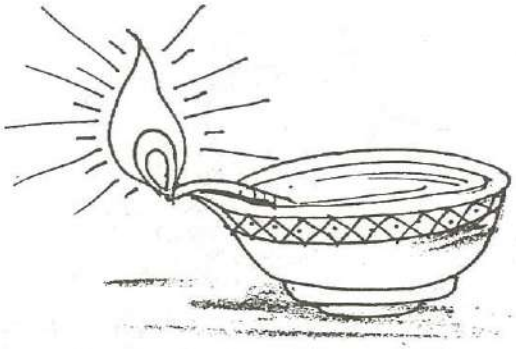

हे आपल्यावर अवलंबून असते
एक शब्द जीवन बदलू शकतो.
एक शब्द उद्दिष्ट्ये, ध्येय ठरवू शकतो.
एक स्पर्श सर्व भावनांना समजू शकतो.
एका स्मिताने मैत्रीची सुरूवात होते.
एक हास्य मनाला आनंदी करू शकते.
एका हस्तस्पर्शाने आत्मा हलू शकतो.
एक गाणे काळ उजळू शकते.
एक मन देशाला बदलू शकते.
एक तारा नावेला किनारा देऊ शकतो.
एक किरण अंधाराला थांबवू शकतो.
एक दिवा रस्त्याला उजेडून टाकू शकतो.
एक इच्छा फाशीला थांबवू शकते.
एक पक्षी वसंत ऋतूची कल्पना देऊ शकतो.
एक फूल एका स्वप्नाला जागवू शकते.
एक झाड जंगलांची सुरूवात आहे.
एक आशा उत्साहित ठेऊ शकते.
एक स्वप्न विकासाला प्रवृत्त ठरते.
एक आयुष्य सर्व काही बदलून टाकू शकते.
पण.....हे आपल्यावर अवलंबून आहे.

वैचारिक

दहशतवाद एक वैश्विक समस्या

अश्विनी कदम
बी.एस्सी.२

> *बिस्मार्क म्हणतात 'चालू काळातील प्रश्न हे बहुमतांनी पास केलेल्या ठरावांनी सुटणार नाहीत तर त्यासाठी कणखर धोरणांची आवश्यकता आहे. आज दहशतवादाविरूद्ध लढण्यासाठी अशाच धोरणांची आवश्यकता आहे.*

ज्या ज्ञानेश्वर माऊलीने अगदी सार्थ अभिमानानं म्हटल होतं, 'हे विश्वची माझे घर' हे विश्व आज राहिले आहे का? धर्म, जात, प्रांत, भाषा, वंश याच्यासाठी चाललेला संघर्ष पाहिला की वाटतं आमचा प्रवास हा उलट्या दिशेने चालला आहे. धर्मा-धर्माच्या नावाखाली, प्रांता-प्रांताच्या नावाखाली आम्ही निष्पाप आणि नि:शस्त्र मानवाच्या कत्तली करतो. हा प्रकार वाड्यावस्त्यांपासून ते शहरांपर्यंत आणि शहरापासून राष्ट्रापर्यंत पाहायला मिळतो आणि मग वाटते दहशतवाद एक जागतिक आव्हान म्हणून आपल्यासमोर उभे आहे.

दि.११ सप्टेंबर आणि ७ ऑक्टोंबर या घटना जागतिक दहशतवादाच्या साक्ष देणाऱ्या आहेत. न्युयॉर्क येथील वर्ल्ड ट्रेड सेंटर आणि पेंटॅगॉन येथील संरक्षण विभाग अतिरेक्यांच्या आत्मघातकी पथकानं गगनचुंबी इमारती जमीनदोस्त केल्या. त्याचवेळी साऱ्या जगाचं लक्ष दहशतवाद या भस्मासुराकडे वेधल गेलं. कारण आज काश्मीर पेटतोय, आसाम भडकतोय, श्रीलंकेत, पॅलेस्टॉन व इस्त्राईलमध्ये वणवाच पेटलाय अन् अशा वेळी आपल्या स्वार्थाच्या पोळ्या भाजणाऱ्या दहशतवादी संघटना पाहायला मिळतात. जर मानवाने दहशतवादाचा शेवट केला नाही तर दहशतवादच मानवाचा शेवट (समाप्त) करेल. आणि म्हणूनच आज आम्हाला 'कोण जिंकेल आणि कोण हरेल' यापेक्षा 'जगा आणि जगू द्या' हा मूलमंत्र मानवी जीवनाला तारणारा वाटतो.

बिस्मार्क म्हणाले होते, 'चालू काळातील प्रश्न हे बहुमतांनी पास केलेल्या ठरावांनी सुटणार नाहीत तर त्यासाठी कणखर धोरणाची आवश्यकता आहे. आज दहशतवादाविरूद्ध लढण्यासाठी अशाच धोरणांची आवश्यकता आहे'

जॉन केनेडी म्हणाले होते की, जगात शांतता मिळवण्यासाठी उपाय कोणता असेल तर तो म्हणजे युद्धासाठी सज्ज राहणे. एकीकडे शांततेच श्वेतवस्त्र हातात घ्यायचं अन् दुसरीकडे दहशतवाद्यांच्या हातात एके-४७चं शस्त्र द्यायला हिरवा कंदिल दाखवायचा. ह्या अमेरिकेच्या धोरणामुळेच दहशतवाद एक जागतिक आव्हान म्हणून उभे राहिले आहे. ज्या अमेरिकेनं दहशतवादी संघटनांना खतपाणी घातलं आणि या संघटनाच अमेरिकेच्या विरोधात गेल्या. त्यावेळी अमेरिकेनं त्यांच्यावर दबाव आणून बंदी घातली. आज हा दहशतवाद नेस्तनाबूत करायचा असेल तर त्यासाठी शांततेच्या विचारांचे पायीक होण आज काळाची गरज आहे. मुळात कालबाह्य झालेल्या दारूगोळ्याचा उपयोग आज सरावासाठी केला जातो. पण बडी राष्ट्रे दलालांच्यामार्फत छुप्या मार्गाने हा दारूगोळा दहशतवाद्यांपर्यंत पोहोचवतात आणि याचाच वापर या संघटना लोकांचा जीव घेण्यासाठी करतात.

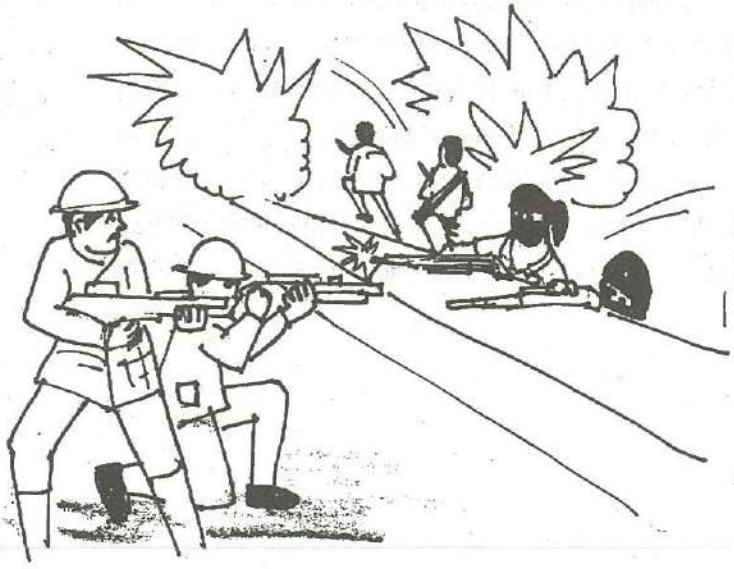

आज अनेक वर्तमानपत्रांतून, टि.व्ही. चॅनेल्समधून दहशतवाद्यांच्या बातम्या ऐकायला मिळतायत. आज आमुक या ठिकाणी दहशतवाद्यांनी सिमाउल्लंघन केले. पोलिस आणि दहशतवाद्यांच्या चकमकीत एवढे-एवढे पोलिस कर्मचारी शहिद तर एवढे-एवढे नागरिक मारले गेले. हे सगळ पाहिलं कि, वाटतं आमच्यासमोर एक मोठ प्रश्नचिन्ह उभं राहत कि, सामान्य माणसाने जगायच तरी कसं ? सामान्य माणसाचा वाली कोण ? कोण देईल सामान्य माणसांना न्याय ? कोण आणील या देशामध्ये यशवंतराव चव्हाणांच्या, छ.शिवाजी महाराजांच्या, कर्मवीर भाऊराव पाटलांच्या विचारांच ते सुराज्य यासाठी मित्रांनो, आपल्याला मानवतेच्या विचारांचे पाईक होणे गरजेचे आहे.

इराण-इराक यांच्यामध्ये पेटलेल्या इस्त्राईल, पॅलेस्टाइन, रशिया-अफगाणिस्तान, भारत-पाकिस्तान यांसारख्या अनेक राष्ट्रांमध्ये दहशतवाद पाहायला मिळतो. काश्मीरमध्ये कडक सुरक्षा व्यवस्था असतानाही घरात घुसून हत्या केली जाते. अहो, महाराष्ट्रातच मुंबईवरील २६/११चा दहशतवादी हल्ला आजही आठवला तरी अंगावरती शहारे उभे राहतात. जेवढे या देशाला स्वातंत्र्य मिळवून देण्यासाठी शहिद झाले नाहीत त्यापेक्षा जास्त या दहशतवादी हल्ल्यात मारले गेले. आज काश्मीरमध्ये १५४ पेक्षा अधिक दहशतवादी संघटना पहावयास मिळतात. आई-वडिलांच्यासमोर अमानवी कृत्य केली जातात. एवढी वाईट कृत्ये झाल्यानंतरही आम्ही बघ्याची भूमिका घेतो.

वांशिक, धार्मिक यासारख्या कारणांमुळे आज दहशतवाद प्रत्येक गावापर्यंत पोहोचला आहे. त्यामुळे जातीय दंगली पाहावयास मिळतात. सर्वांना माणूसकी धर्म अभिप्रेत आहे हे आमच्या समाजाला कळलं नाही. आणि म्हणून दहशतवाद बोकाळतो. गावांची नावे बदलतात पण मरणाऱ्यांची संख्या मात्र तेवढीच आहे. गावच्या प्रमुखाकडे गावठी रिव्हॉल्व्हर आणि प्रतिनिधींकडे तलवारी आणि पिस्तुले सापडत असतील तर दहशतवाद आमच्या गावापर्यंत पोहोचला आहे असेच वाटतं. दौडा जिल्ह्यात रात्री बारा वाजता १४ जणांना झोपेतून उठवून त्यांना रस्त्यावर आणल आणि त्यांच्यावर बेछूट गोळीबार केला. मरताना त्या निष्पाप माणसांना फक्त एवढंच वाटलं असेल. 'झोपेतून उठवून आम्हाला कायमचंच झोपवलं' परवाच तिघाजणांची अतिरेक्यांनी हत्या केली. मानवतेला काळिमा फासवणाऱ्या घटना घडत असतात. आम्ही बघ्याची भूमिका का घेतोय ? हा प्रश्न जोपर्यंत इथल्या पृथ्वीवरच्या प्रत्येक स्वाभिमानी माणसाला पडणार नाही, तोपर्यंत दहशतवाद संपणार नाही.

कोण मंदिर फोडतोय, कोण मशीद फोडतोय, कधी अक्षरधाम मंदिरावर हल्ला, कधी रघुनाथ मंदिरावर हल्ला तर कधी चर्चवर हल्ला आणि यावेळी मग आम्हाला धार्मिक दहशतवादी, नक्षलवादी, माओवादी, उल्फा, तमिळ, वाघ अशा संघटना आठवतात.

दहशतवादाची फलनिष्पत्ती काय ? तर निष्पाप लोकांचा बळी, पिढ्यान्‌पिढ्या ढासळलेली मन:स्थिती, पर्यावरणाचा समतोल ढासळणे, तणावग्रस्त वातावरण, आर्थिक, सामाजिक हानी, हिच या दहशतवादाची फलनिष्पत्ती आहे. बेकार तरूणांच्या हाती चोरट्या मार्गानी, चोरट्या मार्गांचे नकाशे आणि एके-४७ दिली जाते. प्रशिक्षणासाठी कॅम्पस् निर्माण झाले आहेत. कोठून येतो यांना एवढा पैसा ? त्यांच्या पाठीवर वरदहस्त कोणाचा ? यासारखे अनेक प्रश्न मनामध्ये घर करून बसतात आणि म्हणून आज हा चाललेला दहशतवादाचा रक्तरंजित प्रवास थांबवायचा असेल तर विचारांची हिरवळ आपल्या मनात निर्माण झाली पाहिजे. आमची नीतिमत्ता, नैतिकता, चारित्र्य, आणि मानसिकता कुठं तरी बदलणे गरजेचे आहे.

शांततेचे पाईक आम्ही सर्वजण आहोत व इतरांनाही बनवणार ही जर शपथ सर्वांनी घेतली तर दहशतवाद मुक्त जग आपल्याला पहायला मिळेल.

चला तर मग दहशतवाद्यांच्या विरोधी लढण्यासाठी सज्ज होवूया व मानवतेच्या विचारांचे पाईक होऊया !!

ललित

तरुणांनो एन्जॉय करा... पण जरा जपून

प्राजक्ता वाळिंबे
बी.ए.२

> *समाजातील काही गोष्टींकडे माणूस पटकन आकर्षित होतो. तरूण पिढी तर पटकन अशा गोष्टींच्या आहारी जाते. अंमली पदार्थांसारख्या काही महागड्या व्यसनांच्या विळख्यात तरूण पिढी लगेच सापडते. मात्र, अशा व्यसनाने त्यांच्या भावी आयुष्याला धोका निर्माण होतो. सवयीपोटी माणूस अपराधाकडे वळतो अशा गोष्टींसाठी मनावर ताबा ठेवणे आवश्यक आहे.*

आजची तरूणपिढी ही उद्याचे उज्ज्वल भविष्य आहे. आजच्या तरूणपिढीने व्यसनापासून थोडेसे दूर राहून पुढील पिढीसमोर आदर्श ठेवला पाहिजे. तारूण्यात तरूण-तरूणींना Enjoy करावा वाटतो. मौज-मजा कराविशी वाटते पण त्यातही त्यांनी मर्यादा ठेवावी.

समाजात कितीतरी गोष्टी चांगल्या आहेत पण तरूणपिढी वाईट गोष्टींकडे लगेच आकर्षित होते व चांगल्या गोष्टी दूर ठेवते याचेच वाईट वाटते. सध्याचं युग झपाट्याने बदलणारं युग आहे. त्यामुळे समाजात मोबाईल, इंटरनेट यांचा झपाट्याने वापर होऊ लागला आहे व त्याचे तरूणपिढीला व्यसन लागले आहे. व्यसनाचेही तसेच आहे. संगतीमुळे व मजा म्हणून व्यसन करणाऱ्यांची संख्या वाढत आहे. त्यामुळे बरेचजण या गोष्टींच्या आहारी जातात. परिणामी, काहींचा बळी जातो. त्यामुळे वेळीच अशा गोष्टींपासून दूर राहून समाजात एक उत्तम नागरिक बनविण्यासाठी तरूणपिढीने मनाशी खूणगाठ बांधली पाहिजे.

'मन वढाय वढाय' या बहिणाबाईंच्या कवितेत माणसाच्या मनाचे सुंदर वर्णन करण्यात आले आहे आणि ते अगदी खरंही आहे. कोणत्याही गोष्टींचे आकर्षण वाढले की, माणूस आपसूकच त्या गोष्टींकडे वळतो. तारूण्यात तरूण-तरूणींना भिन्न व्यक्तिंबद्दल आकर्षण वाटू लागते. तो एका क्षणाचा मोह असतो. पण त्यावरही तरूण पिढीने नियंत्रण ठेवून अगोदर शिक्षण, करिअर याचा विचार जास्त केला पाहिजे. हाच भावी पिढीचा आदर्श आहे. याचपोटी तरूणपिढी नको त्या गोष्टींकडे आकर्षिली जाऊन जीवनात स्वत:हून अंधाराकडे वाटचाल करते.

समाजातील काही गोष्टींकडे माणूस पटकन आकर्षित होतो. तरूणपिढी तर पटकन अशा गोष्टींच्या आहारी जाते. अंमली पदार्थांसारख्या काही महागड्या व्यसनांच्या विळख्यात तरूणपिढी लगेच सापडते. मात्र, अशा व्यसनाने त्यांच्या भावी आयुष्याला धोका निर्माण होतो. सवयीपोटी माणूस अपराधाकडे वळतो अशा गोष्टींसाठी मनावर ताबा ठेवणे आवश्यक आहे. सध्या अलिकडच्या काळात आपण पाहतो '३१ डिसें' अत्यंत मोठ्या प्रमाणात साजरा केला जातो. तसं पाहिलं तर आपले नवीन वर्ष चैत्र शुल्क १ म्हणजेच ''चैत्र मासारंभ'' या दिवसापासून सुरू होते. परंतु, मग 'मराठी' आपली मातृभाषा असूनही आपण इंग्रजी वर्ष का साजरे करतो ? हा एक यक्ष प्रश्नचं आहे.

त्यानंतर जानेवारी सरता-सरता फेब्रु. उजाडतो. फेब्रु. मध्ये तरूण-तरूणींना वेध लागतात ते १४ फेब्रुचे. १४ फेब्रु. म्हणजेच 'व्हॅलेंटाईन डे'चे. व्हॅलेंटाईन डे साजरा करताना तरूणांनी आपल्या प्रेयसीला प्रेमाचे प्रतिक 'गुलाब' न देता जर तोच दिवस आपण आपल्या जन्मदात्या आई-वडिलांचा 'माता-पिता पूजन दिवस' असा साजरा करण्याचे ठरविले आणि सकाळी उठल्या-उठल्या आपल्या आई-वडिलांचे पाय धरून नमस्कार केला तर आपल्या पाठीवर निदान भावी वाटचालीसाठीच्या यशासाठी त्यांचा आशिर्वाद सदैव राहिल पण काय करावे ? नव्या जनरेशनची ही तरूणाई हौसेने 'व्हॅलेंटाईन डे' साजरा करण्यासाठी सदैव तयार असते.

व्यसनापासून अलिप्त राहून समाजही रोगापासून कसा दूर ठेवता येईल याचे आजच्या तरूण पिढीने भान ठेवणे आवश्यक आहे.

टि.व्ही. चित्रपटातील वाईट गोष्टींचे अंधानुकरण आजची तरूण पिढी चटकन करू पाहते. यावर आळा घालणे हे पालकांचे काम असून त्यांच्या जागरूकतेमुळेच तरूणपिढी भरकटणार नाही. शिवाय त्यांच्यावर चांगले संस्कार होण्यासही मदत होईल. त्यासाठी जागृतीची गरज आहे.

तरूणपिढी ही समाजाच्या केंद्रस्थानी असल्याने तरूणपिढी सशक्त झाल्यास समाज सशक्त होईल आणि समाज सशक्त झाल्यास राष्ट्र सशक्त होण्यास वेळ लागणार नाही.

उच्च शिक्षणानंतर काही मुले नोकरीच्या शोधार्थ घरात बसून राहतात आणि त्यामधूनच त्यांना विविध संकटांना सामोरे जावे लागते तसेच ते व्यसनाच्या आहारी जातात.

एकीकडे म्हाताऱ्या आई-वडिलांना न सांभाळता वृद्धाश्रमात ठेवणारी पाल्य असतात तर दुसरीकडे आपल्याला पाल्य नाहीत म्हणून मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेणारे आई-वडील असतात.

सगळीकडे 'तरूणपिढी' नाती जोडताना कन्फ्यूज असतात असे नारे आपण नेहमीच ऐकतो याची जाणीव आजच्या तरूणपिढीने ठेवल्यास समाजात तरूणाईविषयी चांगले बोल ऐकण्यास वेळ लागणार नाही.

३१ डिसें.असो वा १४ फेब्रु.असो वा Friendship day असो हे दिवस साजरे करण्यासाठी ही तरूणपिढी एका पायावर तयार असते. परंतु, 'पाणी' या एका दोन अक्षरी शब्दापासून आपण इतके दिवस जगलोय, जगतोय आणि जगणार आहोत हा २२ मार्च 'जागतिक पाणी दिवस' या तरूणपिढीला माहिती असेल का हो ?

ज्या इंटरनेटवर आपण तासन् तास चॅटिंग करतो तो '२९ ऑक्टों' हा 'जागतिक इंटरनेट दिन' या तरूणपिढीला माहिती असेल असे मला वाटत नाही.

जाऊ दे.....या तरूणांचे 'तरूण रक्त आहे' हे इंटरनेट दिन २९ ऑक्टों कसा साजरा करतील ? पण मग हे ३१ डिसें का साजरा करतात ?

ज्या आई-वडिलांमुळे आपण या वसुंधरेवर जन्म घेतला. ज्या आईने आपल्या जन्मासाठी असह्य वेदना सहन केल्या. जी आई दिवसभर शेतात राबून संध्याकाळी दमून-भागून आल्यावरही आपल्या पाल्याच्या अभ्यासाकडे लक्ष देते त्या गरीब होतकरू मातेला '१३ मे' या जागतिक 'मदर्स डे' ला शुभेच्छा देणे तर लांबच पण निम्म्यापेक्षा अधिक तरूणपिढीला '१३ मे' हा मातृदिन माहिती असणे कठीण आहे.

अशी ही तरूणपिढी नको ते दिवस साजरे करते व Enjoy करते. म्हणूनच म्हणावेसे वाटते की, ''तरूणांनो Enjoy करा पण जरा जपून.....

संकलन

मी रस्ता

कोमल पाटील
बी.ए.२

> *तशी माझी रूपं ही गरजेनुसार लहानमोठी होतात. पायवाटेपासून नॅशनल हायवेपर्यंत प्रत्येकाचं स्वरूप वेगळं पण ध्येय मात्र एकच. तुम्हाला तुमच्या इच्छित स्थळाला सुखरूप पोहचवणं.*

नमस्कार माझ्या सुज्ञ बंधू आणि भगिनींनो,

ओळखलं नाही मी कोण ? परिचय देवू म्हणतायं ? मी रस्ता,

तुम्हाला तुमच्या इच्छित स्थळी सुरक्षित पोहचविणारा तो मी रस्ता. तुम्हाला तुमच्या प्रियजनांशी जोडणारा - तो मी रस्ता.

तुमच्या दैनंदिन जीवनाचा अविभाज्य घटक बनलेला तोच मी रस्ता ओळखलंत आता.

तशी माझी रूपं ही गरजेनुसार लहान मोठी होतात. पायवाटेपासून नॅशनल हायवेपर्यंत प्रत्येकाचं स्वरूप वेगळं पण ध्येय मात्र एकच. तुम्हाला तुमच्या इच्छीत स्थळाला सुखरूप पोहचवणं.

तशी माझी रूपं व नावं सोयीनुसार बदलतात. तसेच तुमच्या सोयीनुसार तुम्ही मला वेगवेगळी नावे देवून ओळख देता. वेगळं अस्तित्व देता, त्याबद्दल मी तुमचा आभारी आहे. पण मला सदैव दोषही देत आलायं याचं दुःख कसं विसरू मी?

तुम्हीच मला घडवता आणि बिघडवताही पण दोष माझा एकट्याचाच का ? घडणाऱ्या अपघातांना मी एकटाच कसा जबाबदार ? सांगा ना कसा ? तुमचं काहीच चुकत नाही ? असं कसं तुम्ही म्हणता ?

मी एक मुका असलो तरी माझ्या अंगावर ठिकठिकाणी सूचना फलक लावून मी आपल्याशी संवाद साधतच असतो. तुम्हाला प्रत्येक संभाव्य धोक्यापासून सावध करतच असतो. परंतु, तुम्ही का लक्षात घेत नाही ? का ? का कानाडोळा करता ? असे निष्काळजीपणे वागून तुमच्या व तुमच्या प्रियजनांच्या दुःखाला का कारणीभूत होता ? असे वागू नका.

माझ्या ध्येयातील सर्वात मोठे अडथळे तुम्हीच निर्माण करता. तुम्ही म्हणाल कसे ? तर पहा, पटतयं का ?

हायवेवरती मी तुम्हाला सदैव वेगमर्यादा पाळण्याची, सिटबेल्ट लावण्याची, हेल्मेट वापरण्याची, धोकादायक वळणावर वेग कमी ठेवण्याची विनंती करतो. पण तुम्ही माझे ऐकत नाही. मोठ्या अवजड वाहनधारकांना डाव्या बाजूने वाहने चालवण्यासाठी जीव तोडून सांगतो. परंतु, मुद्दामहून उजव्या ट्रॅकवर वाहने चालवता. उजव्या ऐवजी वाहनाच्या डाव्या बाजूने ओव्हरटेक करता. अनावश्यकपणे डिप्परचा वापर करता. दारूच्या नशेत वाहने चालवता. एकेरी मार्गात विरूद्ध दिशेने वाहने चालवता.

रस्त्यावरील पट्टे हे आपणास ओव्हरटेक करणे, लेन पाळणे, क्रॉसिंग याविषयी मार्गदर्शन करतात. परंतु, आपण त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करून नियमांची अवहेलना करता आणि स्वतःचं व दुसऱ्याचं जीवन धोक्यात घालून दोष माझ्या माथी मारता.

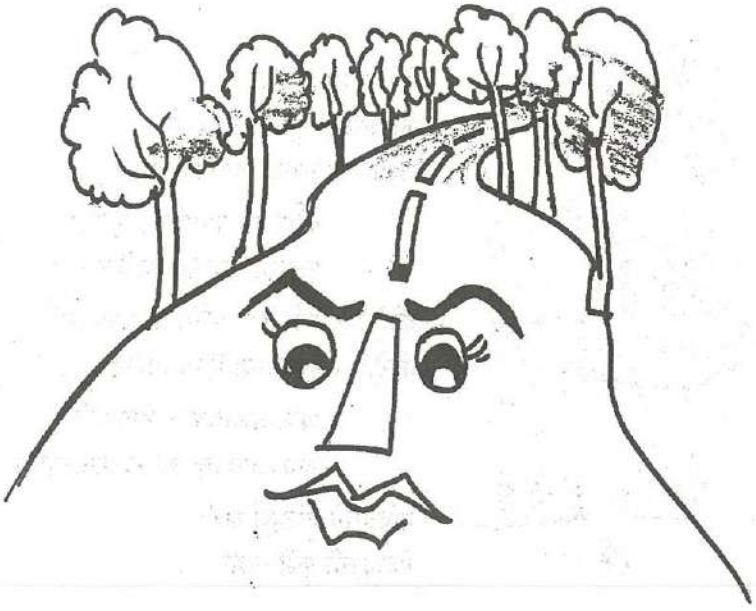

शहरातल्या रस्त्यांबाबत तर काय सांगू ? सांगू तेवढं थोडच. माझ्या अंगाचे तुम्ही सारखे लचके तोडता. विना परवानगी मला खोदता पण पुन्हा नीट करत नाही. रस्त्यावर घाण टाकता. मनमर्जीप्रमाणे अस्ताव्यस्त गाड्या पार्क करून माझं अस्तित्वच झाकून टाकता. माझं बोलण्याचं माध्यम असलेले बोर्ड झाकता. काढून टाकता. आपल्या सोयीनुसार रस्त्यावर दुकाने मांडता, अतिक्रमण करता. रस्त्यावरून गॅरेजचे काम करता. अहो, काय दशा करता माझी. मी समाधानी नाही, मगं तुमचं समाधान कसं करू ?

आपल्याला वेळेत पोहचवण्यासाठी मला एकेरी केलं जातं पण तुम्ही मनमर्जीने वाहने एकेरी मार्गात घालून त्याचा अनादर करता. दवाखाने, शाळा या आपल्याला सेवा पुरविणाऱ्या संस्था तिथे वेगमर्यादा, सायलेन्स झोन व प्रवेश निषिद्धाबाबत सूचना देतो. परंतु, तुम्ही मुद्दाम जे करू नये तेच करता.

सिग्नल पाळत नाही तसेच लेन पाळत नाही. गाड्यांना रिफ्लेक्टर लावत नाही. प्रखर पांढरे व निळ्या प्रकाश झोताचे दिवे लावता. इंडिकेटरचा वापर करत नाही. ब्रेक तपासत नाही. मनुष्य वाहतुकीचे संख्येचे नियम पाळत नाही. मालवाहू वाहनावर अतिभार भरता. अति उंच व वाहनातून बाहेर लोंबेल असा धोकादायकरित्या माल भरता. मग अपघात हे होणारच की, हा तुमचा दोष नाही का ? मग मी दोषी कसा ? सांगा. बोला आता. का गप्प बसलात. कळतेय ना आपली चुक ? पटतयं ना माझं म्हणणं. मग कधीपासून सुरूवात करतायं नियम पाळायला ?

अहो दुसऱ्याच्या अनुभवातून शिकणाराच नेहमी हुशार म्हणवला जातो. मग आपण कधी शिकणार ? कधी होणार हुशार ? अहो तुमचं जीवन हे तुम्हीच वाचवू शकता व फुलवू शकता. तेव्हा या भोळ्या-भाबड्या रस्त्याचं ऐका व नियम पाळून आपलं जीवन सुरक्षित करा.

तुम्ही जेव्हा वाहनातून जात असता त्यावेळी तुमच्या चेहऱ्यावरील आनंद मलाही जास्त समाधान देतो पण ज्यावेळी तुमचे रक्ताळलेले देह पाहतो तेव्हा प्रचंड यातना होतात. खूप दु:ख होतं पण बोलून दाखवू शकत नाही.

मला तुमच्या मृत्यूचा नाही तर सुखी जीवनाचा साक्षीदार बनवा आणि आपल्या व आपल्या पुढील अनेक पिढ्यांना सुखी करण्याचं व इच्छित स्थळी पोहचविण्याचं ध्येय पूर्ण करण्याची शक्ती द्या.

मैत्री म्हणजे...

जयकर कुंभार
बी.कॉम. १

मैत्री कशी असावी
जी कधीही पुसली न जावी,
जशी रेघ काळ्या दगडावरची.
कोणतेही वातावरण पेलणारी,
एखाद्या लवचिक वेलीसारखी.
कोठेही दडली तरी अस्तित्व दाखवणारी,
कोठेही चमकणाऱ्या हिऱ्यासारखी.
थोड्याश्यावर न भागणारी,
दुष्काळात तहानलेल्या मनासारखी.
पवित्रतेने परिपूर्ण अशी,
देवावरची फुले जशी.
कधीही न संपणारी,
विशाल सागरासारखी.
सतत बरोबर असावी,
शरीरातील प्रत्येक अवयवासारखी
तुटली तरी कायम आठवणीत रहावी.
आयुष्यातील प्रत्येक क्षणासारखी.
मैत्री अशी असावी प्रत्येक तासाला क्षणात बदलणारी,
मनाला तजेला देणारी, कधीही न मरणारी,
अमर झालेल्या जीवांसारखी... !

वैचारिक

कायद्याने बाललैंगिक शोषण थांबेल का ?

सुरज काकडे
बी.ए.३

> *खरंतर या बाबतीत बोलायचे म्हटले तर अनाथ आश्रमातील मुलांना तर बाहेरच्या जगातील कोणाचाच आधार नसतो. त्यामुळे त्यांच्या बाबतीत ही शक्यता अधिक वाढते. शिवाय अत्याचार झाला तर कोणाकडे दाद मागायची.*

दोन वर्षापूर्वी अमीर खानच्या 'सत्यमेव जयते' या कार्यक्रमात 'बाल लैंगिक शोषण' या प्रश्नावर बरीच चर्चा करण्यात आली. त्यातून समाजतील एक भयानक वास्तव समोर आले. या गंभीर समस्येवर अनेक ठिकाणी चर्चा झाली. याचे पडसाद थेट लोकसभेत उमटले. त्यामुळे अनेक दिवसांपासून लटकत असलेला 'बाल लैंगिक शोषण विरोधातील विधेयक' त्यावेळी मंजूर करण्यात आले. त्या विधेयकानुसार यापुढे अल्पवयीन मुलांचे शोषण करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला सात वर्षे सक्तमजुरी पासून ते जन्मठेपेपर्यंत शिक्षा होऊ शकते. हा निर्णय दिलासादायक आणि महत्वाचा म्हणावा लागेल. त्यामुळेच 'बाललैंगिक शोषणाला' आळा बसायला हवा अशी अपेक्षा वाटली. पण केवळ कायदा करून समस्या सुटण्यासारखी गोष्ट मुळीच नव्हती. हेही लक्षात घ्यायला हवे आहे. आणि यासाठी सामाजिक आणि कौटुंबिक या दोनच पातळीवर प्रयत्न करणे महत्वाचे व गरजेचे ठरणार आहे. खरं पाहिलं गेलं तर लहान मुलांवर त्यांच्या कुटुंबातील व्यक्ती, नातलग, ओळखीच्या व्यक्तीकडून अधिक अत्याचार होताना दिसतात. ही समाजातील चिंतेची बाब आहे. मुळात अशा प्रकरणात काय होत आहे हेच बहुतांश मुलांना कळत नाही. त्यामुळे विरोध न करता निमूटपणे अत्याचार सहन करत असतात. त्यामुळे त्यांच्यात जागृती निर्माण करणे गरजेचे आहे.

या समस्येबाबत आता बोलले जात असले तरी अशा घटना पूर्वीपासून समाजात घडत आहेत. साधारणत: यासाठी काय करता येईल, तर यासाठी मुलांना लैंगिक प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे. म्हणजेच शरीराच्या कोणत्या भागाल कोणी हात लावला तर काय करावे ? आणि जर असे कोणी करत असेल तर काय केले पाहिजे. चांगला स्पर्श आणि वाईट हेतूने केलेला स्पर्श यातील फरक कसा ओळखावा. त्या सर्व गोष्टींचा समावेश करण्यात यावा. अशा प्रशिक्षणाद्वारे मुलांमध्ये अशा अत्याचाराविषयी जाणीव करून देणे शक्य आहे. पण त्यासाठी सातत्याने प्रशिक्षणाची शिबीरे घेतली पाहिजेत. तरच लहान मुलांच्यावर होणारे अत्याचार कमी करता येतील. आणि या समस्येबाबत मुलांशी कोणत्या भाषेत आणि कोणत्या पध्दतीने बोलले पाहिजे याचाही विचार करणे खूप गरजेचे आहे. कारण सगळीच मोठी माणसे आपल्याशी असे काही करतील अशी शंका त्याच्या बालमनावर कायम राहिल्यास मुले प्रत्येक व्यक्तीकडे संशयानेच पाहू लागतील आणि असे होणे काही हिताचे नाही आणि त्यामुळे मुलांना प्रशिक्षण देताना या गोष्टीचा विचार करणे आवश्यक आहे. आपल्याच कुटुंबातील कोणी असे करीत असेल तर मुले सैरभैर होणे साहजिकच आहे. मग ती अबोल होतात. सहसा कोणात ते मिसळत नाहीत. सतत विचारात राहतात आणि जर हिच अवस्था काही दिवस कायम राहीली तर त्यांचे मानसिक आणि शारीरिक दुष्परिणाम दिसून येण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही.

खरंतर या बाबतीत बोलायचे म्हटले तर अनाथ आश्रमातील मुलांना तर बाहेरच्या जगातील कोणाचाच आधार नसतो. त्यामुळे त्याच्याबाबतहि शक्यता अधिक वाढते. शिवाय अत्याचार झाला तर कोणाकडे दाद मागायची असाही प्रश्न या मुलांना पडत असण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. सगळ्यात चिंता करण्याची बाब म्हणजेच आज मुले कोठेच सुरक्षित नसल्याचं चित्र मोठ्या प्रमाणात दिसते. बऱ्याचदा कुटुंबातीलच एखादी व्यक्ती अत्याचार करत असते. तर शाळेत शिक्षकांनी गैरवर्तन केल्याच्या अनेक घटना समोर येऊ लागल्या आहेत. म्हणजेच आज मुलेही शाळेत सुरक्षित असतील असे ठामपणे सांगता येणार नाही. घरात वडिलांकडून तसेच भाऊ, काका त्यांच्याकडून मुलांशी गैरवर्तन केल्याच्याही घटना कमी नाहीत. त्यामुळे या संदर्भात कायदा करतानाच मुलांना आणि पालकांना जागृत करणे, या समस्येचे गांभिर्य लक्षात आणून देणे खूप गरजेचे आहे. महत्वाची बाब म्हणजे आजवर या विषयावर उघडपणे फारशी चर्चा कोणीच करत नव्हते. शिवाय आपल्याच घरातील लोकांविरूध्द तक्रार कशी करायची. केली तर विश्वास ठेवला जाईल ? अशा अनेक प्रश्नामुळे अनेकजण अत्याचार निमूटपणे सहन करतात. पण अमीर खानच्या कार्यक्रमात या गंभीर समस्येला वाचा फोडण्याचे काम केले होते. त्यानंतर आता यावर उघड चर्चा होऊ लागली आहे. एवढेच नव्हेतर, आपल्यावर अशाच स्वरूपाचा अन्याय झाल्याचे सांगत अनेकजण पुढे येत आहेत. परवाचीच गोष्ट आहे, आमच्या शेजारी ऊसतोड कामगार कुटुंबासह राहायला आले आहेत. ते ऊस तोडायला गेल्यावर गावातील एक व्यक्ती तेथील लहान मुलीला एका अज्ञात स्थळी बोलवत होता. पण ती मुलगी मोठ-मोठ्याने ओरडू लागली, अनेक जण जमा झाल्यावर तीने घडलेला प्रकार सांगितला. त्यावेळी त्या व्यक्तीला गांवातील लोकांनी बेदम मार दिला. खरंतर मला असेच वाटते की प्रत्येक मुलांनी आपल्यावर असे काही होत असेल तर मोठ-मोठ्यांनी ओरडले पाहिजे. त्या व्यक्तीला ते करण्यापासून रोखले पाहिजे. मग ती व्यक्ती घरातील असली तरीही.

यावरून ही समस्या किती गंभीर आहे हेच दिसून येते. असे असूनही समाज जागा होत नाही. आता या संदर्भात कायदा झाल्याने दोषींना धडा शिकवणे शक्य होईल; पण त्यासाठी या कायद्याची काटेकोर अंमलबजावणी व्हायला हवी. मुळात घरातील गोष्टी घरातच राहाव्यात, त्याची बाहेर वाच्यता होऊ नये. अशीच अनेकांची इच्छा असते. अशा परिस्थीतीत कुटुंबातील एखाद्याने लहान मुलांशी गैरवर्तन केलं तर त्या संदर्भात तक्रार केली जाईल का ? हाच खरा प्रश्न आहे. त्या संदर्भात त्या मुलांच्या पाठीमागे खंबीरपणे राहण्याची मानसिकता तयार व्हायला हवी. शिवाय कुटुंबाची अब्रू वगैरे बाबींचा विचार न करता अत्याचार करणाऱ्याच्या विरोधात त्वरीत तक्रार दाखल व्हायला हवी. अशा घटना पुढे येऊ लागल्यावर बालकावरील लैंगिक अत्याचार थांबवण्यासाठीच्या प्रयत्नात सामाजिक संस्था, संघटना यांची भूमिकाही महत्वाची ठरणार आहे. 'बाल लैंगिक शोषणाविरोधक' कायद्याला या साऱ्या प्रयत्नांची साथ मिळाल्यावर परिस्थितीत बराच फरक पडेल आणि मुले खऱ्या अर्थाने सुरक्षित जीवन जगतील अशी आशा करायला हरकत नाही.

आयुष्य

सलोनी संतोष शहा
बी.कॉम. १

आयुष्याच्या वाटेवर थांबायच नसतं,
आयुष्याचे पैलतीर गाठायचं असतं,
नशीब कोणी दुसरं लिहित नसतं,
आपलं नशीब आपल्याच हाती असतं,
येताना काही आणायचं नसतं,
जाताना काही न्यायचं नसतं,
मग हे आयुष्य तरी कोणासाठी जगायचं असतं ?
याच प्रश्नाचे उत्तर शोधण्यासाठी जन्माला
फक्त एकदाच यायचं असत...
जन्माला फक्त एकदाच यायचं असतं.

व्यक्तिचित्रण

जनतेचा आवडता नेता : विलासराव देशमुख

सुप्रिया गरुड
बी.एस्सी.३

> *विलासराव तुम्हाला डोळे भरून पहावसं वाटतं पण इथे आले की डोळे भरून येतात अन् शब्द मुकेपणा धरून बसतात.*

''सोडून गेला लाडका नेता
म्हणून मराठवाडा रडतो,
कळेल आता विलासाविना
विकास का अडतो ?''

माजी मुख्यमंत्री विलासराव देशमुख यांचा जन्म लातूरमधील बाभूळगाव येथे १९४५ साली झाला. ते बाभळगाव येथील दयानंद विद्यालयात इ. १ली ते ७वी पर्यंत शिकले. त्यांची पत्नी वैशालीताई देशमुख व त्यांची तीन मुले अमित, रितेश व धीरज व त्यांच्या भावाचे कुटूंब असे त्यांचे कुटूंब होते. त्यांच्याविषयी चार शब्द लिहित असताना खरंच हृदय खूप दाटून येते. म्हणून मला म्हणावेसे वाटते की,

''विलासराव तुम्हाला डोळे
भरून पहावसं वाटतं पण
इथे आले की डोळे भरून
येतात अन् शब्दच मुकेपणा धरून बसतात.''

विलासराव देशमुख यांनी आपल्या गावाचा विकास करण्यापासूनच सुरुवात केली आणि गावचा विकास करता करता राज्याच्या विकसापर्यंत येऊन पोहचले. प्रथम त्यांनी आपल्या गावाचा कारभार पाहिला व गाव सुधारत ते मुख्यमंत्री पदापर्यंत पोहोचले. त्यांनी मुख्यमंत्रीपद खरंच खूप चांगल्या पध्दतीने पार पाडले. जसे कुंभार मातीचा चिखल तयार करून त्याला आकार देवून मडकी बनवतो. तसे या विलासरावांनी या जनतेला आधार देऊन त्यांच्या कल्याणाचा व त्यांच्या विकासाचा त्यांनी अतोनात प्रयत्न केला आणि जनतेला सुखी करून टाकले. म्हणूनच मला म्हणावेसे वाटते की,

''सिंहाला पहावे वनात
माश्यांना पहावे पाण्यात
तसेच विलासरावांना
पहावे जनतेच्या मनात.''

विलासराव देशमुख यांनी गरजुंची गरज भागवली, संकटात असणाऱ्या लोकांना मदत केली. परंतु आज त्यांना शेवटी कोणीही मदत करू शकले नाही, त्यांना कोणीही साथ देवू शकले नाही. त्यांची पत्नी, त्यांची मुलेसुध्दा. कारण एवढी प्रचंड बुध्दीमत्ता वापरून या निसर्गाने या मानवाला घडविले आहे. आणि प्रत्येकाच्या जीवनात सारखेच सुख, दु:ख वाटून दिले आहे. देशमुख साहेबांना खरंच जीवदान मिळायला पाहिजे होते. त्यांना यकृत व किडनीचा आजार व्हायला नको होता. परंतु ही नियती कधीही, कोणालाही अडवू शकत नाही. त्यामुळे आज त्यांच्यावर या नियतीने घाला घातला व या जनतेच्या आणि त्यांच्या देशमुख परिवारांचा त्यांच्याशी संपर्क तुटला आणि म्हणून एक काव्यपंक्ती आठवते-

''समुद्राच्या लाटा कितीही आल्या तरी त्यांना
परत फिरावं लागतं, माणसं कितीही चांगली
असली तरी त्यांना सोडून जावं लागतं,
मनात नसलं तरी निरोप घ्यावा लागतो,
पुन्हा भेटू हा आशावाद मनात जपावा लागतो.''

देशमुख साहेबांनी एवढी नाती, ऐवढी माणसं जोडली की, त्यांच्या अंत्यदर्शनास उभे राहण्यासाठी देखील जागा उरली नाही. कोणी झाडावर उभे राहून तर कोणी इमारतीवर चढून त्यांचे दर्शन घेत होते. एखाद्या देवाच्या यात्रेला सुध्दा एवढी गर्दी नसते. तेवढी गर्दी साहेबांचे दर्शन घेण्यासाठी झालेली होती. एवढे नेते होऊन गेले पण हा नेता, याचे कार्य, याची माणूसकी, याच्यातील नेतृत्व काय वेगळंच पहायला मिळाले. अशी थोडीच माणसे आपल्याला या जगात पहायला मिळतात.

आज १४ ऑगस्ट २०१२ रोजी त्यांचे निधन झाले ही बातमी ऐकून सर्वांना धक्का बसला. कोण कुठला येतो आणि आम्हाला आपलंस करून जातो. अशी गरीब जनतेची या जगातल्या लोकांची ही वाक्ये ऐकून अंगावर शहारे येतात आणि म्हणूनच,

''तुमचं-आमचं नातं असं
छान जुळत आहे पण
वेळेला काही कळतचं
नाही ती पुढेच पळत
आहे पाकळ्या जश्या
सुमनांच्या सात गळुन
पडल्या पण अक्षता
ज्ञानाच्या आपल्याच
पदरात पडल्या.''

या विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या युगात त्यांनी आपल्या गावच्या लोकांसाठी काहीतरी करायचे असे ठरविले. परंतु ही नियती हा काळ बदलत नाही. त्यांनी जनतेसाठी खूप काही केले. १५ ऑगस्ट २०१२ या दिवशी आपल्या एका डोळ्यात आसू आणि एका डोळ्यात हासू आणून तिरंगा ध्वज फडकवला. ज्या देशासाठी झटणारे अनेक जण असतात पण त्यातलाच एक हा नेता या महाराष्ट्राच्या मातीतील माणसांना जोडून जाताना खूपच दु:ख होत आहे.

शेवटी मी त्यांना अभिवादन करून एवढेच म्हणेन की, कागदावर लिहून कागद संपेल, शाई संपेल पण देशमुख साहेबांबद्दलची आपुलकीची माया दाखविणारे पितृत्व संपणार नाही. शेवटी एवढेच म्हणेन की,

''अशी पाखरे येती आणिक
स्मृती ठेवूनी जाती, सात
वर्षाची रंगत संगत सात
वर्षांची नाती.''

जीवन

अमोल बाळासाहेब अंधारे
बी.ए. ३

जीवनाचा भरवसा
हायपण, न्हायपण
आन् बंड्या म्हणतय
तुमच्यासाठी कायपण.....

मी म्हणलं
आय-बासाठी
करा कायपण
आजपण, उद्यापण
कधीपण, कवापण

त्यांनी सोसलेल्या वेदनांच
त्यांनी केलेल्या कष्टाचं
कर ध्यान, ठेव भान
फेड पांग पण
आन् वाढीव सन्मान पण.....

प्रयत्न

हार झाली आहे म्हणून रडू नकोस.
प्रयत्न करायचे मात्र, कधी सोडू नकोस ॥ धृ ॥

पडून-पडतानाच मुल शिकतं उभे रहायला.
चुकून-चुकांतूनच शिकायचे असतं.
जीवन जगायला कोणी कितीही हिणवले,
तरी ध्येय सोडू नकोस.
हार झाली आहे, म्हणून रडू नकोस ॥ १ ॥

पडायचे प्रसंग तर येणारच चालताना
कित्येक ठोकरी लागतात, मार्ग नवा शोधताना.
कोणी कितीही फसविले, तरी थांबू नकोस.
हार झाली आहे, म्हणून रडू नकोस. ॥ २ ॥

चुकणार तर आहेसच.
नवीन मार्ग शोधताना ध्यानात ठेव.
प्रत्येक खुण मात्र चुकताना विचार कर.
पुन्हा पुन्हा मार्गावार तू चालताना
अडकलास जरी कोठे, तरी शांत बसू नकोस ॥ ३ ॥

हार झाली आहे, म्हणून रडू नकोस.
प्रयत्न करायचे मात्र, कधी सोडू नकोस.
प्रयत्न करायचे मात्र, कधी सोडू नकोस.

सागर भिमराव धोत्रे
बी.ए. २

हे जीवन सुंदर आहे

मित्रांनो, जीवन हे एक गणित असत.
ज्यामध्ये मित्र मिळवायचे असतात.
शत्रू वजा करायचे असतात.
सुखाला गुणायचे असतं
दु:खाला भागायच असतं
तेव्हा कुठे हे गणित सुटतं.
तेव्हाच कुठे हे गणित सुटत.....

जीवनात जे हव असत
ते सहज मिळत नसतं
आणि जे सहज मिळत नसतं
त्याचच नाव आयुष्य असतं
त्याचच नाव आयुष्य असतं.....

संकटाला कधी कंटाळायच नसतं
त्याला सामोरचं जायचं असतं
अपयशान कधी खचायच नसतं
जिद्दीच बळ वाढवायच असतं
लोकनिंदेला घाबरायचं नसतं
आपल सामर्थ्य दाखवायच असतं
जीवनात खूप काही करण्याजोग असतं
आपलं फक्त तिकडे लक्ष नसतं
आपलं फक्त तिकडे लक्ष नसतं.....

आयुष्याच्या वाटेवरती थांबायचं नसतं
आयुष्याचं पैलतीर गाठायचं असतं
नशीब कोणी दुसर लिहीत नसतं
आपलं नशीब आपल्याच हाती असतं
येताना काही आणायचं नसतं
जाताना काही न्यायच नसतं
मग, एवढ सगळं कशासाठी करायचं असतं... ?
याच उत्तर शोधण्यासाठी जन्माला एकदा यायचं असतं,
जन्माला एकदा यायचंचं असतं.....

रविकिरण विलास पाटील
बी.ए. १

उगीच कुणाला महत्व मिळत नसतं

फुलाला महत्व असतं ते फुललं तर
स्वत: फुलून इतरांना खुलवलं तर
स्वत: हिरमसून इतरांना हसवलं तर.....

तसंच मुलाला महत्व असतं
त्यानं ज्ञानार्जन केल तर
माय-बापाचं कष्ट जानलं तर
त्यांच्या भावनांना जपून
स्वप्नपूर्ण केली तर
त्यांच्यामध्ये देवत्व मानलं तर.....

मैत्रीला महत्व असतं मैत्री जपली तर
सुखात साथ दु:खात पाठीवर हात
संकटसमयी सावरलं तर
गैरमार्गी लागता आवरलं तर.....

गुरूला महत्व असतं त्याने ज्ञान दिले तर
योग्य मार्ग दाखवून संस्कार दिले तर
भावी तरूण घडवून
आपला देश घडवला तर.....

स्त्री पुरूषाला महत्व असतं ते माता-पिता झाले तर
मुलांच संगोपन करून त्यांच पालनपोषण केल तरं
पाल्याचे गुण जाणून
त्याला प्रोत्साहन दिलं तर.....

प्रेमाला महत्व असत ते मिळालं तर
दोन्हीकडून हो असेल तर
ते आयुष्याच्या अंतापर्यंत टिकल तर
एकमेकांच्या भावनांना जपलं तर.....

अमोल बाळासाहेब अंधारे
बी.ए. ३

२६ नोव्हेंबर

नेहमीचे बॉम्बस्फोट आणि
नेहमीच्याच गोळीबाराला
किती दिवस सामोरं जायचं
असं किती दिवस आपण
शांत शांत रहायचं... ॥ १ ॥

देशातले हाहाकार आणि
अतिरेक्यांच्या अतिरेकाला
उघड्या डोळ्यांनी पहायचं
मुक्या ओठांनीच मनात साठवायचं... ॥ २ ॥

उगाच आव आणत
शहिदांच्या सांत्वनाला
फुलसुद्धा बॅनर लावून वहायचं
पुन्हा पुन्हा तेच जीवन जगायचं... ॥ ३ ॥

मित्रांनो,
आता जगायला हवं
देशाला आता वाचवायला हवं
असं आपणच आपलं दु:ख
किती दिवस सोसायचं... ॥ ४ ॥
चला शेकडोत जीव जाणऱ्या लोकांचे
आपणच प्राण वाचवूयात.
या अतिरेक्यांनाही हिंदूची एकता
आता शेवटी दाखवूयात..... ॥ ५ ॥

गणेश शिवाजी जाधव
बी.ए. १

• विद्यार्थी संसद •

योगेश उंडे
एम.एस्सी.भाग २
विद्यापीठ प्रतिनिधी

रविकिरण पाटील
बी.ए.भाग १

पायल खाडे
बी.ए.भाग २

पुनम सुर्वे
बी.कॉम भाग १

कोमल महाडिक
एम.कॉम भाग १

तंजूम मोमीन
एम.कॉम भाग २

भाग्यश्री पाटील
बी.कॉम भाग १ आय.टी.

जयश्री वेताळ
बी.कॉम भाग २ आय.टी.

तुषार गायकवाड
बी.एस्सी भाग १

आकाश कुंभार
बी.एस्सी. भाग २

अवंती पानस्कर
बी.एस्सी.भाग ३

शितल पवार
एम.एस्सी.भाग १

रूचिरा भाटे
बी.एस्सी भाग २ (बायोटेक)

कल्याणी जगताप
बी.एस्सी भाग ३ (बायोटेक)

पौर्णिमा पाटील
बी.एस्सी भाग १

मनिषा घाडगे
बी.सी.एस. भाग २

प्राप्ती देवकर
बी.सी.एस. भाग २

वर्षा शिंदे
बी.सी.ए.भाग २

संदिप वाठारकर
बी.सी.ए.भाग ३

निलम पाणिंद्रे
एम.ए.भाग १
क्रिडा प्रतिनिधी

केतन डुबल
बी.ए.भाग २
एन.एस.एस.प्रतिनिधी

काजल पवार
बी.ए.भाग २
एन.सी.सी. प्रतिनिधी

अश्विनी गुरव
बी.ए.भाग ३
कलामंडळ प्रतिनिधी

सोनाली पाटील
बी.ए.भाग २
प्राचार्य नियुक्त प्रतिनिधी

तेजस्विनी कुंभार
बी.एस्सी.भाग ३
प्राचार्य नियुक्त प्रतिनिधी

वर्षा इंगवले
बी.ए.भाग ३

अलमास सय्यद
एम.ए.भाग १

यास्मिन मुजावर
एम.ए.भाग २

शुभांगी जाधव
बी.कॉम.भाग २

पुनम देशमुख
बी.कॉम.भाग ३

सिंजु अडसूळ
बी.एस्सी. भाग १
(बायोटेक)

रियाज मुल्ला
बी.सी.ए. भाग १

प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
चेअरमन

प्रा.डॉ.राजाराम निवृत्ती पाटील
प्राचार्य नॉमिनी

प्रा.रविंद्र शामराव रणखांबे
एन.सी.सी. ऑफिसर

प्रा.डॉ.भिमराव जनार्दन पाटील
एन.एस.एस.
कार्यक्रम अधिकारी

प्रा.विद्या पाटील
संचालक,क्रिडा विभाग

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

• गुणवंत यशवंत विद्यार्थी •

• शिवाजी विद्यापीठ शिष्यवृत्ती धारक व पारितोषिक विजेते •

शुभांगी जाधव
बी.कॉम भाग १

गंधाली करंदीकर
बी.कॉम भाग १

राजेश्वरी महाडिक
बी.कॉम भाग १

पायल खाडे
बी.ए.भाग १

प्रशांत पवार
बी.ए.भाग २

प्राप्ती देवकर
बी.सी.एस. भाग २

संदिप वाठारकर
बी.सी.ए. भाग २

• वर्गात सर्वप्रथम •

जयश्री बाबर
एम.ए. भाग २

पायल खाडे
बी.ए. भाग १

शुभांगी जाधव
बी.कॉम भाग १

जयवंत कुंभार
बी.एस्सी भाग १

मनिषा घाडगे
बी.सी.एस.भाग १

वर्षा शिंदे
बी.सी.ए. भाग १

वर्षा इंगवले
बी.ए. भाग २

पुनम देशमुख
बी.कॉम भाग २

अवंती पानस्कर
बी.एस्सी. भाग २

कल्याणी जगताप
बी.एस्सी भाग २
(बायोटेक)

प्राप्ती देवकर
बी.सी.एस. भाग २

संदिप वाठारकर
बी.सी.एस. भाग २

तेजस्विनी देसाई
बी.ए.भाग ३

अक्षय चव्हाण
बी.सी.ए.भाग ३

योगेश उंडे
एम.एस्सी.भाग १

नंजुम मोमीन
एम.कॉम.भाग १

• अहिंदी भाषा शिष्यवृत्ती •

मोनाली शेलार
एम.ए.भाग २ (हिंदी)

अपर्णा कांबळे
एम.ए.भाग २ (हिंदी)

स्वाती कुसुरकर
एम.ए.भाग २ (हिंदी)

• मध्यवर्ती युवा महोत्सव •

विनायक जगताप
एम.ए.भाग १
कला प्रथम क्रमांक

• शिवाजी विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धा विजेते •

सोनाली पाटील
बी.ए.भाग १
हिंदी ललित प्रथम क्रमांक
क्या जरूरी है हर दिन मनाना?

जयश्री चव्हाण
बी.ए.भाग २
इंग्रजी मुलाखत ॲन इंटरव्यू
विथ फार्मर फ्रॉम डॉट प्रोन
एरिया द्वितीय क्रमांक

पल्लवी चव्हाण
बी.ए.भाग १
कहानी अपने घर की ओर
तृतीय क्रमांक

अश्विनी पवार
बी.ए.भाग १
संस्कृत प्रोत्साहनपर
नाभिचिकित्सार

आकाशवाणी भाषण

सोनाली पाटील
बी.ए.भाग २
नागरिकांचे हक्क आणि कर्तव्य
२७-०१-२०१४

• राष्ट्रीय सेवा योजना •

केतन डुबल
आळंदी ते पंढरपूर वारीसाठी
शिवाजी विद्यापीठ
एन.एस.एस.टीममध्ये सहभागी

धैर्यशील पवार
आळंदी ते पंढरपूर वारीसाठी
शिवाजी विद्यापीठ
एन.एस.एस.टीममध्ये सहभागी

पूजा पाटील
राज्यस्तरीय अंडर्व्हेंचर कॅंप
अमरावती सहभागी

मिलिंद जाधव
आव्हान आपत्ती व्यवस्थापन
प्रशिक्षण शिबीर नांदेड
सहभागी

दुर्गा जाधव
आव्हान आपत्ती व्यवस्थापन
प्रशिक्षण शिबीर नांदेड
सहभागी

पूजा काळे
आव्हान आपत्ती व्यवस्थापन
प्रशिक्षण शिबीर नांदेड
सहभागी

शिवाजी विद्यापीठ शिष्यवृत्ती

यास्मिन मुजावर
एम.ए.भाग १

तेजश्री देशमुख
बी.सी.एस.भाग २

वर्गात सर्वप्रथम

सचिन भाटे
बी.एस्सी भाग १
(बायोटेक)

वर्षा पवार
बी.कॉम भाग ३

पूजा रैनाक
बी.एस्सी भाग ३

मयुरी कोपर्डे
बी.एस्सी भाग ३
(बायोटेक)

प्राजक्ता जाधव
बी.सी.एस.भाग ३

यास्मिन मुजावर
एम.ए.भाग १

इरूमजहाँ खान
एम.एस्सी.भाग २

अर्चना माने
एम.कॉम.भाग २

• गुणवंत यशवंत वर्गात सर्वप्रथम/सी.ई.टी. : ज्युनिअर विभाग •

प्रदीप पाटणे
११ वी आर्टस्

सुप्रिया दळवी
११ वी कॉमर्स

अश्विनी पवार
११ वी व्यवसाय अभ्यासक्रम

दर्शनी धोंडगी
१२ वी आर्टस्

भाग्यश्री पाटील
१२ वी कॉमर्स

शुभम पाटील
१२ वी सायन्स

आकांक्षा नलवडे
११ वी सायन्स

प्राप्ती इंगळे
१२ वी व्यवसाय अभ्यासक्रम

पूजा भोंगाळे
१७०/२०० (सी.ई.टी)
मुलीत द्वितीय

चारूदत्त साळुंखे
१८४/२०० (सी.ई.टी)
१००/१०० प्रथम (गणित)

विश्वजीत पाटील
१७९/२०० (सी.ई.टी)

हर्षदा कांबळे
सोमय्या मेडिकल
कॉलेज,मुंबई प्रवेश

• वार्षिक पारितोषिक वितरण •

वार्षिक पारितोषिक वितरण सोहळा - अहवाल वाचन करताना
जिमखाना विभाग प्रमुख प्रा.विद्या पाटील

वार्षिक पारितोषिक वितरण सोहळ्याचे प्रमुख पाहुणे मा.फ.मु.शिंदे (अध्यक्ष, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन) मौलिक मार्गदर्शन करताना

वार्षिक पारितोषिक वितरण सोहळ्यात पारितोषिक प्राप्त
विद्यार्थी नामावलीचे वाचन करताना प्रा.शिवाजीराव पाटील

वार्षिक पारितोषिक वितरण सोहळ्याचे अध्यक्ष मा.ॲड.रविंद्र पवार
अध्यक्षीय विचार मांडताना

कराड तालुका शालेय व पायका शासकीय कुस्तीच्या उद्घाटन प्रसंगी
मा.प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने प्रा.व्ही.बी.फुले, पैलवान बाजीराव शेवाळे व मान्यवर

कराड तालुका शालेय शासकीय खो-खो स्पर्धेच्या उद्घाटन प्रसंगी
मा.उपप्राचार्य एच.के.काळे (ज्युनिअर कॉलेज) व मान्यवर

• राष्ट्रीय चर्चासत्र •

इंग्रजी विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चा सत्रामध्ये उद्घाटक
मा.प्रा.डॉ.अशोक थोरात (पुणे) मार्गदर्शन करताना

इंग्रजी विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चासत्रात समारोप प्रसंगी मार्गदर्शन करताना
प्रमुख पाहुणे मा.प्राचार्य डॉ.अशोक करांडे

मानसशास्त्र विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये मार्गदर्शन करताना
मा.प्रा.डॉ.एल.आर.यागनिक (सरदार पटेल विद्यापीठ) गुजरात

मानसशास्त्र विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये 'बिहेविअर ऑफ एज्ड' या पुस्तकाचे प्रकाशन
प्रसंगी उद्घाटक डॉ.गौतम गवळी (मुंबई विद्यापीठ) मुंबई व मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

कॉमर्स विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चासत्राच्या उद्घाटन प्रसंगी अध्यक्षीय मौलिक
मार्गदर्शन करताना मा.विठ्ठलराव (तात्या) जाधव उपसभापती पंचायत समिती,कराड

कॉमर्स विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सांगता समारोप प्रसंगी प्रमुख पाहुणे
मा.श्री.व्ही.एन.देशपांडे, कोल्हापूर मार्गदर्शन करताना

गणित विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये प्रमुख पाहुणे मा.प्रा.डॉ.सत्यनारायण (आंध्रप्रदेश)
यांचे स्वागत करताना रसायनशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा.विजय पाटील

गणित विभागाच्या राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये मार्गदर्शन करताना
प्रा.सौ.वाय.एस.पवार

रसायन शास्त्राच्या राष्ट्रीय चर्चासत्राचे उद्घाटन करताना प्रमुख पाहुणे डॉ.वी.ई. कुमारस्वामी, कुवेफ् विद्यापीठ शिमोगा (कर्नाटक)
अध्यक्ष डॉ.गुलशन रेव्हन (भाभा अनुशक्ती केंद्र) मुंबई व प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

• अग्रणी महाविद्यालयांतर्गत उपक्रम •

हिंदी विभाग : 'हिंदी के विकास मे महिला साहित्यकारो का योगदान' या विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे डॉ.सुश्री माधवी जाधव, कोल्हापूर

राज्यशास्त्र विभाग : 'ग्रामप्रशासनातील लोक सहभाग' या विषयावरील कार्यशाळेचे उद्घाटक मा.अविनाश फडतरे (बी.डी.ओ.पाटण) यांचे स्वागत करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

शिक्षणशास्त्र विभाग : 'व्यक्तीमत्व विकासासाठी शिक्षण ही काळाची गरज' या विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे प्रा.डॉ.पी.बी.दरूरे व्यासपीठावर प्रा.सौ.के.के.थोरात व मान्यवर

अर्थशास्त व वाणिज्य विभाग : 'मानव संसाधन विकास' या विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.प्राचार्य डॉ.जे.एस.पाटील अधिष्ठाता सामाजिकशास्त्रे शि.वि.कोल्हापूर व्यासपीठावर प्रा.गणराज माने व मान्यवर

समाजशास्त्र विभाग : 'स्त्रियांचे आरोग्य आणि कायदे' या विषयावर मार्गदर्शन करताना मा.प्राचार्या डॉ.पूजा नरवाडकर, यशवंतराव चव्हाण विधी महाविद्यालय मलकापूर

भौतिकशास्त्र विभाग : विज्ञान प्रदर्शनात पाहणी करताना मा.प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने व विभाग प्रमुख प्रा.डॉ.डी.व्ही.पवार

रसायनशास्त्र विभाग : रसायनशास्त्र पदवीधारांना उद्योजकता संधी या विषयावरील कार्यशाळेचे प्रमुख पाहुणे मा.श्री.किशोर कुंभार यांचे स्वागत करताना मा.प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने

प्राणीशास्त्र विभाग : 'रिसर्च रिलेटेड ॲक्टिव्हिटी' या विषयावरील कार्यशाळा प्रसंगी स्वागत प्रास्ताविक करताना प्रा.डॉ.आर.डी.बोडरे व्यासपीठावर प्रमुख पाहुणे प्रा.डॉ.सौ.एम.व्ही वाळवेकर (कोल्हापूर)

• कार्यक्रम विविधा •

शिक्षक दिन : ५ सप्टेंबर - मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.डॉ.इंद्रजीत मोहिते व्यासपीठावर मा.सौ.उमा हिंगमरे नगराध्यक्षा कराड नगर परिषद

'संस्कृत दिन समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रा.कु.मृणालिनी शिंदे

१४ सप्टेंबर, हिंदी - दिवस समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे प्रा.एन.के.मुल्ला (कराड)

दानशूर बंडो गोपाळा मुकादम तात्या जयंती समारंभ प्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.ॲड.रविंद्र पवार (कराड)

मराठी वाङ्मय मंडळ उद्घाटन समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे कविवर्य राजा मगंसुळीकर

'सद्गुरू' २०१२-१३ च्या प्रकाशन प्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे माजी प्राचार्य डॉ.कन्हैया कुंदप

'पत्रकार दिन' समारंभ प्रसंगी पत्रकार व प्राध्यापकांना मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे (ज्येष्ठ साहित्यिक व अर्बन बँकेचे संचालक) मा.विद्याधर गोखले

नेट/सेट परीक्षा मार्गदर्शन वर्गाच्या उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.प्राचार्य डॉ.आर.ए.कुंभार (कराड)

• कार्यक्रम विविधा •

हिंदी विभाग : 'प्लेसमेंट सेल च्या अंतर्गत स्पर्धा परीक्षा और रोजगार के अवसर' या विषयावर मार्गदर्शन करताना मा.प्राध्यापक अमित कुंभार कराड

राज्यशास्त्र विभागाच्या नेट/सेट परीक्षा मार्गदर्शन वर्गात, मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.प्रा.डॉ.भारती पाटील प्रमुख,राज्यशास्त्र विभाग,शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

कर्मवीर विद्यार्थी वसतीगृह 'होस्टेल-डे' समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे प्रा.विश्वनाथ गायकवाड

३३ वा मध्यवर्ती युवा महोत्सवात 'नकला' प्रथम क्रमांक प्राप्त झाल्याबद्दल प्र.कुलगुरू शि.वि.कोल्हापूर मा.प्रा.डॉ.अशोक भोईटे यांच्या हस्ते सत्कार प्रसंगी कलाकार विद्यार्थी विनायक जगताप

नियोजन मंडळ व वाणिज्य मंडळद्वारा आयोजित 'कृषिव्यवसाय' विषयावर मार्गदर्शन करताना कृषी तज्ञ डॉ.शिवाजीराव ठोंबरे (कराड)

इतिहास विभागाद्वारा आयोजित भारतीय सैन्य दलातील संधी चर्चासत्राच्या उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शक मा.डॉ.मेजर गवारे यांचे स्वागत करताना प्रा.सुर्यमाला जाधव

स्मार्ट एज्युकेशन सातारा आयोजित परिक्षेतील उल्लेखनीय यश प्राप्त केलेल्या विद्यार्थीनींचा सत्कार करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

पूजा भोंगाळे इ.१२ वी सायन्स सी.ई.टी.परिक्षेत एन.टी.सी.प्रवर्गातून राज्यात प्रथम क्रमांक आल्याबद्दल सत्कार करताना मा.ॲड.रविंद्र पवार

• मनोरंजन, सहल •

कर्मवीर विद्यार्थी 'होस्टेल डे'
विविध गुणदर्शन

वनस्पतीशास्त्र विभाग : सहल बी.एस्सी भाग ३ वनस्पती संकलनार्थ
(मालवण अंबोली जंगल) प्रा.डॉ.एम.एम.पाटील,प्रा.बी.डी.मोहिते समवेत विद्यार्थी

रसायनशास्त्र विभाग : एम.एस्सी
यु.एस.व्हिटॅमिन्स कंपनी चिपळून इंडस्ट्रियलला भेट

समाजशास्त्र विभाग : शैक्षणिक सहल मारलेश्वर मंदिर
विद्यार्थी व प्रा.वामन पाटील, वामनराव अवसरे व एस.एल.मोहिते

• कलादालन •

पेन्सिलस्केच : रोहण चव्हाण ११ वी सायन्स

फोटोग्राफी : काजूचे झाड कळ्यासह
रोहित कांबळे बी.एस्सी भाग ३ (वनस्पतीशास्त्र)

मनुष्य सुख पाने की
आशा में पाप करता है,
पर भोगता दु:ख ही है।
पाप के डैनों पर दु:ख
और अंतर्दाह जो बैठे होते है,
यह बात पाप करने से
पहले भला किसे
मालूम होती है।

...डॉ.प्रतिभा रॉय

बिंब

हिंदी विभाग

विभागीय संपादक :
प्रा.सचिन जाधव

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

कहानी	औरत तेरी यही कहानी	रोहिणी ढमाले बी.ए.१	३९
एकांकी	हम चुनेंगे अपना भविष्य	विद्या खबाले बी.ए.१	४२
प्रबोधनपर	बढ़ती सांप्रदायिकता	सोनाली पाटील बी.ए.२	४६
साक्षात्कार	'तमाशा' ही जीवन है ।	साधना कुंभार, मेघा बकरे बी.ए.१	४८
कहानी	नसीब	तेजस्विनी तुपे बी.ए.१	५१
जानकारी परक	मेरा थलसेना कॅम्प	राजश्री सावंत बी.एस्सी.३	५३
व्यक्तिचित्रण	दक्षिण अफ्रिका के गांधी-नेल्सन मंडेला	सारिका शहा बी.ए.२	५५
वैचारिक लेख	अल्ला ! मेघ दे, छाया दे, पानी दे !!	अमृता वाघमारे बी.ए.२	५७
ललित लेख	राजनीति और महिला	विवेक देसाई बी.ए.२	५९
वैचारिक लेख	भारत की आध्यात्मिक शक्ति.....	कोमल दबडगे बी.ए.२	६१

पद्य विभाग

बचपन	सारिका शहा बी.ए.२	४५
कोई लौटा दे	गणेश माने बी.ए.३	५०
प्रार्थना	कोमल दबडगे बी.ए.२	५२
जिंदगी	नंदिनी गुरव बी.ए.३	५२
बरसात	गणेश माने बी.ए.३	६०
बाप ऐसा भी	स्नेहल तुपे बी.ए.२	६२

विंब

हिंदी विभाग

कहानी

औरत तेरी यही कहानी

रोहिणी ढमाले
बी.ए.१

हमारे घर के आस-पास के लोग हमारे घर में आकर बैठने लगे। फिर भी मेरी समझ में कुछ नहीं आ रहा था। मैंने क्या सोचा था और ये सब क्या हो रहा था। मैंने चाचाजी से कई बार पुछा कि माँ और पिताजी कहाँ है। मुझे उन्हें अपने पास होने की बात बतानी है। उसी वक्त हमारे घर के सामने एक गाड़ी आकर रूकी। उस गाड़ी से वो आदमी बाहर आए। उन्होंने उस गाड़ी से एक लाश निकाली। वापस उस गाड़ी के पास गए और दुसरी लाश लेकर आए।

मैं बाल्कनी में टेहेल रही थी, की इतने में मेरे कानों पे आवाज पड़ी।

सुन बे लड़की मेरे जीवन की आत्मकथा.....

पहले तो मैंने उस पर ध्यान नहीं दिया ? लेकिन फिरसे वही आवाज मेरे कानों में पड़ी।.....

सुन मेरे जीवन की आत्मकथा.....मैंने जरा आगे जाकर देखा तो, एक सफेद साड़ी पेहने एक औरत मुझे दिखाई दी। वो मुझसे कुछ कहना चाहती थी।

वह औरत मेरे पास आकर मुझसे बाते करनी लगी। वह कह रही थी कि, मेरा जन्म रामपुर इस छोटेसे गाँव में हुआ। मैं अपने माँ-बाप की एकलौती संतान थी। मेरे पिताजी खेती करते थे। और माँ घर का सारा काम करती थी। ऐसा नहीं था कि मुझे माँ-बाप के अलावा कोई नहीं था। एक प्यारे से चाचाजी थे। लेकिन वे काम की वजह से रामपूर गाँव से बहुत दुर रहते थे। उनकी तो शादी भी नहीं हुई थी। पिताजी चाचाजी की शादी करने की सोच ही रहे थे, की चाचाजी ने कहाँ, मैं शादी एक-दो साल बाद करूँगा। लेकिन पिताजी नहीं माने। उन्होने रामपूर के पास के गाँव की लड़की पसंद की और चाचाजी को फोन करके गाँव आने को कहा। मेरे चाचाजी अपने बड़े भाई की मतलब मेरे पिताजी की बात कभी भी नहीं टालते थे। देखते-ही-देखते मेरे चाचाजी की शादी हो गई। शादी के कुछ महिनों बाद ही मेरी माँ और चाची के बीच कुछ अनबन सी होने लगी। और उन दोनों का किसी भी बात पर झगड़ा होने लगा। इन दोनों के झगड़े के कारण घर में एक दिन भी अच्छा नहीं गुजरता था। इसलिए चाचाजी चाची को अपने साथ लेकर चले गए। बीच-बीच में चाचाजी हमसे खास करने मुझसे मिलने आया करते थे। लेकिन चाची एक बार चाचाजी के साथ गई तो अभी तक वापस नहीं आई। ऐसे ही दिन जा रहे थे।

मैंने नववीं कक्षा पास होकर दसवीं कक्षा में प्रवेश लिया था। मेरे पिताजी को बड़ी ख्वाईश थी की मैं पढ़-लिखकर बहुत बड़ी बन जाऊँ। मुझे भी पढ़ना-लिखना बहुत अच्छा लगता था। और मैंने ठान लिया था की, मैं मेरे पिताजी की यह ख्वाईश जरूर पुरी करूँगी। मैं मन लगाकर पढ़ाई कर रही थी। क्योंकि कुछ महिनों बाद ही मेरी दसवीं कक्षा की परीक्षा शुरू होनेवाली थी। तभी मेरे माँ और पिताजी को कुछ जरूरी काम से उनके दोस्त के यहाँ जाना था। लेकिन उनके दोस्त का घर रामपूर गाँव से बहुत दूर था। मगर पिताजी का काम भी जरूरी था। पिताजी जाने में हिचखिचा रहे थे, क्योंकि उनको मेरी फिकर हो रही थी। तभी मैंने पिताजी से कहाँ की आप मेरी फिकर मत किजिए। मैं अब बड़ी

हो चुकी हुँ । मैं अब किसीसे नहीं ड़रती । आप की बेटी बहुत बहादूर है । जब यह सब मैं बोल रही थी, तब मेरे पिताजी मेरी तरफ पलके न झुकाएँ देख रहे थे । और थोड़ी देर बाद मेरे पास आकर मुझे उन्होंने अपने सीनेसे लगा लिया । उनकी आँखे पानी से भरी हुई थी । और वह माँ से कह रहे थे की, मेरी नन्हीं सी गुड़ीयाँ इतनी बड़ी कब हो गई । इतना कहकर माँ और पिताजी चले गए । मेरी माँ और पिताजी कुछ महिनों बाद वापस आनेवाले थे ।

कुछ महिने बीत गए । मैंने दसवी कक्षा की परिक्षा दे दी थी । और आज उस परिक्षा का फल लगनेवाला था । और आज ही मेरे माँ-पिताजी घर वापस आनेवाले थे । आज का दिन मेरे लिए बहुत खुशी का दिन था । मैं स्कूल में अपना परीक्षा फल देखने गई । और देखा तो मैं दसवीं कक्षा में अव्वल नंबर से पास हो गई थी । मानों में आसमान में उड़ रही थी । मैंने मेरे पिताजी की ख्वाईश पूरी करने की पहली कोशिश पूरी कर ली थी । ऐसा लग रहा था की यह खुशी की बात पहले घर जाकर माँ-पिताजी को सुनाऊँ । मुझे पता था कि अभी तक तो मेरे माँ-पिताजी घर आ गए होंगे । मैं दौड़ती हुई घर गई । घर जाकर देखा तो मेरे चाचाजी आए हुए थे । और वे रो रहे थे । मुझे तो कुछ समझ में नहीं आ रहा था । मैंने इधर-उधर देखा तो मुझे पिताजी और माँ इन दोनों में से कोई नजर नहीं आया । आज का दिन तो मेरे लिए बहुत खुशी का दिन था । और चाचाजी रो रहे थे । मैंने चाचाजी के पास जाकर उनसे पूछा, आप क्यों रो रहे हो । उन्होंने मुझसे कुछ नहीं कहा । और मुझे अपने सीनेसे लगाकर रोने लगे । लेकिन हुआ क्या था ? चाचाजी क्यों रो रहे थे ? इस बात की मुझे कोई जानकारी नहीं थी ।

हमारे घर के आस-पास के लोग हमारे घर में आकर बैठने लगे । फिर भी मेरी समझ में कुछ नहीं आ रहा था । मैंने क्या सोचा था, और ये सब क्या हो रहा था । मैंने चाचाजी से कई बार पुछा कि माँ-पिताजी कहाँ हैं, मुझे उन्हें अपने पास होने की बात बतानी है । उसी वक्त हमारे घर के सामने एक गाड़ी आकर रूकी । उस गाड़ी से दो आदमी गाड़ी के बाहर आए । उन्होंने उस गाड़ी से एक लाश निकाली, और फिर वापस उस गाड़ी के पास गए । और दूसरी लाश लेकर आए । पहली जो लाश थी वह मेरे पिताजी की थी । और दूसरी मेरे माँ की थी । मैं उनको देख ही रही थी की अचानक से चाचाजी ने कहाँ वापस लौटते समय भैया-भाभी की कार दुर्घटना में मौत हो गई । सब लोग रो रहे थे । मैं मेरे पिताजी की लाश के पास जाकर बैठ गई। मैंने कहाँ.....पिताजी ? मैं दसवीं कक्षा में अव्वल नंबर से पास हो गई हूँ । मैंने आपकी इच्छा पूरी कर दी है । आप उठकर देखिए ना..... ? आपकी बेटी बहुत होशियार है । मैं बोलती ही जा रही थी । लेकिन पिताजी ना कुछ बोलते थे ना कुछ सुन पाते थे । वो तो हिलते भी नहीं थे । भगवान ने ये मेरे साथ कैसा मजाक किया था । एक तरफ दसवी कक्षा में अव्वल नंबर से पास होने की खुशी थी । और दुसरी तरफ उसने मेरी माँ-पिताजी को मुझसे छिन लिया था । मैं क्या करती, कहाँ जाती, मेरी जीने की उम्मीद ही मुझसे छिन ली गई थी । समझ में ही नहीं आ रहाँ था कि करू तो क्या करू..... ?

कुछ दिन गुजर जाने के बाद चाचाजी मुझे अपने साथ लेकर आए । वहाँ जाने के बाद मानों मेरा पूरा जीवनक्रमही बदल गया था । मैं वहाँ चाची और चाचाजी के साथ रहती थी । लेकिन चाची मेरी माँ नहीं बन सकी । चाचीने मुझे पढ़ने-लिखने नहीं दिया । चाची मुझसे घर का सारा काम करवाती थी । और घर का सारा काम करने के बावजूद चाची मुझसे ठिक तरह से बात नहीं करती थी । कभी डाटती थी, तो कभी मारती भी थी । मुझे वक्त पर कभी खाना भी नहीं देती थी । भगवान से मैं सिर्फ एक ही बात पूँछती थी ? अगर मेरे माँ -बाप जिंदा होते तो मुझे ये दिन देखने पड़ते ? मुझे पता था की इस सवाल का जवाब मुझे इस जनम में तो नहीं मिल सकता । चाची के ताने सुनते-सुनते और घर का सारा काम करते-करते मैं अठारह साल की हो गई । देखते-ही-देखते चाचाजी ने मेरी शादी तैय कर दी । मैं चाचाजी को मना भी नहीं कर सकती थी । मुझे अभी शादी नहीं करनी ये बोल भी नहीं सकती थी । चाचाजी को यह मेरी हालत देखी नहीं गई । चाचाजी को लगता था की, रोज-रोज के ताने सुनने से तो अच्छा हैं कि मेरी शादी हो जाए । देखते-ही-देखते मेरी शादी हो गई । और मैं अपने ससुराल चली आई ।

मेरे पती एक दफ्तर में काम करते थे । और मैं घर का सारा काम करती थी । मेरे सास-ससुर मेरा अच्छी तरह से खयाल रखते थे । मेरे पती और मेरे ससुरालवाले मेरे लिए भगवान के समान थे । जो खुशी मुझे मेरे मायके में नहीं मिली वो खुशी मुझे मेरे ससुराल में मिल रही थी । शादी के कुछ महिनों बाद पता चला की मैं 'माँ' बननेवाली हुँ । मानों भगवान ने खुशी को मेरी झोली में ड़ाल दिया था । मेरे पती तो बहुत खुश थे । और खुशी से पूरे मुहल्ले में मिठाई बाँट रहे थे । ओर तो ओर मेरे सास-ससूर तो खुशी के मारे नाच रहे थे । और बार-बार कह रहे थे की, 'बहु बेटा ही होना चाहिए, हमें लड्डू ही खाना हैं' । देखते-ही-देखते मेरे दिन पूरे होनेवाले थे । और उसी समय मेरे पती को किसी काम से बाहर जाना पड़ा । और वे जल्दी

आऊँगा ऐसा कहकर चले गए । कुछ दिनों बाद ही मैंने एक लड़की को जनम दिया । लेकिन उस समय जो खुशी जनम देनेवाली हर माँ को होती हैं, वैसी खुशी मुझे नहीं हुई थी । क्योंकि एक तो मेरे पती मेरे पास नहीं थे । और लड़की को जन्म देने के कारण मेरे ससुरालवाले अस्पताल में हमें देखने तक नहीं आए थे । अगर मेरे माँ-बाप जिंदा होते तो कितने खुश हुए होते। लेकिन यह खुशी मेरे नसीब में कहाँ ? मेरे नसिब में तो भगवान ने कुछ और ही लिखा था ।

कुछ दिनों बाद मुझे अस्पताल से घर जाने की अनुमति मिल गई । लेकिन मुझे ससुराल से कोई लेने भी नहीं आया था। उसी समय मेरे चाचाजी मेरे साथ आए थे । चाचाजी ने मेरा साथ कभी नहीं छोड़ा था । चाचाजी ही मुझे ससुराल छोड़ने आए थे । घर जाकर देखा तो मेरे ससुर टि.व्ही देख रहे थे । और सास सो रही थी । हमें देखने के बावजूद, उनकी पोती पहली बार घर आने के बावजूद वे दोनो अपनी जगह से न हिले । उनके मन में यह खयाल भी नहीं आया की, उनकी पोती पहली बार घर आ गई हैं । कम-से-कम उसे एक बार देख तो लेते । की पोती कैसी है । लेकिन नहीं वे दोनों अपनी जगह से नहीं हिलें । उसी समय पड़ोस की एक औरत ने रोटी का एक टुकड़ा लाकर हम दोनों की नजर उतार दी । और फिर हम दोनों ने गृहप्रवेश किया । चाचाजी तो घर के अंदर भी नहीं आए थे । घर के बाहर से ही आशिर्वाद देकर चले गए । मेरे पती को घर से बाहर गए हुए बहुत दिन हो चुके थे । वो काम के सिलसिले में बाहर गए थे । वहाँ से उनका कोई पता नहीं था । ना फोन आता था, ना कोई खत और अगर यहाँ से फोन करने की कोशिश करो तो उनका फोन भी नहीं लगता था । ऐसे ही दिन चले जा रहे थे ।

कुछ दिनों के बाद हमारे घर में मेरी बेटी का नामकरण था । मैंने उनके नाम एक खत भी लिखा था । की बेटी के नामकरण को घर आ जाए । बेटी के नामकरण का दिन था । मुझे लगता था कि बेटी को देखने नहीं आए, लेकिन उसके नामकरण में जरूर आऐंगे । बेटी के नामकरण का कार्यक्रम घर में चल ही रहाँ था की इतने में फोन की घंटी बजी । वो फोन मेरे ससुरजीने उठाया । वो फोन मेरे पती के मित्र का था । जहाँ वो काम के सिलसिले में गए थे, वहाँ से फोन आया था । की जहाँ वो काम करते थे, वहाँ अचानक आग लग गई थी । और सबकुछ जलकर खाक हो गया था । उस समय वहाँ जितने भी लोग थे उनमें से एक भी नहीं बचा था । उन लोगोंमें से एक मेरे पती थे । जब ये सब मुझे पता चला तो मेरे पैर के नीचे से जमीन खिसक गई थी । ये मेरे साथ क्या हो रहा था । भगवान ने ये मेरे साथ कैसा मजाक किया था । कौन से जनम का बदला ले रहा था मुझसे भगवान । मैंने क्या गुन्हा किया था ? जो मुझे इतनी बड़ी सजा मिल रही थी । पहले तो मुझे अपने माँ-बाप से अलग कर दिया । मेरे उपर से उनका साया छिन लिया । जो खुशी मुझे मायके में नहीं मिली, वो खुशी में अपने ससुराल, मेरे पति में ढूँढती थी । कुछ दिन अच्छे जा ही रहे थे की मेरी खुशी, मेरे जीने का एकमात्र सहारा, मेरा प्यार, मेरे पति को ही मुझसे छिन लिया ।

एक तरफ में मेरे माँ-बाप के गुजर जाने के बाद में मेरे पति को ही अपना सबकुछ मानती थी । मानों मेरे पति ही मेरे माँ-बाप के समान हो । तो भगवान ने उनको भी मुझसे छिन लिया । शायद भगवान को मेरी खुशी देखी नहीं जाती थी । मैंने तो मेरे पति को आखरी बार 'जी' भरके देखा भी नहीं था । ओर तो ओर मेरे पति ने तो खुद की बेटी का चेहरा तक नहीं देखा था। इन सबमें उस छोटी सी जान की क्या गलती थी । उसने तो अभी-अभी जनम लिया था । उसने तो अब तक अपने बाप का चेहरा तक नहीं देखा था, और आगे कभी देख भी नहीं पाएगी । क्या गलती थी उसकी उसे ये सब कुछ क्यों देखना पड़ रहा था। उसने तो अभी-अभी साँस ली थी । और भगवान ने उसके बाप को ही उससे छिन लिया ।

मेरी भगवान से सिर्फ एक ही शिकायत थी, जो कुछ मेरी नसीब में लिखा था, वही मेरी बेटी के नसीब में क्यों..... ? क्या इस सवाल का जवाब भगवान ने मुझे दिया होगा ? नहीं । खैर ! जो हुआ सो हुआ उसे हम बदल तो नहीं सकते । लेकिन अब बस, अब और नहीं मेरी बेटी का नसीब मैं खुद बदलूँगी । उसे पढ़ा-लिखाकर बहुत बड़ी बनाऊँगी । मेरे पिताजी की जो इच्छा थी कि, मैं पढ़-लिखकर बहुत बड़ी बन जाऊँ । लेकिन मेरे पिताजी की यह इच्छा मैं पूरी नहीं कर सकी । लेकिन मेरे पिताजी की यह ख्वाईश मेरी बेटी और उनकी लाड़ली पोती ने पूरी कर ली थी । वह पढ़-लिखकर बहुत बड़ी बन गई थी । मेरा सपना पढ़-लिखकर बढ़ा होने का जो अधुरा रह गया था, वहीं सपना मैं अपनी बेटी को देखकर पूरा हो गया ऐसा मानती हुँ ।

'बस, यहीं हैं, मेरे जीवन की आत्मकथा ।

आपने मेरी ये जीवन की आत्मकथा पूरे मन से और ध्यानपुर्वक सुनी इसलिए आप का बहुत-बहुत धन्यवाद !

एकांकी

हम चुनेंगे अपना भविष्य

विद्या खवाले
बी.ए.१

लोकतंत्र ने सुजान, जागृत और प्रगल्भ मतदाता निर्माण होने की आवश्यकता है। समाज की प्रगति और अप्रगति को लोकप्रतिनिधि जिम्मेदार हैं। फिर भी जिम्मेदारी का प्रारंभ हमसे याने की मतदाताओं से होता हैं। गणतंत्र की प्रारंभिक सिढ़ियों पर मतदाता याने हम अगर असावधान रहे या बेफिकीर, निराश रहे, पक्षांध रहे या आर्थिक प्रलोभन के बली चढ़े तो इसके जो कुछ अच्छे-बुरे परिणाम हैं वह हम जैसे हर एक नागरिक को पाँच साल तक भुगतना पड़ेंगे।

पात्र :

अशोक : एक छोटेसे ऑफिस में काम करनेवाला व्यक्ती. उम्र ३० साल

रमा : अशोक की पत्नी। उम्र २६ साल

रवी : एक महाविद्यालयीन विद्यार्थी। उम्र २३ साल

दादाजी : एक रिटायर ६० के आस-पास का वृद्ध

नीता : नीता तलवार (एक समाजसेविका) उम्र ३६ साल

दृश्य : घर का आँगन

अशोक : (सामान पॅक करते हुए) सुनो, अरे चलो जल्दी। वरना हम लेट हो जाऐंगे। और फिर निता दिदी आएगी तो उनकी राजनीतिक की भाषा सुननी पड़ेगी। चलो जल्दी।

रमा : (हाथ में बॅग लेते हुए) आ रही हुँ, चिल्ला क्यों रहे हो, ठिक से सामान तो लेने दो। वरना तुम ही मुझपर चिल्लाओगे की यह कैसे रहा, वह रह गया।

अशोक : अब बक्-बक् बंद करो और चलो। अब एक तो कितने दिनो के बाद छुट्टी मिली है। तुम तो मेरी छुट्टी के इस दिन पर पानी फेर देना चाहती हो, ऐसा लगता हैं। चलो जल्दी।

रमा : (घुमकर चिल्लाती हुई) अरे वाह ! मैं, क्या मैं तुम्हारे छुट्टी के दिन पर पानी फेरना चाहती हुँ ? तो ठिक है आप अकेलेही जाइएगा। मैं नहीं आऊँगी।

अशोक : (रमा के हाथ से सामान लेते हुए) और नाराज क्यों होती हो। मैंने तो मजाक किया। तुम तो खामखा नाराज हो गई। ठिक हैं, मुझे माफ कर दो, ठिक हैं। चलो अब।

रमा : (हसते हुए) हाँ चलो। (तभी रवी क्लास से लौटता हैं। और अपने रूम की तरफ जा ही रहा था कि रूम के बाहर उसे अशोक और रमा मिलते हैं।)

रवी : (अशोक ने हाथ में लिए हुए सामान को देखते हुए) अरे भाभीजी, आप और भैया कहाँ जा रहे हो इतना समान लेकर।

रमा : अरे, नहीं-नहीं रवी हम लोग तो हमारे बच्चो से मिलकर उन्हे होस्टल से लेकर पिकनिक पर जानेवाले हैं। आज तुम्हारे भैयाजी को छुट्टी हैं न इसलिए। वो क्या हैं, की आज सब को सरकारी छुट्टी हैं न् इसलिए क्या तुम आना चाहोगे हमारे साथ ?

रवी : अरे, नहीं-नहीं मैं तो आज एक महत्त्वपूर्ण काम से बाहर जानेवाला हुँ ।

अशोक : रवी, तुम कहाँ जानेवालो । क्या घर याद आ रही हैं, या माँ की याद आ रही है, बताओ ।

रवी : अरे नहीं-नहीं भैय्या । घर और माँ की याद तो रोज आती हैं । पर आज तो मैं एक खास काम से जानेवाला हुँ । क्या आप नहीं आना चाहते ।

रमा : रवी, पहले बता तो दो कहाँ जा रहे हो ?

रवी : भाभी, मैं अपना मतदान करने जा रहा हुँ । आज सभी लोग मतदान करने के लिए जा रहे है । हम सब का अधिकार हैं मतदान । मतदान करना हमारा अधिकार है । और वह अधिकार हम क्यों छोड़े, भला मैं तो जाऊँगा । आपको भी तो अधिकार हैं मतदान करने का, फिर आप क्यो नहीं आ रहे हो । क्या आपको नीता दीदीने इसके बारे में नहीं बताया ।

रमा : बताया है, लेकिन हम नहीं जानेवाले तुम जाकर आओ, हम चले ।

रवी : परंतू, आपको भी मतदान करने का अधिकार हैं, तो फिर भैया और भाभी आप नहीं आना चाहोगे ?

रमा : मुझे तो राजनीति और झुँठे-मुँठे आश्वासनों पर बिलकुल विश्वास नहीं हैं । और नीता दीदी जो कहती हैं, वह मेरी समझ में नहीं आता ।

अशोक : और मुझे भी । फिर क्यो हम अपना और उन लोगों का वक्त जाया करे, उससे बेहतर यह हैं की इस सरकारी छुट्टी के दिन का उपयोग हम हमारे मनचाहे जगह पर पिकनिक मनाने के लिए करे । और वैसे भी हमारे एक या दो मतों से क्या फर्क पड़ता हैं । सरकार को भी और अन्य लोगों को भी ।

रवी : अरे, भैय्या-भाभी आपको पता नहीं आपके इन्ही एक-दो मतों से क्या हो सकता है, और क्या नहीं हो सकता । नीता दीदी कहती हैं की एक आदमी का मत किसी भी पक्ष को जीता सकता है, और गिरा भी सकता हैं । सिर्फ एक 'मत' पता हैं आपको ।

अशोक : क्या मजाक कर रहे हो । क्या हम कोई पक्ष के प्रचार अधिकारी हैं । क्या कुछ भी क्या बोल रहे हो । अगर तुम यह बाते कर रहे हो तो वह कैसे बता सकते हो ?

रवी : हाँ, बिलकुल बता सकता हूँ । लोकतंत्र में सुजाण, जागृत और प्रगल्भ मतदाता निर्माण होने की आवश्यकता हैं । समाज की प्रगति और अप्रगति को लोकप्रतिनिधि जिम्मेदार हैं । फिर भी जिम्मेदारी का प्रारंभ हमसे याने की मतदाताओं से होता हैं । गणतंत्र की प्रारंभिक सिढ़िओ पर मतदाता याने हम अगर असावधान रहे या बेफिकीर निराश रहे, पक्षांध रहे या आर्थिक प्रलोभन के बलि चढ़े तो इसके जो कुछ अच्छे-बुरे परिणाम हैं, वह हम जैसे हर एक नागरिक को पाँच साल तक भुगतने पड़ेंगे ।

अशोक : पर हमें इस राजनीति के झंजट में पड़ना ही नहीं । और हमें किसी भी पक्ष का प्रचार नहीं करना हैं ।

रवी : इलेक्शन के प्रचार में सक्रीय होना या ना होना यह तो अपने-अपने मन की इच्छा पर आधारित हैं । पर मतदान के संदर्भ में निष्क्रीय रहना यह सिर्फ एक बड़ा अपराध हैं । जबरदस्ती से किसीसे मतदान करवाना यह उसपर पर्याय नहीं हैं । यह सभी बातें आप सब को अधिक समजदारी भाषा में नीता दीदी ही बता सकती हैं ।

अशोक : पर हमें इनमें से कोई भी पक्ष के अधिकारी उमेदवार पसंद नही हैं । तो फिर हम क्यो करे मतदान ।

रवी : सुनो भैया, अगर आपको उपलब्ध उमेदवारों में से अगर कोई भी पर्याय मान्य नहीं तो अब वैसा उपाय हैं । आपको अगर कोई भी उमेदवार पसंद नही तो आपको अपना वैसा मत व्यक्त करने के लिए एक पर्याय निर्माण किया गया हैं ।

रमा : पर इसका हमें क्या फायदा होगा ?

रवी : फायदा । फायदा आपको ही नहीं, हम सबको होगा अगर हम में से याने के जनता के आधे से ज्यादा मत उस पर्याय पर मिलेंगे तो सरकार को उसके उपर गंभीरता के साथ विचारपूर्वक निर्णय लेना पड़ेगा । यह सब बाते मुझे नीता दीदीने बताई हैं । (इन तिनों की बाते सुनकर एक वृद्ध ६० के आस-पास का व्यक्ती आगे बढ़कर कहता हैं । सब उन्हे दादाजी कहते हैं ।)

दादाजी : सुनो बेटे, मैंने भी तुम्हारे जैसा सोचकर ही मतदान करता आ रहा हूँ । पीछले ४०-४१ सालों से पर हमारी यह राजनीति की जो सिस्टम है, वह कभी नहीं बदल सकती । जैसी है वैसी ही रहेंगी । पता हैं, तुम्हे यह मेरे बाल योंही नहीं सफेद हुए । अनुभव के साथ कह रहा हूँ ।

रवी : पर दादाजी अब सब बदल चुका हैं । पता हैं आपको ।

दादाजी : अरे बेटे कुछ नहीं बदला, जब भी इलेक्शन आते हैं, तो बड़े-बड़े नेताओं के भाषणों में हमने सुना हैं । बहुत अच्छे-अच्छे बोल बोलते हैं, वे लोग बहुत आकर्षित करती है । उनकी वह बाते और अनेक झूठ-मूठ की आश्वासनों को सुनकर ही में बालक से जवान, जवान से प्रौढ और प्रौढ से वृद्ध हो गया हूँ ।

रमा : हमारी भी अवस्था कुछ ऐसी ही होनेवाली हैं ।

दादाजी : पता हैं बेटे हम जब तुम्हारे जैसे थे न तब हम भी बड़े जोशिले थे । हम भी किसी न किसी पक्ष का प्रचार करते फिरते थे ।

हर साल शिवजयंती के दिन 'छत्रपती शिवाजी महाराज की, जय' यह जयघोष यह उमेदवार करते है, महात्मा गांधी जयंती के दिन भी उनपर फुलों की माला चढ़ाकर -

'रघुपती राघव राजाराम,
ईश्वर अल्ला तेरे नाम ।'

यह गाना गाते रहते थे । परंतू, उसी शिवाजी के पुतले के पास जो छोटासा कठड़ा है, उसी के पास अन्नान्न दशा में दरिद्री लोगों के परिवार फटे हुए बिस्तर पर सोए हुए, पत्थर की फर्श पर सोए हुए थे । उनकी चिंता इन नामस्मरण करनेवालों में से किसीको भी नहीं हुई । तो फिर हम मतदान क्यों करे भाई और अब हममें क्या रह गया हैं, जो हमारे एक मत से सरकार बनेगी और वह हमारे जैसे बुढ़े लोगों के लिए कुछ मदद करेंगी ।

अशोक : समाजसेवा यह एक अंतप्रेरणा हैं । उसका संबंध त्याग के साथ जुड़ा हुआ हैं । वर्तमान में इमानदार रहकर समाजसेवा करने की कोई सोचता नहीं । सच तो यह हैं की समाजसेवा और राजनीती यह एक ही सिक्के के दो अंग हैं । परंतु, आज कल के लीड़रों में ना समाजसेवा हैं ना त्याग की भावना हैं । सिर्फ स्वार्थ की भावना से प्रेरित हैं ।

दादाजी : स्वतंत्रता पूर्वकाल में इन दोनों की सीमारेखाएँ हलकी सी थी । अब उनमे अंतर पड़ गया हैं । यह एक सिक्क अब स्वतंत्र हो गया हैं ।

रवी : तत्वों की और सत्य की विजय होने के लिए हर एक व्यक्ति को मतदान का अपना-अपना अधिकार इमानदारी से निभाना चाहिए । हमारी पात्रता बढ़ानी चाहिए क्योंकि हमारी पात्रता के नुसार सरकार हमारे हिस्से में आती हैं ।

रमा : परंतु, मतदान इस शब्द का अर्थ क्या हैं । मेरी समझ में नहीं आया मतलब थोड़ा-थोड़ा समझ में आया हैं । वह भी आप लोगों की यह बाते सुनकर । परंतू, उसका सही अर्थ मुझे समझ में ही नहीं आ रहा ।

रवी : भाभी आप को मैं समझाता हुँ, मत याने उस व्यक्ति की संमति और दान का अर्थ है, दातृत्व । मतदान यह शब्द पवित्रता से निगड़ीत है, इसलिए मतदान यह प्रक्रिया जो हैं वह समाज के चरित्र समृद्धी से संबंधित हैं ।

अशोक : तो ठिक हैं । हमें क्या करना चाहिए ?

रवी : हमे यह जो प्रक्रिया हैं न् उसकी और पूरी गंभीरता के साथ देखना चाहिए । गणतंत्र के विकास के लिए मतदाता लोगों को जागृत करने की आवश्यकता हैं ।

अब देखो जैसे बच्चे को जन्म देने से पहले माँ पर विविध प्रकार के संस्कार किए जाते हैं और वह सब महत्त्वपूर्ण होते हैं । वैसे ही इलेक्शन के पहले मतदाताओं को भी अपने भवितव्य के भलाई और बुराई की समझ कर देनी चाहिए । और वह भी महत्त्वपूर्ण हैं । समय हात से छूटने के बाद हम पश्चाताप कर ले, इससे पहले की समय के पहले हमें समझदार होना चाहिए ठिक कहा न मैने ?

रमा-अशोक : (एक साथ) हाँ ! ठिक कहाँ ।

रवी : अब सुनो, मतदान यह कोई भाऊक होकर जल्दबाजी करने का उपचार नहीं है, और वह आर्थिक फायदे नुकसान का व्यापार भी नही है । या फिर वह व्यक्ती प्रियता का विषय नहीं, वह है, हमारे राष्ट्र के निर्माण का, समाजोध्दार का एक उदात्त सांस्कृतिक संस्कार है । राजकीय व्यवहार है यही संस्कार और व्यवहार विवेक दृष्टि से होना चाहिए ।

दादाजी : गणतंत्र का मान रखकर निर्भयता के साथ हमें विवेकनीति

के साथ और तत्वनिष्ठता के साथ मतदान करना चाहिए । क्योंकि मतदान यह गणतंत्र का प्राण है । ठिक कहाँ न मैंने बेटे ।

रवी : बिलकुल ठिक कहाँ । दादाजी ।

(तभी नीता तलवार (एक समाजसेविका) अपना काम करके लौटती हैं ।)

नीता : (रवी को देखते हुए) अरे, रवी तुम अभी तक यहाँ, मतदान करने के लिए नहीं गए, क्या हुआ ?

रवी : दीदी हमारे पड़ोस में रहनेवाले यह भैया और भाभी वे छूट्टी मनाने के लिए जा रहे हैं । और वह भी बिना, अपना मतदान करें । अपना अधिकार छोड़कर जा रहे थे । तो में इन्हे बता रहा था की मतदान करना कितना महत्त्वपूर्ण हैं ।

नीता : क्यों भाईसाहब, क्या हुआ, आप क्यों नही जा रहे हो, अपना मतदान करने के लिए । भाभीजी को भी साथ ले जाइए । आपको पता हैं, हमारे एक 'मत' का महत्त्व क्या हैं ।

रमा : हाँ, पता हैं नीता दीदी, रवी ने हमें समझाया हैं, हमारे एक मत का क्या महत्त्व हैं ।

अशोक : और मुझे भी समझ में आ गया हैं । अब हम कभी-भी हमारा यह अधिकार नहीं छोड़ेंगे, हम मतदान करेंगे ।

दादाजी : हाँ, बेटी मुझे भी समझ में आ गया हैं । मुझे गर्व हैं की हमारे देश में तुम जैसी और रवी जैसे समझदार लोग भी हैं । और वह हम बुढ़े लोगों से भी ज्यादा समझदार हैं । तभी हम जैसे और इन जैसे लोगों को भी मतदान के महत्व का पता चलता हैं । वरना हम इतने बुढ़े हो गए हैं फिर भी कितना कुछ पता नहीं हैं ।

नीता : अरे, नहीं दादाजी, ऐसा नही है, आपको तो हमसे उमर में भी और अनुभव में भी बड़े हैं । फर्क सिर्फ साक्षरता का और जागरूकता का ही हैं ।

अशोक : सुनो रमा अब हम पिकनिक नही जाऐंगे । हम अपना अधिकार निभाएँगे, ठिक हैं ना ?

रमा : सही कहा ठिक हैं, मैं भी तुम्हें अब यही कहनेवाली थी ।

दादाजी : चलो मैं भी चला अपना अधिकार निभाने । चलो हम सब एक साथ चलते हैं । और सही लीड़रों को याने की जो लीड़र हमारे लिए जनता के लिए त्याग करें । समाजसेवा करें उसे ही हम हमारे मत से जिताऐंगे ।

निता : ठिक है, मुझे खुशी है, की आप अपना मतदान करने के लिए जा रहे हो और मुझे विश्वास है, की आप सही सरकार को ही चुनेंगे लेकिन उससे पहले में आप सबसे कुछ कहना चाहती हुँ ।

स्वातंत्र्य, समता और बंधुता सामाजिक न्याय इन तत्वो पर आधारित आदर्श समाज के निर्माण के लिए मतदान का आदर रखना चाहिए । वह हम मतदाताओं का आद्य कर्तव्य हैं । और अगर हम हमारा कर्तव्य अच्छी तरह से निभाएँगे। हमारे हक के लिए लढ़ने की 'इच्छाशक्ती' । अपने आप प्राप्त होती हैं । और गणतंत्र समृद्ध होती हैं ।

बचपन

सारिका राजेंद्र शहा
बी.ए. २

एक बचपन का जमाना था,
जिसमें खुशियों का खजाना था,
चाहत चाँद को पाने की थी,
पर दिल तितली का दिवाना था ।
खबर ना थी कुछ सुबह की,
ना ही शाम का ठिकाना था,
थक हार के आना स्कूल से,
पर खेलने भी जाना था,
माँ की कहानी थी,
परियों का फसाना था,
बारिश में कागज की नाव थी,
और मौसम सुहाना था,
हर खेल में साथी थे,
हर रिश्ता निभाना था
गम की जुबान होती थी,
रोने की वजह न थी,
न हँसने का बहाना था ।
क्यों हो गए हम इतने बड़े
इससे अच्छा तो वो बचपन का जमाना था.....

प्रबोधनपर

बढ़ती सांप्रदायिकता

सोनाली पाटील
बी.ए.२

आप अपने मन में किसी भी भगवान को रख सकते है। किसी की पूजा कर सकते है। किसी भी संप्रदाय के विचारों को अपना सकते है। मुझे या किसी और को क्या ऐतराज हो सकता है ? होना भी नहीं चाहिए और मेरे खयाल से होता भी नहीं है। ऐसे में स्वाभाविक प्रश्न उठता है कि ये जो दंगे फसाद और सिर फुटौवल हो जाया करते है, जिन्हें मजहबी दंगे, जातिगत फसाद और धार्मिक उन्माद कहकर परिभाषित किया जाता है। वे सब क्या है ? क्यों होते रहते है ?

भारत भौगोलिक, प्राकृतिक दृष्टि से विविधताओं और अनेकताओं से भरा हुआ देश है ही पर सामाजिक, सांस्कृतिक और धार्मिक दृष्टी से भी विविधता तथा विभिन्नता से भरा देश है। यहाँ एक नहीं अनेक जातीयाँ है। उनके अंदर कामधंदो के हिसाब से अनेक वर्ग और उपवर्ग है। सभी वर्गो-उपवर्गो की अपनी अपनी बिरादरियाँ और समाज है। रीती-रिवाज भी उसी तरह एक न होकर अलग-अलग है। जाहिर है अनेक समस्याएँ उत्पन्न होती है।

स्वतंत्रता-प्राप्ती के बाद धीरे-धीरे संघर्ष काल के राजनेता तो एक-एक करके चले गए, पर रात ही रात में टोपी बदलकर नेता बने व्यक्तियों की बाढ़-सी आती गई। हर एक नेता सीधे सत्ता की कुर्सी तक नहीं तो कम से कम सत्ता के गलिथारों तक तो अवश्य पहुँचना चाहता था। जब सीधे ढ़ंग से उन्हें ऐसा होता नहीं दिखाई दिया, तो उन्होंने अराजक तत्त्वों से साँठ-गाँठ कर सत्ता की कुर्सियाँ हथियानी चाही। वैसा भी न होने पर उन्होंने प्रांतियता, सांप्रदायिकता का आधार लिया। इस तरह के गिरगिटी नेताओं ने ही प्रांतियता की तरह सांप्रदायिकता की भावना को भी अपनी ताकद बनना आरंभ किया। इस बात की चिंता किए बिना कि ऐसा करने से देश के टुकड़े हो सकते है। सत्तासीन दल और उनके नेताओं ने इस सांप्रदायिकता को केवल इसलिए बढ़ावा दिया की उनकी कुर्सी सलामत रहे। सत्ता के लालच में बोतल में छुपे इस जीन को पुन: बाहर निकाल दिया। इससे समग्र राष्ट्रीयता, उसकी भावात्मक एकता को कितनी हानी पहुँच रही है, इसकी शायद वह कल्पना भी नहीं कर सकते।

जहाँ तक आधुनिक भारत की धार्मिक-सांप्रदायिक समस्याओं का प्रश्न है; ब्रिटिश शासन के राज में उन्होंने इन समस्याओं को कुछ इस तरह बढ़ावा दिया कि भारत को दो टुकड़ों में बट जाना पड़ा। ऐसा होने के बाद भी जाते-जाते एक तरह से विरासत के रूप में दो समस्याएँ भारत को दे गए है। फलस्वरूप आज भी समय-समय पर उभरकर ये समस्याएँ अपना भयावह ताण्डव दिखाती रहती है। इसके कारण जनजीवन अस्ताव्यस्त और बाधित होता ही रहता है।

आप अपने मन में किसी भी भगवान को रख सकते है। किसी की भी पूजा कर सकते है। किसी भी संप्रदाय के विचारों को अपना सकते है। मुझे या किसी और को क्या ऐतराज हो सकता है ? होना भी नहीं चाहिए और मेरे खयाल से होता भी नहीं है। ऐसे में स्वाभाविक प्रश्न उठता है की ये जो दंगे-फसाद और सिर-फुटौवल हो जाया

करते है । जिन्हे मजहबी दंगे, जातिगत फसाद और धार्मिक उन्माद कहकर परिभाषित किया जाता है । वे सब क्या है ? क्यों होते रहते है ? क्या वे जरूरी है।

प्रश्न सारे एक जैसे है और समान रूप से विचारनीय भी है । मजहब जाति और धर्म जब कट्टरता का आवरण पहनकर भीतर से बाहर आ जाया करता है । अर्थात बाह्याचार-व्यवहार बनकर अपनी श्रेष्ठता का प्रतिपादन और दूसरों के प्रति हीनता का प्रचार-प्रसार करने लगता है; तब वह दंगे, फसाद आदि का कारण बन जाया करता है । जहाँ तक अपने को श्रेष्ठ बताने की बात है वहाँ तक तो ठीक है, सहनीय भी हो सकता है । पर होता यह है की हम अपनी बात दूसरों पर थोपने का प्रयत्न करने लगते है । जब यों नहीं थोप पाते तो भावनाओं में बहकर दंगा-फसाद करने लगते है । राजाश्रय या शक्ति पाकर दुसरों के मजहबीया जातिगत प्रतिकों को भूमिसात कर उसके स्थान पर अपने प्रतीक खड़े करने लगते है या कर देते है । जैसा की रामजन्मभूमी के मामले में हुआ था । तब वैमनस्य उग्र होकर दंगे फसाद के रूप में उमड़ पड़ा करता है ।

सममुच कुछ भी बुरा नहीं होता, यह बात हम सब जानते है । कोई भी संप्रदाय या किसी भी तरह की सांप्रदायिकता बुरी तब बन जाया करती है जब की संप्रदाय, व्यक्ती या समूह दुसरे संप्रदाय के व्यक्ति या समूह को बुरा या अपने से छोटा मानकर उसे भला-बुरा कहने और उसकी उपासना पद्धति में गुण-दोष निकालने लगते है । दुसरों के साथ उँच-नीच और छुआ-छूत जैसा भेद और बरताव करने लगते है । इस प्रकार की बातों, भावनाओं और व्यवहारों को लेकर उस समय भी सांप्रदायिक तनाव हो जाया करता या जब भारत में बाहरी धर्मो जातियों और सांप्रदायों के आक्रमणकारिओं का आक्रमण नहीं हुआ था । जब प्राचीन काल में लोग धर्म के लिए एक-दुसरे के सिर फोड़ने को तैयार रह सकते है तब आज जब अनेक बाहरी सांप्रदाय मौजूद है तो ऐसा होना स्वाभाविक है । ऐसी स्थिति में सांप्रदायिक सद्भाव बनाए रखना कठीण कार्य है । अक्सर प्रयत्न करने पर भी वह टूटता रहा है ।

आज सांप्रदायिकता अपनी मूल अवधारणा से हटकर एक ऐसी विषबेला बन चुका है । जिस पर केवल विषफल ही उगा करते है । आज के मानवों में शीलता का अभाव हो गया है । संप्रदाय-गुरूओं में दुकानदारी का भाव घुस गया है । कुछ ने अतित के गढ़े मुर्दे उखाड़ना शुरू किया है । ऐसे में सांप्रदायिक सद्भाव बना भी कैसे रह सकता है ।

हमेशा ध्यान में रखने की बात यह होती है की कोई मजहब या धर्म जिस पावन धरती पर पलता, फूलता और पनपता है। उस देश या धरती का मूल्य एवं महत्त्व उन सबसे पहले हुआ करता है । उस देश या धरती का मूल्य एवं महत्त्व उन सबसे पहले हुआ करता है । उस देश या धरती के सुरक्षित बने रहने पर ही वह मजहब, धर्म या जाति बनी रह सकती है । फिर कोई भी मजहब यह नहीं सिखाता की एक-दूसरे का सीर भी फोड़ो और देश या राष्ट्र को भी तोड़ो । इस प्रकार की तोड़फोड़ की शिक्षा या प्रेरणा देनेवाले तत्त्व वास्तव में मजहबी एवं धार्मिक तो कभी भी नहीं हुआ करते ।

अंग्रेज.....जो की भारत को गुलाम बनाए रखना चाहते थे । इसलिए उन्होंने अपनी 'बाँटो और राज करो' नीति के तहत भारत में मजहबी जुनून इस सीमा तक जगाया की भारत का विभाजन हो जाने के इतने वर्षों बाद भी वह कायम है । स्वतंत्रता संघर्ष के उन दिनों में शायर इकबाल ने कहाँ था,

मजहब नहीं सिखाता आपस में बैर रखना
हिंदी है हम, वतन है हिंदोस्ता हमारा ।

उनका यह कथन उस समय भी सत्य-स्मरणीय था और आज भी है । आज का वातावरण हर दृष्टी से भयावह एवं विस्फोटक बन चुका है । कब, कहाँ, क्या हो जाए कोई कुछ नहीं कहा जा सकता ऐसे समय में विशेष सावधान रहना जरूरी होता है। आम जनता के लिए सावधान रहना आवश्यक है ही विभिन्न सांप्रदायों को भी यह सोचकर सतर्क रहना आवश्यक है । जब हमारा भाग्य इस धराधाम के साथ जुड़ चुका है और यही पर रहना है तो अपने आप को किसी भी स्तरपर किसी भी दृष्टी से उन तत्वों के हाथ का खिलौना ना बनने दिया जाए जो इस देश की शांती भंग करना चाहते है ।

ध्यान रहे यह देश रहेगा तो हम रहेंगे और हमारे संप्रदाय रहेंगे !!!

साक्षात्कार

'तमाशा' ही जीवन है ।

साधना कुंभार
मेघा बकरे
बी.ए.१

तमाशा को स्थानियों के साथ जोड़ने के लिए यहाँ की स्थानिय विशेषताओं को ध्यान में रखकर उस पर आधारित चुटकूले बनाते है । लोगों की फरमाईश पर किसी गीत का पुन:प्रदर्शन करते जिससे दर्शक खुश हो जाए और हमारे साथ जुड़ जाए । तमाशा में हो हल्ला करनेवाले भी दर्शक होते है तो उनसे प्यार से बात करके समझा-बुझाकर हम अपनी कला का प्रदर्शन करते है । दर्शकों की रूचि को ध्यान में रखकर हम अपने तमाशा में भी बदलाव लाते है । आखिर दर्शक ही हमारे 'माय-बाप' है । उनकी खुशी में ही हमारे तमाशे का यश निर्भर होता है । इसलिए दर्शकों को जोड़कर रखना हमारा पहला मक्सद होता हैं ।

मंगलाजी बनसोडे ने महाराष्ट्र की सांस्कृतिक विरासत की एक महत्वपूर्ण इकाई 'तमाशा' को लेकर अपना संपूर्ण जीवन समर्पित किया है । आज महाराष्ट्र के 'तमाशा' इतिहास में उनका नाम बड़ी अदब से लिया जाता है । उन्हें इस क्षेत्र का अनुभव काफी विशाल है । इस क्षेत्र के स्वर्णकाल की वे साक्षी रह चुकी है । पिछले पाँच-छह दशकों से वे महाराष्ट्र के तमाशा प्रेमियों का मनोरंजन कर रही हैं । मंच पर हम इन कलाकारों को देखते लेकिन उनका वास्तविक जीवन और 'तमाशा' को लेकर हम उनके साथ साक्षात्कार करेंगे ।

प्रश्न : इस क्षेत्र में आपकी शुरूआत कैसे हुई ?

मंगलाजी : मेरी माँ विठाबाई नारायण गाँवकर इसी क्षेत्र में कार्यरत थी । बचपन में माँ को मैं नाचते देखती थी । जब मैं स्कूल से लौटती तो घर के कामकाज निपटाकर माँ की देखादेखी में पैरों में घुँघरू बाँधकर नाचने का प्रयास करती । सात वर्ष की अवस्था में ही मैंने पहली बार अपनी नृत्यकला मंच पर लोगों के संमुख प्रस्तुत की ।

प्रश्न : तमाशा में आपका पहला अनुभव कैसा रहा ?

मंगलाजी : उस समय मैं बिल्कुल छोटी थी । मुझे आज भी याद है मैंने नाचने के साथ कुम्हारिन की भूमिका निभाई थी । मेरे उस अभिनय को काफी सराहा गया । उसके बाद मैंने कई किरदार निभाएँ लेकिन मेरे जीवन का वह पहला अनुभव बहुतही यादगार रहा ।

प्रश्न : इस क्षेत्र में कार्यरत रहना यह आपकी विरासत है या रूचि ?

मंगलाजी : 'तमाशा' से जुड़ना मेरी विरासत है । मेरी माँ विठाबाई खुद तमाशा में कलाकार के रूप में काम करती थी । मैंने बचपन से देखा है कि कलाकार रूप में काम करना और तमाशा को चलाना ये दोनों काम मेरी माँ बखुबी निभाती थी । इसी वातावरण में पलने-बढ़ने के कारण इस क्षेत्र के प्रति मेरे मन में रूचि निर्माण होती गई । धीरे-धीरे मैंने भी इस क्षेत्र में अपने करिअर की शुरआत की । बचपन से सिखे हुए हर पाठ वक्त-वक्त पर काम आते गए । इस क्षेत्र में कोई भी व्यक्ति सिर्फ विरासत के बलबुते पर टिक नहीं पाता । विरासत तो सिर्फ इस क्षेत्र में आपके प्रवेश के लिए उपयोगी हो सकती है । परंतू, आपको इस क्षेत्र में बने रहना है तो इस क्षेत्र के प्रति

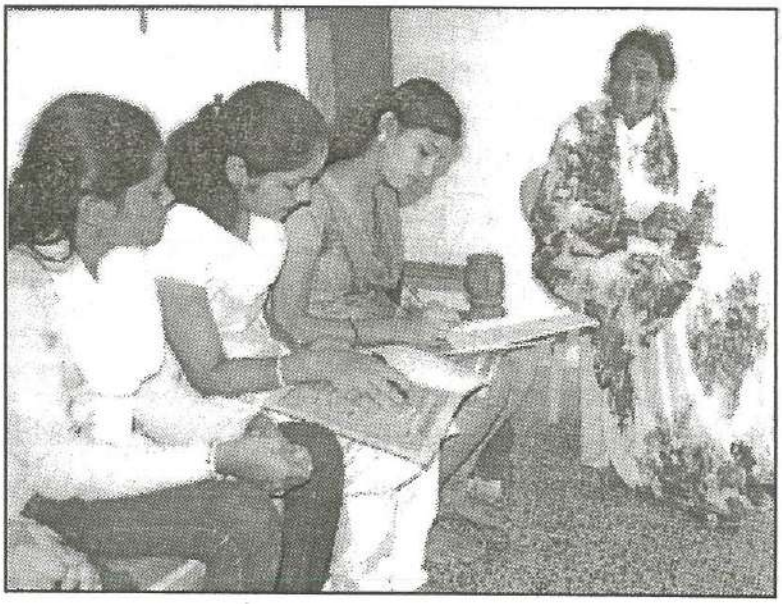

मन में लगाव होना चाहिए । 'तमाशा' को उनके मुखियाँ के नाम से ही जाना जाता है । अगर कलाकार की साधना बड़ी है तो तमाशा चल जाता है और यह सभी रूचि से ही संभव है ।

प्रश्न : 'तमाशा' को व्यवसाय के रूप में स्थापित करते समय कौन-सी समस्याएँ आती है ? आपने उसका निवारण कैसे किया ?

मंगलाजी : इस व्यवसाय की शुरूआत लोगों के मनोरंजन के लिए हुई है । कलाकार अपनी कला का प्रदर्शन करता है । उस कला पर उसका पेट निर्भर होता है । पेट पालने के लिए उसे लोगों के सामने अपनी समस्याएँ छुपाकर कला का प्रदर्शन करना पड़ता है । मैने स्वतंत्र रूप से तमाशा की शुरूआत की तो अनेक समस्याएँ थी । कलाकारों की समस्या थी, साधनसामग्री की समस्या थी । लेकिन मैंने बचपन से ही इन समस्याओं को नजदिकी से देखने के कारण मैंने उन समस्याओं को धीरे-धीरे सुलझाया । लोगों की अपेक्षाओं पर खरा उतरे बिना इस क्षेत्र में टिक पाना मुश्किल है । सभी कलाकारों के परिवार की समस्याओं को भी सुलझाना पड़ता है । तमाशा एक बड़ा परिवार है इसको एकसंघ बनाए रखना आवश्यक होता है । अगर यह कुनबा बिखर गया तो तमाशा टूटने में देर नहीं लगती । इसलिए सब को साथ लेकर चलना पड़ता है । तमाशा के हर कलाकार से लेकर गाड़ी चलानेवाले ड्रायव्हर तक का ध्यान रखना पड़ता है । उनकी समस्याओं को उसी समय सुलझाना पड़ता है । तभी सभी कार्य सँचारू ढंग से चलते है ।

प्रश्न : आपके 'तमाशा' के दर्शक नियमित होते है ? आप उन्हें कैसे अपने साथ जोड़कर रखती है ?

मंगलाजी : हमारा 'तमाशा' घुमता मनोरंजन केंद्र है । हम भिन्न-भिन्न प्रदेशों के भिन्न-भिन्न हिस्सों में अपने तमाशा का प्रदर्शन करते है । साधारणत: यह पहले से ही तय होता है कि हम कहाँ-कहाँ प्रयोग करेंगे साथही हम साल में उन स्थानों पर नियमित रूप से प्रदर्शन करते रहते है । तमाशा को स्थानियों के साथ जोड़ने के लिए वहाँ की स्थानिय विशेषताओं को ध्यान में रखकर उसपर आधारित चुटकुले बनाते है । लोगों की फरमाईश पर किसी गीत का पुन: प्रदर्शन करते जिससे दर्शक खुश हो जाए और हमारे साथ जुड़ जाए । तमाशा में तो हल्ला करनेवाले भी दर्शक होते है, तो उनसे प्यार से बात करके समझा-बुझाकर हम अपनी कला का प्रदर्शन करते है । दर्शकों की रूचि को ध्यान में रखकर हम अपने तमाशा में भी बदलाव लाते है । आखिर दर्शकही हमारे 'माय-बाप' है । उनकी खुशी में ही हमारे 'तमाशा' का यश निर्भर होता है । इसलिए दर्शकों को जोड़कर रखना हमारा पहला मकसद होता हैं ।

प्रश्न : आप अपने दर्शकों से कौन-सी अपेक्षाएँ करते हैं ?

मंगलाजी : जैसा कि मैने बताया है, दर्शक हमारे 'माय-बाप' है । उनके प्यार पर ही हमारा पेट पलता है । मैं उनसे यही बिनती करती हूँ कि जिस प्रकार उन्होंने हमें प्यार दिया और हमें इस उँचाई पर पहुँचाया भविष्य में भी वह यही प्यार हमें दे । हमसे जो अपेक्षाएँ है उन्हें वे खुलकर बताएँ और हमारी गलतियों को माफ करें । आज मनोरंजन के अनेक उपकरण उपलब्ध है, लेकिन फिर भी देहाती व्यक्ति को 'तमाशा' यह कला अत्यंत प्रिय है, उसका यह प्यार सदा बरकरार रहे ।

प्रश्न : 'तमाशा' महाराष्ट्र की सांस्कृतिक विरासत है । तमाशा की सद्यस्थिति पर आप क्या कहना चाहेगी ?

मंगलाजी : तमाशा महाराष्ट्र की सांस्कृतिक पहचान है । मैंने बचपन से ही इसके विविध रूप देखे है । तत्कालिन काल में आधुनिक साधनों का अभाव था । तमाशा का रूप भी छोटा ही हुआ करता था । तमाशा का परंपरागत रूप ही सर्वोपरी था । उसमें 'गण', 'गवलन', और 'वग' महत्वपूर्ण माने जाते । यही बाते तमाशा के लिए प्राणदायक समझी जाती थी । लेकिन अत्याधुनिक साधनों के कारण तमाशा के परंपरागत संगीत के साधन भी जैसे एकतारा और ढोलक भी पीछे छूट गए । उसका स्थान अनेक साधनों ने ले लिया । 'गण' 'गवलन' और 'वग' बस नाम के लिए रह गए है । ज्यादातर तमाशाओं में फिल्मी गानों पर जोर दिया जाता है । मैं अपने तमाशा में आज भी 'वग' को महत्त्व देती हुँ । ज्यादातर यह सत्य घटनाओं पर आधारित होते है । तमाशा का परंपरागत रूप लोक शिक्षा पर आधारित होता है । तमाशा का परंपरागत रूप लोकशिक्षा का एक महत्वपूर्ण माध्यम हुआ करता था परंतु, अब यह मनोरंजन तक ही सीमित रहा है ।

प्रश्न : आपको कौन कौन से पुरस्कार प्राप्त हुए ? और पुरस्कार का आपके जीवन में क्या महत्त्व है ?

मंगलाजी : इस क्षेत्र में मैं अपने बचपन से कार्यरत हुँ । तमाशा को मैंने अपना समुचा जीवन समर्पित कर दिया है । मुझे खुशी है कि मेरी इस सेवा का फल मुझे मिला है । इसी तमाशा के कारण आज मेरी एक पहचान है । सन २००१ में मुझे पहला पुरस्कार प्राप्त हुआ । मुझे आज तक 'चार राष्ट्रपती पुरस्कार, आण्णा भाऊ साठे पुरस्कार, जीवन गौरव पुरस्कार, अनंत गौरव पुरस्कार, नाना पाटेकर पुरस्कार'

ऐसे अनेक पुरस्कार प्राप्त हुए । वास्तव में कोई भी पुरस्कार यह कलाकार के कला की देन होती है । कलाकार जी-जान से जो मेहनत करता है, पुरस्कार उसी का फल है । कलाकार को जब पुरस्कार प्राप्त होता है तब काम करने की दुगुणी प्रेरणा प्राप्त होती है । पुरस्कार छोटा हो या बड़ा लेकिन कलाकार के जीवन में उसका महत्त्व अनन्यसाधारण होता है ।

प्रश्न : 'तमाशा' कलाकार होने के नाते आप सरकार से कौन-सी अपेक्षाएँ रखती है ?

मंगलाजी : किसी भी कला के विकास के लिए उसे आश्रय की जरूरत होती है । तमाशा के कलाकार तो हमेशा पिछड़े वर्ग के ही रहे है । उनका आर्थिक और सामाजिक स्तर हमेशा निम्न रहा है । अर्थाभाव के कारण तमाशा का विकास नहीं हो रहा इसलिए कम ब्याजदरों पर कर्ज उपलब्ध कराएँ । जिस प्रकार साहित्य संमेलन, नाट्य संमेलन का आयोजन किया जाता है, उसी प्रकार तमाशा संमेलनों का आयोजन हो जिससे उनके विकास में सहायता मिले ।

प्रश्न : 'तमाशा' कलाकार जब रिटायर होता है, तो उसके बाकी जीवन की सुरक्षा के लिए आप किस प्रकार कार्य करती है ?

मंगलाजी : प्रत्येक व्यक्ति के जीवन में एक वक्त ऐसा आता है जब वह काम करने में अक्षम हो जाता है । कलाकार भी रिटायर होता है । उसने अपना समूचा जीवन तमाशा के लिए खर्च किया होता है, इसलिए रिटायर होने के बाद हम उसे मानधन के रूप में कुछ राशी देते है । जिससे उसका भरन-पोषण हो सके । हम सरकार से यह अपेक्षा रखते है कि वह रिटायर तमाशा कलाकारों के लिए नियमित पेंशन सुविधा उपलब्ध कराएँ ।

प्रश्न : इस क्षेत्र से संबंधित आज के जीवन का एखाद अविस्मरणीय प्रसंग हमे बताएँगे ?

मंगलाजी : जीवन की ज्यादातर यादे इसी क्षेत्र से जुड़ी है, लेकिन एक घटना मैं आपको बताऊँगी जो दर्शकों का प्यार दर्शाती है । मैं सोलापूर से सांसद का चुनाव लढ़ रही थी । उसी दौरान घोड़ेपर से गिरने के कारण मेरे एक पैर में प्लास्टर लगा हुआ था । तमाशा का खेल दिखाते समय मेरे बेटे ने दर्शकों को बताया कि आज मेरी माँ मंच पर उपस्थित नहीं होगी, वह नाच नहीं सकेगी । दर्शकों ने यह बात मानने के इन्कार कर दी । उन्होंने यहाँ तक कह ड़ाला कि मंगला जब उपस्थित न हो, तब तक हम यहाँ से नहीं जाएँगे । हमे उनका नाच देखना है । तब मैं व्हिलचेअर पर बैठ कर मंच पर उपस्थित हुई । मैंने दर्शकों के लिए एक गाना गाया । लोगों ने उस गाने को बहुत सराहा । लोग आश्चर्य प्रकट करने लगे । मेरी तारीफ की । लोगों द्वारा की गई वह तारिफ उनकी वाहवाही और प्यार देखकर मैं गद्‌गद् हो उठी ।

प्रश्नकर्ता : आपने अपनी व्यस्तताओं के बावजूद हमे समय दिया और जीवन से जुड़ी घटनाओं पर प्रकाश ड़ाला इसलिए हम आपके आभारी है । धन्यवाद.....

मंगलाजी : धन्यवाद..... ।

कोई लौटा दे

कॉलेज के ये मधुर दिन
फिर न वापस आयेंगे ।
सोच लो दोस्तो कल जब हम
सब जुदा हो जायेंगे ।
भूल सकोगे क्या तुम कभी प्यारे
इस जीवन की कहानी
याद करके आहे भरोगे
आयेगी जब याद पुरानी
कितने आकर चले गए
कितने आनेवाले अभी बाकी है
आज यहाँ जो पढ़ते है
कल वो भी जानेवाले है
ना हम रहेंगे
ना तुम रहोगे पर कॉलेज
हमारा हमेशा रहेगा
वैसे ही ठिक जैसे
हम एक दुसरे के दिल में रहेंगे
और कहेंगे कोई लौटा दे ।
कॉलेज के ये मधुर दिन

गणेश मधुकर माने
बी.ए. ३

कहानी

नसीब

तेजस्विनी तुपे
बी.ए.१

एक दिन किशन के छोटे बेटे ने रोना शुरू कर दिया। वह पिताजी के पास जाने की जीद करने लगा। किंतु उसके पिताजी तो जंगल में यहाँ वहाँ भटक रहे थे। उस दिन सुगंधा को पता चला कि किशन उसके पुराने कामवाले जगह पर आनेवाला था। सुगंधा ने कुछ रिश्तेदारों को बिनती करके किशन तक कुछ पैसे भेजने की व्यवस्था कि। और किसी तरह किशन वापस घर लौट आया।

एक गरीब परिवार में किशन का जन्म हुआ। उसकी सात वर्ष की आयु में ही उसके पिता का देहान्त हुआ। किशन और उसके दो भाईओं की जिम्मेदारी किशन की माताजी पर आई। उसने दूसरे लोगों के घर काम करके तीन बच्चो को पाला-पोसा। किंतु गरिबी के कारण किशन की शिक्षा पूरी न हो सकी। उसकी माँ ने उसे पड़ोस के एक आदमी के साथ मुंबई भेज दिया। वहाँ किशन छोटे-छोटे काम करने लगा और एक दिन वह खुद मालिक बन गया। उसने खुद का कारोबार शुरू किया। और देखते-ही-देखते वह गाँव के लोगों के लिए सेठ बन गया। किशन बहुत भोला था, दयावान था। वह हमेशा दुसरों की मदद करता था।

कुछ दिनों बाद किशन का विवाह सुगंधा के साथ हुआ। उसे दो बेटियाँ और एक बेटा हुआ। उन दिनों बेटियों की गर्भ में ही हत्या कि जाती थी। किंतु किशन ने समाज और रिश्तेदारों की न सुनकर अपनी बेटियों को जीने का अवसर दिया। उसका सपना था कि वह अपनी दोनो बेटियों को अफसर बनाए। पर मुंबई में एक आदमी ने किशन के भोलेपन का फायदा उठाया। वह आदमी किशन को कारोबार में धोका देकर सब कुछ लेकर चला गया। अब किशन के सपने बिखरने लगे। उसके पास रोजी-रोटी का कोई साधन न था। वह दिनरात सोचता की घर वापस कैसे जाऊँ। वह खाली हात गाँव नहीं जाना चाहता था।

इस बीच किशन को कुछ गलत दोस्त मिले। वह गुप्तधन की खोज में थे। किशन भी उनके साथ गुप्तधन की खोज करने निकल पड़ा। जब उसकी पत्नी सुगंधा को सब पता चला तो वह टूट गई। उसके पास कोई सहारा न था। सिवाय उसके बच्चों के। वह दिनरात रोती रहती। कभी-कभी तो सेहत भी बिघड़ जाती। उसकी यह हालत देख नन्हें बच्चे भी रोने लगते। वहाँ किशन गुप्तधन की खोज में जंगल में भटक रहा था। उसके पास घर वापस लौटने तक लिए पैसे न थे। कभी किसी से एक-दो रूपए लेकर वह घर फोन करता। उसका फोन आते ही उसकी पत्नी को चैन की साँस आती।

एक दिन किशन के छोटे बेटे ने रोना शुरू कर दिया। वह पिताजी के पास जाने की जीद करने लगा। किंतु उसके पिताजी तो जंगल में यहाँ-वहाँ भटक रहे थे। उस दिन सुगंधा को पता चला कि किशन उसके पुराने कामवाले जगह पर आनेवाला था। सुगंधा ने कुछ रिश्तेदारों को बिनती करके किशन तक कुछ पैसे भेजने की व्यवस्था की। और किसी तरह किशन वापस घर लौट आया।

किशन के वापस आने पर सुगंधा ने उसका बहुत साथ दिया। उसने सिलाई-कढ़ाई का काम सिखकर दिनरात मेहनत करना शुरू कर दिया। किशन ने भी सब्जी बेचने का काम शुरू कर दिया। किंतु वह भोला था, पाँच रूपयो की सब्जी तीन रूपयों में बेंचकर आ जाता था। इस कारण उसका यह काम भी सफल न हुआ। इस बीच सुगंधा ने उसका बहुत साथ दिया। उसने दिनरात एक करके परिवार को सँभाला।

कुछ दिन बाद किशन के भाग्य खुल गए। एक कंपनी में उसे छोटासा काम मिल गया। किशन अनपड़ था किंतू उसने कड़ी मेहनत कर अपने काम में तरक्की हाँसिल की। अपने दुख-दर्द भूलकर परिवार के सुख के लिए मेहनत की। सुगंधा ने भी जी तोड़ मेहनत कर उसका साथ दिया। उन्होंने अपने बच्चों को अच्छी शिक्षा दी। बच्चों ने भी अपनी माता-पिता का संघर्ष अपने आँखों से देखा था। बच्चों ने बड़ी लगन से पढ़ाई की। और किशन का परिवार सुख के उस शिखर पर पहुँचा। उसकी दो बेटियाँ कलेक्टर और बेटा इंजिनिअर बना।

प्रार्थना

अंत:करण के स्वामी ईश्वर तेरा नाम
इस संसार का आदि तू तू ही पूर्णविराम।

फूलों में समाया तू
रंग गंध के रूप में
परमात्मा की परछाई तू
कलियुग की इस धूप में।

उँचे उँचे आसमान में चमचमता तारा तू
सुख दु:ख की लहरो में सागर का किनारा तू।

जग में सत्य धर्म का पालक
सबका पालनहारा तू
हर ले पाप सभी के
सच की फैला खुशबू।

हे प्रभु तू भवसागर पार करनेवाली नैया है।
अल्लाह तू रब भी तू तू ही किशन कन्हैया है।

हर मानव के दिल में
सत्य जगाना तेरा काम
निर्गुण निराकार ऊर्जा
हे ईश्वर तुझे प्रणाम।

कोमल जगन्नाथ दबडगे
बी.ए. २

जिंदगी

जिंदगी सुनहरा ख्वाब है,
इसे टुटने ना देना।
निराशा के अंधेरे में,
खुद को खोने ना देना।

शायद आज ना कर सके कुछ खास,
पर इस आज में कल को बरबाद ना कर।
जिंदगी एक दिन तू भी बदल देगी अपनी,
बस एक आँस तो रख।

आशा-निराशा खेल है जिंदगी का,
इसमें खुद को ना उलझाकर रख।
बीती बातें छोड़ कर,
अगले पल पर विश्वास रख।

खुद को कम समझने की आदत है तेरी,
यही आदत तो दुश्मन है तेरी।
इसी ने तो आज तक हराया हैं तुझे,
अब तो उठ और हरादे उसे।

फिर देख जिंदगी बदल जाएगी,
आशा के उजाले में खो जाएगी।
सपने तेरे पुरे हो जाएगे,
और जिंदगी बदल जाएगी।

नंदिनी हणमंत गुरव
बी.ए. ३

जानकारी परक

मेरा थलसेना कॅम्प

राजश्री सावंत
बी.एस्सी.३

> *ॲप्सटॅकल करते समय हम किचड़ में फिसलते थे। ॲप्सटॅकल में अनुक्रम से स्टेट बॅलन्स, झिगझ्याग, गेट वॉल, स्टेट बॅलन्स, सात फिट लंबी दिवार, डबल ड्रिच, साईटवॉल लेफ्ट वॉल और उसके बाद दमदमा और आखिर लास्ट में स्टेट बॅलन्स ऐसा कुल मिलाकर २०० से २५० मीटर की दुरी जादा से जादा ५२ सेकंद में आना पड़ता था। और तभी ॲप्सटॅकल में सिलेक्शन होता था।*

''अनुभव की पुँजी आपके सामने खोल रही हुँ। एन.सी.सी.के अनुभव यारों आपको बता रही हुँ।।''

यारों, हम अपने अनुभव से बहुत कुछ सिखते है। और इसी में से ही अपना व्यक्तित्व बन सकता है। और N.C.C. से हम बहुत कुछ सीख सकते है। ऐसा ही एक अनुभव देनेवाला कॅम्प याने थलसैनिक कॅम्प है।

मुझे पहले से ही फायरींग करना अच्छा लगता था। इसलिए फायरींग का हर एक कॅम्प मैं अटेंट करती थी। हालही में २२ मई, पंचगणी का नॅशनल कॅम्प करके आयी थी। उसकी वजहसे मेरी फायरींग सुधर गई थी। कॉलेज के ॲडमिशन शुरू हुए थे। N.C.C. के छात्रायों के ॲडमिशन हालही में शुरू हुए थे। इसी बीच बटालीयन का (6 MAH/GIRLS) लेटर ऑफिस में आया। उस लेटर के अनुसार कॅम्प के लिए सात छात्रायों को चुनकर भेज दो ऐसा आदेश था। मेरे साथ और छह छात्राओं को इस कॅम्प के लिए चुना था। उसमें स्नेहल पवार, शितल पवार, अश्विनी पाटिल, अश्विनी पालकर, अनुजा और दीक्षा थी।

२५ जुलाई को TSC कॅम्प 'कोल्हापुर (चम्बुखड़ी)' में होनेवाला था। इसलिए कॅम्प को लगनेवाली जिस डॉक्युमेंट की जरूरत थी। उस डॉक्युमेंट के साथ हम जाने के लिए तैयार हो गए। वो दिन निकल आया। दि.२५ जुलाई को दोपहर दो बजे हम कॅम्प के लिए कोल्हापूर को निकल पड़े। और एक घंटे के सफर के बाद हम तीन बजे कोल्हापूर के बस स्टॉप पर पहुँच गए। हमें वहाँ पहुँचने में थोड़ी देर हो गई थी। देर होने के कारण कॅम्पवालों ने जहाँ हमारा रहने का इंतजाम किया था। वहाँ हमने अपना सारा सामान खड़े-खड़े ही फैक दिया। और शाम ६ बजे रोल कॉल परेड़ को पहुँच गए। उसमें TSC कॅम्प की दिनचर्या वहाँ के अधिकारी येशु और सोनिया मॅम ने हमे समझाया।

२६ जुलाई सबेरे ४.३० बजे उठकर सबेरे का सब काम निपटकर ५.४५ को ॲप्सटॅकल के लिए फॉलिन होना पड़ता था। पहनी हुई डांगरी (कॉम्बॅक्ट), कम से कम १२ वस्तुओं से रा, पिट्टू और पाऊच, एक लिटर पाणी से भरी हुई वॉटर बॉटल ४ से ५ किलो वजन की SLR और पैरों मे पहना हुआ DMS (शुज) इस प्रकार कुल मिलकर ९ से १० किलो वजन अपने शरीर पर लेकर ॲप्सटॅकल के लिए फॉलिन होना पड़ता था। कम से कम ५ कि.मी. दौड़कर आने के बाद पिट्टू के अंदर के बाजू में SLR बाँधके उस्तादों का मार खाते हुए ॲप्सटॅकल करना पड़ता था। वहाँ लड़का और लड़की सब एक समान मानते थे। अपने शरीर पर कम से कम नौ से दस किलो वजन लेकर कम से कम सेकंद

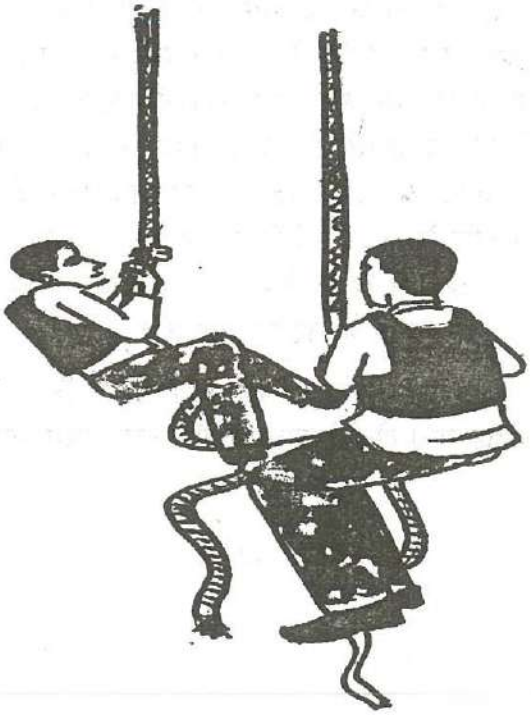

में आने के लिए और सिलेक्शन होने के लिए हम सब जी जान लगाकर दौड़ते थे । बारीश बहुत हो रही थी । फिर भी बारीश हो ना हो ॲप्सटॅकल हर दिन होता ही था ।

ॲप्सटॅकल करते समय हम किचड़ में फिसलते थे । ॲप्सटॅकल में अनुक्रम से स्टेट बॅलन्स, झिगझ्याग, गेट वॉल, स्टेट बॅलन्स, सात फिट लंबी दिवार, डबल डिच, राईटवॉल, लेफ्ट वॉल और उसके बाद दमदमा और आखीर लास्ट में स्टेट बॅलन्स ऐसा कुल मिलाकर २०० से २५० मिटर की दुरी जादा से जादा ५२ सेकंद में आना पड़ता था । और तभी ॲप्सटॅकल में सिलेक्शन होता था ।

तकरीबन ८.३० तक ॲप्सटॅकल करके वापस आने पर नाश्ता होता था । जल्द ही ८.४५ को फिरसे फायरींग के लिए फॉलिन होना पड़ता था । १५ मिनट में नाश्ता मिला तो ही खाना । प्लेट उदर ही फेंककर फायरींग के लिए जाना पड़ता था । जाते समय कोत मेसे अपनी-अपनी ०.२२ रायफल लेकर फायरींग के लिए तकरीबन २ कि.मी. दौड़कर फायरींग रेंज पर जाना पड़ता था । फायरींग रेंजपर डेली किचड़ में हमारी 'मस्कट ड्रिल' ली जाती थी । मस्कट ड्रिल करने से हमारा फायरींग अच्छा होता था । कम से कम एक घंटा मस्कट ड्रिल करने के बाद हमे ४० राऊंड फायरींग के लिए हररोज दिए जाते थे । फायरींग करते समय बहुतही खुशी मिलती थी और टेन्शन भी आता था । फायरींग में हमको ग्रुपींग फायर, ॲप्लीकेशन फायर, स्नॅप शुट और ॲडव्हान्स फायर ऐसे चार तरह से फायरींग करना पड़ता था । कम से कम ग्रुपींग और ज्यादा से ज्यादा मार्क इस बेस के उपर हमारा सिलेक्शन होता था । दोपहर के १२.३० बजने के बाद अपनी अपनी रायफल कंधे पर लेकर फिर से दो किलोमीटर फायरींग रेंज से टेंट तक दौड़कर खाना खाने के लिए आना पड़ता था । तकरीबन १२.४० से २.०० बजे तक खाने के लिए और थोड़ी देर आराम करने के लिए ब्रेक होता था ।

फिर ठिक २.०० बजे मॅप रिडींग के लिए फॉलिन होना पड़ता था । दोनों के बीच एक मॅप, एक सर्व्हिस प्रोजेक्टर और कँम्पस देकर कोल्हापुर और नजदीक के इलाके में जो हमे मालूम ना हो ऐसी जगह पर लेकर हमे own position, Map to Ground, Ground to Map और Night March chart सिखाते थे । प्रॅक्टिकल करते समय बहुत खुशी मिलती थी ।

हेल्थ ॲण्ड हायजीन और कम्यूनीकेशन यह सब्जेक्ट १९ बटालियन के भोसले सर सिखाते थे । पुरे दिन में ऑप्सटॅकल और फायरींग करके थक जाने पर भी रात का खाना खाने के बाद तकरीबन ८ बजे से १२ बजे तक लेक्चर होता था । फिर आधा घंटा कोत में जाकर रायफल साफ करना पड़ता था । उसके बाद 'टेंट पीचींग' करना पड़ता था । टेंट पीचींग चार लड़कियाँ मिलकर आठ मिनट में टेंट को खोलना और जोड़ना पड़ता था । फिर खोलते-जोड़ते समय बहुत खुशी मिलती थी ।

TSC कॅम्प करने से मेरा फायरींग मॅप रिडींग तो अच्छा हुआ और उसका फायदा मुझे भविष्य में जरूर होगा । यह कॅम्प मुझे युद्धकाल में फायरींग करके 'एक गोली एक दुश्मन' यह आर्मी का उसुल कैसास पुरा किया जाएगा । युद्धकाल में हमें मालूम न होनेवाले जगह पर हम कहाँ है और हमारी स्थिती कैसी है । यह मॅप रिडींग द्वारा कैसे निकाला जाएगा और युद्ध करते समय आनेवाली कठिनाइयाँ ॲप्सटॅकल द्वारा कैसे पार की जाएगी । यह सिर्फ और सिर्फ TSC कॅम्प की वहज से ही मालूम हुआ। मुझे पता है मैं दिल्ली रिटर्न नही लेकीन N.C.C ने मुझे बहुत कुछ सिखा दिया है । इसलिए यह कॅम्प मेरे जीवन का सबसे महत्वपूर्ण और बहुत कुछ सिखा देनेवाला कॅम्प साबित हुआ । कॉलेज में ॲडमिशन लेनेवाले हर लड़के और लड़की को N.C.C में ॲडमिशन लेना ही चाहिए । और जिंदगी में मौका मिले तो शायद TSC कॅम्प जरूर करना चाहिए । यारो, I really miss my N.C.C. Day.

जय हिंद ! जय हिंद !! जय हिंद !!!

व्यक्तिचित्रण

दक्षिण अफ्रिका के गांधी- नेल्सन मंडेला

सारिका शहा
बी.ए.२

> *इस कारावास में नेल्सनजी को बहुत ही कष्टप्रद जीवन उठाना पड़ा । कड़ी धूप में पत्थर तोड़ने पड़ते । कड़ी धूप से उनकी आँखे कमजोर होने लगी । उन्हीं दिनों वे क्षयरोग ग्रस्त भी रहे । २७ वर्ष तक एक ही कमरे में रहना पड़ा । सोने के लिए सिर्फ जमीन, साल में सिर्फ एक ही व्यक्ति से भेट, साल में सिर्फ दो पत्र प्राप्त होते । बाहरी दुनिया से सारे संबंध टूट गए थे । बेटों की मृत्यू हो जाने के बाद भी उनके अंतिम दर्शन नसीब नहीं हुए । इस एकांतवास में उन्होंने चिंतन और मनन पर जोर दिया। उन्हीं दिनों उन पर गांधीजी का प्रभाव रहा है ।*

५ दिसंबर, २०१३ को एक बुरी खबर टी.व्ही पर दिखाई दी और सारी दुनिया रोने लगी । दक्षिण अफ्रिका के राष्ट्रपिता नेल्सन मंडेला अब इस दुनिया में नहीं रहे । जीवनभर वर्णद्वेष के विरूद्ध आवाज उठानेवाले पिछले तीन महिनों से बीमार थे । गोरे लोगों के विरूद्ध गांधीजी के अहिंसावादी मार्ग पर चलकर उन्होंने कामयाबी हासिल की ।

तत्कालिन काल में दक्षिण अफ्रिका में १९ दशलक्ष कृष्णवर्णीय और सिर्फ ४.५ लक्ष श्वेतवर्णीय लोग थे । फिर भी अल्पसंख्यांक समाज बाकी लोगों पर अपनी हुकुमत चला रहे थे । यह वर्णद्वेष से प्रेरित जुलूम 'अपरथाईड' नाम से जाना जाता था । इस अमानवीय व्यवस्था ने समाज को चार गुंटों में बाँट दिया । श्वेत, रंगीन (संमिश्र वर्ण) भारतीय और कृष्णवर्णीय । कृष्णवर्णीयों से अमानवीय और पशुवत व्यवहार किया जाता था । श्वेतवर्णीय दुकानदार उन्हें अपनी दुकानों में चीजे बेचने को तैयार नहीं होते । इसके खिलाफ आवाज उठाने पर उन्हें कड़ी से कड़ी सजा दी जाती । बहुत बार उनके मुँह पर मलमुत्र का विसर्जन किया जाता । कृष्णवर्णीयों को श्वेतवर्णीयों से ज्यादा टैक्स देना पड़ता ।

ऐसे अन्याय और अमानवीय व्यवहार के विरूद्ध आवाज उठाने के लिए कृष्णवर्णीय लोगों ने 'अफ्रिकन नॅशनल कॉंग्रेस' (ANC) पक्ष की स्थापना की । इस पक्ष के जरिए श्वेत लोगों पर हमले किए जाते और अन्याय का बदला लिया जाता । १९४३ में नेल्सन इस पक्ष में शामिल हुए । वे दक्षिण अफ्रिका के पहले कृष्णवर्णीय वकील थे । इंग्लैंड में जाकर उन्होंने कानून की पढ़ाई पुरी की थी । जिससे देश के आजादी की प्रेरणा उनमें जागृत हुई थी । उन्हें ANC के सेना विभाग का प्रमुख बनाया गया । उनका काम अत्यंत कठीन था । श्वेतलोगों के खिलाफ हमला बोलना और अपना विरोध जताना ये काम उन्हें करना पड़ता । १९५६ में राष्ट्रद्रोह के आरोप के तहत उन्हें जेल जाना पड़ा । सन् १९६० में श्वेत सरकार द्वारा ६९ कृष्णवर्णीय आंदोलकों को मृत्यू के घाट उतार दिया । विश्वभर में इस कृति की निंदा हुई । दक्षिण अफ्रिका की स्थिति बहुत ही खराब हुई । सन् १९६४ में नेल्सनजी को आजीवन कारावास की सजा सुनाई गई । उन्हें केपटाऊन के पास रॉबीन बेट पर रखा गया । जो कृष्णवर्णीय कुष्ठरोगियों का निवासस्थान माना जाता था । नेल्सनजी के साथ ३,००० अन्य राजनीतिक कैदी थे । उनमें से ज्यादा तर भारतीय थे । इस कारावास में नेल्सनजी को बहुत ही कष्टप्रद जीवन उठाना पड़ा । कड़ी धूप में पत्थर तोड़ने पड़ते । कड़ी धूप से उनकी आँखे कमजोर होने लगी । उन्हीं दिनों वे क्षयरोग ग्रस्त भी रहे । २७ वर्ष तक एक ही कमरे में रहना पड़ा । सोने के लिए सिर्फ जमीन, साल में सिर्फ एक ही व्यक्ति से भेट, साल में सिर्फ दो पत्र प्राप्त होते । बाहरी दुनिया से सारे संबंध

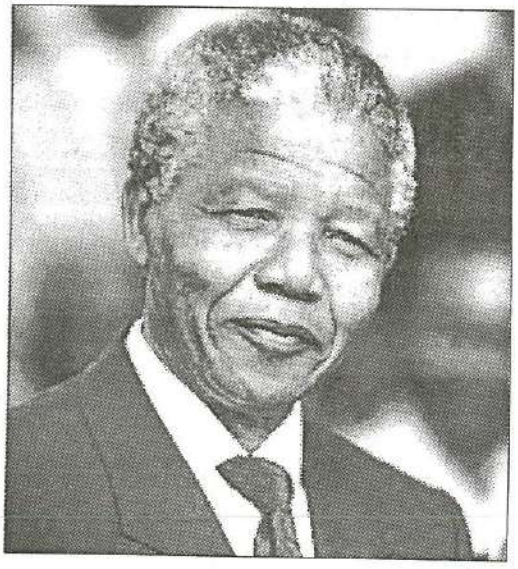

टूट गए थे । बेटों की मृत्यू हो जाने के बाद भी उनके अंतिम दर्शन नसीब नहीं हुए । इस एकांतवास में उन्होंने चिंतन और मनन पर जोर दिया । इन्हीं दिनों उन पर गांधीजी का प्रभाव रहा है । अमरिका के मार्टिन ल्यूथर किंग ने गांधीजी के अहिंसावादी तत्व को अपनाते हुए सन् १९६४-६५ में कृष्णवर्णीय लोगों को उनके सामान्य अधिकार प्राप्त कराए । इस आंदोलन का भी नेल्सनजी पर प्रभाव रहा । नेल्सन एक सर फिरे युवक की भाँति जेल गए और सच्चे गांधीवादी इन्सान बनकर बाहर आए ।

जेल की यात्रा के दौरान उन्हे खत लिखने की भले ही पाबंदी हो लेकिन उन्होंने ढ़ेर सारे खत लिखे । अपने दो बेटियों को लिखे खत दिल को छू लेनेवाले थे । उनसे मिलने गए उनके एक मित्र ने ये खत जेल से बाहर लाकर प्रकाशित करवाए । उन दिनों उनकी दोनों बेटियाँ अनाथ हो चुकी थी । माँ और बाप दोनों आंदोलन की वजह से पकड़े गए थे । बेटियों की परवरिश के लिए कोई भी उपलब्ध नहीं था । ''ख्रिसमस के दिन तुम्हे तोहफे देनेवाला अब कोई नहीं है । सोने के पूर्व तुम्हें 'गुड़ नाईट ॲण्ड स्विट ड्रीम' यह शब्द अब कभी सुनाई नहीं देंगे ।'' ऐसी दिल पसीजनेवाली भाषा में उन्होंने जो खत लिखे थे । उसे पढ़कर पाठक की आँखे अपने आप नम हो जाती है ।

जेल के दिनों में उन्होंने आफ्रिकाना भाषा सिखी । जिसका उपयोग श्वेतवर्णीय लोगों से बातचीत करने उन्हें हुआ । वह काल आंतरराष्ट्रीय स्तर पर राजनीतिक बदलाव का रहा । पृथ्वी के ८५ प्रतिशत हिस्से पर राज्य करनेवाले युरोपिय देशोंने सन् १९६० के दशक में आफ्रिका खंड़ के दक्षिण अफ्रिका को छोड़कर सभी देशों को स्वतंत्रता प्रदान कर दी थी । दक्षिण अफ्रिका पर अभी भी अपरथाईड़ की पकड़ मजबूत थी । इसके खिलाफ सभी स्वतंत्र राष्ट्रों ने संयुक्त राष्ट्रसंघ में आवाज उठाई । दक्षिण के अफ्रिका के सभी आंतरराष्ट्रीय संबंधों पर बहिष्कार ड़ाला गया । परिणामत: देश की आर्थिक स्थिति काफी नाजूक बन गई । उस समय देश के अध्यक्ष थे कट्टर वंशवादी पी.डब्ल्यू.बोथा । सन् १९८९ में उनकी वंशवादी सत्ता समाप्त हो गई । और डी.क्लर्क की सत्ता स्थापित हुई । वे कट्टर वर्णद्वेषी नहीं थे । सन् १९६० के दशक में अफ्रिका के विभिन्न देशों ने स्वतंत्रता के बाद श्वेत लोगों को देश से भगा दिया । उनकी जायदाद लूट ली । परंतू, इसका विपरित परिणाम हुआ क्योंकि पूँजी और आधुनिक तकनीक तो उन्हीं लोगों के पास थी । परिणामत: देश आर्थिक संकटों में डूब गए । सन् १९८० के बाद रॉबर्ट मुगाबे के कार्यकाल में देश महँगाई में बह गया । जिससे काला बाजार बढ़ा । वर्णद्वेष के कारण लोगों की जाने भी चली गई ।

नेल्सनजी स्वतंत्रता के पश्चात इन सभी बातों से बचना चाहते थे । देश संक्रमण के दौर से गुजर रहा था । इस समय वर्णद्वेष के बजाय शांति को स्थापित करना अत्यंत महत्वपूर्ण था । वर्षों से अन्याय सहते कृष्णवर्णीय अपनी भड़ास निकालना चाहते थे । नेल्सन मंड़ेलाजी ने श्वेत लोगों को भले ही माफ किया हो लेकिन हर किसी में वह बड़प्पन नहीं होता । नेल्सनजी की नैतिकता हर किसी का मन परिवर्तित कर दिया । उन्हें बंधुता, समानता और न्याय पर आधारित समाज की स्थापना करनी थी । उसके लिए श्वेत लोगों को भी अपनाना जरूरी था । इसलिए डी.क्लर्क की सहायता से यह काम सुकर कर दिया । तत्पश्चात डी.क्लर्क को नेल्सनजी ने उपाध्यक्ष भी बनाया । जिससे सरकार में श्वेत लोगों को प्रतिनिधित्व प्राप्त हुआ । सन् १९९० में दक्षिण अफ्रिका और नेल्सन मंडेला दोनों आजाद हुआ । नेल्सनजी ने गांधीजी के अहिंसावादी तत्वों को अपनाते हुए वर्णद्वेष को मिटाने का काम किया । उनके इसी कार्य के लिए उन्हें और डी.क्लर्क को सन् १९९३ में शांति का नोबेल पुरस्कार प्रदान किया गया । इसके पूर्व अमरिका के मार्टिन ल्यूथर किंग ने भी गांधीजी के अहिंसावाद को अपनाते हुए कृष्णवर्णीय लोगों को उनके अधिकार प्रदान किए । उन्हें भी नोबेल पुरस्कार से सम्मानित किया गया । लेकिन इस अहिंसावाद के प्रणेता महात्मा गांधीजी आज भी इस सम्मान से वंचित है ।

सन् १९९४ में दक्षिण अफ्रिका में राष्ट्रीय चुनाव हुआ । जिसमें वे अध्यक्ष बन गए । ७५वें वर्ष में वे देश के अध्यक्ष के रूप में भारी मतों से चुने गए । ८० वर्ष की अवस्था में उन्होंने राजनीति से सन्यास ले लिया । लेकिन वर्णव्यवस्था के विरूद्ध उन्होंने जो काम किया, उसे दुनिया आज भी याद करती है ।

वैचारिक लेख

अल्ला ! मेघ दे, छाया दे, पानी दे !!

अमृता वाघमारे
बी.ए.२

> *प्रदूषण निर्माण होने के कई कारण है, जिनमें प्रमुखता बढ़ता शहरीकरण, बढ़ती आबादी, औद्योगिक क्षेत्र का विकास, औष्णिक बिजली घर नदियों पर बड़े-बड़े बाँध, वाहनों की बढ़ती संख्या जिससे जंगल की कटाई, पहाड़ों की खुदाई, नदियों के रेत की खुदाई आदि मुख्य कारण गिने जा सकते है। खेतों में रासायनिक उर्वरक और किटकनाशकों के अनियंत्रित इस्तेमाल से नदी और तालाब का पानी दूषित हो रहा है। खनिजसंपत्ति के अनियंत्रित इस्तेमाल से उसका असर पर्यावरण पर हो रहा हैं।*

'ग्लोबल वॉर्मिंग' यह शब्द अब कोई नया शब्द नहीं । जनसंचार माध्यमों द्वारा इस समस्या पर बहुत कुछ कहाँ सुनाया गया है । विश्व में कहीं भी निर्माण होनेवाली बाढ़, भवंड़र, अकाल, भूकंप, ज्वालामुखी के विस्फोट यह खतरे ग्लोबल वार्मिंग की वजह से निर्माण हो रहें है ऐसा कहा जाता है । 'ग्लोबल वॉर्मिंग' की तरह 'पर्यावरण' यह शब्द भी दैनिक जीवन में नित्य प्रयुक्त होनेवाला शब्द हैं । पर्यावरण का सीधा सरल अर्थ है - हमारे आसपास का वातावरण । पेड़, पानी, हवा, पहाड़, नदी, समंदर यह सारे पर्यावरण की ही इकाईयाँ है । इन सबका उचित प्रयोग होना चाहिए अगर ऐसा घटित नहीं हुआ तो पर्यावरण में असंतुलन स्थापित हो जाता है और पर्यावरण दूषित हो जाता है । हवाप्रदूषण, जलप्रदूषण, ध्वनिप्रदूषण निर्माण होने से मानव के साथ साथ पशु, पंछी तथा जलचर आदि पर भी उनका दुष्प्रभाव दिखाई देता है ।

प्रदुषण निर्माण होने के कई कारण है, जिनमें प्रमुखता बढ़ता शहरीकरण, बढ़ती आबादी, औद्योगिक क्षेत्र का विकास, औष्णिक बिजली घर, नदियों पर बड़े-बड़े बाँध, वाहनों की बढ़ती संख्या जिससे जंगल की कटाई, पहाड़ों की खुदाई, नदियों के रेत की खुदाई आदि मुख्य कारण गिने जा सकते है । खेतों में रासायनिक उर्वरक और किटकनाशकों के अनियंत्रित इस्तेमाल से नदी और तालाबों का पानी दुषित हो रहा है । खनिज संपत्ति के अनियंत्रित इस्तेमाल से उसका असर पर्यावरण पर हो रहा है ।

पेड़ों से जमीन में पानी का स्तर बढ़ता है । जिससे नदियों, तालाब, कुओं में हमेशा पानी बना रहता है । जमीन की उपरी परत भी बनी रहती है । इन्सानों के लिए उपयोगी ऑक्सिजन प्राप्त होता है । पेड़ों की कटाई से तापमान में वृद्धि होती है। पशु-पंछियों का आवास उनसे छिन लिया जाता है । असुरक्षितता के कारण जंगली जानवर मानवी इलाको में घुस जाते है । हस्तीदंत, हिरन और बाघ की चमड़ी प्राप्त करने के लिए उनकी शिकार की जाती है । कुछ पशु-पंछियों को खाने के लिए भी मारा जाता है । कानून व्यवस्था को नजरअंदाज करके शिकार का खेल खेला जाता है । जिससे अनेक प्रजातियाँ नष्ट हो चुकी है । जंगल कटाई करके इन्सान ही पर्यावरण को हानी पहुँचा रहा है ।

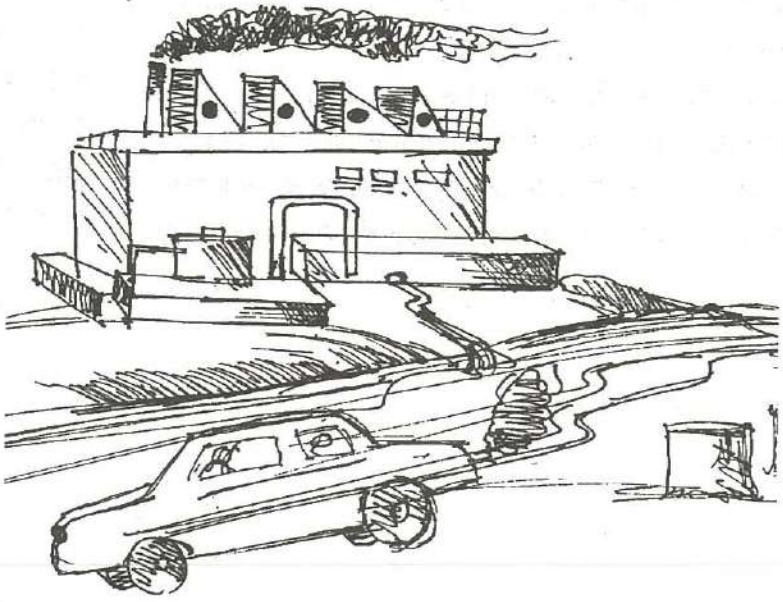

गंदी नाली का पानी, खेती और औद्योगिक क्षेत्र का दूषित पानी जिससे तालाब, नदियाँ और समुंदर का पानी प्रदुषित हो रहा है। जिससे जलचरित्र जीवन खतरे में है। ब्ल्यू व्हेल मछली से प्राप्त होनेवाले तेल, मांस और हड्डियों की अधिक माँग होने के कारण उनकी हत्याएँ बढ़ गई है। जिससे उनकी तादाद घट रही है। औद्योगिक क्षेत्र के विकास के कारण, बड़ी बड़ी बिल्डिंगे बनने से, लिफ्ट, ए.सी.होटल्स, मॉल, सिनेमाघरो पर होनेवाली चकाचौध रोशनाई इन सबके कारण बिजली की खपत बढ़ रही है। जिससे और बिजलीघरों की जरूरत पड़ रही है। इन सबका परिणाम सामान्य जनता पर होता है। लोड़ शेड़ींग की समस्या ग्रामीण क्षेत्रों में ही ज्यादा होती है। १०-१२ घंटों से ज्यादा यहाँ बिजली गायब रहती है। बेचारे देहाती किसानों को वक्त-बेवक्त खेत के लिए पानी देना पड़ता है।

प्राकृतिक साधनों के अनियंत्रित इस्तेमाल से एक दिन ऐसा आएगा कि इन्सानों की जरूरते पुरे करने में प्राकृतिक संपदा पर्याप्त नहीं होगी। भारतवर्ष में साल में आठ माह तक सूर्यप्रकाश पर्याप्त उपलब्ध होता है। जिस पर आधारित सौरऊर्जा और पवनऊर्जा के प्रयोग से बिजली की समस्या का समाधान ढूँढा जा सकता है। ऐसे प्रकल्पों के लिए शुरूआती दौर में लागन थोड़ी ज्यादा होती है, मगर बाद में आनेवाला खर्चा बिल्कूल न के बराबर है।

प्रदूषण की समस्या में सबसे बड़ी समस्या है प्लास्टिक की। मुंबई शहर में बाढ़ की स्थिति उत्पन्न कराने में यही प्लास्टिक मुख्य कारण है जो नालियों बस गया और नालियों को जिसने बंद कर दिया। २० वी सदी के अंत में इसका इस्तेमाल सबसे ज्यादा होने लगा। यह हल्का और सस्ता होने के कारण कास्य, पितल, स्टील या काँच के पर्याय रूप में सभी लोग इसी का इस्तेमाल करते है। बाजार में हर चीज की पैंकिंग के लिए प्लास्टिक का ही प्रयोग किया जाता है। 'युज ॲण्ड थ्रो' जीवनशैली के कारण इसका इस्तेमाल अधिक से अधिक होने लगा। लेकिन प्लास्टिक जितना उपयोगी है उससे कई ज्यादा वह खतरनाक है। क्योंकि वह नष्ट नहीं होता। प्लास्टिक को जलाने से विषैली वायू (सी.एफ.सी) हवा में फैल जाती है। जमीन में गाढ़ देने से जमीन अनुत्पादक बन जाती है। पानी में फेंक देने से पानी में रहनेवाले जलचरों का जीवन संकट में पड़ जाता है। पुन:निर्माण करते समय भी विषैली वायू निर्माण होती है लेकिन यही एक रास्ता है जो कम हानीकर है। इन सब स्थितियों को देखते हुए प्लास्टिक का उपयोग न करना ही सबसे बेहतर है। प्लास्टिक थैली के बजाए कपड़ों की थैलियों का प्रयोग की ज्यादा लाभदायक होगा।

प्रतिवर्ष हम ५ जून को 'पर्यावरण दिवस' के रूप में मनाते है। सन् १९७० में अमरिका के पार्लमेंट के सदस्य 'गेलार्ड नेल्सन'जीने 'आंतरराष्ट्रीय पर्यावरण दिवस' की संकल्पना प्रस्तुत की और उसे सारे विश्व ने स्वीकृति दी। सही अर्थो में पर्यावरण दिवस मनाना है तो साल में एक दिन पर्यावरण की ओर ध्यान देने से बात नहीं बनेगी। वर्ष का प्रत्येक दिवस हमें इस वसुंधरा को सुंदर बनाए रखना आवश्यक है। इसके लिए व्यक्तिगत स्तर पर हमें अपने में बदलाव लाना होगा। मेरे अकेले के करने से क्या होगा। यह सोच बदलनी होगी। बल्कि मैं भी कुछ कर सकता हुँ इसके लिए प्रयास करना होगा। प्लास्टिक का प्रयोग कम से कम करना है। ज्यादा से ज्यादा सार्वजनिक वाहनों का ही प्रयोग करना है। जिससे कम से कम प्रदुषण हो। वर्ष के ३६५ दिन हमें प्रकृति के प्रति इमानदार रहना है। तभी इस समस्या का अंत होगा। व्यक्तिगत सोच के साथ साथ ही हमें सामाजिक सोच में भी बदलाव लाना होगा। हमें अपने गाँव, समाज, सोसायटी, कॉलनी के लिए प्रदुषण विरोधी नियम बनाने होंगे। तभी धीरे-धीरे स्थितियों में बदलाव आएगा और यह प्रकृति सुंदर बन जाएगी। तो आवो संकल्प करे कि हमें पर्यावरण बचाना है। पर्यावरण बचाएँगे, तभी हम बच पाएँगे।

ललित लेख

राजनीति और महिला

विवेक देसाई
बी.ए.२

२१ वीं सदी में ऐसा कोई क्षेत्र नहीं जहाँ महिलाओं ने अपना परचम लहरा न दिया हो। यहाँ तक की मुंबई के नई मेट्रो ट्रेनों की पायलट भी महिलाएँ है। परंतु प्रातिनिधिक तौर पर महिलाओं के उदाहरण प्रस्तुत करने से संपूर्ण भारतीय महिलाओं की स्थितियों में सुधार आ गया है, ऐसा कहना उचित नहीं होगा। अगर सच में महिलाओं की स्थितियों में सुधार लाना है, तो महिलाओं का राजनीति के क्षेत्र में सहयोग बढ़ाना अति आवश्यक है। संविधान में बदलाव के बाद स्थानिय स्वराज्य संस्थाओं में ३३ प्रतिशत आरक्षण प्राप्त हुआ जो अब ५० प्रतिशत हुआ है। इसलिए कानून के तहत स्थानिय स्वराज्य संस्थाओं में महिलाओं की संख्या बढ़ गई। फिर धीरे-धीरे महिलाओं की राजनीति में रूचि बढ़ने से महिलाएँ ज्यादा सक्रिय हो रही है।

चुनाव नजदीक आते ही राजनीतिक चर्चाएँ उफान पर होती है। हर एक न्यूज चॅनल पर एक ही चीज दिखाई देती है। कौनसा नेता कौन से राजनीतिक पक्ष की शरण ले रहा है। किसने किस पर कौन से आरोप लगाएँ। राजनीतिक पटल पर किस की स्थिति ज्यादा मजबूत है। हर राजनेता अपना पक्ष रखने की कोशिश करता है। हर पार्टी अपना घोषणापत्र आगे करके लोगों को लुभाने की कोशिश करती है। सरकार किसकी बनेगी और किस पार्टी को कितनी सिटे मिलेगी। लेकिन सब ओर पुरूषों की ही अधिसत्ता है। सव्वासों करोड़ की आबादीवाले देश में आधे से ज्यादा मतदाता महिलाएँ है। लेकिन राजनीतिक पटल गिनी चुनी महिलाएँ ही नजर आ जाती है। राजनीति में महिलाओं की आवाज दबी-दबी ही रहती है। सोनिया, सुषमा, ममता, माया, जया ये ही चेहरे देश की आधी आबादी का प्रतिनिधित्व करते है। प्रतिवर्ष महिला दिवस तो मनाया जाता है, लेकिन राष्ट्रीय राजनीति में महिलाओं की स्थिति कुछ खास नहीं है।

२१वीं सदी में ऐसा कोई क्षेत्र नहीं जहाँ महिलाओं ने अपना परचम लहरा न दिया हो। यहाँ तक की मुंबई के नई मेट्रो ट्रेनों की पायलट भी महिलाएँ है। परंतु प्रातिनिधिक तौर पर महिलाओं के उदाहरण प्रस्तुत करने से संपूर्ण भारतीय महिलाओं की स्थितियों में सुधार आ गया है, ऐसा कहना उचित नहीं होगा। अगर सच में महिलाओं की स्थितियों में सुधार लाना है, तो महिलाओं का राजनीति के क्षेत्र में सहयोग बढ़ाना अति आवश्यक है। संविधान में बदलाव के बाद स्थानिय स्वराज्य संस्थाओं में ३३ प्रतिशत आरक्षण प्राप्त हुआ जो अब ५० प्रतिशत हुआ है। इसलिए कानून के तहत स्थानिय स्वराज्य संस्थाओं में महिलाओं की संख्या बढ़ गई। फिर धीरे-धीरे महिलाओं को राजनीति में रूचि बढ़ने से महिलाएँ ज्यादा सक्रिय हो रही है। शुरूआती दौर में पतियों के कहने पर राजनीति में प्रवेश किया। राजनीति में स्त्रियों का अस्तित्व रबड़ स्टांप की तरह था। पति के अनुमति के बजाय वह अपने मन से कोई कार्य नहीं करती थी। अब इस स्थिती में बदलाव आ रहा है। भिन्न-भिन्न सामाजिक संगठन की ओर से प्रशिक्षण लेकर अपने राजनीतिक कार्य को महिलाएँ विकसित कर रही है।

स्थानिय संस्थाओं में अपनी इच्छाओं से कदम रखनेवाली महिलाओं की संख्या बढ़ रही है लेकिन इसके आगे विधायक और सांसद पद तक पहुँचनेवाली महिलाएँ बहुत विरली है। किसी भी राजनीतिक पार्टी के अंदर भी महिलाओं को ३३ प्रतिशत आरक्षण देने के लिए तैयार नहीं। महिला आरक्षण का कानून संसद में अभी भी पारित नहीं हो पाया।

राजनीतिक क्षेत्र अन्य क्षेत्रों के मुकाबले महिलाओं के लिए अधिक चुनौतीपूर्ण है, क्योंकि योग्यता होने के बावजूद यहाँ आपको पर्याप्त अवसर प्राप्त नहीं होगा। उसका मूल कारण है पुरूषी मानसिकता जो महिलाओं का वर्चस्व बरदाश नहीं करती। महिलाओं को उन्हीं स्थानों पर उम्मीदवार बनाया जाता है, जहाँ से जीतने की संभावना बिल्कुल नहीं। परिणामत: राजनीति में महिलाओं को आगे बढ़ने का मौका नहीं मिलता। दूसरी बात यह भी होती है कि जिस प्रकार पुरूष स्वतंत्र होता है उस प्रकार महिलाएँ स्वतंत्र नहीं होती। महिलाओं को घर-परिवार की जिम्मेदारियाँ उठानी पड़ती हैं। वह आर्थिक रूप से भी स्वतंत्र नहीं होती। परिणामत: वह राजनीति में अधिक समय नहीं दे पाती। स्त्री होने के नाते सामाजिक रीतिरिवाजों का निर्वाह भी अधिक करना पड़ता है। वह देर रात तक घर से बाहर नहीं रह पाती।

इन सब स्थितियों से गुजरते हुए भी मल्टिटास्किंग कौशल होने के कारण वह एक साथ अनेक जिम्मेदारियों का निर्वाह करने में सक्षम है। इसलिए जिन स्थानिय संस्थाओं में महिलाराज है वहाँ बिजली, पानी, स्कूल और अस्पताल की स्थिति अन्य स्थानिय संस्थाओं के मुकाबले अधिक अच्छी है। महिलाओं की समस्या महिलाएँ बेहतर तरिके से जानती है। इसलिए उन समस्याओं को लेकर वे अपनी लड़ाई बेहतर तरिके से लढ़ सकती है। बचतगुट इसका सबसे बढ़ियाँ उदाहरण है। बचतगुट के माध्यम से सामान्य से सामान्य महिलाओं ने असामान्य कार्य करके दिखाएँ है। कई गाँवों में सामान्य परिवार की स्थितियों को बदलने में इन बचतगुटों का बड़ा योगदान रहा है। सातारा जिले में तो महिलाओं के बचतगुटों द्वारा ट्रॅक्टर से लेकर गन्ने की कटाई करनेवाली मशिनों तक खरिदी गई और बढ़ियाँ ढंग से चलाई गई।

जो महिलाएँ बचतगुटो, स्थानिय संस्थाओं को बेहतर तरिके से चला सकती है, वह मौका मिलने पर राज्य और देश को भी बेहतर बना सकती है। भगवानों में भी शिक्षा, अर्थ और रक्षा के क्षेत्र में देवियों को ही सर्वोपरी स्थान दिया है। हमे भी देश को बेहतर बनाने के लिए ज्यादा से ज्यादा महिलाओं को राजनीति में सक्रिय बनाना होगा। तभी सही अर्थों में महिला सुरक्षित होगी और देश खुशहाल।

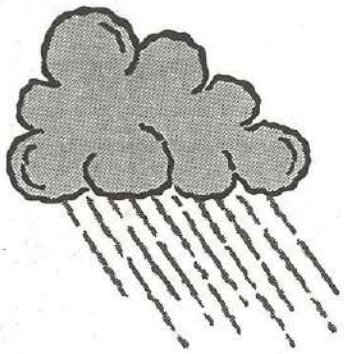

बरसात

आपसे मिलने की चाहत हमेशा रहेगी
आपको भुलाकर ये जिंदगी ना रहेगी
आपका और मेराप्यार तब तक रहेगा।
जब तक है जान, जब तक है जान।
कुछ उसकी याद आती रही,
मै जागा पर पूरी दुनिया सोती रही।
बस एक बरसात थी जो,
पूरी रात मेरे साथ रोती रही।

गणेश माने
बी.ए. ३

वैचारिक लेख

भारत की आध्यात्मिक शक्ति विश्व का मार्गदर्शन कर सकती है ।

कोमल दवडगे
बी.ए.२

> *भारत के राष्ट्रीय जीवन का वैभव उसका साहित्य इतिहास, धर्म और विज्ञान है । वे सब इतने अधिक विकसित मात्र इसलिए है कि भारत एक प्राचीन राष्ट्र है । किसी राष्ट्र के प्रारंभिक जीवन में उस राष्ट्र के घटक स्वरूप व्यक्तियों को एक सूत्र में बाँधने के लिए धर्म अत्यंत आवश्यक है । भारत मानो हिंदूत्व के गर्भ से अवतरित हुआ है और उसी धर्म ने उसका शरीर दिर्घकाल तक ढ़ाला था । धर्म परस्परों को बाँधनेवाली शक्ति है और धर्म ने जीतने अधिक समय तक भारत को बाँध रखा है, उतना अन्य किसी राष्ट्र को नहीं ।*

''भारत की आध्यात्मिक शक्ति ही विश्व का मार्गदर्शन कर सकती है ।'' - *डॉ.एनी बेझेंट*

मैं इसका तीव्र अनुभव करती हुँ कि केवल धर्म के आधार पर वास्तविक राष्ट्रीयता को विकसित किया जा सकता है । धर्म खुद मनुष्य की मानवी गरीमा तथा मनुष्य के कर्तव्यों के मध्य एकता की अनुभूति करता है । यदि भारतीय दर्शन तथा धर्म ने भारतीय हृदयों में पुनः अपना साम्राज्य स्थापित न कर लिया हो तो भारतीय स्वाभिमान कभी-भी इस उच्च स्तर को प्राप्त न कर सकता । जिस पर आज प्रतिष्ठित है । सम्पूर्ण गुण जो राष्ट्र निर्माण में आवश्यक है तथा जिन्हे संसार के कई धर्म स्थापित करते है । हम भारत की पवित्र धरती पर पाते है । क्या हम हिन्दू धर्म के द्वारा प्रत्येक जीव में अपने ही दर्शन का अनुभव नहीं सिखेंगे । क्या हम यह जानने का प्रयास नहीं करेंगे कि, प्रत्येक जाती वर्ग के मनुष्यों में आत्मा समान रूप से निवास करता है, यह अतिप्राचीन विश्वास का प्रमुख सत्य है ।

भारत के राष्ट्रीय जीवन का वैभव उसका साहित्य, इतिहास उसका धर्म और विज्ञान है । वे सब इतने अधिक विकसित मात्र इसलिए हैं की भारत एक प्राचीन राष्ट्र है । किसी राष्ट्र के प्रारंभिक जीवन में उस राष्ट्र के घटक स्वरूप व्यक्तियों को एकसुत्र में बाँधने के लिए धर्म अत्यंत आवश्यक है । भारत मानो हिंदूत्व के गर्भ से अवतारित हुआ था और उसी धर्म ने उसका शरीर दिर्घकाल तक ढ़ाला था । धर्म परस्परों को बाँधनेवाली शक्ति है और धर्म ने जितने अधिक समय तक भारत को बाँध रखा है, उतना अन्य किसी राष्ट्र को नहीं, क्योंकि भारत संसार का सबसे पुराना राष्ट्र है । भारत की आध्यात्मिक शक्ति ही विश्व का मार्गदर्शन कर सकती है ।

क्या विश्व में ऐसा कोई भी देश है जिसकी आध्यात्मिकता के लिए हमारे मन में इतना प्रेम जागृत होता है, जिसके साहित्य के लिए इतनी प्रशंसा एवम् गुरूत्व के लिए इतनी श्रद्धा उत्पन्न होती है, जितनी गौरवमयी जननी भारतमाता के लिए इसकी कोख से वे सारी जातियाँ उत्पन्न हुई है, जो आज युरोप तथा अमेरिका का नेतृत्व कर रही है । भारत एशिया का वैभव और विश्व का प्रकाश एवं वरदान सिद्ध होगा ।

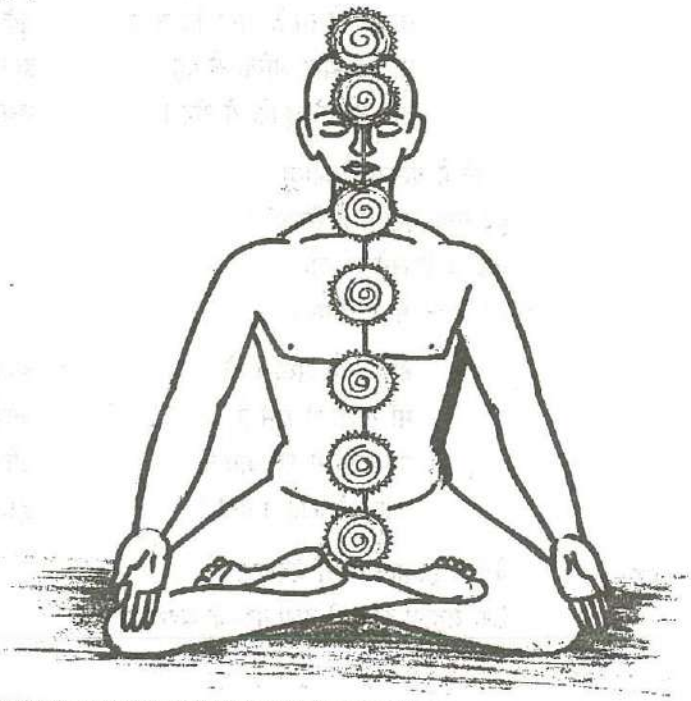

बाप ऐसा भी

हर कोई पुजे है माँ को,
कोई न समझे अपने बाप को,
बाहर से सुरज है दिखता,
पर वो तो दिये सा दिन-रात है जलता ।

अगर माँ है ममता की मूरत,
तो वो भी तो है प्यार की सुरत ।
माँ का प्यार आँखो से बहे,
बाप भी तो छुपके से रोए ।

उसने है चलना सिखाया,
हर सुख-दुख में है सँवारा ।
चोट कभी लगे हमे तो,
दर्द उसने भी है पाया ।

बेटी आए अव्वल तो,
माँ खुशी से झुमे है,
पर कोने में बैठे बाप के,
फक्र को कोई न देखे ।

बेटे के इंतहान में माँ घबराएँ,
उसे सहारा देनेवाले हाथ बाप के थरथराए ।

कड़ी धूप में है वो तपता
बारीश में है वो भिगता
अपने ही परिवार के लिए
खून के मोती है बहाता ।

इतना कठोर है बाप तो
भूके पेट क्यों सोएँ ?
इतनाही है निर्दय बाप तो,
उसका सिरहाना क्यों भिगे ?

मुँह से कुछ न बोले
हर बात को दिल में दबाएँ
बाहर से तो पत्थर दिखे
पर उसके अंदर भी दिल धड़के ।

शायद उसके प्यार में,
कोई कमी है रह गई,
औलाद खुद की समझ न पाए,
इससे बड़ी न हार कोई ।

स्नेहल हणमंत तुपे
बी.ए. २

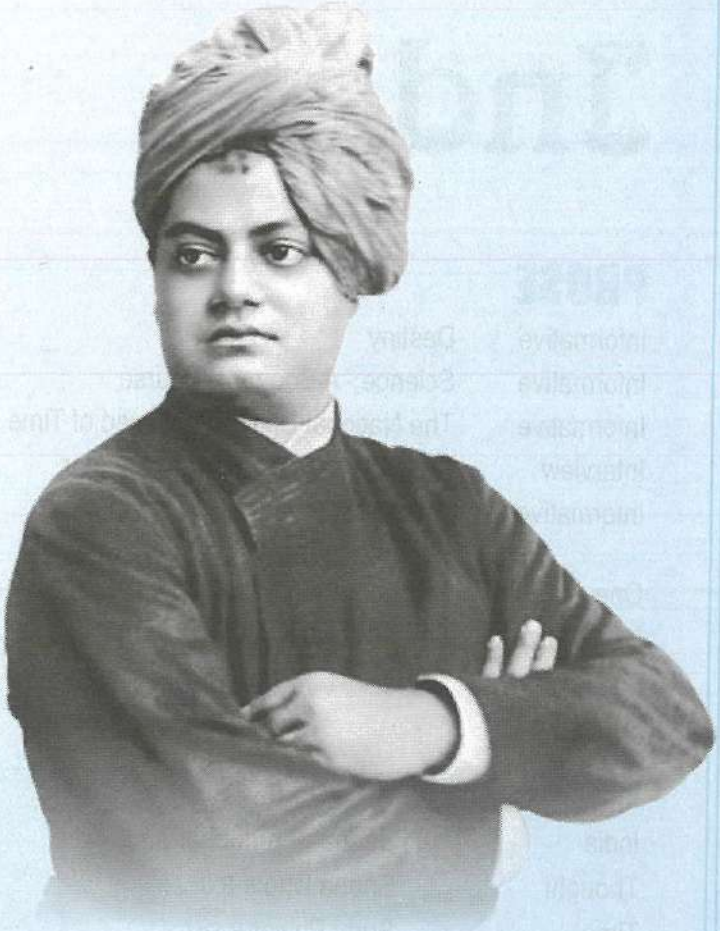

"You have to grow from the Inside out none can teach you, None can make you spiritual There is no other teacher but your own soul."

...Swami Vivekanand

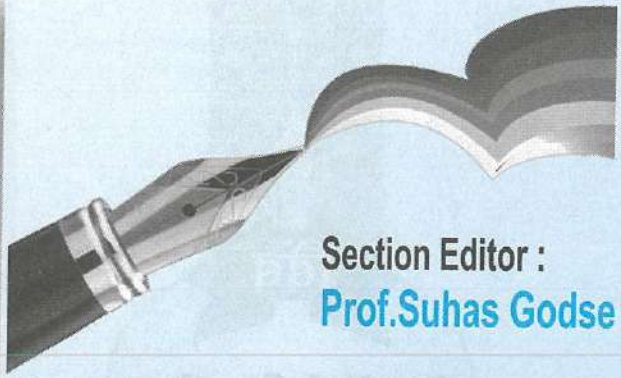

Section Editor :
Prof.Suhas Godse

बिंब

English Section

Index

PROSE

Informative	Destiny	Sargade Sonal *B.A.III*	65
Informative	Science - A Boom or A Curse	Sanjot Mane *B.Sc.I*	67
Informative	The National Unity - The Need of Time	Sarika Kadam *B.A.III*	69
Interview	An Interview With Farmer Agitator	Poonam Badekar *B.A.III*	71
Informative	IP Addresses Internet Protocol	Altaf Bargir *B.A.III*	73
One-Act-Play	A Pleasant Surprise	Shital Bhosale *B.A.I*	74
Informative	The Steps to Safe e-banking	Neha Mane *B.Com.III*	78

POEM

India	Sadhana Kumbhar *B.A.I*	66
Thought	Sneha Dhole *B.Sc.I*	66
Time	Suraj Pawar *B.Sc.I*	68
Mind	Vidya Khabale *B.A.I*	68
Life	Sharmila Patole *B.A.I*	77
Path....	Sharmila Patole *B.A.I*	77

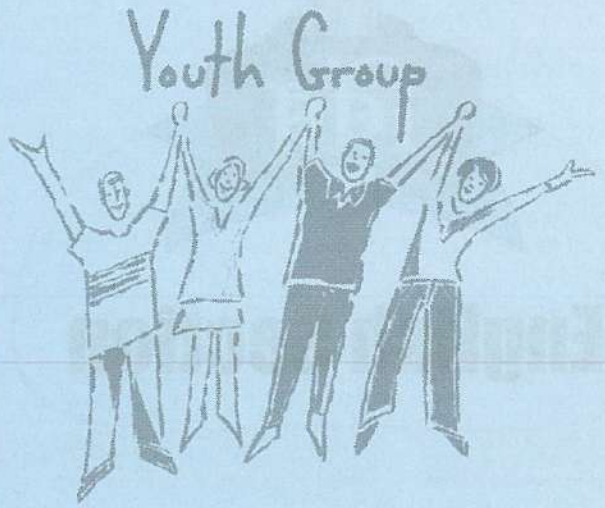

बिंब

English Section

Informative

Destiny

Sargade Sonal
B.A.III

> *This universe is governed by a blind chance, call it Fate, Fortune or Destiny or your stars. Like blind knitter full of drowsiness and sleep, it plays with man's life, aimlessly and purposelessly. We all are creatures of circumstnaces and environment, we all are time's laughing stock. The freakish pranks of chance and time never allow us a moment of real happiness.*

Man is the noblest creation of God, The crown and climax of his created beings. In the words of Hamlet, what a piece of work is man ! How noble in reason ! How infinite in faculty ! In form, in moring.....in action how like an angle ! in apprehension how like a God !

But this eulogy of man does not sound convincing. After all man is a puppet at the hands of Destiny.

Human life, surveyed as a whole is always a tragedy, but considered in the details it presents a ludicrous aspect. The ancient Charak philosophers knew this fatalistic nature of man's life. They knew that it is a big lie and therefore they advised to make the most of it as long as we can.

The world of Greek tragedy also insists upon this very importance of man. King Oedipus kills his own father and marries his mother. Who is responsible for this strange occurance ? Destiny which plays havoc with sons and daughters of Adam and Eve !

In Shakespearean tragedy also blind chance and blind Destiny play their own shuttering parts. Desdemona loves the handkerchief and this ordinary accident ends her life. In Romeo and Juliet an important message does not reach the hero and as a result both of them die.

In the words of English poet Thomas Hardy-'Life offers to deny !' It is a Tantalus Cup which promise but does not fulfill and satisfy. Man is born, grows up, a brief glory of youth creates joy in his life but it is short tired. The old age comes like a nightmare and the same strong bright youth

is turned into lean and huggard and toothless ghost. After that rest is silent. We are born to die.

And while living also are there any antidotes to the poision of life friendship ? No a friend of today turns to be a enemy tomorrow ! Love ? No, nerer ! In the words of Hardy again.

"Love is a sour delight, a sugared grief
A living death and ever dying life,
Man is the loneliest of all the creatures"

He is a plaything in the hands of destiny. In the words of S.Maugham, life is a game of chess in which the first rules are not open to discussion. No one asks why the knight is allowed his eccentric hop ? Why the castle may only go straight and the bishop obliquely ? These things are to be accepted.

In short, this universe is governed by a blind chance, call it fate, fortune or Destiny or your stars. Like blind knitter full of drowsiness and sleep, it plays with man's life-aimlessly and purposelessly. We are all creatures of circumstances and environment. We all are Time's laughing stocks. The Freakish pranks of chance and time nearer allow us a moment of real happiness. In the words of Shakespeare :

"As Flies to wanton boys
Are we to the gods
They kill us for their sport"

Irony and accidents are the instruments of Destiny with which it tortures us forever. Shakespeare was right when he compared this world to a stage and men and women to actores and actresses. We are nearer to decide when and how and why we are to play certain part. We are only to obey. We are the puppets....the strings are manipulated by Destiny without our knowledge.

India

Kashmir for looking
Madras for cooking
Kerala for Dance and nature
Mysore for romance
Gulmarg for beauty
Delhi for majesty
Bihar for Chara Ghotla
Karnataka for mine Ghotala
Bengal for writing
Punjab for fighting
Gujrat for wealth
in p for health
Maharashtra for leavers

Sadhana Sanjay Kumbhar
B.A.I

Thought

Thousands of thoughts in my mind.
Burn my heart like fire
2 wonder at the horrible poverty.
My youth falls down like an old age.
So many thoughts arise and move around.
But these all dinimish my minds pond.
Then....suddenly 2 get up.
2 smile and come out of the room
The darkness wraps the whole world
which becomes calm and quiet
The roses are kissing on another
The coconut tree is dancing
Then....2 console myself
what a pleasent dream !

Sneha Nandkumar Dhole
B.Sc.I

Informative

Science - A Boom or A Curse

Sanjot Mane
B.Sc.I

> *It is Science alone that can solve the problem of hunger and poverty, of insqnitation and illiteracy of superstions and of deadening customs and traditions, of rich country inhabited by starving people who indeed can ignore science today ? At every run we have to seek its aid. The future belongs to science.*

The modern age is an age of science. Science is the soul of human being. Today we find every where the impact of science. Man has invented many electric devices but the science has made greater impact on society than any other single device. Today we can't live without science. It had made our lives happy, comfortable and wonderful life. In fact modern inventions of the blessings of science.

Electricity is the most valuable gift of science. It has changed the world. Today the major industrial field is run only due to electricity. It has brought light everywhere. Even in kitchen, there are devices like mixer, oven dependent on electricity. Electricity irons our clothes and cooks our food. It waters our fields. In the field of medicine today science has almost all kinds of drugs and medicines that have made human life longer. So man is not afraid of any disease or any surgery. Medical machines run on electricity. Today travelling has become easy because of aeroplanes, trains take people from one place to another within no time.

Computer in simple words is a device which processes data and information and analyses them for the benefit of users. Television is one of the most popular and powerful devices given to us by science, which is a source of entertainment, enlightment and mass communication. It also helps students to learn History, Geography and different branches of Sciences.

Unlike Gandhi, Nehru wanted the modernization of India. Nehru's faith in science is one of the main insruments for building the nation. Indian's future comes out forcefully in his following lines.

It is science alone that can solve the problem of hunger and poverty of insanitation and illiteracy of superstitions and of deadening customs and traditions of a rich country inhabited by starving people, who indeed can ignore science today ? At every run we have to seek its old. The future belongs to science.

The mobility, popularity, vividness and accessibility of science make a powerful influence in the public life of a country. It does helps us to build up our nation.

But science has otherside too. It has created very distructive weapons like gun and various bombs. They have given the giant rulers to be superpower. Hiroshima and Nagasakis are the buring proofs of the bad effects of science. In fact, these are not only the examples to proove the adverse effect of Science. We can add various bom blasts taken place in different countries including India. War destroys men. We have become slave of Science and electricity. Whether Science is blessing or curse depend as on as. So it is said that Science is good servent but a bad master.

Time

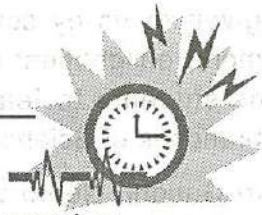

Who created the Time ?
God knows.
Really, it has got a lot of meaning
deep and down.
Time is valuable
make use of it.
Time is precious
Don't spare it.
Time is money
earn it.
Take your time to do your best
But don't work overtime.
Don't become a friend
For the time being in good times.
All are good to you
At bad times
There is no time to look at you.
When time is drawing near
Do your best,
To be successful
At the time of
Your last test.

Suraj Hanamant Pawar
B.Sc.I

Mind

Mind is such a wonderful place
which none has seen
But every one feels that
He has a mind.
to show his happiness on his face
And show his sadness and pain through tears
It is the place
important for poets and writers
to produce their lasting words.
It is the mind
which brought forth the new world
Where we all want to live safe and sound
But it also has other side
All know-but none has stopped
It is this mind
where no good thoughts settled
It leads us to the
path of destruction
by creating weapons
like bombs and gun
And so, wise brought forth
This saying
'Empty mind is a Devil's workshop'

Vidya Ankusha Khabale
B.A.I

Informative

The National Unity - The Need of Time

Sarika Kadam
B.A.III

> *The aim of internal peace must be maid a reality, only then the country will make progress. The political leaders of the country should present an ideal character before the people, only then the dream of national unity can be a reality. All the men and women of the country should work hard, regularly and honestly.*

It is a popular saying that 'United we stand and divided we fall.' We can come out as a strong nation if all men and women of the country remain perfectly united.

On the other hand, there are several dangers to our freedom and unity, if we live in the midst of discord. In such a painful state of affairs neither we can remain happy nor can our country make the progress as a developing or developed country after the achievement of independence.

The history of India presents a very poor record of national integration Disunity is an old evil curse. We all know that in ancient India the native rulers could not unite together; rather they worked against each other, and they helped the enemy. The Rajputs, the Jats, the Marathas and the Sikhs all were very brave people. But they could not unite themselves. They fought separately and were defeated one by one.

There are several obstacles in the way of national integration of our country. Attachment to the caste and community is given priority than devotion to the motherland. It has its adverse effects. The most important obstacles are communalism and regionalism. The linguistic difference has got to be famed with love and understanding. There have been communial riots in the country before and even after the independence. This is a poison deeply rooted in our country. Casteism is an off shoot of communalism which as equally dangerous to national integration. Regionalism creats a limited outlook of narrow mindness. This dangerous tendency has got to be removed from the minds of people.

The existing condition in the country is equality far from satisfactory.

☆ The problems of law and order has become very serious now.

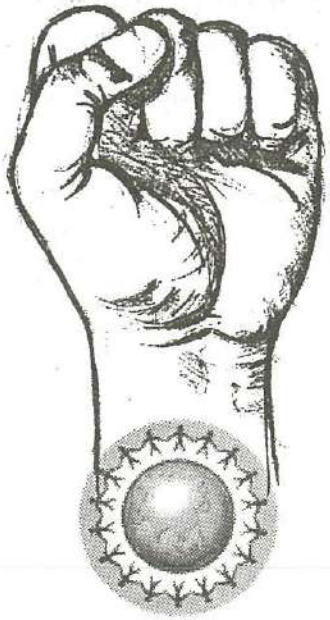

- Different states are demanding separation on different basis.
- We find much frustration among the youth of the country. Its main cause is the present defective system of education. It is not helpful to earn bread and butter for the students. So, the problem of unemployment has become very serious.
- There are political differences.
- The rich are growing richer and the poor are becoming poorer. The common middle class people find their lives troublesome. The poorer can't fulfill their basic needs.

So, there is no economic justice.

Pakistan which has already fought four wars against India has been constantly getting arms and weapons from America and other European countries. China which fought a war against India is following the policy of challenge and threat against India.

Thus, these two countries can turn into a war at any moment. No doubt, our soldiers have been guarding our fronticks with courage and loyalty, yet there is an equal need for second line of defence, so military training shall be an aid to the great and noble aim of national unity.

There must be mutual love and understanding among all the citizens of India. They can easily strengthen the aim of national unity by avoiding their differences arising from caste, religion and language.

The aim of internal peace must be made a reality, only then the country will make progress. The political leaders of the country should present an ideal character before the people, only then the dream of national unity can be a reality. All the men and women of the country should work hard, regularly and honestly. It is the only secret of peace and progress.

At present, we see different problems in front of us only because of disunity. Everyday we read about very worst condition of the people from different state and many innocent people die everyday.

The terrorists and their different actions with foreign force have created a havoc. They are affecting our unity. We must begin to gain national unity and utilising all possible means and should save our country. From this hideous tendency of communalism. We should start from our home to forge this unity and extend this practise from home to village, from village to district, from district to state and at last from state to nation.

'National unity must become a watchward for all of the country.'

Interview

An Interview With Farmer Agitator

Poonam Badekar
B.A.III

Just in the midst of November, there led an agitation of sugarcane farmers demanding their rightful wages. The organisation that declared this agitation led crusade against the govt. throughtout the state. This disrupted the transportation everywhere. The farmer agitators were seen obstructing on the highways to get noticed. The following is an interview taken on this backgroud.

We entered the new year 2014. We made resolutions for the new year that would lead us to the path of progress. Hope and optimism keep us get-go combating varied oppressive forces coming in our ways. However, when we get back to the year we lived, it troubles our heart; for T.S.Eliot has once said,

Life present
And life future
contained in
Life past.

Our state has been appreciated for its development in all the pretexts of its machinary; be it industry, commerce, law, science, technology. The Government, as we are told, is bent upon taking the state to the forefront of national statistics in articulting its progress takes. This is the brighter side of the affair.

Living in the twenty-first century and experiencing global set-up being at home, we are left bewildered by the nightmarish memories that the state Govt. has induced into over lives. If we are to sum up 2013 in one phrase, it's the year of 'Andolan.' Peaceful agitation against the Govt.'s treacherous decision over on issue is a fundamental right of a citizen living in the country.

Inspite of our cherishing Indian Republic since 1950 with a history of 65 years....We agitate for our fundamental rights being torn out at every juncture of our existance.

Agitation of teachers demanding their rightful demands; Agitation of doctors, nurses, etc.

Just in the midst of November. There led an agitation of the sugarcane farmers demanding their rightful wages. The organization that declared this agitation led crusade against the Govt. throughtout the state. This disrupted the transporation everywhere the farmer agitators were seen obstructing on the highways to get noticed.

The following is an interview taken out against that background. The views and opinions expressed by the

farmer-agitator are worked out in this interview to help us understand Agitation through their eyes.

Scene : National Highway No.4. Mumbai-Banglore NH.4

Farmer agitators, hand-in-hand are sitting in the midst of the Highway obstructing traffic. They are seen violently aggressive in their slogan proclamimation.

Hariram Jadhav, a farmer from Koregaon is seen walking off the Highway to have a glass of water. I seized this opportunity and....

Me : Namaste Kaka !

Hariram : Namaste ! Namaste ! What's the matter ?

Me : Kaka, this is Poonam. I am student of S.G.M. college. I am studying this Andolon and....

Hariram : You are studying it ?

(Obsturcting) What for ?

Me : I also come from a farmer family; from Osmanabad. My ba is also agitaing there. I just want to interview you regarding the same.

Hariram : Good ! Ask what you want ?

Me : Please Tell me about you.

Hariram : I am not famous to tell you about....

Me : Now at this moment, you alongwith all these (pointing), you are famous.

Hari (confident) : We are not doing it just to be famous. We are doing it because it's our right.

Me : Exactly ! You are a farmer, you are the backbone of our economy.

Hari (little upset) : These are only words. Farmer is this....that....

Me : What do you mean, Kaka ? You look a bit upset.

Hari (controlling) : You see these farmers, every year, we have to do it. Leave our homes....for days and days deprived of food....taking slogan-boards, sleeping here....there

Me (curious) : What for ?

Hari (explain) : Every year, Govt. befools us. It declares Rs.2000 as the cost of 1 Quintol of sugarcane.

Me : Then ?

Hari : You tell me, farmers like us having a small piece of land with the tremendous amount invested in the crop production is it appropriate. Our farmer leaders studies the case and we are all convinced that Govt. is not at all concerned about us. It says only that we are profarmers....

Me : Do you mean to say that Govt. is imposing this agitation on you ?

Hari (confidnetly) : Certainly ! If the Govt. takes into account our concern and declare the price....we need not agitate....we are simple farmers....know nothing but work honestly in the farm with a hope that our work produce returns to make our both ends meet.

Me : I have heared the C.M. has called your leader for talks.

Hari : Let us see. We are optimistic. Something fruitful may come out. Otherwise....

(feels fearful). Again same promises, going home working hard in the farm bearing the expenses. How long we have to wait ? Will there be anybody who would concern us ?

Will there be any Minister who would spend his time studying our problems and come out with substantial measure ? Anybody ?

As Hariram is seen brooding ever his melancholy he is called out by follow farmer agitator he leaves for....

Informative

IP Addresses Internet Protocol

Altaf Bargir
B.A.III

A domain name is the web address that you normally type into a web browser. That name identifies one or more IP addresses. For example, the domain name microsoft.com represents about a dozen IP addresses. Domain names are used in URLs to identify particular Web pages.

For example, in the URL http://www.pcwebopedia.com/index.html,

the domain name is pcwebopedia.com. Every domain name has a suffix that indicates which top level domain (TLD) it belongs to. There are only a limited number of such domains. For example :

.gov - Government agencies
.edu - Educational institutions
.org - Organizations (nonprofit)
.com - Commercial Business
.net - Network organizations

Because the Internet is based on IP addresses, not domain names, every Web server requires a Domain Name System (DNS) server to translate domain names into IP addresses.

IP Addresses are the identifiers that are used differentiate between computers and other devices that are connected to a network. Each device must have a different IP address, so that there are no problems of mistaken identity within the network. IP addresses consist of 32 bits that are divided in four 8 bit octets which are separated by dots. Part of the IP address 'identifies the network, and the remainder of the IP address identifies the individual computers on the network.

There are both public and private IP addresses. Private IP addresses are used by private networks that have no connection with outside networks. IP addresses within a private network should not be duplicated within that network, but computers on two different - but unconnected - private networks could have duplicated IP addresses. The IP addresses that are defined by IANA, the Internet Assigned Numbers Authority, as being available for private networks are :

10.0. 0.0 through 10.255.255.255
172.16.0.0 through 172.31.255.255
192 168.0.0. through 192.168.255.255

IP addresses are divided into classes based on what portion of the address is used to identify the network and what portion is used to identify the individual computers. Depending on the size assigned to each part, more devices will be allowed within the network, or more networks will be allowed.

The existing classes are :

1. Class A : The first bit is always zero, so this class includes the addresses between 0.0.0.0 and 126.255.255.255.

(On Page No.80...)

One-Act-Play

A Pleasant Surprise

Shital Bhosale
B.A.I

It's a day every collegian wait for. It's a day of celebration and festivity. A day of exchange....chocolate, a teddy....gifts. A day of expected .....also a day of unexpected. Want to know about it, read the piece.

Characters-

1) Vaibhav
2) Parth
3) Siddesh
4) Yash

All are collagians.

Scene : College katta by the side of Tapri

Vaibhav : Khan chacha, tea Samosa, thoda namkin bhi !

Khan Chacha : Panch minute !

Vaibhav : Siddhya, where is apana philosopher ? I have not seen him since morning.

Siddesh : Seen him but he was in bit hurry.

Vaibhav : (a little exited) : why ? Any new patakha ?

Siddesh : No....! He is not a guy like you. He is very straight forward, you know....

Yash : (intervening) That's right. You all guys run after every girl. You all think that every girl is born for you. Don't you ?

Siddesh : (a bit angry) What do you mean, Yashya ? You say we are all that type of boys ?

Yash : No. No. I didn't mean that way. I just wanted to say that Parthya is different from us. We just live for today. Today a date with Rani, a chocolate, a movie time and....

Siddesh : (a little curious) : And ?

Vaibhav : Yash we are sailing in the same boat. By the way where is Parthya ? Siddhya, lage re phone usko

Meanwhile the college bell rings. It's 9.30 a.m. It's a short break for students. Many students with their notebooks come out of the gate and assemble at the stall. Among all others, a young boy with a pair of blue jeans enters and goes to the katta. His eyes are vibrant, personality charming and there is a warmth in his disposition, his spects, his shoes, branded sack signify a sense of difference he carries with him.

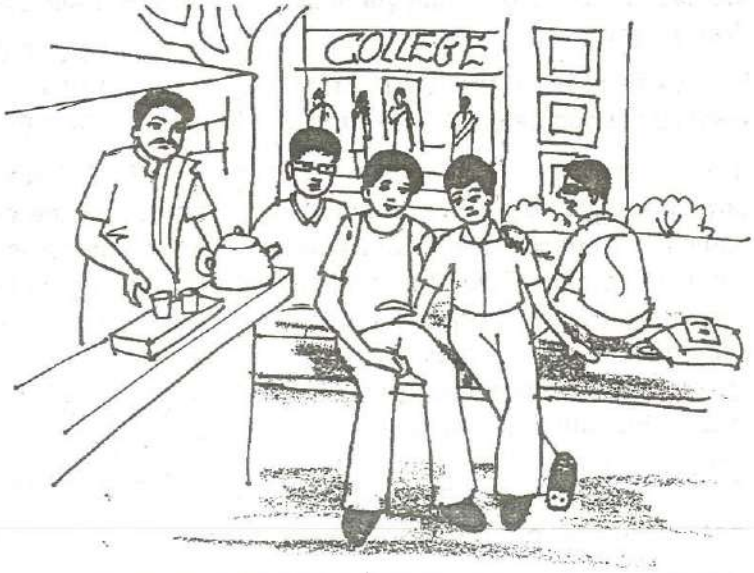

Parth : Hay buddy ! What's up ?

(Vaibhav, Siddesh. Yash all are fascinated)

Parth : (to all) Why didn't you attend the class today ? Today the lecture was quite interesting. Prof. was teaching Romeo and Juliet.

(listening to this, all of them get interested and murmer)

All : We know one Romeo and....

Vaibhav : Parthya, Salya ! We have been here, waiting for you and you attended the class. And you forget....we need to prepare for tomorrow. Right na ?

Parth : No....No I was coming to join you, but you know, something drove me to the class.

Siddesh : We know, who ?

Parth (surprised) : kya bat karte ho be !

Yash : By the way, are you going to do it tomorrow ?

Parth : What ?

Vaibhav : Parthya, itna masum mat ban. Tomorrow is a special day. It's a festival. It is a time we all are for the whole year. Lover's day yarr....Lover's Day.... !

Yash : We all have made the preparations. I am going straight to Sapna and....

Vaibhav : Yashya, tomorrow's yet to dawn. Keep off your plan and tell what to do with Parthya ?

Parth : (a little moved) What to do with me ?

Yash : Parthya, we all know you have feelings for Varsha, haven't you ? We have read it in your eyes.

Vaibhav : Are.....we know everything. You Parthya, you don't tell anything to your freinds. Boss apun sab ki khabar Rakhata hai....we all know about Varsha and you.

Parth : (anxious) What ?

Vaibhav : (Continue) Parthya, didn't you go to 'Ram Leela' with her ?

Yash : Didn't you take her on bike that day ?

Siddesh : I also know you gave her a birthday gift....and....

Parth : Saale log ! meri jasusi karte ho ?

Vaibhav : Nahi re ! It's our love for you. You are our darling boss. It's our responsibility bhi, our pyaar bhi... !

Parth : To kya ? It's quite natural. We are on good terms. We feel happy together. We enjoy together. Kya galat ?

Yash : It's good. We just want you to say to her. Why don't you ?

Parth : What ?

Vaibhav : Ab shaanpatti bas kar ! Do what I say.... (All listen patiently)

Vaibhav : Parthya, tomorrow is 14 Feb. A Valentine Day....Malum ?

Yash : He knows it. (Parth looks at Yash and sneers at him)

Vaibhav : Siddya, I want you to help him.

Parth : I don't need anybody's help.

Vaibhav : Sun be ! Siddhya, take him to Archies and help him buy greeting chocolate and....

Parth : (interrupting) Vaibhya, this I can do. But....I am a bit nervous.

Siddesh : Parthya, nervous kai ko ? Express tomorrow....

Vaibhav : Kya bat ! Bus bol de jo be tere man me hai so !

Parth : I am worried. What she would say ? How will she behave ? Will she break up ?

(Thoughts are swimming like fish in his mind)

Yash : Itna darta kyon be ? Just say and we'll see what will happen.

Vaibhav : Correct ! If she smiles; very good. If she rejects, it's good.

(Parth looks at him with a questioning face) Apna to fanda....ya nahi, aur sahi, aur nahi, aur sahi.

Parth : Vaibhav, how you take it casually. I can't imagine her rejection. If she rejects, what would be of me.....? (become tearful)

Siddesh : Parth, be positive. You are a good boy. You are a nice boy. God always does good to good people.

Yash : Don't think about it. Now go home, have a nice food, sleep peacefully and get ready for tomorrow.

It's 12 0' clock. All of them depart from each with a note. Parth is seen troubled with the pressure of nervousness. Siddesh and Parth take on a bike and leave for their homes.

Next Morning : Scene : A College tapri

It's 9 a.m.. The campus of the college is decorated as a bride with the young and budding couples. A ray of romance seize the imagination of these young sters. Friends are seen, chatting with each other, sipping a cup of tea. Parth is also there. He is quite nervous, thinking about the forthcoming, feelings Hamlet-like situation.

Vaibhav : Parthya, don't be nervous. See, Varsha will be coming straight.

Yash : Just do, Parth ! Don't think. It's just an expression; not a crime and today is meant for it.

Siddesh : Right ! you like her, you....

(Meanwhile a young girl in a beautiful dress, a pink top and jeans enters and comes straight to boys.)

Varsha : Hay buddies ! What's up ? Didn't you go....I thought you could have gone by this time.

Yash : Where to ?

Varsha : You know what I mean.

(Parth is very much muffled by her arrival. He looks at her Siddesh who is sitting by his side, from table down pinches his legs.)

Parth : (painful) Aai g !

All : Waht happened ?

Varsha : Are you o.k. Parth ?

Parth : (controlling) I am !

All the friends sitting together gossip about....a silence follows .....

Varsha : (turning to Parth) Parth, I got a surprise for you.

Silence prevails for minutes.

Parth : (curious) : What !

Thousands of thought are overriding him, thinking about....

Varsha : (confidently) : Will you be my Valentine ?

All : (in unison) Hurray ! What a moment ! Parth is left bewildered for some moments. Siddesh, Yash are all jubiliant. Parth and Varsha eyeing each other, lost in each other and they become one. Vaibhav, Yash, Siddesh form circle around Parth and Varsha and sing.

1) Samjanewale samaz gaya hai.
2) Na samje, Na samje woh anari hai !
3) Laughter overrides the scene....
   (Claps....claps....claps....claps)

Life

I am old gardner
Once my grandfather was also a gardner
grandmother worked in the garden,
valleys and rivers and
too worked in same manner
and my wife accompanied me
Each member of the family was
happy in the home
But alas !
one day one left me alone
only I am left alone with
old and gloomy garden
under the dried trees and worn
Out leaves, I lie
remembering my by gone days
and sweet memories

Sharmila Maruti Patole
B.A.I

Path....

All we have to select a path
Different from each other's
Better than each other's
But select such a path
that gives true happiness in life
All we have to select a path
Be it right or wrong
so as people judge
But try to better your self,
Then you will be successful in your life
The paths may be
different from each other,
Better than each other
If we select the right path
it will lead us to glorious home

Sharmila Maruti Patole
B.A.I

Informative

The Steps to Safe e-banking

Neha Mane
B.Com.III

> *In India, according to the terms and conditions in credit card contracts, the bank is not liable for any fraudulent transaction unless the customer files a report immediately. Once reported the card holder is no longer liable. Card frauds can range from purchases made on lost or stolen to phishing, identity theft etc.*

Rajesh Kumar (name changed) had been to a tourist spot during an extended weekend holiday. He had a nice time with his family until his wallet was picked. The wallet contained ₹ 10,000 two debit cards and two credit cards. He had also kept his net banking passwords in the wallet. He had a tough time, as he was exposed to the risk of losing money through a wrongful swipe or net transfer.

Fortunately, his wife was a banker and guided him through the process to protect his money. Many of us might have gone through such an ordeal. We are exposed to an electronic risk which is much bigger than the loss of hard currency.

Net banking, plastic cards and mobile payments are convenient banking tools that allow one to spend on the go. However, you need to segregate and protect the data used for virtual banking-the debit card PIN, netbanking login. ID, login password, transaction password, CVV (Card verificatioon value) number of debit of credit card, date of birth, mobile number etc.

In India, according to the terms and conditions in credit card contracts, the bank isn't liable for any fraudulent transaction unless the customer files a report immediately. Once reported, the card holder is no longer liable. Card frauds can range from purchases made on lost or stolen cards to phishing, identity theft etc.

Fraudsters will also try account takeovers and identity theft. The stolen data are used for transctions where the credit/debit card's physical presence is not required, such as online purchases.

Here are things to keep in mind while doing virtual banking :

Strong Passwarods :

The password provides the access to the funds in your account. It is essential to use strong passwords, which are

a mixture of numbers and letters and do not contain details a fraudstor could easily guess. It is also essential not to record these at any place which can be accessed by others.

Data Protection :

When sharing data on the web or social networking sites take care not to share too much information about yourself. This could be misused by fraudsters for virtual banking.

Mobile Care :

For those who use mobile banking, always lock their phone when not in use, to prevent unauthorised user access. This will prevent unautharised access to your banking account.

Phishing :

Be extremely cautious about any emails that appear to have come from your bank. Never click on any link in the email that asks you to enter your security details. No bank asks for such things through email. Also, look for spelling mistakes in unsolicited emails. Never respond to any that say you have won a prize for a competition that you do not remember entering or that you have inherited money form a relative whose name you do not recognise.

Avoid Internet Cafes for Net Banking :

It is best to avoid using on internet cafe for net banking on online payments. There is always a possiblitiy of data theft.

Update Address and Mobile Number :

It is important to update the mobile and address details whenever there is any change. Most banks provide SMS alerts, which can help in instant knowledge of any debit to the account.

Skimming or Cloning :

It is better to be cautious about, especially when travelling abroad. In this, data in your card's magnetic stripe are recorded while swiping. This information is then used to make duplicates. It can happen anywhere, at a fuel pump or a restaurant. So, make sure the card is swiped in your presence.

Other Precautions :

Be suspicious of anyone who telephones or calls at your house unexpectedly and requests banking or personal details or credit card information. To make sure you have not become a victim of identity theft, you need to keep a close check on your credit report. You can check this from a credit bureau such as CIBIL, keep a tab on your bank statement regularly to make sure that there are no unauthorised or wrong debits. If you notice anything suspicious, do inform your bank straightway to acertain whether it was a genuine payment or a fraudulent one.

Grievance Escalation :

The regular has appointed an ombudsman for redressal of complaints if your bank has failed to respond satisfactorilly. A Bank must respond within 30 days from the date you lodged the complaint. In case of wrong billing, the card company should provide documentary evidence within 60 days. If unsatisfied, the cardholder can go to the ombusdsman.

There are some entities that provide a protection plan for any loss due to theft of a debit or credit card.

Card Protection Plan :

This provides insurance cover for your debit or credit cards. Suppose you lose your wallet carrying multiple credit/debit cards, there can be huge financial burden on account of theft. The solution : Take a card protection plan.

This plan is suitable for those who use multiple credit/debit cards and are prone to losing or misplacing these. A card protection plan is designed to help you safeguard all your credit, debit and ATM cards. If you lose the card, inform the service provider, who in time will

inform all issuers to cancel the cards. A few benefits of this service :

- ☆ You can block all your cards by a single call.
- ☆ In case you lost cash along with your cards, the service provider will provide you emergency cash assistance, subject to limit. This advance is interest free and you need to repay it within the stipulated days.
- ☆ It also provides fraud protection. Fraud protection cover to a certain limit.

To avail of the benefits, you need to report a loss within 24 hours. Card protection plans are available at costs ranging form ₹ 1,145 to ₹ 1,745, plus taxes.

Some banks provide insurance cover from any loss due to theft or skimming. The cost may be borne by the card issuing bank or charged to the customer in case he/she opts for a voluntary cover.

Just like physical valuables, it is important to take care of your virtual assets. By doing so, you can protect your financial assets and avoid loss. Take care of money and money will take care of you !

❂ ❂

(...From Page No.73)

Note: the addresses of 127.x.x.x are reserved for the services of loopback or localhost.

2. Class B : The first two bits of the first octet are '10', so this class includes the addresses between 128.0.0.0 and 191.255.255.255.
3. Class C : The first three bits of the first octet are '110', so this class includes the addresses between 192.0.0.0 and 223.255.255.255.
4. Class D : The first four bits of the first octet are '1110', so this class includes the addresses between 224.0.0.0 and 239.255.255.255. These addresses are reserved for group multicast implementations.
5. The remaining addresses are used for experimentation or for possible future allocations.

At this time, the classes are not used to differentiate between the part of the address used to identify the network and the part used to identify the individual devices. Instead, a mask is used. In the mask, a '1' binary bit represents the part containing the network identification and a '0' binary bit represents the part that identifies the individual devices. Therefore, to identify a device, in addition to the IP address, it is necessary to specify a network mask:

❂ ❂

IP : 172.16.1.20
Mask : 255.255.255.0

IP addresses 127.x.x.x are reserved to be used as loopback or local host addresses, that is, they refer directly back to the local computer. Every computer has a local host address of 127.0.0.1, therefore that address cannot be used to identify different devices. There are also other addresses that cannot be used. These are the network address and the broadcast address.

The network address is an address in which the part of the address which normally identifies the device is all zeros. This address cannot be used, because it identifies a network and can never be used to identify a specific device.

IP: 172.16.1.0
Mask : 255.255.255.0

The broadcast address is an address in which the part of the address which normally identifies the device is all ones. This address cannot be used to identify a specific device, because it is the address that is used to send information to all of the computers that belong to the specified network.

IP : 172.16.1.255
Mask : 255.255.255.0

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

सद्गुरू
सन २०१३-२०१४

सत्यमेव जयते ।

सत्याचाच विजय होतो (सुवचनम्)

विभाग प्रमुख :
श्री.वामनराय: अवसरे ।

बिंब

संस्कृत विभाग:।

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

अनुक्रमः।

संस्कृत विभाग

चिन्तनपरम् ।	गन्धमुल्यं धनध्वनिः।	रणजितः गोसावी । प्रथम वर्षः कला ।	८३
चिन्तनपरम् ।	हृदयस्थः प्रभुः।	कु.निशा दुर्गावले । प्रथम वर्षः कला ।	८४
वैज्ञानिकम् ।	आरोग्यदायी मुद्राचिकित्सा ।	कु.सोनालिः कोली । प्रथम वर्षः कला ।	८५
माहीतीपरम् ।	सातारा-मण्डलस्थानि पर्यटनस्थलानि ।	श्री.दादासाहेबः जाधवः । प्रथम वर्षः कला ।	८६
वैज्ञानिकम् ।	वास्तुशास्त्रम् ।	कु.अर्चना पवारः । प्रथम वर्षः कला ।	८८

बिंब

संस्कृत विभागः।

चिन्तनपरम् ।

१.गन्धमूल्यं धनध्वनिः ।

रणजितः गोसावी ।
प्रथम वर्षः कला ।

> *''भो भो भद्रमुख शाकटिक ! तव सर्वेषां खाद्यानां सुमधुरेण गन्धेन विविधाकारैः रुचिरवर्णैः परं संतोषं लभे । तेनैव मे क्षुधापिपासे शान्ते । अतः किमपि नापेक्षे भक्ष्यं वा पेयमपि वा । स्वस्ति भवते'' इति ।*

अस्ति कश्चित् मधुपाको नाम खाद्यशाकटिकः । स एकदा रथ्यायां चतुष्पथे विविधैः खाद्यैः पूर्णां हस्तशकटिकां संस्थाप्य मधुरेण स्वरेण उच्चैरगायत्-

भोः जनाः भक्षयन्तु खाद्यमुष्णमुत्तमम् ।
वृथैव जीवितं तदा भक्षयन्ति नो यदि ।।
ये पुनर्भक्षयन्ति स्वादु खाद्यमुत्तमम् ।
लघुधनं बहुफलं ते विन्दन्ति पोषणम् ।।
किं धनेन वदत भोः पुष्कलेन सञ्चितेन ।
भक्ष्यभोज्यविरहितेन वृथार्जितेन भोःजनाः ।।

जनाः सुस्वरेण गानेन मोहिता भवन्ति शकटिकासमीपमागच्छन्ति च । केचन अपूपानां मूल्यं पृच्छन्ति केचित् चक्रिकाणामन्ये संयावस्य । अपरे लड्डकेभ्यः स्पृहयन्ति । केभ्यः वटिका रोचन्ते । यो यद् अभिलषति स तत्तदुचितं मूल्यं दत्त्वा क्रेतुमिच्छति ।

संमिलितेष्वेकतमः आनन्दः नाम युवा । अविचलः सः न किमपि पृच्छति न वा किमपि अपेक्षते । एतद् दृष्टवा स शाकटिकस्तमभाषत भद्र, किं त्वं मूक एव भवसि ? किं त्वं वाञ्छसि ? तदा आनन्दः प्रतिवादति ''भो भो भद्रमुख शाकटिक ! तव सर्वेषां खाद्यानां सुमधुरेण गन्धेन विविधाकारैः रुचिरवर्णैः परं सन्तोषं लभे । तेनैव मे क्षुधापिपासे शान्ते । अतः किमपि नापेक्षे भक्ष्यं वा पेयमापि वा । स्वस्ति भवते'' इति ।

ततः शाकटिकः सोपहासमभाषत 'यदि त्वमेवं तृप्तस्तर्हि तस्यास्तृप्तेर्मूल्यं किमपि मह्यं दातुमर्हसि ।' ततः प्रत्युत्पन्नमतिः आनन्दः सत्वरं बहूनि नाणकानि स्वहस्ते स्थापयति । द्वयोर्हस्तयौः सविवरं अञ्जलिं करोति । तमञ्जलिं तथा चालयति यथां नाणकानां ध्वनिर्जायते । ततः स शाकटिकं वदति -

आघ्राय गन्धं खाद्यानां परां तृप्तिं यथा लभे ।
लभसे त्वं तथा श्रुत्वा गन्धमूल्यं धनध्वनिम् ।

चिन्तनपरम् ।

२. हृदयस्थः प्रभुः ।

कु.निशा दुर्गावले ।
प्रथम वर्षः कला ।

> *गोमातुः शरीरे घृतं वर्तते । किन्तु सा न तत् जानाति । गोमाता दुग्धं यच्छति । दुग्धमध्ये निम्बफलरसं क्षिप्तं चेत् दुग्धस्य रुपांतरं दधिमध्ये भवति । दध्याः मंथनं कृत्वा तक्रं भवति । तक्रस्य अधिकं मंथनं कृत्वा नवनीतं प्राप्यते । नवनीताय उष्णतां दत्वा घृतं प्राप्यते ।*

परमात्मा प्रभुः सर्वजगति व्याप्तः । सः जगतः निर्माणं करोति । जगतः पालनं करोति । तथा जगतः विनाशम् अपि करोति । सः प्रतिमनुष्यप्राणिमात्राणां शरीरे जीवात्मा रूपेण निवसति । सः हृदयमध्ये तिष्ठति किन्तु मनुष्यमात्राः तं न विजानन्ति । सः एव इन्द्रियद्वारा शरीरस्य कृते आवश्यकान् क्रियान् करोति । तथा सुखदुःखयोः उपभोगान् गृण्हाति । जनाः इन्द्रियाणां संरक्षणं कुर्वन्ति । किन्तु हृदयस्थस्य प्रभोःकृते किमपि न कुर्वन्ति ।

गोमातुः शरीरे घृतं वर्तते । किन्तु सा न तत् जानाति । गोमाता दुग्धं यच्छति । दुग्धमध्ये निम्बफलरसं क्षिप्तं अथवा क्षारं क्षिप्तं चेत् दुग्धस्य रूपांतरं दधिमध्ये भवति । दध्याः मंथनं कृत्वा तक्रं भवति । तक्रस्य अधिकं मंथनं कृत्वा नवनीतं प्राप्यते । नवनीताय उष्णतां दत्वा घृतं प्राप्यते । एतादृशं दुग्धदधितक्रनवनीतघृतम् एतस्य क्रमेण घृतनिर्माणं भवित । यदि गोमातुः शरीरप्रकृतिः कृशा भवति तदा तस्याः एव घृतं पिष्ठमध्ये मर्दनं कृत्वा सः घृतयुक्तः पिष्ठपिण्डः गोमात्रे दीयते चेत् गोमातुः शरीरं पुष्ठं भवति । गोघृतमेव गोमातुः औषधं भवति । किन्तु गोमाता एतत् न जानाति ।

यथा गोमाता तस्याः शरीरे एव घृतं धारयति किन्तु सा न जानाति तथा एव मनुष्यः अपि हृदयमध्ये तिष्ठन्तं प्रभुं न जानाति । यथा दुग्धादि क्रमेण घृतं प्राप्यते तथा घृतनिर्माणकृते कस्य अपि सहकार्यं अथवा मार्गदर्शनं अपेक्ष्यते तथा हृदयस्थस्य प्रभुज्ञानार्थं कस्य अपि गुरोः मार्गदर्शनस्य आवश्यकता वर्तते ।

गुरूः शिष्यं प्रति क्रमेण हृदयस्थितस्य प्रभोः मार्गदर्शनं करोति । साधनाद्वारा एव हृदयस्थस्य प्रभोः दर्शनं कर्तुं शक्यते । सा साधना कथं कर्तव्या इति विषये सः प्रात्यक्षिकद्वारा शिष्यं प्रति दर्शयति । सच्छिष्यः गुरोः मार्गदर्शनानुसारेण साधना कृत्वा हृदयस्थितस्य प्रभोः दर्शनं गृण्हाति । सा साधना कथं कर्तव्या इति विषये गुरूः अग्रतः मार्गदर्शनं करोति ।

ब्राह्मे मुहुर्ते त्रयवादनसमये उत्तिष्ठितव्यम् । स्नानं तथा चायपानं कृत्वा एकान्तस्थाने सुखासनमध्ये उपवेष्टव्यम् । नेत्रे मीलयित्वा शान्तमनसा भवितव्यम् । मनसि ये विचाराः आगच्छेयुः तान् सर्वान् विचारान् दूरीकृत्वा मनः स्थिरः कर्तव्यः । श्वासोच्छ्वासः मन्दं मन्दं भवितव्यम् । श्वासोपरि तथा उच्छ्वासोपरि ध्यानं दातव्यम् । श्वासोच्छ्वासयोः ध्वनिः श्रोतव्यः । भ्रुवयोर्मध्ये अथवा नासाग्रे दृष्टिः स्थिरिकर्तव्या । कर्णद्वारा ध्वनिश्रवणं तथा नेत्रद्वारा दर्शनं एते द्वे क्रिये एकसमये एव कर्तव्ये । प्रतिदिनं एतादृशं अभ्यासः करणीयः । तथा साधनायाः समयः वर्धितव्यः ।

यदि एतादृशी साधना क्रियते चेत् विविधवर्णानां दर्शनं कर्तुं शक्यते । तथा प्रभोः स्मरणं प्रतिदिनं भवति अतः प्रभोः साक्षात्कारः भवितुं शक्नोति । किन्तु तस्य कृते गुरोः शुभाशीर्वादः आवश्यकः एव । हृदयस्थः प्रभुः यदा

जागृतः भवति तदा साक्षात्कारः एव भवति । तस्मिन् साक्षात्कारे विलिनः जनः साधनामग्नः भवति । यदा साधनाशीलः जनः समाधिमध्ये गच्छति ततः तस्य जीवात्मारुपः प्रभुः गगनविहारार्थं शरीरात् बहिः गच्छति । सः सर्वस्मिन् जगति वातावरणमध्ये परिभ्रमणं करोति । च आत्मानंदस्य स्वानुभवं गृण्हाति । यदा जीवात्माप्रभुः बहिः निर्गच्छति तदा शरीरं निश्चेतनं भवति । किन्तु तस्य शरीरस्य दुर्गन्धि नागच्छति । परिभ्रमणमध्ये जीवात्मा बहिःएव रमते । सः पुनः शरीरमध्ये प्रवेष्टुं न इच्छति । तस्मिन् समये गुरुः मंत्रक्षेपेणद्वारा तम् आत्मानं शरीरमध्ये प्रवेशयति । गुरोःविना एतत् कार्यं न भवति ।

गुरुः एव अनुग्रहं कृत्वा शिष्यं प्रति तस्य हृदयस्थस्य प्रभोः दर्शयितुं समर्थः अस्ति । अतः एव हृदयस्थः प्रभुः प्रतिमनुष्येन गुरोः मार्गदर्शनं गृहित्वा दृष्टव्यः ।

वैज्ञानिकम् ।

३. आरोग्यदायी मुद्राचिकित्सा ।

कु.सोनालिः कोली ।
प्रथम वर्षः कला

> *शांतचित्तेन सकारात्मविचारेण मुद्राः कृत्वा शारीरिकाः मानसिकाः आध्यात्मिकाः लाभाः प्राप्तुं शक्यन्ते । एताः मुद्राः अक्लीष्टाः सुलभाः, द्रव्यव्ययाविनाः तथा कुत्रापि, कदापि कर्तुं शक्यन्ते । देवपूजनसमये, मंत्रपठनसमये, धार्मिकानुष्ठानसमये, योगाभ्याससमये एतासां मुद्राणां अभ्यासः क्रियते ।*

मुद्राचिकित्सा प्राचीना चिकित्सापद्धतिः वर्तते । हस्तांगुल्याः रचनाद्वारा विविधा मुद्राः कृत्वा बहुव्याधिनां नाशः कर्तुं शक्यते । अंगुष्ठमध्ये अग्नितत्त्वं वर्तते । तर्जनीमध्ये वायुतत्त्वं, मध्यमिकामध्ये आकाशतत्त्वं, अनामिकामध्ये पृथ्वीतत्त्वं च करांगुलिमध्ये जलतत्त्वं वर्तते । एतासाम् अंगुलीनां विशिष्टरित्या मेलनं तथा स्पर्शः कृत्वा या रचना क्रियते सा मुद्रा इति कथ्यते । एतया रचनया पंचतत्त्वानां प्रमाणं न्यूनाधिकं भवति । च समतोलः साध्यते । तद्द्वारा व्याधिनिवारणं भवति । तथा च मानसिकसंतुलनसुधारणा, ध्यानधारणा, आध्यात्मिकप्रगतिः, आत्म-साक्षात्कारः च ईश्वरदर्शनं इत्यादयाः लाभाः प्राप्यन्ते ।

शांतचित्तेन, सकारात्मविचारेण मुद्राः कृत्वा शारीरिकाः मानसिकाः आध्यात्मिकाः लाभाः प्राप्तुं शक्यन्ते । एताः मुद्राः अक्लीष्टाः, सुलभाः, द्रव्यव्ययाविनाः तथा कुत्रापि, कदापि कर्तुं शक्यन्ते । देवपूजनसमये, मंत्रपठनसमये, धार्मिकानुष्ठानसमये योगाभ्यास-समये एतासां मुद्राणां अभ्यासः क्रियते । विविधाः ध्यानमुद्राः एतादृशाः -

१) **ध्यानमुद्रा** - श्वासोच्छवास्-ध्यान-केंद्रिता एषा मुद्रा समाधिं प्रति गममनार्थं महत्वपूर्णा वर्तते ।

२) **ज्ञानमुद्रा** - स्नायुमण्डलं, मस्तकग्रंथयः, मानसिकसंतुलनं ताणतणावाः एतेषाम् उपरि एषा मुद्रा महत्वपूर्णं कार्यं करोति । मनःशान्तिः एकाग्रतावृध्दिः च भवति । बुध्दिः वर्धते ।

३) **वायुमुद्रा** - वायुतत्त्वं न्यूनं भवति । कंपवातः, वातशूलः, संधिवातः, रक्ताभिसरणं, उदरवातः इत्यादयः व्याधयः नष्टाः भवन्ति ।

४) **आकाशमुद्रा** - हृदयविकारकृते तथा अस्थिबलकृते एषा मुद्रा महत्त्वपूर्णा वर्तते ।

उर्वरीत मजकूर पृष्ठ क्र.८७....

माहीतीपरम् ।

४. सातारा-मण्डलस्थानि पर्यटनस्थलानि ।

श्री.दादासाहेब: जाधव: ।
प्रथम वर्ष: कला ।

> *पाचगणी नाम्न: ग्राम: शीतलताकृते प्रसिध्दं वर्तते । पालग्रामे जागृतं श्री खंडोबामंदीरम् अस्ति । पुसेग्रामे सेवागिरि: नाम्न: महाराज्ञ: समाधिस्थानं वर्तते । पुसेसावली नाम्न: ग्रामे बहव: अजानवृक्षा: तथा नाथपंथीया पद्मासनस्थिता श्री ज्ञानेश्वरमुर्ति: वर्तते । प्रतापदुर्गे भवानिमन्दीरं, छत्रपति: शिवरायस्य अश्वारुढा पुत्तलिका वर्तते*

सातारामण्डलमध्ये बहुनि पर्यटनस्थलानि वर्तन्ते । प्रत्यक्षपर्यटनद्वारा एव आनंद: प्राप्तुं शक्यते । तन्मध्ये केचनानि सुप्रसिध्दानि पर्यटनस्थलानि द्रष्टव्य: ।

ऐतिहासिके औंध: नाम्ना ग्रामे पर्वते यमाईमंदीरं च ऐतिहासिकं वस्तुसंग्रहालयं वर्तते । कृष्णाकोयनयो: संगमोपरि कराड: नाम प्राचीनं नगरं वर्तते । कृष्णामय्या: मंदीरं च यशवंतराय चव्हाणमहोदयस्य समाधिस्थलं संगमोपरि वर्तत: । पंतकोटोपरि ऐतिहासिकं कूपं वर्तते । समीपे एव आगाशिव: नाम्न: पर्वतोपरि बौध्दकालिना: गुंफा:च शिवमंदिरम् स्त: । सुप्रसिध्दं धम्मचक्रं अत्र एव दृश्यते । कास: नाम्न: सरोवर: च तत्रस्थ: नैसर्गिक: परिसर पर्यटकप्रिय: वर्तते ।

कुरोलिसिध्देश्वरनाम्न: ग्रामे येरळा नाम्न: प्राचीनशिवमन्दीरे शिवपिण्डोपरि दुग्धधाराया: ध्वनि: शिट्टिकासदृश: आगच्छति । कोयनानगरे शिवाजीसागर: नाम जलाशय: च नेहरूस्मारकउद्यानं रमणीये स्त: । गोंदवले ग्रामे ब्रह्मचैतन्यं गोंदवलेकरमहोदयस्य समाधिस्थानं च श्रीराममंदीरं स्त: । चाफळग्रामे समर्थरामदासेन श्रीराममंदीरं निर्मितं च हनुमानयो: द्वे मन्दीरे स्थापिते । समर्थ रामदास-छत्रपति शिवरायस्य मेलनम् अत्रैव अभवत् ।

चाळकेवाडी पर्वतभागे पवनऊर्जाकेन्द्रं वर्तते । ठोसेगृहमध्ये विशाल: जलविद्युत्प्रपात: तथा नैसर्गिकं वातावरणं अस्ति । नायग्रामे सावित्रीबाई फुले महोदयाया: जन्मस्थानं च तस्या: स्मारकं वर्तते ।

पाचगणी नाम्न: ग्राम: शीतलताकृते प्रसिध्दं वर्तते । पालग्रामे जागृतं श्रीखंडोबामंदीरम् अस्ति । पुसेग्रामे सेवागिरि: नाम्न: महाराज्ञ: समाधिस्थानं वर्तते । पुसेसावली नाम्न: ग्रामे बहव: अजानवृक्षा: तथा नाथपंथीया पद्मासनस्थिता श्री ज्ञानेश्वरमुर्ति: वर्तते । प्रतापदुर्गे भवानिमन्दिरं, छत्रपति: शिवरायस्य अश्वारूढा पुत्तलिका, अफजलखानस्य कबरस्थानं वर्तते । बामनोली तथा तापोळा ग्रामे विस्तृत: जलाशय: वर्तते । महाबलेश्वरं नाम अतिशीतलं पर्यटनस्थलं वर्तते । तत्र महाबलेश्वरस्य प्राचीनं मंदीरं, कृष्णा-कोयना-वेण्णा-सावित्री-गायत्र्य: एतासाम् पंचनदीनाम उगमस्थानं वर्तते । वेण्णा सरोवरे जलपर्यटनार्थं नौकानयनयोजना वर्तते । लिंगमळा नाम जलप्रपात: तथा बहुनि निरीक्षणकेन्द्राणि वर्तन्ते । तत्र निसर्गरमणीयता बहु आनंददायका वर्तते । मधुमक्षिकापालनकेन्दाणि बहुनि वर्तन्ते ।

मायणीग्राम: पक्षि-अभयारण्यार्थं सुप्रसिध्दम् अस्ति । मेणवलीग्राम: नाना फडणीस महोदयस्य जन्मस्थानम् अस्ति म्हसवड नाम्न: तीर्थक्षेत्रे श्री सिध्देश्वरमंदीरं वर्तते । गोंदवले ग्रामे ब्रह्मचैतन्य श्री गोंदवलेकरमहाराज्ञ: समाधिस्थानं तथा प्राचीनं श्रीराममंदीरं वर्तत: । श्री शिखर शिंगणापुरे श्रीशम्भोमहादेवस्य प्राचीनं तथा मनोहरं मंदीरं वर्तते । गुप्तलिंगेश्वरे जलगुप्ता शिवपिण्ड: वर्तते । माहुली क्षेत्रे कृष्णा-वेण्णयो: संगम: वर्तते ।

श्रीमंत: शाहुमहाराज्ञ: समाधिस्थलम् रामशास्त्री प्रभुणे न्यायाधिशस्य जन्मस्थलं, तथा बहुनि प्राचीनानि मंदीराणि वर्तन्ते ।

वाई नाम्न: तीर्थक्षेत्रे 'ढोल्या गणपति:' नाम्न: गणेशमंदीरं, सिध्दनाथस्य संजीवन-समाधीस्थलं, समर्थ रामदासद्वारा स्थापितं हनुमानमंदीरं, विश्वकोशप्रकाशनस्थानं तथा प्राज्ञपाठशाला इ. स्थानानि वर्तन्ते । लोणारमध्ये बौध्दगुंफा: भुईंजक्षेत्रे भृगुऋषीनां समाधि: वर्तते । वाल्मीकी ग्राम: वाल्मीकी ऋषे: तपोभुमि: वर्तते । नाईकबा ग्रामे नाईकबामंदीरं वर्तते ।

सज्जनदुर्ग: श्री समर्थरामदासस्वामिन: समाध्यर्थं सुप्रसिध्दम् अस्ति । सातारा नगरं मण्डलस्थानं वर्तते । अजिंक्यतारा नाम्न: दुर्गस्य समीपे एतत् ऐतिहासिकं नगरं वर्तते । एतत् नगरं छत्रपते: राजधानी आसीत् । शिक्षणमहर्षि: कर्मवीर: पद्मभूषणपदवीप्राप्तस्य भाऊराय: पाटीलद्वारा स्थापिता रयत शिक्षण संस्था तथा तस्य समाधिस्थलं अत्र वर्तते । राजप्रासाद: जलमंदीरं, भवानीमंदीरं, पुरातनवस्तुसंग्रहालय:, दाक्षिणात्यशैल्यां रचितं श्री चिदंबरमंदीरं सुप्रसिध्दम् अस्ति ।

सीतामय्या: पर्वते सीतामय्या:, लवकुशयो: च वाल्मिकीऋषे: वास्तव्यम् आसीत् । सीतामय्या: मंदीरं च माणगंगा बाणगंगयो: उगमस्थानं अत्र स्त: ।

एतादृशानि बहुनि पर्यटनस्थलानि सातारा मण्डले वर्तन्ते । तानि दृष्टव्यानि । एतादृशं सातारामण्डलं पर्यटनार्थं सुप्रसिध्दं वर्तते ।

..... पृष्ठ क्र.८५ वरुन

५) **ज्ञानमुद्रा** - बहुविधा: कर्णव्यथा:, अस्थिदुर्बलता तथा च दंतमूलव्यथा: एतया मुद्रया नश्यन्ति ।

६) **पृथ्वीमुद्रा** - अशक्तता, भारवृध्दी:, चैतन्यप्राप्ति:, सुंदरता, प्रसन्नता, पाचनशक्ति:, आत्मविश्वासवृध्दि:, मूलाधारचक्रचालना, ईश्वरीशक्तीसंपर्क: एतेषां कृते एषा मुद्रा लाभदायका वर्तते ।

७) **सूर्यमुद्रा** - मधूमेह:, यकृतदोष:, विचारशक्ति:, अल्पभारकरणं एतेषां कृते एषा मुद्रा लाभदायका वर्तते । शारीरिकंसंतुलनं च भवति ।

८) **वरूणमुद्रा** - त्वक्‌विकारा:, रक्तविकारा:, जठरशोध: जलतत्त्ववृध्दि: इत्यादयकृते एषा मुद्रा करणीया ।

९) **रूक्षमुद्रा** - मूत्ररोधार्थं तथा घर्मव्यथाकृते एषा मुद्रा लाभदायका वर्तते ।

१०) **अपानमुद्रा** - शुचिर्भूतता, मलमूत्रधर्मादि विसर्जनघटकानां विसर्जनं, मन:शुध्दि:, मधुमेह:, मलावरोध:, उदरवात:, आम्लता इत्यादिकृते एषा मुद्रा लाभदायका ।

११) **अपानवायुमुद्रा** - अजीर्ण, शिरोवेदना, अस्थमा, हृदयव्यथा, उच्चरक्तदाब:, इत्यादयकृते एषा मुद्रा बहुलाभदायका वर्तते ।

१२) **महाशीर्षमुद्रा** - मस्तकव्यथा, नेत्रोष्णता, पृष्ठवंश:, अजीर्ण इत्यादय: व्याधय: नश्यन्ति ।

१३) **आत्मांजलीमुद्रा** - नम्रता, विनयशीलता, विशालता च ध्यानधारणाकृते एषा मुद्रा लक्षणीया वर्तते ।

१४) **प्राणमुद्रा** - प्राणशक्ति: जागृता भवति । रोगप्रतिकारकता वर्धते मूलाधारचक्रं कार्यान्वितं भवति । स्फुर्ति: वर्धते । दृष्टि: सुधार्यते । नवचैतन्यं प्राप्यते ।

१५) **शंखमुद्रा** - वाचादोष: नष्ट्वा वाणी सुमधुरा भवति । पचनक्रिया सुधार्यते । शंखक्रियावत् हृदयमंदीरस्य द्वारं उन्मीलित्वा अंतरात्मन: प्रकाश: दृश्यते । चित्तशांति: भवति । सच्चिदानंदावस्था प्राप्यते ।

१६) **लिंगमुद्रा** - उष्णताया: वर्धनं शीतविकारा:, फुफ्फुसकार्य, मेदहरणं इ. कृते एषा मुद्रा उत्तमा भवति ।

१७) **शांतमुद्रा** - विश्वप्राणशक्ति: शरीरे प्रवेशयति । क्रोधाग्नि: शांत: भवति । मन:शांन्ति: भवति । शांतलहर्य: प्रसारयन्ति ।

१८) **पंकजमुद्रा** - निराशानाश:, एकाकीत्वं इत्यादय: विकारा: एतया मुद्रया नश्यन्ति ।

वैज्ञानिकम् ।

५. वास्तुशास्त्रम् ।

कु.अर्चना पवार: ।
प्रथम वर्ष: कला ।

> *सुर्यादयात् प्रागेव गृहसंमार्जनं कर्तव्यम् । शयनसमये मंदसुगंध: उपयोजनीय: । एतादृशं गृहरचना चेत् मनुजं सुखं लभेत् । वास्तो: शान्ति: न आवश्यकी किन्तु वास्तुमध्ये निवासकृता: जना: शान्ता: आवश्यका: । यदि वास्तुरचना निर्दोषा भवेत तर्हि सौख्यं प्राप्येत् । अत: वास्तुरचना निर्दोषा करणीया ।*

वास्तुमध्ये मानवानां वास्तव्यं भवति । अत: निर्दोषा वास्तुरचना कर्तव्या । तदर्थं वास्तुशास्त्रस्य निर्माणम् अभवत् ।

यत्र जलं न जीर्यते एतादृशी भुमि: वास्तुनिर्माणकृते निर्दोषा भवति । वास्तुभुमि: चतुष्कोणी भवितव्या । गृहप्रवेशद्वारपुरत: वृक्षा:, जलाशय:, सोपानमार्ग: न भवितव्य: । द्वारपुरत: मार्ग: न भवितव्य: । गृहमध्ये हिस्त्रपशो: चित्राणि न भवितव्यानि । गृहत: पुरत: कुम्भकारकार्यं, पिष्ठयन्त्रं, स्मशानभुमि: न भवितव्या ।

आग्नेयदिशि विद्युत्यन्त्राणि, चुल्लिका, विद्युत्उपकरणानि, सेवकदालनं भवितव्यम् । वास्तुपूजनद्रव्याणि आग्नेयदिशि भूमिमध्ये स्थापनीयानि ।

पश्चिमदिशि भोजनभाण्डानि, भोजनगृहं, उद्यानं भवितव्यम् भोजनसमये उत्तरपुर्वदिशि मुखं करणीयम् । नैऋत्यदिशि जडसाहित्यं स्थापनीयम् । अस्यां दिशि न शयनीयम् । पूजाविधि: न कर्तव्य: ।

पूर्वदिशि प्रवेशद्वारं, वृक्षा: शयनगृहं, अभ्यासकक्ष: भवितव्य: । ईशान्यदिशि देवगृहं, पूजाअर्चा, नामस्मरणं, जलसंचय: लघुवनस्पतिनाम् उद्यानं भवितव्यम् । औषधानि, कूपनिर्माणं, शुभ कार्याणि कर्तव्यानि । उत्तरदिशि द्रव्यवस्त्रकपाटं भवितव्यम् वायव्यदिशि धान्यादिभाण्डानि भवितव्यानि । वायव्ये, पश्चिमे, दक्षिणे अथवा नैऋत्ये दिशि शौचालयं भवितव्यम् ।

कण्टकवृक्षा: न भवितव्या: । तीक्ष्णानि शस्त्राणि, कर्रकर्रध्वनि:, वस्तुकंपा:, गर्दरंगा:, आर्द्रता, कर्कशं संगीतं, आदर्शा: शयनगृहे न भवितव्या: । पुर्वदिशि मस्तकं कृत्वा शयनीयम् । पुर्वदिशि गवाक्षा: भवितव्या: समसंख्यया गवाक्षा: भवितव्या: । पूर्वजानां प्रतिमा: नैऋत्ये अथवा पश्चिमदिशि तथा देवप्रतिमान: दूरी भवितव्या: । प्रवेशद्वारं आकर्षकं भवितव्यम् । वातायन्य: अंतर्भागे उद्घाटनं कर्तुं भवितव्या: । मुख्य प्रवेशद्वारि निर्बंधकारका: वस्तव: न भवितव्या: । तथा च स्तंभ: न भवितव्य: । सोपानमार्ग: न भवितव्य: । आदर्श: न भवितव्य: ।

गृहमध्ये शुष्कपुष्पानि न स्थापनीयानि । द्वारसमीपे पृष्ठं कृत्वा न उपवेष्टव्य: । समानरेषायां त्रयद्वाराणि न भावितव्यानि ।

वास्तुरचनामध्ये जीर्णसाहित्यं न उपयोजनीयम् । द्वारप्रदेशे दिनदर्शिका न लम्बितव्या । तथा घटिकायन्त्रं न भवितव्यम् । पुर्वईशान्याग्नेयवायव्यउत्तरदिशि सोपानमार्ग: न भवितव्य: । स्वच्छतामार्जिका स्वयंपाकगृहे न भवितव्या । गुप्तरित्या स्थापनीया । पुरातनबंदवस्तुनि न भवितव्यानि । वास्तो: परिता: मार्गा: पुर्वोत्तरदिशि भवितव्या: । मलनिस्सारणं तथा उत्कीर्ण: पश्चिमे भवितव्य: । वास्तो: कृते ताम्रवर्ण: तथा कृष्णवर्ण: वर्जनीय: । तलगृहं न भवितव्यम् ।

सुर्योदयात् प्रागेव गृहसंमार्जनं कर्तव्यम् । शयनसमये मंदसुगंध: उपयोजनीय: । एतादृशं गृहरचना चेत् मनुजं सुखं लभेत् । वास्तो: शान्ति: न आवश्यकी किन्तु वास्तुमधे निवासकृता: जना शान्ता: आवश्यका: । यदि वास्तुरचना निर्दोषा भवेत् तर्हि सौख्यं प्राप्येत् । अत: वास्तुरचना निर्दोषा करणीया ।

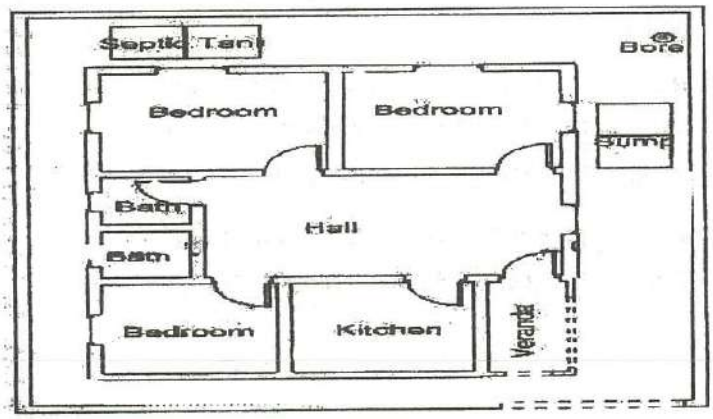

• राष्ट्रीय छात्रसेना : देशाचे भावी आधारस्तंभ •

मेजर रविंद्र रणखांबे

समाधान माने (SUO)
स्थल सेना कॅम्प अमरावती
राज्यस्तरीय कॅम्पसाठी निवड

अमेय शेवाळे (Jr.UO)
उत्कृष्ट कामगिरी
२०१३-१४

स्वप्नील भोसले
स्थल सेना कॅम्प ग्रुप
हिममध्ये निवड

अक्षय चव्हाण
ऑल इंडिया शिवाजी
ट्रेल ट्रॅक कॅम्प कोल्हापूर
११० कि.मी. यशस्वी पदभ्रमंती

गणेश जाधव (कॅडेट)
सी.ए.टी.सी कॅम्प यशवंतनगर
ऑबस्टेकल मध्ये गोल्ड मेडल

हर्षद सावंत (कॅडेट)
सी.ए.टी.सी.कॅम्प कडेगाव
ऑबस्टेकल मध्ये गोल्ड मेडल

अक्षय देसाई (कॅडेट)
सी.ए.टी.सी.कॅम्प कडेगाव
क्रॉसकंट्री स्पर्धेत गोल्ड मेडल

* **अमर जगताप** ऑल इंडिया शिवाजी ट्रेल ट्रॅक कॅम्प कोल्हापूर, ११० कि.मी. यशस्वी पदभ्रमंती

* **प्रतीक वाघमारे** ऑल इंडिया शिवाजी ट्रेल ट्रॅक कॅम्प कोल्हापूर, ११० कि.मी. यशस्वी पदभ्रमंती

राष्ट्रीय छात्रसेना व राष्ट्रीय सेवा योजना द्वारा आयोजित 'स्त्री सुरक्षा' जनजागृती अभियानात मार्गदर्शन करताना वरिष्ठ पोलीस निरीक्षक, कराड मा.संजय सुर्वे दि.११-१२-२०१३

प्रजासत्ताक दिन समारंभात मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांना मानवंदना देताना राष्ट्रीय छात्रसेनेचे विद्यार्थी

स्त्री सुरक्षा जनजागृती अभियान 'अपघात टाळा जीवन वाचवा' मध्ये मेजर रविंद्र रणखांबे आणि छात्र सेना

मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांचे समवेत राष्ट्रीय छात्र सेनेचे विद्यार्थी व मेजर रविंद्र रणखांबे

दहशशतवादी व नक्षलवादी हल्ले पासून संरक्षण व काळजी या विषयावर मार्गदर्शन करताना मा.ए.एस.भंडारे (पी.एस.आय.) ए.टी.एस.

मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांचे समवेत छात्रसेनेतील विद्यार्थींनी व लेफ्टनंट सौ.सुनिता शिंदे

• राष्ट्रीय छात्रसेना : थल सैनिक कॅम्प दिल्लीसाठी निवड •

लेफ्टनंट प्रा.सौ.सुनिता शिंदे
विभाग प्रमुख

कोमल पाटील
(SUO)

दुर्गा कुलकर्णी
(JUO)

विश्रांती माने
(SGT)

दिपाली पवार (SGT)
स्पेशल एन.आय.सी कॅम्प
पोर्ट ब्लेअर,अंदमान येथे निवड

स्वाती थोरात (CPL)
RCT कॅम्प मध्यप्रदेश
येथे निवड

स्वप्नाली मस्कर (CDT)
NIC जम्मू नागरगोटा
येथे निवड

तेजस्विनी पाटील (CDT)

प्रविणा मोरे L/CPL

प्रतिक्षा मोहिते (CDT)

कमल पवार (CDT)

धनश्री थोरात (CDT)

तेजस्विनी पाटील (CDT)

कोमल गायकवाड (CDT)

रोहिणी पवार (CDT)

मराठी साहित्यिक प्रा.फ.मु.शिंदे यांच्या समवेत 'ऑल इंडिया थल सैनिक' कॅम्प दिल्ली येथे सहभागी छात्र मुली

मिलिटरी हॉस्पिटल किरकी पुणे येथे सहभागी छात्र मुली, कर्नल पी.के.सिंह यांचे समवेत

एच.एस.सी.परीक्षे संदर्भात कराड तालुका मुख्याध्यापक संघ कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व मान्यवर

ज्युनिअर विभाग : विज्ञान विभागामार्फत आयोजित विद्यार्थी पालक शिक्षक मेळाव्यात गुणवंताचा सत्कार प्रसंगी ॲड.रविंद्र पवार, व मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

।। सिनिअर विभाग : यांनी गाजविली विविध क्रिडांगणे ।।

• अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ खेळाडू •

स्वप्निल जगदाळे — क्रॉसकंट्री निवड
आरती गवळी — कुस्ती स्पर्धेत निवड
स्नेहल साळुंखे — कुस्ती स्पर्धेत निवड
ज्योती तोडकर — सॉफ्टबॉल निवड
अक्षय थोरात — ज्युदो स्पर्धेत निवड
अबोली अवसरे — क्रिकेट स्पर्धेत निवड
अश्विनी थोरात — सॉफ्टबॉल स्पर्धेत निवड
स्वप्निल इंगवले — व्हॉलिबॉल निवड
विजयसिंह जगताप — कबड्डी निवड

• शिवाजी विद्यापीठ क्रिडा स्पर्धा •

आरती माने — तायक्वाँदो द्वितीय क्रमांक
हर्षदा पाटील — कुस्ती द्वितीय
वृषाली कुलकर्णी — तायक्वाँदो तृतीय
सुजाता घाडगे — रिले,कुस्ती सहभाग
अक्षय हुलवान — फेडरेशन तायक्वाँदो प्रथम
धीरज पाटील — शुटिंग प्रथम
अभिजीत रैनाक — स्वीमिंग प्रथम
अनिकेत थोरात — वेटलिफटिंग प्रथम

अक्षय देसाई — कुस्ती तृतीय
गौरव यादव — वेस्टफिजिक द्वितीय
अभिजित बुरूंगले — ॲथलेटिक्स कुस्ती निवड
वैभव पवार — ॲथलेटिक्स निवड
राजश्री माने — ॲथलेटिक्स निवड
धीरज पवार — स्वीमिंग स्पर्धेत निवड
निखिल मागाडे — बुध्दिबळ स्पर्धेत निवड
पल्लवी थोरात — कराटे रिले निवड
स्वाती थोरात — रिले स्पर्धेत निवड

• ज्युनिअर विभाग : राष्ट्रीय - राज्यस्तरीय जिल्हास्तरीय क्रीडास्पर्धा •

शुभम मोहिते — १२ वी आर्टस् राष्ट्रीय कराटे स्पर्धेत सहभाग
आदिती हिरवे — ११ वी कॉमर्स पोहणे राज्यपातळीवर सहभाग
रणजित पाटोळे — ११ वी आर्टस् जंपरोप राज्यस्तर प्रथम क्रमांक
विशाल यादव — १२ वी आर्टस् सॉफ्टबॉल स्पर्धा
महेश जगताप — ११ वी कॉमर्स तायक्वाँदो स्पर्धा
प्रतीक जानुगडे — १२ वी आर्टस् वुशू स्पर्धा
तेजस कुंभार — ११ वी कॉमर्स सॉफ्टबॉल स्पर्धा

अतुल कणसे — ११ वी सायन्स सॉफ्टबॉल स्पर्धा
शुभम लाड — ११ वी कॉमर्स सॉफ्टबॉल स्पर्धा
विनायक पोळ — १२ वी कॉमर्स सॉफ्टबॉल स्पर्धा
प्रणव यादव — १२ वी आर्टस् सॉफ्टबॉल स्पर्धा
तेजस्वी शेटे — ११ वी सायन्स वजन उचलणे स्पर्धा
राजेश्वरी पळसे — ११ वी सायन्स तिहेरी उडी स्पर्धा
मयूर माने — ११ वी आर्टस् कुस्ती स्पर्धा

शिरिष सावंत — ११ वी आर्टस् पोहणे स्पर्धा
शुभम पवार — ११ वी सायन्स जंपरोप स्पर्धा
रोहन मोरे — १२ वी आर्टस् १५०० मी.धावणे स्पर्धा
भागवत पोळ — ११ वी आर्टस् तिहेरी उडी स्पर्धा
मोनिका पाटील — ११ वी कॉमर्स रिले, कबड्डी स्पर्धा
ऐश्वर्या मोरे — ११ वी कॉमर्स कुस्ती स्पर्धा
स्वप्निल भिसे — ११ वी आर्टस् कुस्ती स्पर्धा
गौरी यादव — ११ वी कॉमर्स खो-खो स्पर्धा कर्णधार

• राष्ट्रीय सेवा योजना •

• सिनिअर विभाग •

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर, मौजे वाठार उद्घाटन समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.प्रातांधिकारी संजय तेली

अंधश्रध्दा निर्मूलन - प्रात्याक्षिके दाखविताना स्वयंसेवक विद्यार्थी व प्रा.पी.आर.आर्डे

एन.एस.एस.चे उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी पुरस्कार मा.कुलगुरूंचे हस्ते स्विकारताना प्रा.डॉ.बी.जे.पाटील

वडगाव हवेली येथे वृक्षारोपण करताना स्वयंसेवक विद्यार्थी व ग्रामस्थ

रोप वाटिकेचे प्रशिक्षण घेताना स्वयंसेविका विद्यार्थीनी

पथनाट्याद्वारे स्त्री शिक्षणाचा प्रसार कार्यक्रमात स्वयंसेविका विद्यार्थिनी

• ज्युनिअर विभाग •

एकात्मिक कीड व्यवस्थापनासाठी दत्तक गाव करवडी - शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करताना व्यासपीठावर प्रा.डॉ.बी.जे.पाटील, मा.जितेंद्र डुबल

वृक्षारोपण मौजे वाठार ता.कराड स्वयंसेवक विद्यार्थी, ग्रामस्थ व प्रा.किशोर जाधव

ग्राम स्वच्छता करताना एन.एस.एस.चे स्वयंसेवक विद्यार्थी

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

सद्गुरू

नंतर उरल्यासुरल्यांनी
कुणालाही गुलाम करू नये
एक तीळ सर्वांनी करंडून खावा
माणसाचेच गाणे गावे माणसाने

...नामदेव ढसाळ

प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पदव्युत्तर स्तरावर
अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा
साहित्यिक अविष्कार

विभागीय संपादक :
प्रा.सौ.सुजाता मोहिते

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

वैचारिक	अंधश्रद्धा	उन्मेष पाटील ११ वी विज्ञान	९१
ललित	मोकळा श्वास	प्रतीक जानुगडे १२ वी कला	९३
प्रवासवर्णन	कोकण प्रवास	प्रकाश सुतार ११ वी व्यवसाय	९५
व्यक्तिचित्रण	कर्मवीर	अश्विनी थोरात ११ वी विज्ञान	९७
कहानी	चिराग	स्वाती कुसूरकर एम.ए.२	९९
समीक्षा	महानायक बाबासाहेब डॉ.आंबेडकरः मोहनदास नैमिशराय	अपर्णा कांबले एम.ए.२	१०१
वैचारिक	स्त्री जीवन वरदान है ।	धनश्री यादव एम.ए.१	१०३
Informative	The Glorious History of BSE	Tanuja Pawar *M.Com.II*	१०५

पद्य विभाग

माय मराठी	मुग्धा श्रोत्री एम.ए. १	१००
जहर हूँ मैं.....	प्रियांका घोलप ११वी वाणिज्य	१०४
अशी असते ती मैत्रीण	स्नेहा वेदपाठक ११वी विज्ञान	१०४
Commercial Marriage	Pranali Sayaji Shinde *11th Commerce*	१०७

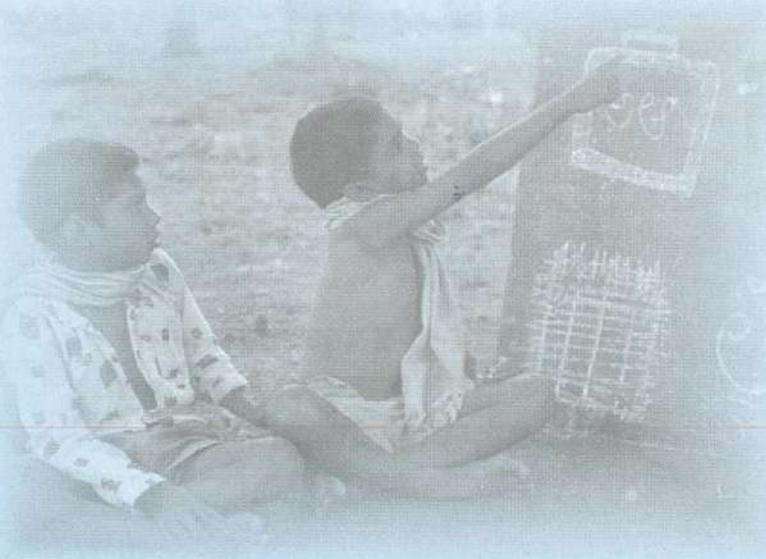

प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पदव्युत्तर स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक अविष्कार

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

सद्गुरू

नंतर उरल्यासुरल्यांनी
कुणालाही गुलाम करू नये
एक तीळ सर्वांनी करंडून खावा
माणसाचेच गाणे गावे माणसाने

...नामदेव ढसाळ

प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पद्व्युत्तर स्तरावर
अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा
साहित्यिक अविष्कार

विभागीय संपादक :
प्रा.सौ.सुजाता मोहिते

रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

वैचारिक	अंधश्रद्धा	उन्मेष पाटील ११ वी विज्ञान	९१
ललित	मोकळा श्वास	प्रतीक जानुगडे १२ वी कला	९३
प्रवासवर्णन	कोकण प्रवास	प्रकाश सुतार ११ वी व्यवसाय	९५
व्यक्तिचित्रण	कर्मवीर	अश्विनी थोरात ११ वी विज्ञान	९७
कहानी	चिराग	स्वाती कुसूरकर एम.ए.२	९९
समीक्षा	महानायक बाबासाहेब डॉ.आंबेडकर: मोहनदास नैमिशराय	अपर्णा कांबले एम.ए.२	१०१
वैचारिक	स्त्री जीवन वरदान है ।	धनश्री यादव एम.ए.१	१०३
Informative	The Glorious History of BSE	Tanuja Pawar *M.Com.II*	१०५

पद्य विभाग

माय मराठी	मुग्धा श्रोत्री एम.ए. १	१००
जहर हूँ मैं.....	प्रियांका घोलप ११वी वाणिज्य	१०४
अशी असते ती मैत्रीण	स्नेहा वेदपाठक ११वी विज्ञान	१०४
Commercial Marriage	Pranali Sayaji Shinde *11th Commerce*	१०७

प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पदव्युत्तर स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक अविष्कार

वैचारिक

अंधश्रद्धा

उन्मेष पाटील
११ वी विज्ञान

> *महाराष्ट्रासारख्या प्रगल्भ, पुरोगामी राज्यात जेव्हा अंधश्रद्धेचा बळी अशी केस दिसते त्यावेळी त्या बुवाबाजीचा किती विळखा समाजाला पडलाय हे समजते. डॉ. नरेंद्र दाभोळकरांसारख्या व्यक्तीला आपल्या प्राणाचे मोल देवून विधेयक पास करून घ्यावे लागले ह्याचा आनंद घ्यायचा, दुःख करायचे की धडा घ्यायचा हे ज्याने त्याने ठरवायचे आहे.*

बुवाबाजी आणि समाज

महाराष्ट्र ही शुरवीरांची, संतांची, हुतात्म्यांची, देशभक्तांची, विचारवंतांची भूमी. तशीच भोंदूगिरी करणाऱ्या बुवा-बाबा, महाराजांची भूमी. याच भूमीत अंधश्रध्देचा आणि बुवाबाजीचा पगडा एवढा घट्ट आहे की तो अनेक वर्षं, अनेक विचारवंत व तत्ववेत्त्यांना सुध्दा सोडवता आला नाही. रुढी परंपरा, अज्ञान, अंधश्रध्दा आणि बुवाबाजीतच इथला समाज बुडत आणि बरबाद होत चालला आहे. पण तो विज्ञानाची कास धरायला तयार नाही. तो संगणक वापरतो, इंटरनेट, फेसबुक वर चॅटींगही करतो आणि दुसरीकडे देवाच्या नावावर बकरी कोंबडी बळी देताना दिसतो, बुवाबाजीच्या नादी लागून भरकटलेला दिसतो. म्हणूनच जगद्गुरू संत तुकोबारायांनी म्हटले आहे,

बुडती हे जन देखविना डोळा ।
म्हणुनी कळवळा येत असे ।।

अंधश्रध्दा आणि भोंदुगिरीवर संत तुकारामांनी न भंगणाऱ्या अभंगातून कडाडून हल्ला चढवला होता.

खरंतर माणसांच्या समुहाने समाज बनतो. एखादं गाव तयार होते. पण समाज कधी घडतो ? जेव्हा त्यातली माणसं घडतात तेव्हा ! समाज कधी समृध्द होतो ? जेव्हा त्यातली माणसं समृध्द होतील तेव्हा ! क्षणात समाजाचं परिवर्तन कधीच करता येत नाही. ते करायचं असेल तर त्याआधी माणसात परिवर्तन झालं पाहिजे तरच समाजातील अज्ञान, अंधश्रध्दा आणि बुवाबाजी दूर होईल.

अंधश्रध्दा आणि भोंदूगिरी ही पिढ्यानपिढ्या चालत आलेली गोष्ट आहे. अंधश्रध्दा हा समाजाला मिळालेला शाप आहे तर विज्ञान उःशाप आहे. विज्ञान ज्ञान आहे की जे सर्वांपाशी नाही, याच अज्ञानाचा गैरफायदा घेत अनेक भोंदू, बुवा, बाबा, महाराज, बापू, देवऋषी वगैरे लोक भुतपिशाच्च दाखवणे, भानामती, जादूटोणा करणे, अंगात येणे, हातातून मौल्यवान वस्तू काढून दाखवणे, मंत्राने अग्नी पेटवणे हे चमत्कार करून लोकांना फसवत असतात, लुबाडत असतात. परंतु या चमत्कारांमागे एखादी दैवी शक्ती नसून हातचलाखी व विज्ञानातीलच काही रासायनीक घटक आहेत हे आपल्याला समजत नाही आणि आपण यावर विश्वास ठेवतो तो आंधळा असतो आणि इथेच फसले जातो.

एखाद्या चाकूला मिथिल ऑरेंज लावून लिंबू कापला असता लिंबातून लाल रस बाहेर पडतो पण तो लिंबातून रक्त काढले म्हणून दाखवला जातो. हात लावेल ती

वस्तू गोड करण्यासाठी सॅकरिनचा वापर केला जातो. हळदीचे कुंकू आणि कुंकवाचा अबीर करण्यासाठी चुना किंवा धुण्याची पावडर वापरली जाते. मंत्राने अग्नी पेटविण्यासाठी पोटॅशिअम परमॅग्नेटचा व ग्लिसरीनचा वापर केला जातो. असे अनेक चमत्कार करण्यासाठी बुवाबाजी करणारे लोक विज्ञानातीलच काही रसायनांचा वापर करतात व आपल्याला फसवतात. म्हणूनच संत तुकोबा म्हणतात की,

ऐसे कैसे झाले भोंदू । कर्म करूनी म्हणती साधू ।।
अंगा लावूनिया राख । डोळे झाकूनी करती पाप ।।

खरतर देव, ईश्वर ही संकल्पना कबीराच्या शेल्यात, मीरेच्या पेल्यात, तुकोबांच्या अभंगात, माऊलींच्या ओवीत, नाथांच्या कावडीत, जनीच्या झोपडीत, सावत्याच्या मळ्यात, सुरदासाच्या गळ्यात आणि भाबड्या वारकऱ्यांच्या मेळ्यात वास करत असते, पण हे आपल्याला कुठून कळणार ?

ज्या माणसानं आयुष्यभर अंधश्रध्दा, बुवाबाजी निर्मुलनासाठी काम केलं. आपल्या आयुष्यातली तब्बल १८ वर्षे ज्यांनी 'जादूटोणा विरोधी कायदा' संमत करण्यासाठी खर्ची घातली. आपल्या वैचारिक व्याख्यानांच्या व पुस्तकांच्या माध्यमातून संपूर्ण महाराष्ट्रभर जनजागृती केली. अशा डॉ. नरेंद्र दाभोळकरांसारख्या विचारवंतांवर आम्ही गोळ्या झाडतो आणि दुसरीकडे अनैतिकतेचा बाजार मांडणाऱ्या आणि आपल्या आश्रमातील मुलींवर बलात्कार करणाऱ्या एखाद्या बुवा, बापू, महाराजांचा जयजयकार करतो ही खरी आपली आणि या महाराष्ट्राची शोकांतिका आहे. या अंधरुढींमध्ये न गुरफटता वैज्ञानिक दृष्टीकोन आपण अवलंबला पाहिजे. भारताचे माजी राष्ट्रपती डॉ.ए.पी. जे.अब्दुल कलाम यांच्यासारखे विज्ञानेश्वर आपल्यामध्ये निर्माण व्हायला हवेत. डॉ.दाभोळकरांसारखे सामाजिक कार्यकर्ते निर्माण व्हायला हवेत. विज्ञानाने आजपर्यंत अनेक शोध लावले, त्याचा वापर मानवी कल्याणासाठी व्हायला हवा. अंधश्रध्दा, बुवाबाजी निर्मुलनासाठी महाराष्ट्रातल्या थोर संतांनी व महान विचारवंतांनी काही डोळसपणे चांगले विचार या महाराष्ट्राला दिले आहेत. नवस करून मुल मागणाऱ्या लोकांसाठी संत तुकोबाराय आपल्या अभंगात म्हणतात,

नवसे कन्यापुत्र होती ।
कन्ये करणे का लागे पती ।।

नवसानं जर मुलं होत असतील तर मुलीला पती करुन देण्याची काय गरज आहे ? एवढेच नव्हे तर पोरगं पास होऊ दे तुला पेढे देईन अशी लाच देवाला देतात. ग्रामीण भागात तर म्हैस चुकली म्हणून नवस करतात, कौल लावतात.

मुलींचे देवाबरोबर लग्न लावून त्यांना 'देवदासी' केलं जातंय. जमिनीतल्या खजिन्यासाठी लहान मुलांचा बळी दिला जातोय. म्हणूनच संत तुकोबांनी बुध्दीत आणि विचारात बदल करायला पाहिजे असे सांगितले.

बुध्दीचा पालट धरारे काही मागूता नाही मनुष्यदेह ।
आपुल्या हिताचे न होती सायास गृह दारा आस धन वित्त ।।

सद्गुरू गाडगेबाबांनी तर आपलं संपूर्ण आयुष्य अंधश्रध्दा निर्मुलनासाठी खर्ची घातलं. त्यांनी कधीही आलिशान मठ आणि आश्रम बांधले नाहीत किंवा ते कधीही आलिशान गाड्यांमधून फिरले नाहीत. दिवसभर ते गावातील कचरा साफ करायचे आणि संध्याकाळी कीर्तनातून लोकांच्या डोक्यातील अज्ञानाचा, अंधश्रध्देचा आणि भोंदूगिरीचा कचरा साफ करायचे. पण आजकाल आपण बुवा, बाबा, बापू, महाराज यांचे अलिशान आश्रम, कोट्यावधींची संपत्ती आणि मांझा, स्कोडा, डस्टर, स्कॉर्पिओ यांसारख्या आलिशान गाड्यांचा ताफा पाहतो तेव्हा मन विषण्ण होते आणि आपल्याला खऱ्या संतांनी केलेल्या कार्याचा विसर पडतो. म्हणूनच सद्गुरूंनी म्हटलय,

गोपाला गोपाला देवकीनंदन गोपाला ।
सांभाळ रे तुझी लेकरे पुण्य समजती पापाला ।।

संत कबीरांनी तर आपल्या दोह्यांमधून खणखणीत टोलाच लगावला आहे,

जत्रा में पथरा बीछाया । तीरथ बनाया पानी ।।
सब पैसे की धुलदानी । दुनिया भई दिवानी ।।

त्याचप्रमाणे संत एकनाथांनी तर भोंदूगिरीवर नेमके बोट ठेवलं आहे. त्यांनी या भोंदूंची तुलना जंगलातल्या डुकरांशी व घुबडांशी केली आहे.

अरण्या जैसी सुकरे बैसती ।
तैसे मठाप्रती करूनी बैसे ।।
उदय होताच लपते उलूक ।
तैसा तो मुर्ख समाधी बैसे ।।

पण या संतांचे विचार आचरणात आणील तो समाज कसला ? बुवाबाजी, अंधश्रध्दारूपी अंधकारातून विज्ञानरूपी प्रकाशाकडे

वाटचाल करण्यासाठी संतांचे विचार व शास्त्रज्ञांनी लावलेले शोध समाजापर्यंत पोहोचवायला हवेत. भारतातील शास्त्रज्ञांनी अनेक शोध लावले, अनेक संतांनी, विचारवंतांनी अनेक पुस्तके लिहिली पण त्यांचे फोटो कुठं दिसत नाहीत. पण एखाद्या भोंदू बुवा-बाबाने चमत्कार केला तर त्याचे फोटो घरात लावले जातात, गळ्यात अडकवले जातात, खिशाला लावले जातात. यावेळी असं म्हणावंस वाटतं,

बुवा, बाबा, बापू, महाराज यांचे किती वाढले स्तोम ।
भानगडी करून म्हणू लागले हरी ओम हरी ओम ।।

आयुष्यभर अंधश्रध्दा निर्मुलनासाठी झटणाऱ्या गाडगेबाबांचे फोटो एखाद्या शौचालयाच्या भिंतीवर किंवा कचऱ्याच्या गाडीवर दिसतात ही खरी शोकांतिका आहे. जन्मदात्या आईवडीलांना वृध्दाश्रमात पाठवतात आणि मन:शांती मिळवण्यासाठी भोंदू महाराजांच्या आश्रमात जातात ही खरी शोकांतिका आहे. या सर्वातून मुक्त व्हायच असेल तरच शास्त्रज्ञांचे शोध अभ्यासून विज्ञानयुगाची कास धरली पाहिजे तरच बुवा, बाबा आणि महाराजांची आस कमी होईल आणि माणसाला, समाजाला सुखी व आनंदी जीवन जगता येईल.

ललित

मोकळा श्वास

प्रतीक जानुगडे
१२ बी कला

स्त्रीवर होणारे शारीरिक व मानसिक अत्याचार करणारे, त्यांना विरोध करणारे सर्वजण, जोपर्यंत सर्वांचीच मानसिकता बदलत नाही तोपर्यंत हे असेच चालू राहणार. म्हणूनच मुलींनीच आता सक्षम झाले पाहिजे, नाही म्हणायला शिकले पाहिजे. जिथे एखादी गोष्ट खुपते तिथे प्रश्न विचारण्याचे धाडस निर्माण झाले पाहिजे तरच तुमचे आयुष्य सुंदर होईल.

स्त्री अस्मितेवरील पाशवी हल्ल्यानं अवघा देश हादरला. सगळ्या देशात मोर्चे, निदर्शनाच्या माध्यमातून निषेध व्यक्त झाला. त्यात प्रतिकात्मता नव्हती, त्यात प्रतिशोधाची आग होती. बघता-बघता देश पेटला. हे अनोखे सामाजिक भान हा देश जिवंत असल्याची साक्ष देत होतं.

नराधम सापडले कुणी म्हणाले, 'त्यांना फाशी द्या', कुणी म्हणाले, 'त्यांना नपुंसक करा, कठोरात कठोर शिक्षा द्या', कुणी म्हणाले, 'कायदा भक्कम करा', जेणे करून असले अपराध करायला हात धजवणार नाहीत. प्रत्येकानं आपल्या भावनांना वाट करून दिली. तीव्र प्रतिक्रिया दिल्या.

या निमित्तानं स्त्रीप्रश्नांवर मंथन झालं. प्रसार माध्यमांतून ऊहापोह झाला. हे होणं अपेक्षित होतं. केवळ प्रश्न न मांडता ज्यातून उत्तराचं आश्वासन मिळेल, अशी आश्वासक समाजव्यवस्था कुणाला नको ?

तरीही काही गोष्टी शिल्लक राहतातच. काही प्रश्न प्रश्न राहतात. आज टिव्हीवरच्या छोट्या पडद्यावर दिसणारा सामाजिक उद्वेग किती दिवस जिवंत राहील ? समाज मनातली खळबळ जेव्हा चळवळीची जागा घेईल तेव्हा काही प्रश्न नक्की सुटतील; पण चळवळी करायला माणसांना वेळ कुठाय ? बलात्काराची घटना ऐकून थक्क होणारे आपण जेवढी झटपट प्रतिक्रिया देतो, तेवढीच झटपट प्रतिक्रिया बहिणीनं अनोळखी मुलाशी बोलल्यावर किंवा मुलीनं नकार दिल्यावर देतो. बलात्कार केवळ शरीरावरच होत नाही तर मनावरही होत असतो, हे विसरतोच आपण.

मुली सक्षम होताहेत, होतील. स्वत:चं रक्षण करायलाही सिध्द होतील. कराटे खेळातील प्रतिकार करायला शिकतील; पण सयांनो, तुम्ही 'नाही' म्हणायला कधी शिकणार ? जी गोष्ट आपल्याला आवडत नाही, रुचत नाही, पटत नाही, तिथं 'नाही' कधी म्हणणार ? जी गोष्ट आपल्याला खुपते तिथं 'प्रश्न' विचारायला कधी शिकणार ? समस्या असणारच. प्रश्न राहाणारच ! पण तो सुटत नाही म्हणून ओंजळीत तोंड खुपसून रडण्याची गरज नाही. गरज आहे मनाची दारं उघडण्याची.

मंगेश पाडगांवकरांची एक सुंदर कविता आहे.

चिऊताई, चिऊताई दार उघड
दार असं लावून, जगावरती कावून
किती वेळ आत बसशील ?
आपलं मन
आपल्याशीच खात बसशील
वारा आत यायला हवा
मोकळा श्वास घ्यायला हवा

पण पुन्हा प्रश्न पडतो, मोकळा श्वास घेण्याइतकं मोकळं वातावरण आहे कां ? चालत्या बसमध्ये बलात्कार होण्याइतका घाणेरडा वेग आपल्या समाजव्यवस्थेनं घेतलाय का ? का मुली हवे तसे कपडे घालू शकत नाहीत ? मुली हवा तो जोडीदार निवडू शकत नाहीत का ?

तिच्या देहाच्या प्रदर्शनाशिवाय जाहिरात पूर्ण होत नाही. तिच्या देहाच्या विटंबनेशिवाय चित्रपट पूर्ण होत नाही आणि म्हणून तिची अस्मिता गहाण राहिल्याशिवाय तिचं आयुष्य संपत नाही. बलात्कारामुळं हळहळणारे आपण लिंगभेदाच्या पलिकडं तिचा स्वीकार कधी करणार ? तिच्या अपेक्षा, इच्छा, कल्पना, स्वप्नांवर होणारे बलात्कार कधी थांबणार ? पुरुष म्हणून छाती काढून मिरवणारे आपण सगळेपण इतके बिनधास्त झालोय की, आपण कायद्याला कधी घाबरणार ? स्वत:ला कधी लाजणार ? लाज आणि भीती फक्त तिलाच असते का ? ती आपली आई-बहीण ही कधीतरी तेथे असेलच. दोस्तहो, ही लोकशाही आपल्याला 'आचार' स्वातंत्र्य देते, 'स्वैराचार' स्वातंत्र्य नाही. तोंडातून निघालेली शीळ, फालतू कमेंट किंवा अपशब्द ज्या दिवशी अपराधीपणाची भावना निर्माण करेल, ज्या दिवशी हे प्रांजळ भान येईल, तेव्हा पाहा आयुष्य किती सुंदर होईल.

प्रवासवर्णन

कोकण प्रवास

प्रकाश सुतार
११ वी व्यवसाय

> *प्रवासाने म्हणजेच पर्यटनाने मनुष्य बहुश्रुत व बहुआयामी होतो, त्याचे व्यक्तिमत्व संपन्न होण्यास मदत होते. निसर्गाचा आस्वाद घेवून त्याच्या सहवासात माणूस निसर्गासारखाच उदात्त विचारांचा व मनाचा होण्यास मदत होते.*

नवीन वर्षाच्या शुभमुहुर्तावर सोनेरी किरणांचा वर्षाव सुरू झाला होता. आम्ही मुले महाबळेश्वराच्या उंच पठारावर पोहचलो होतो. पहाटे कराडमधून निघताना थंडीने अगदी हैराण केले होते. आता थंडीवरती सूर्यकिरणांनी जोरदार हल्ला चढवला होता. अतिबळेश्वर व महाबळेश्वर या दोन राक्षसांच्या कथा ऐकताना भूतकालीन काळाची निर्मिती करण्यात गाईडना चांगलेच यश आले होते. क्षेत्रमहाबळेश्वर मधील स्वयंभू दर्शनाने मन प्रसन्न झाले. ते आता या दुर्गम प्रदेशाच्या डोंगरदऱ्यातून स्वच्छंद धावू लागले होते. गिरीशिखरे त्यांची ती नैसर्गिक भव्यता, खोलच खोल दऱ्या व कोवळ्या उन्हात न्हाहणाऱ्या तरू-वेली, काय विलोभनिय दृश्य होते. एवढ्यात पाठीमागून एक गर्जना आली, 'जयभवानी-जय शिवाजी'. कोणतरी म्हणाले अरे ! तो पहा प्रतापगड. प्रतापगड आमच्यासमोर दिमाखाने उभा होता.

पंचगंगांचा उगम पाहिला. महाराष्ट्राच्या या वैभवलक्ष्मींच्या एकतेचे दर्शन घेत आम्ही अर्थर पॉईंट, मंकी पॉईंट, एलिफिंस्टन पॉईंट मार्गे अंबेनळीचा घाट उतरू लागलो. आता प्रवास प्रतापगडाच्या दिशेने सुरू झाला होता. सर्व मुले उत्तेजीत होऊन गर्जना करीत होती. घाटातील निसरड्या उतारावरती बस झोके घेत होती. खिडकीतून सह्याद्रीचे चमत्कारीक रुप पाहत होती. कडाक्याची थंडी असूनही बसच्या खिडक्या सताड उघड्या होत्या. ड्रायव्हरनी अचानक ब्रेक लावला आणि बस रस्ता सोडून थोडी बाजूला सरकली आणि काय अचानक बाजूच्या झाडीवेलींनी बसवर हल्ला चढवला. त्यांचा तो गनिमी कावा होता. पर्णावरील दवबिंदूंच्या बेसावधपणे झालेल्या हल्ल्याने कोणताही प्रतिकार न करता अंगे शहारून गेली. पुढेसरकताना क्षणोक्षणी सह्याद्रीच्या दुर्गमतेची जाणीव होत होती. बसला ही तसाच अनुभव येत होता. एरवी राष्ट्रीय महामार्गावरून सुसाट धावणारी बस अगदी वैतागून गेली होती. आम्ही प्रतापगडाच्या पायथ्याशी येऊन पोहोचलो. दोरावरून मावळे भरभर कडे उतरावेत तसे आम्ही भरभर पायऱ्या चढून मुख्य प्रवेशद्वारापाशी पोहोचलो. गडावर प्रवेश केला. समोर स्वराज्याचा भगवा फडकत होता. कुलस्वामीनी भवानीचे दर्शन घेतले. शिवकालीन हस्तकला, ग्रामरचना पाहिली आणि त्या अवजारांच्या जवळ पोहोचलो. शस्त्रे हाताळण्याचा मोह आवरेना म्हणा किंवा कृष्णा-कोयनेचे पाणी पिलेलो आम्ही गप्प कसे बसणार म्हणा. धाडसाने पुढे सरसावलो पण काही उपयोग होत नव्हता. अशा आणिबाणी प्रसंगी पुन्हा एकदा-ती संजीवनी घोषणा झाली आणि चमत्कार, शस्त्रे अवजारे हवा तसा प्रतिसाद देऊ लागली. माय भवानीची ती कृपा होती. रोकडेश्वराचे मंदीर, महाराजांची सदर पाहीली व बाले किल्ल्याच्या चढाईला प्रारंभ केला.

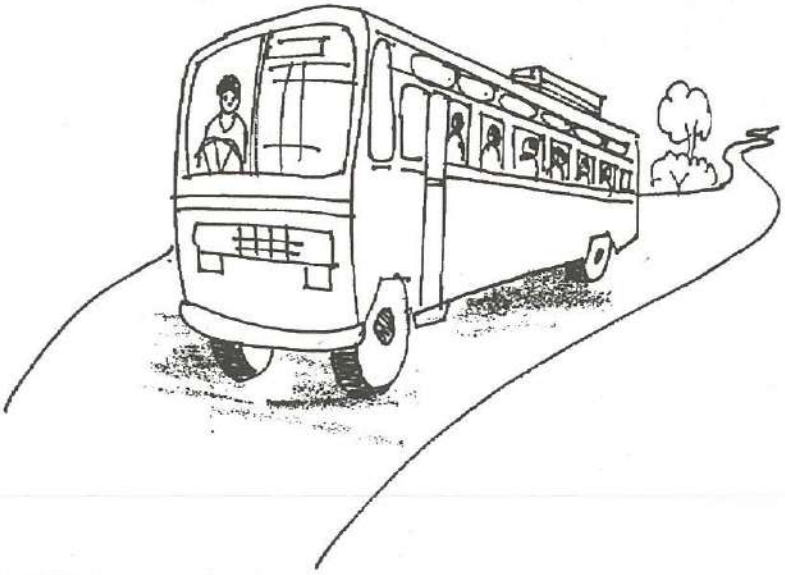

गडावरील ती अश्वारूढ प्रतिमा पाहून अंगात एक वेगळेच बळ निर्माण झाले होते, उत्साह भरभरून वाहत होता. पश्चिमबाजूचे कडेलोट ठिकाण पाहिले, उत्तरेस रायगड दृष्टिक्षेपात येतो आहे का ते पाहीले. गड उतरून पुढच्या प्रवासासाठी निघालो. बस प्रतापगडाला पूर्ण वळसा घेऊन कोकणातील पोलादपूरच्या दिशेने निघाली. रस्त्यामध्ये नरवीर तानाजी मालुसरे यांचे गाव 'उमरठ' पाहीले. आता तळकोकणाचा प्रवास सुरू झाला.

महाडचे चवदार पाणी तळे पाहीले. आंबेडकरांची समतेची चळवळ आठवली. म्हसळा मार्गे महाराष्ट्राच्या माजी मुख्यमंत्र्यांच्या दीघीला बस पोहचली. कोकणातील तांबडे रस्ते तुडवून बसही चांगली दमली होती. दिघीला पश्चिमेला पाहीले तर तो अथांग समुद्र पाहावे तिकडे पाणीच पाणी. दिघीवरून बोटीने जंजीऱ्याचा प्रवास सुरू झाला. सागरी प्रवास पहिलाच. त्यामुळे प्रवासावेळी मन रोमांचीत होत होते. एखादी लाट मग मुद्दामच उसळी मारून बोटीवर आदळत असे. तिचे ते उग्र रुप पाहून भीती निर्माण व्हायची पण तितक्याच शांततेने व धाडसाने बोट पुढे पुढे सरकायची. सुमारे ७ ते ८ कि.मी. अंतर गेल्यानंतर समोर तो अजिंक्य जलदुर्ग उभा ठाकला. ओहोटी असल्याने प्रवेशद्वारापासून लगभग ३०० मीटर समुद्रात उतरावे लागले. सागरतळाशी पाय ठेवताच एक वेगळा अनुभव येऊ लागला. सागरतळही इतके सुंदर असतात यावरती विश्वासच बसेना. एरवी नदीपात्रातील गोल गोटे दुर्लक्षीत करणारे आम्ही सागराचे गोटे संचयी करू लागलो. शंख शिंपल्यांचे सौंदर्य न्याहळू लागलो.

जंजीऱ्याच्या भव्य प्रवेशद्वारातून प्रवेश केला. गाईड जलदूर्गाविषयी माहीती सांगू लागले. ते म्हणाले, मुलांनो तुम्ही एका अजिंक्य किल्ल्यावर उभे आहात. तुमचे स्वागत आहे. पाठीमागील एक मित्र त्वरीत उत्तरला, नाही ! गाईड काका. जंजीरा अजिंक्य होता आता तो अजिंक्य राहीलेला नाही तो आम्ही जिंकला आहे. अशा वेगळ्या प्रतिहल्ल्याने गाईड गोंधळले. आणि क्षणाचाही विलंब न करता हसत मुखाने म्हणाले, 'क्षमा करा विरांनो ! जंजीरा अजिंक्य नाही, तो आपण घेतला आहे.' विजयी उन्मेषाने जयभवानीच्या गर्जना दुमदूमू लागल्या.

गडाचा परीसर २२ एकराचा आहे. त्यास चोवीस टेहळणी बुरूज आहेत. गड संरक्षणासाठी चौफेर तीन मजली अभेद्य तटबंदी आहे. ऐतिहासिक बांधकामाचा व युध्दकलेचा तो उत्तम नमुना होता. चौफेर असणारा खारा समुद्र आणि गडावरती मात्र गोडं पाणी. गोड पाण्याची दोन तळी आहेत. आफ्रिकेतील व्यापारी सिध्दी जौहर याने या किल्ल्याचे बांधकाम इ.स. ११४० मध्ये केले आहे. मध्यवर्ती ठिकाणचा उंच टेहळणीच्या भागावर आम्ही पोहोचलो तेव्हा सूर्य पश्चिमेला सागरात संध्यास्नान करीत होता. तर पूर्वेला अंधारदूत रात्रीच्या आगमनाची चाहूल देत होते.

पुढे हरिहरेश्वरच्या म्हणजेच दक्षिण काशीच्या श्रीकाळभैरवाचे दर्शन घेऊन बीच पाहिला. पेशव्यांच्या मूळ गावी श्रीवर्धनला गेलो. सुपारीच्या बागा पाहिल्या. अनेकांनी या मंगलसमयी फोटोसेशन केले. काही हौशींनी समुद्रात न्हाण्याची संधीही मिळवली तर उरलेले गुलहौशी इतर सौंदर्य पाहण्यात रममाण होते. दुसऱ्या दिवशी सिद्धी-विनायक दर्शनासाठी पुन्हा प्रवास सुरू झाला. वाटेतील बिर्ला मंदिर पाहिले. प्रत्यक्ष विनायकाचे दर्शन घेतले. मुख्य सभामंडप पाहताना आम्ही हरवून गेलो. खांबावरील कलाकुसरी अप्रतिम होती. खोपोली मार्गे वरद-विनायकाचे दर्शन घेऊन लोणावळ्याच्या थंडीत गोडचिक्की खाण्यासाठी थांबलो. थोड्या विश्रांतीनंतर सामरणे येथील प्रतिशिर्डीला प्रयाण केले. सुवर्ण वैभव संपन्न साईबाबांचे मंदिर पाहून तृप्त झालो.

राष्ट्रीय महामार्गाने कराडला निघालो. गेल्या दिवसातले अनेक रोमांचकारी क्षण स्मरत होतो. कोकणामातेचा आशिर्वाद घेऊन पुढच्या बोर्डाच्या मोहीमेला जाण्याच्या तयारीत कराड येथे परत आलो.

व्यक्तिचित्रण

कर्मवीर

अश्विनी थोरात
११ वी विज्ञान

> *विज्ञान युगातील वाल्मिकी, तारांगणातील तेजोमय तारा, संपूर्ण महाराष्ट्राला ज्ञानरुपी वाघिणीचे दूध पाजणारा हा वारणेचा वाघ, हातात छडी घेवून दगडातून मूर्ती साकार करणारा शिल्पकार, शिक्षणाबरोबर स्वावलंबन, श्रम, समता, सर्वधर्मसमभाव शिकवणारा आदर्शाचा महामेरू म्हणजे कर्मवीर भाऊराव पाटील.*

शिक्षणामुळे व्यक्तिमत्वाला संपन्नता येते, संस्काराची श्रीमंती संवर्धित होते, जाणिवांचे क्षितीज विस्तीर्ण होते. शिकावे वाटते सर्वांना पण शिक्षण लाभते फारच थोड्यांना वस्तुत: शिक्षण हा प्रत्येक व्यक्तिचा जन्मसिध्द हक्क असतो, पण अनेकांचा जन्म आपल्या जन्मसिध्द हक्कांपासून वंचित होण्यासाठीच झालेला असतो.

विज्ञान युगातील वाल्मिकी तारांगणातील तेजोमय तारा, वाघिणीचं दूध आख्ख्या महाराष्ट्राला पाजणारा हा वारणेचा वाघ, हातात छडी घेवून माणसे निर्माण करणारा शिक्षक, दगडातून मूर्ती साकारणारा शिल्पकार. पावित्र्याचे, भक्तीचे, स्वावलंबनाचे, श्रमाचे, समतेचे धडे शिकवणारा हाच तो आदर्शांचा महामेरू कर्मवीर भाऊराव पाटील.

विरांच्या वीरा हे कर्मवीरा
ज्ञानाचा तू फुलविलास फुलोरा,
वाहीलेस तूच चैतन्याचे वारे
ज्ञानाचे चमकवलेस असंख्य तारे,
स्मृती तुमची येते आज
स्मृतीत असे नक्षत्राचे तेज,
ज्ञानाचे सोडूनी असंख्य तीर
जगी झाले हो अमर कर्मवीर !

स्वातंत्र्यानंतर प्रजेला सुखाचा काळ आला खरा ! पण शहरामध्येच शिक्षणाच्या गंगा स्थिरावल्या. खेड्यापाड्यामध्ये त्याचा मागमूसही नव्हता. अशा या प्रतिकूल कालखंडात रयतेसाठी शिक्षण अशी एक आरोळी उठली. सातारा जिल्ह्यात एक रांगडा सत्यशोधक हाती रणभेरी घेवून उभा राहिला. कर्मवीर भाऊराव पाटील या नावाने जगाला ज्ञात झालेलं एक उत्तुंग व्यक्तिमत्व हे इतिहासातील एक सोनेरी पान होते.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचा जन्म २२ सप्टेंबर १८८७ रोजी कोल्हापूर जिल्ह्यातील कुंभोज या गावी झाला. वडील पायगोंडा पाटील, माता गंगा या जैन समाजाच्या जोडप्याच्या उदरी या भारतरत्नाचा जन्म झाला. कुंभोजच्या डोंगरकपारीत जन्म घेणारा जैन कुटुंबातील हा महावीर विद्येच्या शस्त्राने लढणारा योध्दा होता. कर्मवीरांचे बालपण गेले ते कोल्हापूरच्या आसपास. तेव्हा सारे वातावरण शाहू राजांच्या पराक्रमाच्या कथांनी बहरलेले होते. समतेची वार्ता करणारा, उन्मत्तांना धडे देणारा, उध्दटांना खडे चारणारा असा हा कर्मवीर समकालीकांचा आदर्श बनला होता. त्यातच त्यांना दोन दैवते लाभली. एक महात्मा फुले व दुसरे संत गाडगे महाराज. इयत्ता ७वी

पर्यंतचे शिक्षण घेतलेले, कुस्त्यांचे फड गाजविणारे कर्मवीर पुढे शिक्षणमहर्षी झाले.

विद्यार्थ्यांना जवळ घेवून,
समतेचा तो मार्ग दावूनी,
सुखाचाही त्याग करूनी,
केले जीवाचे रान,
असे आमुचे कर्मवीर महान !

शिक्षणाची संकल्पना त्यांना स्फुरली ती अशाच एका भाग्याच्या क्षणी. ते प्रवास करत होते. प्रवासात त्यांनी शाळा पाहिली. शाळेच्या उंबरठ्याबाहेर काही महाराची मुले आराधना करीत होती. त्यांनी ते पाहिले, मनातून द्रवले, त्यांनी निर्धार केला. भेदांच्या भिंतींना सुरूंग लावला. ब्राह्मणांच्या घरी लिवणं, कुणब्याच्या घरी दाणं, अन् महाराच्या घरी गाण न राहता ज्याला त्याला शिक्षणाचा हक्क दिला.

सन १९१९ साली काले या ठिकाणी सत्यशोधक समाजाचे अधिवेशन भरले होते. त्या अधिवेशनात ते मनाच्या तडफडीने बोलले, ''माझ्या दुर्दैवी बांधवांनो तुम्ही जागे व्हा, तुमची मुले आडाणी राहिली तर तुमच्या जीवनाची फुलबाग वठून, झडून जाईल, सावकारी पाशाने जेरीस याल, लक्तरे ल्याल, कशासाठी पत्करता हे जीवंत मरण ?'' कर्मवीरांच्या आव्हानाने लोक खडबडून जागे झाले. कर्त्याचे कर्तेपण खुलून आले, 'दे दान सुटे गिरान', ही गर्जना सर्वत्र घुमू लागली. घराघरात घरघरणाऱ्या जात्यातून थरथरणारे बीज बालगोपालांच्या ओंजळीत पडू लागले. जांभळे आणि कांबळे, जाधव आणि घोरपडे एकात्मतेची संथा घेवू लागले.

ज्या ठिकाणी पत्र पोहचू शकत नव्हते अशा ठिकाणी कर्मवीरांचा सांगावा जावून पोहचला. कुणीतरी सुविद्य जीव पुढे येत होता. कर्मवीरांचे नाव घेत होता. ग्रामदेवतेच्या मंदीरात अथवा पारावर शाळा भरत होती. लावलेले रोप वाढत होते, वाढलले विस्तारत होते, विस्तारलेले घनदाट होत होते. तसे कर्मवीरांचे कार्य बहरले होते. फुल उमलले की मधमाश्यांना निमंत्रण द्यावे लागत नाही, त्याचप्रमाणे कार्य बहरले की त्याची जाहीरात करावी लागत नाही. थोरामोठ्यांचे ओघ वाहू लागले. कोणी तेथे आनंदवन पाहिले, तर कोणी शांतिनिकेतन पाहिले.

'स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद !' याच ध्येयातून आज रयत शिक्षण संस्था ही आशिया खंडातील आदर्श शिक्षण संस्था नावरुपास आली. गोरगरिबांच्या मुलांना शिक्षण दिले, काहींना उच्च शिक्षणासाठी परदेशात पाठवले. त्यांच्या पत्नी लक्ष्मीबाई पाटील, यांनी त्यांच्या कार्यात मनापासून साथ दिली.

निजदेहाचे झिजवून चंदन
तुम्ही वेचले येथे कण कण
तुमच्या स्मृतीस शतश: वंदन ।

कर्मवीरांनी बहुजनांच्या जीवनात मोठी शैक्षणिक क्रांती केली व अशा कार्याचा गौरव करताना समाजाने त्यांना 'कर्मवीर' तर पुणे विद्यापीठाने 'डी. लिट' ही पदवी दिली.

तळ्याकाठी गवताचे जंजाळ माजलेले असते
पण श्रीगणेशाला वाहतात त्या फक्त दुर्वाच
कितीतरी असतात स्वत:ला कर्मवीर समजणारे
पण आदराने नाव घेतले जाते ते फक्त भाऊरावांचेच !

कहानी

चिराग

स्वाती कुसूरकर
एम.ए.२ (हिंदी)

मालती को इस बार बहुत तकलिफों को सहना पड़ा । डॉक्टर ने तो पहले ही आगाह किया था कि, माँ या बच्चा दोनों में से किसी एक की जान को खतरा हो सकता है, फिर भी दोनों ने भी इस बात की ओर अनदेखी की । परिणाम वही हुआ जो होना था , मालती को इस बार बेटा तो हुआ लेकिन वह अपनी जान खो बैठी । डॉक्टर ने उसकी जान बचाने की बहुत कोशिश की लेकिन सारे प्रयास व्यर्थ गए और मालती के प्राण पखेरू उड़ गए ।

मालती एक कंपनी में मॅनेजर, उसका पति रमण इंजिनिअर और सास बस छोटा और सुखी परिवार था । मालती और रमण को दो बेटियाँ हुई - मीना और मंजू । दोनो भी पढ़ाई में बहुत होशियार थी । उनका अधूरा परिवार बेटियों के आगमन से पूरा हुआ था । मालती और रमण अपनी दोनो बेटियों को लेकर बहुत खुश थे । लेकिन सास शारदा खुश नही थी । उसे बेटा चाहिए था, घर को वारिस चाहिए था । शारदाजी अनपढ़, गवारूँ औरत थी, साथ-साथ उसकी सोच भी पुरानी ही थी । मालती और रमण दोनो सुशिक्षित होने के कारण वह बेटा और बेटियों में भेद नहीं करते थे । फिर भी कुछ लोगों की सोच से घर की खुशहाली मिट्टी में मिल जाती है, जैसे की - शारदाजी । मालती और रमण अपने दो बेटियों पर ही खुश थे और सुशिक्षित होने के कारण बच्चे के बारे में सोच भी नहीं सकते थे ।

मालती को दोनो बेटियों के समय बहुत तकलिफे हुई थी । इसी कारण डाक्टरसाहब ने भी तिसरे बच्चे को लेकर मना किया था । इसके बावजूद वह दोनों भी सुशिक्षित होने के कारण इन सारे बातों को लेकर उन्हें जानकारी थी ही लेकीन शारदाजी अनपढ़ थी, वह इन सारी बातों को नहीं समझती थी । इसी बात को लेकर वह बहु को हमेशा ताने मारती रहती । इसी बात को लेकर घर में हररोज झगड़े होने लगे । घर की शांती न जाने कहाँ खो बैठी । रोज के यह झगड़े को तंग आकर मालती और रमण ने बच्चें के बारे में सोचा । डाक्टर साहब के बहुत समझाने पर भी, माँ के सामने वह दोनों भी कुछ न कर सके ।

मालती को इस बार बहुत तकलिफों को सहना पड़ा । डाक्टर ने तो पहले ही आगाह किया था कि, माँ या बच्चा दोनों में से किसी एक की जान को खतरा हो सकता है, फिर भी दोनों ने भी इस बात की ओर अनदेखी की । परिणाम वही हुआ जो होना था । मालती को इस बार बेटा तो हुआ लेकिन वह अपनी जान खो बैठी । डाक्टर ने उसकी जान बचाने की बहुत कोशिश की लेकिन सारे प्रयास व्यर्थ गए और मालती के प्राण पखेरू उड़ गए ।

शारदाजी के जिद के कारण बेचारी मालती को अपनी जान गवानी पड़ी । मालती के पश्चात शारदाजी ने ही इन तीनों बच्चों को पाल-पोसकर बड़ा किया । लेकिन रमण को आपनी पत्नी खोनी पड़ी । उसका परिवार अधूरा हो गया । वह

हमेशा इस बात को लेकर त्रस्त रहता, क्यों नहीं वह अपने निर्णय पर तटस्थ रहा ? क्यों अपनी माँ की जिद के सामने झुका ? परिवार टूट गया था, फिर भी शारदाजी को अपनी सोच, अपने किए पर पछतावा नहीं था । उसने बच्चे का नाम जय रखा ।

शारदाजी ने तीनों बच्चों की परवरिश तो की, लेकिन बच्चियों की अपेक्षा उसने जय को अधिक लाड़-प्यार से संभाला । उसकी हर एक जिद उसने पूरी की । उसकी इसी लाड़-प्यार के कारण जय बिगड़ गया, उसे बूरी आदते लगी, उसनें पढ़ाई नही की वह आवारा बन गया । लेकिन मीना और मंजू ने मन लगाकर पढ़ाई की और आगे चलकर मीना पी.एस.आय. तो मंजू अपने पिता की तरह इंजिनिअर बन गई ।

जय अपनी नाम की तरह तो नहीं बन सका बल्कि उसने घर का नाम मिट्टी में मिला दिया । जय की इस दशा को देखकर बहुत बुा लगता था । तब शारदाजी को यह एहसास हुआ कि, उसी के कारण उसकी बहु मालती की जान गई । उसका सुखी परिवार दु:खी हुआ । शारदाजी को तब एहसास हुआ कि उसकी सोच कितनी गंदी थी । उसके कारण उसका परिवार टूट गया । उसे अपने किए पर पछतावा हुआ लेकिन अब पछतावा होने से क्या फायदा ? वह अपने बहु को तो वापस नहीं ला सकती थी ना ?

यह कहानी सिर्फ मालती की ही नहीं है, तो उन महिलाओं की है जो इस अन्याय का शिकार बन गई है । मालती पढ़ी-लिखी थी, फिर भी उसे यह सब सहना पड़ा और कई महिलाओं पर आज भी यही बितती है । आज की महिला विकसित होने लगी है, वह सुशिक्षित बन गई है । हर एक क्षेत्र में उसने बाजी मारी है । फिर भी समाज उसे सुधरने नहीं देता, उसके मार्ग में हमेशा टाँग अड़ाता है । उसे वह अपने निर्णय खुद लेने की आझादी नहीं देता । आज भी मन में यह सवाल उठता है, देश तो स्वतंत्र हुआ लेकिन क्या नारी स्वतंत्र हुई है ? हमारे देश में कितनी पराक्रमी महिलाएँ हो गई है । जैसे - राणी लक्ष्मीबाई, अहिल्यादेवी होळकर, सावित्रीबाई फुले, इंदिरा गांधी, कल्पना चावला आदि । और भी आगे होनेवाली है, हमे तो उन्हें जन्म देना चाहिए, ताकि वह अपने सपने साकार कर सके ।

हमें भी बदलते युग के साथ हमारी आदते या सिर्फ उच्च शिक्षण पाना इतना ही नहीं, बल्कि हमे हमारी सोच, हमारे विचार बदलने चाहिए । हाँ, बड़ों की बाते जरूर माननी चाहिए, यही तो हमारे संस्कार है लेकिन उनकी गलत बातों को नही मानना चाहिए । उनकी गलत सोच को हमे ही बदलना चाहिए । उन्हें समझाना चाहिए कि, हमारे घर में भी राणी लक्ष्मीबाई, सावित्रीबाई फुले, इंदिरा गांधी, कल्पना चावला आदि जैसी वीर, पराक्रमी महिलाएँ निर्माण हो सकती है, बस हमें उन्हें आजादी देनी चाहिए ।

तो क्या आपने अपनी सोच बदली की नहीं ?

माय मराठी

मुग्धा अनिल श्रोत्री
एम.ए. १ (इंग्रजी)

माय मराठी मराठी माझी लाखांत देखणी
सप्तरंगी रंगलेली नवरसांची ही खाणी

जमिनीशी रुजलेले माय मराठीचे बंध
पावसाळी म्हणुनच आल्या मातीस सुगंध

माय मराठी मराठी आहे थेंब श्रावणाचा
पारदर्शी भावनांचा जणू आरसा मनाचा

माय मराठीची माया तिला नाही काही पार
निळ्या आभाळाहूनही ही हो अथांग अपार

माय मराठीची कन्या हेच भाग्य माझे थोर
किती किती मानावे मी भगवंताचे आभार

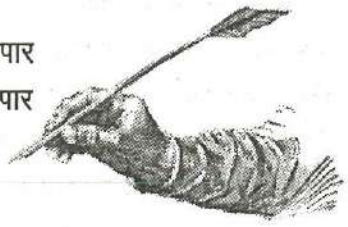

समीक्षा

महानायक बाबासाहेब डॉ.आंबेडकर: मोहनदास नैमिशराय

अपर्णा कांबले
एम.ए.२ (हिंदी)

> *सन १९१५ के बम्बई कांग्रेस अधिवेशन में दलित संघर्ष के ऐलान के बाद सन १९१७ में दलित वर्ग के विषय में पास किए गए प्रस्ताव को आंबेडकर जी 'अनोखी घटना' के नाम से संबोधित किया है। डिग्रियाँ हासिल करने के लिए विलायत जाने के बाद किया संघर्ष भिन्न प्रसंगों के माध्यम से सुक्ष्म रुप से वर्णन किया है। पूरी डिग्रियाँ हासिल करने के पश्चात लौटे आंबेडकरजी और उनकी पत्नी रमाबाई के मिलन का प्रसंग अत्यंत भावूक और मर्मस्पर्शी है। जैसा चांगदेवजी खैरमोडे ने डॉ. आंबेडकर चरित्र' के दूसरे खण्ड में वर्णित है जैसे के तैसा जिया है वहाँ एक जिम्मेदार पिता और पति के रुप में आंबेडकर जी का व्यक्तित्व और भी प्रभावशाली और परिपूर्ण दिखाई पड़ता है।*

हिंदी साहित्य में डॉ. आंबेडकरजी पर अनेक चरित्रात्मक ग्रंथ लिखे गए। वो काफी चर्चित भी रहे है। लेकिन 'मोहनदास नैमिशराय'द्वारा लिखित 'महानायक बाबासाहेब डॉ. आंबेडकर' आपने आप में एक अनूठा और पहला ऐतिहासिक उपन्यास है। उपन्यास के माध्यम से मोहनदास नैमिशरायजी डॉ. आंबेडकरजी के जीवनचरित्र को विविध प्रसंगों के माध्यमसे वाचकों को मन:पटल पर गहरा प्रभाव छोड़ने में सफल और सक्षम रहे हैं।

उपन्यास की शुरूआत में ही नैमिशरायजी आंबेडकरजी का जन्म, बचपन, माता-पिता, शिक्षा, विवाह आदि की जानकारी देकर आगे की कथानक की शृंखला बनाए रखने की कोशिश की है। 'महाराजा बडौदा के द्वारा नियुक्त रियासत के मिलिटरी सेक्रेटरी पद में नौकरी करने के बावजूद भी रहने के लिए अच्छी जगह ढूँढने में आंबेडकरजी को हुई दिक्कत नैमिशरायजी बहुत ही मार्मिक शब्दों में चित्रित है। बहुत कोशिश से मिली पारसी की यहाँ रहनेलायक जगह न होते हुए भी आंबेडकरजी का वहाँ रहना पाठक के हृदय को स्पर्श करता है। विपरित परिस्थितिओ में भी अपने विचारों से समाज या क्रांति लाने का प्रयत्न पाठक को स्फूर्ति या प्रेरणा देता है।

सन १९१५ के बम्बई कांग्रेस अधिवेशन में दलित संघर्ष के ऐलान के बाद सन १९१७ में दलित वर्ग के विषय में पास किए गए प्रस्ताव को आंबेडकरजी 'अनोखी घटना' के नाम से संबोधित किया है। डिग्रियाँ हासील करने लिए विलायत जाने के बाद किया संघर्ष भिन्न प्रसंगों के माध्यम से सुक्ष्म रूप से वर्णन किया है। पूरी डिग्रियाँ हासिल करने के पश्चात लौटे आंबेडकरजी और उनकी पत्नी रमाबाई के मिलन का प्रसंग अत्यंत भावूक और मर्मस्पर्शी है। जैसा चांगदेवजी खैरमोडे ने 'डॉ. आंबेडकर चरित्र' के दूसरे खण्ड में वर्णित है जैसा का तैसा लिया है। यहाँ एक जिम्मेदार पिता और पति के रूप में आंबेडकरजी का व्यक्तित्व और भी प्रभावशाली और परिपूर्ण दिखाई पडता है।

अनेक छोटे-छोटे प्रसंगों के माध्यम से तत्कालीन समाज पर होनेवाला जातियता का प्रभाव नैमिशरायजी ने बहुत ही मार्मिक शब्दों में वर्णित किया है। जैसे जाईबाई चौधरीद्वारा दलितों के लिए स्कूल खोलना, 'बम्बई प्रदेश बहिष्कृत परिषद' का अधिवेशन, 'महार क्लब' की स्थापना, 'सरस्वती विलास' पत्रिका में लेखन, 'इंडियन करेंसी एंड एक्सचेंज' पर समालोचना आदि घटनाओं के माध्यम से जातियता को मिटाने के लिए प्रयत्नवादी आंबेडकरजी से पाठक को वाकीफ होना पड़ता है।

अपनी पत्नी रमाबाई की कर्मठता आंबेडकरजी के जनहितकारी कार्यो में हमेशा साथ देती है। सन १९२७ में हुए 'महाड सत्याग्रह' चवदार तालाब के पानी के लिए अपने अधिकारों के लिए लड़नेवाले प्रचंड जनसमुदाय को अपने भाषण से आंबेडकरजी ने प्रेरित किया और इस कार्य में रमाबाई उनका पूरी ईमानदारी से साथ देती हुई आदर्श पत्नी के रुप में पाठकों को प्रेरणा देती है।

दलितों को राजनीतिक आरक्षण देने हेतु म. गांधीजी से मतभेद होने के बावजूद भी बड़ी आक्रमकतासे आंबेडकरजी ने दलितों को केंद्रिय और प्रादेशिक विधानसभाओ में अपना प्रतिनिधि भेजने का अवसर उपलब्ध किया । अस्पृश्य समाज उध्दार के साथ अपने घर के लोगों के विचारों को प्रगल्भ बनाने के लिए पत्नी रमा और आंबेडकरजी के बीच हुआ वार्तालापरूपी प्रसंग जिसमें आंबेडकरजी रमाबाई को समझाते है कि, इन्सान को समझो न कि किसी पत्थर की मुर्ति को ये प्रसंग अत्यंत संवेदनशील और प्रखर शब्दों में पाठकों के सामने आता है ।

किताबे खरीदकर पढ़कर अपने आपको समृध्द बनाना उनका सबसे पसंदिदा शौक था । इसी बीच हिंदू-मुस्लिम संघर्ष छिड़ा उस समय का धार्मिक वातावरण और सामाजिक वातावरण चित्रित करने में नैमिशरायजी सक्षम रहे है । इसी समय आंबेडकरजी के पारिवारिक जीवन में कोलाहल मचानेवाला प्रसंग आता है । उनकी जीवनसंगिनी, संवेदनशील, दु:खभरे दिनों की साक्षी पत्नी के मृत्यू का प्रसंगपाठक के मन में कोलाहल मचाता है । इस समय आंबेडकरजी का शोक नैमिशरायजी ने अत्यंत ह्रदयद्रावक शब्दोंमें वर्णित किया है । डॉ. बाबासाहब आंबेडकरजी को जब न्यायाधीश बनाने का प्रलोभन दिया जाता है तो प्रत्यत्तर में उन्होंने दिया जबाब आंबेडकरजी की प्रामाणिकता, कर्तव्यनिष्ठा और देशप्रेमी होने का साक्षी है ।

१३ अक्तूबर, १९३५ में येवला शहर में आयोजित सम्मेलन में धर्मपरिवर्तन का निर्णय देते हुए कहते है कि 'मै हिंदू पैदा अवश्य हुआ हूँ, परंतु हिंदू के रुप में मरूँगा नहीं ।' ये शब्द सवर्ण और दलितों के संघर्ष के साथ-साथ समाजव्यवस्था के प्रति उनके मन में होनेवाली घृणा को दर्शाता है । आंबेडकरजी का ये धर्मपरिवर्तन का निर्णय तत्कालीन समाजव्यवस्था को परिवर्तित करने के लिए सहाय्यक होता है । इसी कारण महाराजा पटियाल 'भूपिन्द सिंह' द्वारा अपने बहन के साथ विवाह करके सिख धर्म में दीक्षित होने का प्रस्ताव, अमृतसर हरीमन्दिर साहब के उपप्रधान द्वारा सीख धर्म स्वीकारने का प्रस्ताव तत्कालीन समाजपरिवर्तन के उत्तम उदाहरण है ।

उनके द्वारा लिखे जानेवाले अनेक ग्रंथ, समीक्षाएँ, आलोचना, भाषण समाजव्यवस्था को सुधारने मे सहायक बने । प्रोफेसर से वकील, वकील से व्हायसराय, व्हायसराय सेक्रेटरी, एक्जिक्युटिव काऊन्सलर सदस्य बनना आदि पदों को प्राप्त करने के लिए आंबेडकरजी द्वारा किया गया संघर्ष सामान्य जनता या पाठकों स्फूर्तिदायक बनाता है । संयमी और अत्यंत कुशाग्र बुध्दिमत्ता होने के कारण कानून मंत्री होने के बाद संविधान मसौदा तैयार करने की जिम्मेदारी पं. जवाहरलाल नेहरूजी द्वारा सोंपने के पश्चात बिमारी की वजह को दूर रखकर दिन-रात मेहनत करके जनहित को केंद्र मानकर जनता के हितकारक संविधान निर्मिती में जुटे आंबेडकरजी परिश्रमी, प्रामाणिक और कर्तव्यतत्पर जनसेवक के रुप में पाठकों से परिचित होते है ।

गांधीजी से मतभेद होने के बावजूद भी गांधीजी की हत्या का उनके मनपर हुआ असर आंबेडकरजी के संवेदनशील और कोमल मन का साक्षी है । उनका ऐसा ही रुप उनके पुत्र 'गंगाधर' और सरोजिनी नायडूजी के निधन के समय और भी शोकाकुल अनुभूति में विलीन होता नजर आता है ।

संविधान मसौदा तैयार करते समय उनकी बिमारी के कारण अस्पताल जाने पर उनका 'शारदा' नामक एक डॉक्टर ब्राह्मण युवती से परिचय होता है जो उनके विचारों से काफी प्रभावित थी । अपने मित्रों के कहने पर वो अपने से कम उम्र शारदा से दूसरा विवाह करते है । ये आंतरजातिय विवाह तत्कालीन समाज की मानसिकता को बदलने में सहायक सिध्द होता है । 'शारदा' के साथ-साथ वो नारी का भी बड़े सम्मान करते है । सोलापूर में नाबालिक बालिका पर हुआ बलात्कार, पंजाब में अस्पृश्य स्त्रियों पर हुआ अत्याचार आदि घटनाओं के विरोध में आक्रमक बने आंबेडकर जी अपनी स्त्री-शक्ति पर होनेवाली अपार श्रध्दा का परिचय कराते है ।

आंबेडकर जी का बौध्द धर्म स्वीकृति का प्रसंग धर्मपरिवर्तन और समाज परिवर्तन का चरमोत्कर्ष है । अपने अनुयायी और जातिबांधवों को जाति परंपरा की जोखड़ से निकालने का सबसे बड़ा प्रवेशद्वार था । जनहित में सहायक बने उनके सभी मित्र, सहकारी, परिवार के सदस्य, पुत्र, पत्नी आदि को पूरी ईमानदारी और सजगता से पाठकों के सामने रखने में मोहनदास जी अधिक सफल हुए है । आवश्यकतानुसार काव्यपंक्तियाँ, मूहाँवरे, शेर आदि का प्रयोग भी नैमिशराय बड़ी ही सरलता से प्रसंगानुरूप से करते है ।

उपन्यास के अंत में अपनी कर्तव्यपूर्ति संविधान तैयार करनेवाले आंबेडकरजी धर्मांतर के बाद सात हप्तोमें अपने नौकरों से पुस्तके मंगवाकर रोज की दिनचर्या के अनुसार पढकर आखिर में इस दुनिया से विदा लेते है । उनके निधन के पश्चात श्रध्दांजलीरुप रखी शोकसभाएँ जनता और राजनेता, परिवार की उनके प्रति होनेवाली अपार श्रध्दा से परिचित करवाती है । 'महामानव', 'घटना शिल्पकार' आंबेडकरजी का ये जीवनचरित्रात्मक उपन्यास नवयुवकों को नवचेतना का और महानता का द्योतक बनकर प्रेरणा देता है और देता रहेगा ।

वैचारिक

स्त्री जीवन वरदान है ।

धनश्री यादव
एम.ए.१

२१ वी सदी के इस आधुनिक दौर में लड़कियों के बारे में इतनी पिछड़ी सोच इस 'आधुनिक' शब्द का अपमान तो नहीं कर रही । इसका तो परिणाम आज लड़कियों की संख्या घट गई है । यह सिर्फ बोलने का वाक्य हो चुका है । ऐसा नहीं की ये लोग 'लड़की' से प्यार नहीं करते । लेकिन कई बार हालात ही कुछ ऐसे बन जाते है कि लड़की के बारे में सोचने का, देखने का नजरिया ही बेरूखासा और मानो एक बोझ सा हो जाता है ।

लड़की हुई, मुबारक हो । आज की पिढ़ी के लिए लड़की हो या लड़का कुछ हद तक गर्व की बात हो गयी, इसलिए ऐसे वाक्य सुनायी देते है । पर इन वाक्यों से परंपरा में जीनेवालो के चेहरे के रंग उड जाते है, उन्हे कुलदिपक का इंतजार जो होता है । कुलदिपक के इंतजार में घर में सात-आठ लडकियों की कतार लग जाती है । और दहेज की समस्या आँखों के सामने आकर देखते-देखते लड़कियाँ बोझ तथा शाप बन जाती है ।

२१वी सदी के इस आधुनिक दौर में लड़कियों के बारे में इतनी पिछड़ी सोच इस 'आधुनिक' शब्द का अपमान तो नहीं कर रही । इसका तो परिणाम आज लड़कियों की संख्या घट गई है । यह सिर्फ बोलने का वाक्य हो चुका है । ऐसा नहीं की ये लोग 'लड़की'से प्यार नहीं करते । लेकिन कई बार हालात ही कुछ ऐसे बन जाते है कि लड़की के बारे में सोचने का, देखने का नजरिया ही बेरूखासा और मानो एक बोझ सा हो जाता है ।

पर किसी के चाहने से कुछ नहीं होता, कारण लड़की बनकर या लड़का बनकर जन्म लेना तो किसी के भी हाथ में नहीं । इसे आज भी अनेक लोग ईश्वरीय कृपा ही मानते है । इसे ईश्वरीय कृपा समझकर हँसी-खुशी से स्वीकार करते है । इसीकारण बचपन में लड़का हो या लड़की दोनों का जीवन सुखमय होता है ।

इस प्रकार बचपन यथावत लाड-प्यार में गुजर जाता है । खेल कुद में बचपन बित जाता है । थोड़ी बड़ी होने लगती है, तो उसकी माँ समय-समय पर उसे उसकी लड़की होने का एहसास दिलाती है । ये मत करो, वो मत करो, वहाँ मत जाओ, आदि नियमों के गहने उसे पहनाए जाते है । लड़की होने के कारण अच्छे गुण और संस्कार का मुलामा उसे लगाना होता है । यह तो अच्छा ही है, इससे उसका ही व्यक्तित्व निखरता है । लेकिन इसके साथ-साथ एक दिन उसकी शादी हो जाती है । उसे माँ-बाप के घर रहते हुए भी परायेपन की भावना पनपती है । वहाँ उसका डेरा थोडेही दिनों का याने २०-२५ बरस का है, यह जानकर वो बैचेन हो उठती है । खुद को असुरक्षित महसूस करती है । यही से वह सुरक्षितता का दामन थामने की कोशिश में लगती है ।

शिक्षा से लेकर नौकरी तक उसे सुरक्षा का जॉकेट पहनना पड़ता है । उसे अपने हक का घर चाहिए । पिता के घर में उसकी जिंदगी लाड-प्यार से बितती है । वहाँ उसे माँ-बाप भाई-बहन का प्रेम और अपनेपन का अमृत तो मिलता है । २०-

२५ बरसों की मेहमान बनकर ही सही थोडी बहुत स्वतंत्रता का अनुभव तो करती है । आगे जाकर उसकी शादी होती है । अपने पति के घर वो रहने चली जाती है । उसे वह घर अपना लगने लगताही है । लेकिन थोड़ेही दिनों में उसे पता चलता है कि यह भी उसकी गलत फहमी थी । उसी घर में भी उसे दुय्यम स्थान ही मिलता है । उस नये घर का माहौल तो बड़ाही शिस्तप्रिय और उखड़ा-उखड़ासा लगता है । वहाँ उसे हर पल दक्ष रहना पड़ता है। वहाँ के कायदे कानून और तेहजीब का पालन करने में ही उसका दिन निकल जाता है । वहाँ माँ-बाप के घर से बंधनों की गहनों से वह सजी होती है, तो यहाँ ससुराल में उसपर 'आदर्श बहु' का लेबल लगाया जाता है । उसे अपने वजूद के बारे में शंका होने लगती है । माँ-बाप के घर से लेकर पति के घर तक का सफर उसे विस्थापित करनेवाला था । उसने इसी विस्थापना को ही अपना जीवन माना और उसमें घुलमिल गई । मानो दूध में शक्कर तथा दूध में घी के बराबर समा गई । आगे जाकर एक दिन वह सोचने लगी, 'एक समय था जब लड़की होने का उसे द्वेष होता था । परंपराओं ओर रुढ़ियों के बंधनों से नफरत हुई थी । लेकिन जीवन में परिपक्वता आने के बाद उसे पता चला की 'स्त्री' का जो उसे जीवन मिला है वह उसका भाग्य है ।' इससे उसे अपने जवीन का 'मर्म' ध्यान में आया, उसने अपना स्त्री 'धर्म' निभाकर अपने दिव्य कर्म से ही संसार में हर जगह अपना स्थान प्राप्त किया है । यहीं उसकी जित है । इसलिए मैं कहती हूँ-

''लड़का हो या लड़की नहीं कोई भेद,
हर कोई अपने कर्म से ही होता है अभेद,
कर्म जो है उँचा, वही है सच्चा,

इसलिए,

स्त्री जीवन को अभिशाप नहीं
तो वरदान ही कहना होगा अच्छा !''

जहर हूँ मैं.....

पेप्सी बोली स्प्राईट, मिरींडा,
भारत का इन्सान है भोला,
विदेश से मैं आयी हूँ,
साथ कहर लायी हूँ ।
जहर हूँ मैं,
कहर हूँ मैं,
५४० करोड कमाती हूँ,
विदेश में ले जाती हूँ ।
मेरी रोसी कहानी है,
जिंक आर्सेनिक लेड हूँ मैं,
काटे आँखों को वो ब्लेड हूँ मैं,
गुर्दो पर बढता दर्द हूँ मैं ।
मेरी पी एच दो पॉइन्ट सात,
मुझमें गिरकर गल जाये दाँत,
मुझसे बढ़ती एसिडिटी,
फिर क्यो पीते भैय्या-दीदी ?
सबसे अच्छा पानी हैं,
दूध मुझसे सस्ता हैं,
दूध दवा है, दूध दुआ हैं,
मैं जहरीला पानी हूँ ।
देखो इन्सां लालच में अंधा,
बना लिया हैं मुझको बंदा,
मैं पहुँची हूँ आज वहाँ पर,
पीने का नहीं पानी जहाँ पर ।
छोडो नकल अब अकल से जीओ,
जो कुछ पीना सँभल के पीयो,
इतना रखना अब तुम ध्यान,
इतनी तो तुम कसम निभाना ।
तुम भी पीना और पिलाना,
पेप्सी नहीं अब घर में लाना,
नहीं तो होगा वो अंजाम,
कर दूँगी मैं काम तमाम ।

प्रियांका मोहन घोलप
११वी वाणिज्य

अशी असते ती मैत्रीण

आपल्या एका साध्या फोटोला
केलेली सुंदर फ्रेम असते ती मैत्रीण
काट्यांमधून करवंद जशी शोधावी
तसे आपल्यातले गुण शोधते ती मैत्रीण
उन्हाळ्यात कडकत्या उन्हात
बाबांकडून हट्टाने मागितलेली
आईस्क्रीम असते ती मैत्रीण
आणि
आपल्या जीवनातल्या त्या क्षणांना
सुंदर आठवणी बनवून जाते ती मैत्रीण

स्नेहा संतोष वेदपाठक
११वी विज्ञान

Informative

The Glorious History of BSE

Tanuja Pawar
M.Com.II

> *BSE is synonymous with the nerve of the Country's stock markets and has to its credit several achievement spread over the 138 year history.*

Abstract :

BSE is synonymous with the nerve of the Country's stock markets and has to its credit several achievements spread over the 138 year history.

Evolution of BSE Ltd.

Established in 1875 under the balmy shade of Banyan Trees, as the "The Native Share & Stock Brokers' Association", BSE Ltd. (For merly Bombay Stock Exchange) is popularly known as the "Share Bazaar". As Asia's First Stock Exchange, BSE has been a pioneer in promoting an investing culture among Indians and boasts of several highs that dot its 138 year old history. BSE has been a facilitator, an observer and a constant in the development of the capital market of India, pre-independence and post-independence.

Today, three centuries later we see a tall, iconic building at Dalal Street housing one of India's best known landmarks-BSE. The story of BSE is the story of the Indian economy.

The benchmark index, sensex was first complied on January 2, 1906 as a value-weighted index culculated using Full Market Capitalisation methdology Comprising of top 30 stocks in the country. The base value of SENSEX was 100 and its base year as 1978-79. The calculation methodology on September 1, 2003. The sensex Ps often refferred to as the pulse of the Indian Stock markets and is tracked by investors across the globe.

BSE has extended its lead as the world's top exchange in terms of the number of listed companies, outpacing the major global peers like NYSE, Nasdaq and London Stock Exchange. BSE lists over 5241 Companies as per the latest data available with the WFE for the month of July 2013 and has Facilitated the growth of the Indian Corporate sector by providing an efficient platform to raise capital.

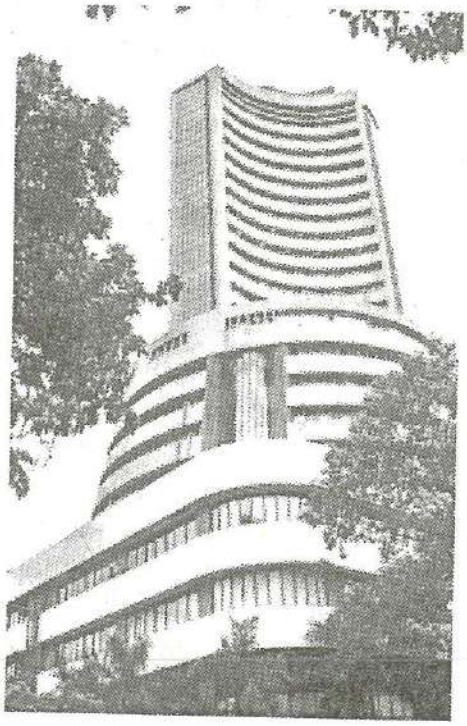

BSE has grown to the eight largest exchange in the world by the number of trades and the 10th largest by market capitalization. BSE is also the fifth largest index option market.

The S & P BSE Sensex and S & P BSE 100 are closely monitored by Foreig investors keen on investing in emerging economies. India, the

second fastest growing economy after China, has recently seen positive Foreign institutional investors in flows on the back of sound fundamentals and growth opportunities offered by the Country.

BSE Functions in conjunction with the investor community of the country. BSE has been the first national exchange to launch its website in three regional languages - Hindi, Marathi and Gujarati - in country to reach out to a wider audience. Amongst many recent initiatives, BSE Ltd. Successfully launched the BSE IPO index and PSV website. BSE holds to its credit the launch of 'BSE STAR MF' Mutual Fund trading platform, which enables exchange members to use its existing infrastructure for transaction in mutual fund schemes. Presently the platform includes 32 Asset Management Companies with combined Assets under Management greater than 95% of the industry's AUM.

BSE is the leader in India in exchange transacted Mutual Fund Products. Following the success of BSE STAR MF Platform, BSE in collaboration with Morningstar India launched a dedicated website to empower investors with relevant information and tools on evaluating Mutual Fund investment opportunities.

BSE added another feather to its cap by launching the Country's First BSE exchange platform to cater to the needs of growing SMEs in the Country in March 2012. Small and Medium enterprises form the backbone of a developing economy like India and BSE is the preferred exchange with almost 90% of the SME listings happenings on BSE. Within a span of a year, over 25 Companies have listed on BSE-SME Platform and have generated positive returns for the investors, while many more companies have shown keen interest to list on the platform.

BSE Ltd. is also credited with expanding the over all size of derivatives markets in the Country. It lanched Liquidity Enhancement and Incentive Program in sensex (LEIPS) in September 2011 which is compliant with SEBI regulations and with an aim to create sustainable liquidity in the Sensex Derivatives. Market making enhances price discovery, helps in creating an orderly market and improves liquidity thus benefitting the investor.

Overall, liquidity enhancement schemes bring better liquidity; enhance competition and therefore reduction in monopolistic practices by exchanges increasing regulatory adherence and effectiveness.

At BSE, a lot is emphasized over investor awareness and training. BSE has always been actively involved in initiatives towards educating the investors through its regular investor awareness programs and provides training on various aspects related to the Indian Capital Markets. With over 1557 investor awareness programs conducted pan India in 2012-13, BSE now plans to conduct over 2000 programs in 2013-14 (Apr-Mar). In F.Y. 13, BSE Ltd. reached out to about 2 lakh investors through its investor awareness programs. The investor awareness programs cover topics like dos and don'ts for investors, instruments of investment, Portfolio approach, Mutual Funds, Training, Clearing ad Settlement, Rolling Settlement, investors protection fund and so on.

BSE through its subsidiary, BSE Institute Ltd. established in 1998, which imports capital market training and certification to financial aspirants across the country. BSE Institute was set up as the first of its kind, professional training institute providing specific training in securities modules. Over the years, BSE Institute has collaborated with reputed management institutes and universities and

offers a number of regular and part-time courses on various aspects of the capital markets to nurture financial market aspirant. The institute has initiated a Financial literacy dirive across the country to help and educate new investors in taking financially informed decisions.

Situated at the Financial Capital of the Country, BSE has kept pace with the latest in technology and timely up gradation. The association with Deutsche Bourse will help BSE to put it place a technology that provides an upper hand to the exchange in terms of its order handling capacity, speed as well as throughput. The implementation of new technology will help BSE Ltd. increaase the order handling capacity by about five times from around 20,000 orders a second to 1,00,000 orders a second. It will also improve the response time by 100 times in the next three to four months from the current 10 milliseconds. Then the strategic partnership with S & P Dow Jones Indices allows BSE to leverage the global marketing strength of a global leader in indices. With BSE's strong knowledge of the Indian market and investor interests in India, the new partnership is able to provide Indian investors with the index solutions they need to make well-in-formed investment decisions.

India has the capability to become world's fastest growing economy and for the same it is imperative that jobs are created regularly for the next 20 years. The Indian society is youthful with more than 80% of population under the age of 25. Coupled with a healthy saving rate of over 30% of GDP create a need for finding efficient way of channelizing these savings, either through equity debt or any hybrid instruments or even through mutual funds. Thus the stock exchanges need to play an important role in creating a platform for investors to invest in the Indian growth story and get benefited too.

As India's leading stock exchange, BSE is an iconic institution and symbolic of India's economic prowess and resilience as it continues to be a part of call for several high-level dignitaries from a multitude of fields. With a new tagline - experience the new - BSE is well poised to step into new frontiers of the financial markets in terms of technology, products and distribution.

Commercial Marriage

Pranali Sayaji Shinde
11th Commerce

Marriage is a partnership In a business
Its capital is 'Love'
And its profit 'Children'
Honour of each other Is a routine of business
Sincerity of both
Is a key to success.
Happy married life Is a successful business
Unhappy wedded life
Is a failure of business
Sorrowful co-existence Is a brink of bankruptcy
And divorce taken
Is a total bankruptcy.

Rayat Shikshan Sanstha's

SADGURU GADAGE MAHARAJ COLLEGE, KARAD

Ph.No.:Off.: 02164-271346

Staff List and Phone Numbers

SENIOR COLLEGE

Dr. Mohan Rajmane : Principal

Science	Arts	Commerce
Dr.Patil R.N.	**Shri.Awasare V.D.**	**Dr.Pandit N.S.**
Vice Principal	Vice Principal	Vice Principal

DEPARTMENT OF CHEMISTRY

Prin. Dr. Rajmane M.M.	**9423271523**
Mr. Patil V.J.	9422038417
Mr. Rajmane R.P.	9665041077
Mr. Patil R.B.	9860557240
Mr. Jagatap R.V.	9975703468
Dr. Swami S.S	9822582596
Mrs. Salunkhe A.S.	9561577402
Dr. More U.B.	9860373440
Mr. Pore S.B.	9763723103
Dr. Mahamuni S.V.	9921458167
Smt. Mohite S.B.(CHB)	9730297096
Dr. Mandhare A.M.(CHB)	9765431898
Mrs. Kadam S.V.(CHB)	8485001609
Mr. Suryavanshi S.B.(CHB)	7798851214
Mr. Shinde S.A.(CHB)	9730472032
Smt. Chavan P.R.(CHB)	9665704619
Smt. Nikam V.S.(CHB)	9730074906
Mr. Khot D.S.(CHB)	9764730566
Mrs. Panchpor J.J(CHB)	9552956655

DEPT. OF PHYSICS

Dr. Pawar D.V.	**9922274873**
Smt. Patil V.C.	9921397448
Smt. Patil S.D.(CHB)	9766547703
Mr. Jagatap S.R.(CHB)	9970616573
Smt. Jagatap V.D.(CHB)	9552729197
Mr. Salunkhe S.V.(CHB)	9637195097

DEPT. OF MATHEMATICS

Dr. Yadav J.D.	**9766277893**
Mr. Patil S.A.	7970822478

DEPT. OF STATISTICS

Smt. Davari S.S.	**8805134300**
Smt. Patil S.R.(CHB)	8275038360
Smt. Kalbhor S.D.(CHB)	942118400

DEPT. OF ELECTRONICS

Mr. Dixit D.R.	**9822342167/68**
Mr. Nalawade B.J.	9272649969
Mr. Bagul A.K.	9822556587

DEPARTMENT OF BOTANY

Dr. Patil M.M.	**9005746335**
Dr. Patil B.J.	9421116044
Mr. Mohite B.D.	9922340801
Smt. Kishor M.V.	9822404773
Smt. Ghadge S.J.	9689958137
Mr. Pawar U.R. (CHB)	9767848099

DEPT. OF ZOOLOGY

Dr. Patil R.N.	**9423866960**
Dr. Bodare R.D.	9096004507
Dr. More R.B.	9422404254
Mr. Ranbhare V.S.	9822456882
Mr. Mane A.B.	9860028234/9260799092
Mr. Parte S.G.	9049400306/7276238218
Smt. Tate A.B.(CHB)	9096031927
Mr. Salunkhe A.J.(CHB)	8888440825
Dr. Chavan J.A.(CHB)	9561076867

DEPT. OF ENVIRONMENT SCIENCE

Smt. Bhosale A.S.(CHB)	**9960361289**
Smt. Jadhav S.D.(CHB)	9175824858

DEPT. OF MICROBIOLOGY

Mr. Kishor M.E.	**9420174535**
Mr. Ghorpade V.M.	9421184820
Mr. Patil S.B.	9422410080
Smt. Ingole J.R.(CHB)	8855964191
Smt. Badekar S.S.(CHB)	9420465479
Smt. Yadav A.R.(CHB)	9028493893

DEPT. OF COMPUTER SCIENCE (BCS)

Mr. Thorat S.P (Maths)	**9860190285**
Smt. Jadhav A.A. (Maths)	

Mr. Dhumal S.U.(Elect)	9403348881
Mr. Gaikwad V.B.(Elect)	9921484803
Mr. Patil A.B.(Comp.Sci)	9850483925
Mr. Jadhav S.S.(Comp.Sci)	950349569
Mr. Pawar U.T.(Comp.Sci)	976227164
Mrs. Jadhav R.D.(Comp.Sci)	9665831062
Mr. Ghare P.B. (Comp.Sci)	9850410815
Mr. Barge S.B.(Comp.Sci)	9975142019
Smt. Godase S.S. (Stat)	9604433427
Smt. Mirukhe A.L. (Eng)	9766558920

DEPT. OF M.Sc. COMP.SCIENCE

Smt. Patil M.M.(Comp.Sci)	**8856817752**
Mr. Dhamale V.V. (Comp.Sci)	9158646696

DEPT. OF BCA

Mr. Chougule P.J.(Comp.AP)	**9096264746**
Smt. Patil P.D.(Comp.AP)	7709871691
Mr. Gaikwad N.V.(Comp.AP)	9890696280
Mr. Kadam J.S.(Comp.AP)	9860368990
Mr. Mane S.B.(Comp.AP)	9404241987
Smt. Patil M.D.(Comp.AP)	9763573493

DEPT. OF BIO-TECHNOLOGY

Smt. Kulkarni S.S.(Bio.Chem)	**9096048736**
Mr. Ambi A.A.(B.Tech)	9552947076
Smt. Dhumal R.B.(Mic.Bio)	7709485253
Smt. Mirukhe A.L.(Eng)	9766558920
Mr. Vibhute S.D.	9767152518

DEPT. OF B.COM. IT

Dr. Pandit N.S.(Commerce)	**9272621944**
Smt. Yadav A.A.(Commerce)	8275378688
Mr. Khilare S.M. (Eco.)	9975683771

DEPARTMENT OF ENGLISH

Dr. Kadam M.G.	**9423035486**
Dr. Sawant S.R.	9970329869
Mr. Malge M.L.	9421141868
Mrs. Aher M.B.	09860717679
Mr. Godase S.J.	9890366447
Dr. Kalyanshetti G.B.	9763140633
Dr. Jadhav S.E.(CHB)	9850047578

DEPT. OF MARATHI

Smt. Jadhav S.P.	**9822834469**
Smt. Rainak S.D.	9860808023
Dr. Pol R.P.	9850856330
Dr. Divekar R.R.	9822455619
Dr. Chavan A.C.	9545053311

DEPT. OF HINDI

Dr. Nikam S.V.	**9975156162**
Mr. Ingole R.B.	9096147337
Dr. Kasabe D.A.	9420627345
Mr. Jadhav S.M.	9226336206

DEPT. OF HISTORY

Mr. Rankhambe R.S.	**9890190008**
Mr. Salunkhe S.T.	9881813059
Mr. Suryawanshi N.R.	9422038654
Mr. Sontakke M.L.	8805239756
Mr. Owal S.S.(CHB)	8888168143

DEPT. OF ECONOMICS

Mr. Jadhav V.T.	**99702756079**
Mr. Madane S.S.	9850446205
Mr. Nalawade A.A.	9422733348

DEPT. OF GEOGRAPHY

Mr. Kumbhar B.G.	**9272423430**
Mr. Kale B.J.	9970822082
Mr. Garud M.K.	9423864933
Mr. Bhosale A.S.(CHB)	9011867692

DEPT. OF SOCIOLOGY

Mr. Mohite S.L.	**9767173402**
Mr. Patil V.B.	9881874468

DEPT. OF POLITICS

Dr. Jagadale A.B.	**9420627384**
Mr. Gadhave A.S.	9860765823

DEPT. OF EDUCATION

Dr.Mrs. Taware M.Y.(CHB)	**9860092909**

DEPT. OF SANSKRIT

Mr. Awasare V.D.	**9822834469**
Retire - 28.2.2014	

DEPT. OF PSYCHOLOGY & PHILOSOPHY

Dr. Shinde A.C.	**9860524649**
Mr. Wagh R.R.(CHB) Philo.	9975960251

DEPT. OF PHYSICAL EDUCATION

Mrs. Patil V.C.	**9921397448**

DEPT. OF COMMERCE

Dr. Pandit N.S.	**9272621944**
Smt. Kambale M.B.	9423736480
Mr. Rajmane S.B.(CHB)	9922521812
Smt. Patil V.M.(CHB)	9665039085

DEPT. OF ACCOUNTANCY

Mr. Sawant K.L.	**9823241844**

DEPT. OF M.LAW

Smt. Chavan A.P.(CHB)	9975884141

DEPT. OF LIBRARY SCIENCE

Mr. Hulwan V.D.	**9689967196**

JUNIOR COLLEGE

Kale H.K. : Vice Principal

Shri Kshirsagar H.V.	**Shri Kale V.C.**	**Shri Chavan S.M.**
Incharge Faculty of Science	Incharge Faculty of Arts	Incharge Faculty of Commerce

DEPT. OF MARATHI

Smt. Bhosale K.S.	**9096506405**
Smt.Dr. Gandhe S.N.	9822329455
Sou. Mohite S.S.	9921568949
Mr. Nalawade P.R.	9225478812
Sou. Sakpal A.Y.	9689784040
Sou. Yadav S.R.	9860851265
Mr. Shikalgar N.B.	9970614616
Mr. More S.R.	9730147134

DEPARTMENT OF ENGLISH

Mr. Mahangde S.R.	**9975884014**
Mr. Jagadale L.G.	8806167099
Sou.Deshmukh V.B.	9421223901
Sou.Shinde S.N.	9730713158
Sou.Chavan V.B.	9822424638
Sou.Kumbhar P.B.	9763970788
Mr. Sawant S.S.	9673588285
Smt. Sutar T.R.	9975198467

DEPT. OF HINDI

Mr. Kale V.C.	**9881179894**

DEPT. OF SANSKRIT

Smt. Honrao S.V.	**9766234573**

DEPT. OF ARDHAMAGDHI

Sou. Patil A.A.	**9657316850**

DEPT. OF GEOGRAPHY

Mr. Salunkhe M.S.	**9922377602**
Mr. Nangare S.S.	9421131960
Smt. Kadam S.D.	9881464934

DEPT. OF HISTORY

Mr. Jadhav K.V.	**9822833849**

DEPT. OF POLITICS

Smt. Mulani M.A.	**9890597546**

DEPT. OF SOCIOLOGY

Smt. Khodake K.M.	**9421097988**
Smt. Nikam S.S.	8600529846

DEPT. OF PHILOSOPHY & PSYCHOLOGY

Mr. Wankar A.P.	**9096706238**
Mr. Tadake R.A.	9423864938

DEPT. OF ENVIRONMENTAL SCI

Smt. Bhosale A.S.	**9960361289**

DEPT. OF COMMERCE

Mr. Chavan S.M.	**9420153803**
Miss. Koli S.S.	9423803572
Mr. Mane P.K.	9767638683
Smt. Patel Z.B.	9021043631
Smt. Patil V.P.	9404298835
Mr. Tele K.M.	7588048182
Smt. Mane R.R.	8275457437

DEPT. OF ECONOMICS

Mr. Bansode A.V.	**9892857212**
Smt. Pawar V.S.	9096819472
Smt. Patil A.R.	8082237478
Smt. Chavan M.T.	9764911711
Smt. Patil S.B.	9922353618

DEPT. OF CHEMISTRY

Smt. Patil A.S.	**9766701224**
Mr. Kshirsagar H.V.	9422496205
Mr. Bhivare P.P.	9422093811
Mr. Kachankar S.L.	9423262047
Smt. Shinde S.R.	9423866972
Smt. Pol N.R.	9822806037
Smt. Patil V.S.	9850780266
Smt. Jadhav S.S.	9867634010
Mr. Maske N.P.	9860694629
Mr. Shewale A.S.	9503709053
Mr. Suryawanshi J.H.	9960435604
Mr. Khandekar N.P.	9404670403
Mr. Kumbhar P.L.	9766284702

DEPT. OF PHYSICS

Mr. Kale H.K.	**9881655694**
Mr. Bakale B.J.	9421232633
Mr. Patil P.B.	9822283441
Mr. Patil R.Y.	9561010293
Mr. Kale J.P.	9484275978
Mr. Kirthkar D.B.	9421226032
Mr. Malvade V.C	9420528488
Smt. Patole M.M.	9764496271
Mr. Banugade M.M	9766701402
Smt. Salunkhe S.V.	9637195097
Smt. Patil N.M.	9209286972
Smt. Jagtap P.S	9423827690
Smt. Hasbe S.S.	7708156202
Smt. Katakar P.S.	9767680107

DEPT. OF MATHEMATICS

Mr. Bhosale P.Y.	**9604433077**

Smt. Kadam K.S.	9922353656
Mr. Jadhav D.B.	9960921802
Smt. Pawar A.H.	8275759109
Smt. Patil M.V.	9860808344
Smt. Patil A.R.	9421152486
Mr. Pawar B.J.	9923592378
Smt. Shewale J.B.	9503745383

DEPT. OF BIOLOGY

Smt. Thorat B.V.	**02164-271212**
Smt. Patil A.V.	9422034132
Smt. Panaskar P.R.	9421121725
Mr. Attar J.S.	9226151833
Mr. Suryawanshi A.K.	9850781847
Mr. Pawar C.D.	9767041016
Mr. Kharade S.K.	9850899085
Mr. Yadav T.A.	9970528459
Smt. Pawar S.B.	9011996427

DEPT. OF PHYSICAL EDUCATION

Mr. Patil S.Y.	**9403156941**
Mr. Phule V.B.	9822098842

DEPT. OF INFORMATION TECH

Mr. Ghare P.B.	**9850410815**
Mr. Pawar U.T.	9762273164

DEPT. OF COMPUTER SCIENCE

Smt. Mulla Z. A.	**9890211786**
Mr. Gaikwad V.B	9921484803
Mr. Patil A. B.	9850483925
Smt. Jadhav J.S.	9860368990

DEPT. OF ELECTRONICS

Mr. Nadaf A. J.	**9527503096**
Mr. Dhanavade D. D.	9623327459
Mr. Yadav V.B.	9763952387
Mr. Bhosale P.S.	9096704597

VOCATIONAL DEPARTMENT

Shri. Khot D.K. : Incharge Faculty of M.C.V.C.

H.S.C. VOCATIONAL

Mr. Khot D.K.	9421121652
Mr. Chavan B.G.	9096735044
Smt. Deshmukh K.D.	7588627257
Smt. Jadhav S.P.	9403222948
Mr. Bankar D.L.	9890669299
Mr. Patil S.H.	9860694243
Mr.Lad S.J.	9423927851
Mr. Kambale A.R.	9226272162

BIFOCAL SECTION

Mr. Patil B.H.	9421927077 / 7588587611
Mr. More S.R.	9730147134
Mrs. Kumbhar P.B.	9763970788
Mr. Nangare S.S.	9421131960

NON TEACHING STAFF

Shri. Gaikwad R.Y.	**Dr. Sakate A.J.**	**Shri. Patil B. V.**
Registrar	Office Superindent	Head Clerk

1 Mr. Gaikwad R.Y.	Registrar	9423268111	
2 Dr. Sakate A.J.	Office Sup.	9763970914	
3 Mr. Patil B.V.	Head Clerk	9822634614	
4 Mr. Bhoj V.D.	Sr. Steno	9423032629	
5 Mr. Sorate U.B.	Sr. Clerk	9403401784	
6 Mr. Patil A.S.	Sr. Clerk	9922749535	
7 Mr. Patil A.R.	Sr. Clerk	9764519444	
8 Mr. Mali S.S.	Jr. Clerk	9552409116	
9 Mr. Ingole A.S.	Jr. Clerk	9096812279	
10 Mr. Sogate S.H.	Jr. Clerk	9096146442	
11 Mr. Bangar M.K.	Jr. Clerk	9226309213	
12 Mr. Magade R.T.	Assit.Lab	9226280100	
13 Mr. Thorat S.B.	Lib.Clerk	9561034064	
14 Mr. Garud R.T.	Lib. Clerk	9226280900	
15 Mr. Patil D.V.	Lab.Assist	9890663029	
16 Mr. Patil S.K.	Lab.Assist	9763467378	
17 Mr. Mulla M.A.	Lab.Assist	9850641746	
18 Mr. Salunkhe R.G.	Lab.Assist	8007315972	
19 Mr. Mane R.C.	Lab.Assist	9423810322	
20 Mr. Chavan A.A.	Lab.Assist	9870559699	
21 Mr. Pawar A.K.	Lab.Assist	9423339822	
22 Mr. Patil T.B.	Lab.Assist	9922637694	
23 Mr. Pawar K.S.	Lib.Att.	9604259285	
24 Mr. Jadhav S.V.	Lib.Att.	9763415538	
25 Mr. Mali K.B.	Lib.Att.	9657794394	
26 Mr. Pawar L.K.	Lib.Att.	9922275453	
27 Mr. Sutar K.R.	Lib.Att.	9850389633	
28 Mr. Kamble S.B.	Lib.Att.	9975708996	

29	Mr. Kadam R.Y.	Lib.Att.	9860485995
30	Mr. Koli P.S.	Lib.Att.	9665432512
31	Mr. Chavan V.B.	Lib.Att.	02164-265535
32	Mr. Patil B.N.	Lib.Att.	8888720729
33	Mr. Inamdar P.V.	Lib.Att.	9860851264
34	Mr. Jadhav A.K.	Lib.Att.	9763415691
35	Mr. Patil B.R.	Lib.Att.	9011373791
36	Mr. Patole R.S.	Lib.Att.	9763415438
37	Mr. Gurakha K.M.	Lib.Att.	9960478959
38	Mr. Magare U.H.	Lib.Att.	9423316968
39	Mr. Mule V.M.	Lib.Att.	9175066222
40	Mr. Kharat S.D.	Lib.Att.	9860865076
41	Mr. Jadhav H.K.	Lib.Att.	9545135589
42	Mr. Ghadage H.J.	Lib.Att.	9920965193
43	Mr. Bagwan K.A.	Lib.Att.	9881848081
44	Mr. Mali S.Y.	Lib.Att.	9096006071
45	Mr. Thorat V.K.	Lib.Att.	9763067928
46	Mr. Korade D.M.	Lib.Att.	9923340310
47	Mr. Patil D.S.	Lib.Att.	9763016240
48	Mr. Patil N.N.	Lib.Att.	9881957823
49	Mr. Chavan K.D.	Lib.Att.	9730946327
50	Mr. Patil A.G.	Lib.Att.	9923319026
51	Mr. Kambale A.S.	Lib.Att.	9160857933
52	Mr. Dongare R.S.	Lab.Att.	9096147142
53	Mr. Yadav M.R.	Lab.Att.	9881577348
54	Mr. Khatavkar C.R.	Lab.Att.	9881985140
55	Mr. Jadhav P.B.	Lab.Att.	8055846200
56	Mr. Ingavale M.A.	Lab.Att.	7798890411
57	Mr. Jadhav V.M.	Lab.Att.	9767717508
58	Mr. Shinde S.D.	Lab.Att.	9096883771
59	Mr. Jadhav R.D.	Lab.Att.	9765165884
60	Mr. Pawar B.S.	Peon	9822655422
61	Mr. Shitole G.P.	Peon	9096005815
62	Mr. Zalake D.S.	Peon	9970387083
63	Mr. Chavan S.K.	Peon	9503899451
64	Mr. Todkar S.A.	Peon	9765581684
65	Smt. Kakade M.U.	Peon	9561845726
66	Smt. Pawar A.K.	Peon	7756937820
67	Mr. Bhosale P.P	Peon	7769087421
68	Mr. Mechakar V.T	Peon	9764451553
69	Mr. Shivdas S.U	Peon	9767973771
70	Smt. Mulla A.B.	Peon	9145222993
71	Mr. Dharade S.M.	Peon	9673784606
72	Mr. Murhe R.Y.	Peon	9420417018

M.C.V.C.

1	Mr. Lohar S.B.	Clerk	9766148252
2	Mr. Gajare A.P.	Peon	9096577748

दि प्रेस ॲण्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक ॲक्ट : नियम ०८ फॉर्म ०४ प्रमाणे निवेदन

प्रकाशन स्थळ	:	**सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड (जि.सातारा)**
प्रकाशन काल	:	वार्षिक
प्रकाशक	:	**प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने**
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड ४१५ १२४ (जि.सातारा) फोन : (०२१६४) २७१३४६ (O) २७१७९४ (R). फॅक्स : (०२१६४) २७१३४६
संपादक	:	**प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे**
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड ४१५ १२४ (जि.सातारा) फोन : (०२१६४) २७१३४६
मुद्रक	:	**श्री.संदेश शहा**
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	२६९ ब/२, दौलतनगर, करंजे तर्फ सातारा, फोन : (०२१६२) २३४०४९, २३२०८२
अक्षररचना	:	**श्री.प्रशांत गुजर**
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	१९५, सदाशिव पेठ, वीर सावरकर मार्ग, सातारा. फोन : (०२१६२) २३४३७२
स्वामित्व	:	**सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड**

मी प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने जाहीर करतो की, वर दिलेली माहिती/तपशील माझ्या माहिती व समजुतीप्रमाणे खरा आहे.

दिनांक : २९-०३-२०१४

ठिकाण : कराड

डॉ.मोहन राजमाने

प्राचार्य

या अंकातील मतांशी प्रकाशक व संपादक सहमत असतीलच असे नाही. ✦ **(फक्त खाजगी वितरणाकरिता)**

• महिला जगत •

मा.शिक्षण सहसंचालक कोल्हापूर डॉ.विद्युलता निळेकर
यांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट प्रसंगी मार्गदर्शन करताना

महिला स्व-जाणीव व आत्मप्रतिष्ठा विषयावर मार्गदर्शन करताना मा.सौ.विद्या जाधव (ए.पी.आय.कराड
शहर पोलीस) व्यासपीठावर मा.प्राचार्य व मा.सौ.गौरी गोवेकर सदस्य महिला तक्रार निवारण कक्ष

विद्यार्थीनी वसतीगृह 'होस्टेल डे' समारंभ प्रसंगी
मार्गदर्शन करताना मा.डॉ.कांचन नलवडे, सातारा

विद्यार्थिनी वसतीगृह 'होस्टेल डे' समारंभ प्रसंगी मार्गदर्शन करताना
मा.डॉ.सुलक्षणा कुलकर्णी कडेगावं (जि.सांगली)

मा.प्राचार्या सुमतिबाई पांडुरंग पाटील स्मृति-दिवस कार्यक्रमामध्ये मार्गदर्शन करताना
प्रमुख पाहुणे मा.प्राचार्या डॉ.शैलजा माने, कराड

छत्रपती शाहू महराज जयंती समारंभात राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या वतीने
मार्गदर्शन करताना प्रा.सौ.शारदा गंधे

स्वच्छता मित्र वक्तृत्व करंडक स्पर्धा तालुकास्तर प्रथम क्रमांक प्राप्त विद्यार्थी
अंजिक्य शेवाळे बी.कॉम-३, मा.श्री.देवराज पाटील सभापती प.स.कराड यांचे हस्ते सत्कार

सद्गुरू

सन २०१३-२०१४

संपादन समिती

- अध्यक्ष :
  मा.प्राचार्य, डॉ. मोहन राजमाने
- प्रमुख संपादक :
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
- सह संपादक :

सिनिअर विभाग

प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर (मराठी)
प्रा.सचिन जाधव (हिंदी)
प्रा.सुहास गोडसे (इंग्रजी)
प्रा.वामनराव अवसरे (संस्कृत)
प्रा.भगवान मोहिते
प्रा.सौ.माधुरी कांबळे

ज्युनिअर विभाग

प्रा.सौ.सुजाता मोहिते (प्रतिबिंब)
प्रा.एच.के.काळे (उपप्राचार्य)
प्रा.सौ.एस.पी.जाधव
प्रा.सौ.एस.एस.कोळी

प्रशासकीय विभाग

श्री.आर.वाय.गायकवाड (रजिस्ट्रार)
श्री.बी.व्ही.पाटील (वरिष्ठ लिपिक)
श्री.व्ही.डी.भोज (वरिष्ठ स्टेनो)

उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग महाराष्ट्र शासन 'जागर जाणिवांचा अभियानांतर्गत महाविद्यालयास जिल्हास्तरीय द्वितीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त झाले मा.ना.श्री.जयंत पाटील ग्रामविकास मंत्री मा.ना.श्री.राजे व खासदार सुप्रिया सुळे यांचे हस्ते पारितोषिक स्वीकारताना मा.प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने व मान्यवर

शिवाजी विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धेतील तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक 'सद्गुरू २०१२-१३' ला प्राप्त झाले शिवाजी विद्यापीठाचे प्र.कुलगुरू डॉ.अशोकराव भोईटे यांचे हस्ते पारितोषिक स्वीकारत असताना उपप्राचार्य वामनराव अवसरे

प्रिंट ओम डिजीटेक, सातारा/२३४०४९